परमगुरु श्रीविजयधर्मसूरिभ्यो नमः

સમયને ઓળખો.

લેખક-

મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજી

પ્રકાશક-

ફૂલચંદ શેઠ

સેક્રેટરી, શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા.

ભાવનગર

વીર સં. ૨૪૫૪] વિ. સં. ૧૯૮૪ [ધર્મ સં. ૬

મૂલ્ય ૧-૮-૦

વડોદરા-રાવપુરામા લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રેસમાં ઠક્કર અંબાલાલ વિઠ્ઠલ-
ભાઇએ પ્રકાશક ફૂલચંદ વેદ માટે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
તા. ૧૫-૧૨-૧૯૨૭.

ઇતિહાસતત્ત્વમહોદધિ જૈનાચાર્યશ્રી વિજયેન્દ્રસૂરિ મહારાજ.

Luhana Mitra Press Baroda

ઉત્સર્ગ

જગત્પૂજ્ય ગુરૂદેવના નિર્વાણ પછી
જેઓના આશ્રય અને આજ્ઞામાં
રહી હુ મારો કર્ત્તવ્યપથ
કાપી રહ્યો છુ, તે
ઇતિહાસતત્ત્વમહોદધિ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ
મહારાજના કરકમલમા
સમર્પિત

લેખક

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી.

Luhana Mitra Press, Baroda

બે–બોલ

જૈનસમાજ–શરીરમાં એક એવો ‚ વ્યાધિ પ્રવેશ કરી ગયો છે કે, જેની અસર સમાજ–શરીરના પ્રત્યેક અંગો પાંગમાં થવા પામી છે એ કોઈથી અજાણ્યું નથી સમાજ–શરીરનું એક પણ અંગ નિરોગી છે–પુષ્ટ છે, એવું કોઈ કહેવાની હિમ્મત કરી શકે તેમ નથી આવી અવસ્થામાં શાસન પ્રેમિયોનું–સમાજ હિતેચ્છુઓનું એ કર્ત્તવ્ય છે કે, એ સડાને દૂર કરવા માટે શકય જણાતા દરેક પ્રયત્નો કરી છૂટવા

મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીને જ્યારથી એમ જણાયું કે " જયાં સુધી સમાજ–શરીરમાં પ્રવેશેલો આ વ્યાધિ દૂર ન થાય, ત્યાં સુધી સમાજની કે ધર્મની કદાપિ ઉન્નતિ થશે નહિ, બલ્કે આ સડાનું પરિણામ એ આવશે કે–સમાજ શરીર દિવસે દિવસે જીર્ણ–શીર્ણ થતાં થતાં કદાચ મરણ પથારીએ પોઢવાનો એનો સમય આવશે " આ વિચારને અવલંબી તેમણે, બીજી પ્રવૃત્તિયોની સાથે, સામાજિક લેખો લખવાની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી અને ' વિવિધવિચારમાળા (ધર્મધ્વજ) ના પ્રત્યેક અંકમાં ઓછામાં ઓછો એક લેખ આપીને, સમાજ–શરીરનાં જુદાં જુદાં અંગોનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરી, તેમાં રહેલો સડો બતાવી આપવા સાથ તેના નિવારણના ઉપાયો પણ સૂચવતા ગયા.

અમને જણાવતાં હર્ષ થાય છે કે, વિવિધવિચારમાળાના પ્રથમ વર્ષના પ્રથમ અંકથી લઈને અત્યાર સુધીનો એક પણ

અંક એમના લેખથી—ખાસ કરીને સામાજિક લેખથી—વંચિત રહ્યો નથી. લેખો પણ ન કેવળ એકજ વિષયના. આ પુસ્તકમાં આપેલી અનુક્રમણિકા જોવાથી ખાતરી થશે કે સમાજને અંગે અતિમહત્ત્વના વિષયો તેમણે ચર્ચ્યા છે અને તે પ્રત્યેક વિષય ઉપર, તેઓ હમેશાં કહેતા આવ્યા છે તેમ 'ભય કે દાક્ષિણ્ય રાખ્યા સિવાય' તેમણે નગ્ન સત્ય રજુ કર્યું છે.

અમે જાણીએ છીએ કે—તેમના આ લેખો સમાજની થોડીક વ્યક્તિઓને નહિં ગમતા હતા, અને તેથી તેઓ પોતાનો રોષ ગાળો કે નિંદાદ્વારા ઠલવતા હતા, પરન્તુ જેઓનો, સમાજમાં સડો રહેવાથીજ, સ્વાર્થ સધાતો હોય; બલ્કે જેઓ પોતે પોતાના સ્વાર્થની ખાતર સમાજનું શરીર છિન્ન ભિન્ન કરી રહ્યા હોય, એઓને આવા લેખોથી ક્રોધ થાય—બળતરા થાય, તો તે સ્વાભાવિકજ છે, એમ સમજી તે પ્રત્યે દુર્લક્ષ્યજ કરવામાં આવ્યું છે.

આથી ઉલટું, જેઓ જૈનધર્મની તરક્કી ચાહે છે, જેઓ શરીરમાંના એક જરા પણ સડાને, આખા શરીરનો નાશક સમજે છે, અને જેઓ આ વેગવાળા જમાનામાં પોતાની સમાજને પણ બીજી સમાજોની સાથે ઉપાવવા ચાહે છે, એવા જૈનસમાજના મ્હોટા વર્ગને મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીના લેખો એટલા બધા ગમ્યા છે, કે જેનો ખ્યાલ આપવો અમારી શક્તિની બહારની વાત છે. મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીના લેખોના બીજા પત્રોએ ઉતારા કરીને પણ એ વિચારોનો પ્રચાર કર્યો છે. એટલુંજ નહિં પરન્તુ તેમના આ અતિ મહત્ત્વના લેખોને પુસ્તકાકારે બહાર પાડવાની

ઘણાએ મહાચાર્યોએ ઇચ્છાઓ પ્રકટ કરી હતી અને તેનુ જ એ પરિણામ છે કે, વીર સ ૨૪૫૦ થી વીર સ ૨૪૫૩ સુધી તેમણે લખેલા સામાજિક લેખો પૈકી ૩૬ લેખોનો સગ્રહ અમે આજે સમાજના કરકમલમાં પુસ્તકાકારે ધરવાને ભાગ્યશાળી થયા છીએ

આ લેખોના સબધમા અમારે વધારે કઇ કહેવા જેવુ હોયજ નહિ, કારણ કે હાથ કકણ ને આરસીની જરૂર હોતી નથી લેખોના વાંચનારાજ સમજી શકશે કે એમા જૈન સમાજના હૃદયનો ફોટો કેવો ખીંચવામાં આવ્યો છે ? આશા છે કે,-જૈનસમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિ બહુ શાન્તિપૂર્વક આ લેખોને વાચે અને તેમાંથી સારને ગ્રહણ કરે

લેખો એકે એક સામાજિક છે, યદ્યપિ વિષયો જુદા છે, પરન્તુ તે બધામા સમયને ઓળખવાનીજ ભલામણ છે સમાજના પ્રત્યેક વિભાગમા જે કઇ સડો પેઠો છે એ સમયને નહિ ઓળખીને કાર્ય કરવાનુ પરિણામ છે, એમ મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યુ છે અને તેટલાજ માટે અમે આ સગ્રહનુ નામ "સમયને ઓળખો" એ રાખ્યુ છે

પ્રાન્તે શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મડળના એક વિદ્યાર્થી ભાઇ ચુનીલાલ શીવલાલ ગાંધી–લીબડીવાળાનો આભાર માનવો અમે ભૂલીશુ નહિ કે જેમણે પોતાની પાસેની ફાઇલ તોડી તેમાથી આ બધા લેખો છાપવા માટે અમને કાઢી આપ્યા છે

મૌન એકાદશી.
વીર સ ૨૪૫૪
ધર્મ સ ૬

પ્રકાશક

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
૧ જાગો	૧
૨ શુદ્ધિ	૬
૩ શીખો	૧૫
૪ શિક્ષા	૨૪
૫ જૈન	૩૦
૬ ,,	૩૮
૭ ,,	૪૫
૮ સરાકોદ્ધાર	૫૬
૯ સાધુ-સંગઠન	૫૮
૧૦ સાધુ વિહાર	૬૯
૧૧ ,,	૮૦
૧૨ કંઇ શીખશો કે ?	૯૦
૧૩ મહાવીર	૧૦૧
૧૪ જૈન સાહિત્ય	૧૧૦
૧૫ ,,	૧૧૯
૧૬ ,,	૧૨૭
૧૭ अपर या किं भविष्यति ?	૧૩૫
૧૮ पीछेसे चली आती है -	૧૪૪
૧૯ ધાર્મિક અભ્યાસ	૧૫૫

૨૦ સંસ્થાઓ અને સંચાલકો ૧૬૭
૨૧ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીને ! ૧૮૨
૨૨ ગુરૂઠમવાદ. ૧૯૬
૨૩ ફૂલો ફરફરતાં મન: ૨૦૩
૨૪ એમાં શું ? ૨૧૫
૨૫ દીક્ષા. ૨૨૧
૨૬ ,, ૨૩૪
૨૭ ,, ૨૪૧
૨૮ ,, ૨૫૦
૨૯ ,, ૨૫૮
૩૦ માંગલ્યવૃત્તિ. ૨૭૧
૩૧ ધર્મ અને રૂઢી. ૨૮૨
૩૨ ,, ૨૯૦
૩૩ ,, ૨૯૯
૩૪ વિવેક વિનાની ક્રિયાઓ ! ૩૦૮
૩૫ જયંતાં જિનશાસનમ્ ૩૧૫
૩૬ જૂના અને નવા. ૩૨૬

(૧)

જાગો !

ઉઘ્યા પછી જાગવુ તો રહ્યું જ કોઇ વ્હેલા જાગે કે કોઇ મોડા માત્ર મિલકત સભાળતા જાગે, તો કોઇ બધુ લૂટઇ ગયા પછી કોઇ ચૈતન્યયુક્ત જાગે, તો કોઇ મુડદાલતા યુક્ત ગમે ત્યારે અને ગમે તેવી અવસ્થામા સૌને જાગવાનુ તો રહ્યુ જ જૈનસમાજના નેતાઓ અને જૈનસમાજનુ ધુસરૂ ખભાપર ધારણ કરનાર ધર્મગુરૂઓ જાગ્યા છે કે કેમ ? અને જાગ્યા છે તો કેવી સ્થિતિમા, એનો નિર્ણય કરવો અશક્ય નથી મારી દૃષ્ટિએ તો હજુ પૂરી નિદ્રા જ ખુલી નથી તે દરમીયાન જે લૂટાવા જેવુ છે તે લૂટાઇ જ રહ્યુ છે જૈન

સમાજની જાગ્રતિનાં કયાં લક્ષણો દેખાય છે ? માનની મારામારી મટે નહિ, સમાજનું સંગઠન થાય નહિ, રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં જોઇતો ફાળો અપાય નહિ, વાસ્તવિક અહિંસ ને અનુમોદન આપવામાં આંચકો ખવાય, પરગુણની તારીફ કરવામાં પણ સમકિતનો નાશ સમજાય, ઐક્યબળથી એકાદ પણ જૈન વિદ્યાપીઠ સ્થપાય નહિ, પવિત્રતાનો સૂર ચારે તરફ સંભળાવવા છતાં અપવિત્ર વસ્તુઓ છોડાય નહિં, ભ્રષ્ટા ચારમાં પવિત્રતા અને પવિત્રતામાં ભ્રષ્ટાચાર જોવાતો હોય, માત્ર શબ્દોના લાલિત્યથી સમાજને આંજી નાખવાના પ્રયત્નો થતા હોય (જોકે વસ્તુતઃ હોય તેથી ઉલટુંજ જ) અને સ્વધર્મ-સ્વાચારને ભૂલી પરધર્મ-આચારહીનતામાં જ કર્તવ્યની ' ઇતિશ્રી ' મનાતી હોય, ત્યાં કેમ કહી શકાય કે જૈનો જાગ્યા છે ? આતો બધાં ઉન્માદાવસ્થાનાં જ લક્ષણ. અને ઉન્માદાવસ્થા, એ જાગ્રતિ નજ કહેવાય. સમાજમાં ચૈતન્ય બળ સ્ફુરે, પ્રેમનો પડઘો સર્વત્ર સંભળાય, ફુદકેને ભૂસકે લોકો સામાજિક, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિમાં ભાગ લેતા થાય, એક બીજાને આગળ પડતા જોઇ બીજાઓને હર્ષ થાય, બીજાઓ અનુમોદન આપે, ઘરમાં કે બહાર, મંદિ-રમાં કે દુકાનમાં, કપડામા કે ખોરાકમા કયાંય પણ રત્તી ભાર પણ અપવિત્રતા જણાતી હોય, તેનો ત્યાગ થાય, મન અને શરીર-બધુંયે પવિત્ર કરાય, જૂઠો પક્ષપાત કે દુરાગ્રહ છોડી દઇ સત્યના સાથી બનાય, ત્યારેજ જૈનો જાગ્યા છે-વાસ્તવિક જાગ્રતિમાં આવ્યા છે, એમ કહી શકાય. આ બધું

ન થાય ત્યા સુધી નિદ્રા—અજ્ઞાન નિદ્રામા ઘોર્યા કરીએ છીએ, એમજ કહેવાય અને તેવી નિદ્રા લેવી જૈનસમાજને તો નજ પાલવે નવયુગના—ચૈતન્યના ચમકતા પ્રભાવમા જાગ્રત થઇ, દ્રવ્ય—ક્ષેત્ર—કાળ—ભાવ પ્રમાણે રૂઢીઓમા ફેરફાર કરી ઉન્નતિના કાર્યમા સૌની સાથે ખભે કદમ આગળ વધવુ જ જોઇએ હવે તે સમય નથી રહ્યો કે કોઇના ટુકડા ઉપર આપણે જીવી શકીએ હવે તે સમય નથી રહ્યો કે—લાકડીના ટેકાથી હજારો કોશ દૂર આપણે જઇ શકીએ, હવે તે સમય નથી રહ્યો કે બીજાની સ્હામે મ્હો વિકાસી બેસી રહેવાથી આપણી દરિદ્રતા દૂર કરી શકીએ બીજાના ઉપર આધાર રાખનાર, લાકડીના ટેકે ચાલનાર, બીજાની સ્હામે મ્હો વિકાસી બેસી રહેનાર જાતિ કે સમાજ જીવિત ન રહી શકે અને તેણે જીવવુ પણ ન જોઇએ જૈનજાતિ અત્યાર સુધી જીવિત છે, એનુ પ્રધાન કારણ તેનુ સ્વાશ્રયપણુ જ છે કદિ પણ જૈનસમાજે પરાધીનતા ભોગવી નથી વ્યાપારમા કે રોજગારમા, ક્રિયામા કે કાઠમા, ધર્મ કે સાહિત્યમા જૈનસમાજે પોત પોતાના પ્રબળ સાધનો ઉભા કર્યો હતા અને તેના ઉપરજ નિર્ભય રહેવાનુ ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું હતુ, બલ્કે ત્યા સુધી કહેવુ અત્યુક્તિ ભરેલુ નહિ કહેવાય કે—જે કાર્યો બીજાઓ નહોતા કરી શકયા, તે કાર્યો જૈનોએ—જૈનમ ત્રીઓએ—જૈન ધનાઢયોએ અને જૈનઆચાર્યોએ કર્યા હતા ઇતિહાસના પૃષ્ઠો આ વાતને દૃઢતાથી પુરવાર કરે છે તેના દૃષ્ટાન્તો ટાકી અહીં લાબુ કરવાની જરૂર નથી સમયે સમયે તે બધુ પ્રકટ થતુ જ

રહેશે. પ્રસ્તુતમાં માત્ર એટલું જ કહેવાનું કે-જૈનસમાજનો તે સમય સ્મરણમાં લાવી જૈન આચાર્યો-ઉપાધ્યાયો-પ્રવર્તકો -પંન્યાસો અને વિદ્વાન મુનિરાજો તથા સમાજના અગ્રેસરોએ જાગ્રત થવાની અને જનતાને જગાડવાની જરૂર છે.

પ્રથમ યુવકવર્ગે જાગવાની જરૂર છે ધાર્મિક આસ્તિકતા અને ક્રિયાભિરૂચિતાપૂર્વક યુવક વર્ગ જાગીને જૈનસમાજને જગાડે તો તે ઘણું કરી શકે તેમ છે મુશ્કેલીઓ તો શામાં નથી આવતી ? પણ તે મુશ્કેલીઓની સ્હામે થઇ-ધીરતા અને શાન્તિ પૂર્વક પોતાનું મીશન આગળ વધારવાનું લક્ષ્ય ન ચૂકવું જોઇએ. જો કે કેટલાક યુવકો જાગ્યા છે ખરા, પણ તેમાંના કેટલાક મોડા જાગવાના કારણથી કે ગમે તે કારણે એવા તો ગભરાયલા જાગ્યા છે, કે તેમનો વેગ આશાતીત વધી ગયો છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જૈનસમાજને જગાડવાનું કર્તવ્ય તેઓ લગભગ ભૂલી ગયા છે. બીજો વર્ગ એવો પણ છે કે જે સમાજને જગાડવાની દાઝ અને ભારતીય અન્ય પ્રજાની સાથે આગળ વધવાની ઇચ્છાઓ અવશ્ય રાખે છે. પરંતુ ' સંઘ બહાર ' ના કે સમાજ તિરસ્કારના ભયથી કિંવા બીજી પ્રવૃત્તિઓના કારણે જોઇએ તેવી ગતિ કરી શકતો નથી. હું તો માનું છું કે-જયાં સત્યતા છે ત્યાં ભય હોય જ નહિં; જયાં દાઝ છે-ધગસ છે ત્યાં નિરાંતે શાન્તિ પૂર્વક બેસવાનું હોય જ નહિ. ધગસવાળાઓએ તો ફકીરીજ-કફનીજ પહેરવી ઘટે. માન-અપમાનની દરકાર પણ ન હોય, અને એ તો હવે જાહેર જ

થઇ ચુકયુ છે કે જમાનો કાર્ય કરવાનો છે નહિ કે વાતો કરવાનો લાગણીના પટ પર માત્ર વાતોનો દેખાવ કલ કભૂલ જ ગણાય વ્યવહારમા ઉતારી વચનપર લાવવુ એ આ જમાનાનો સ દેશ છે માટે–

આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, પ્રવર્ત કો, પ ન્યાસો
અને
સમાજના નેતાઓ,
જાગો
અને
સમાજને જગાડો
નવયુવકો !
વાસ્તવિક દાઝનો–ધગશનો પડઘો સમાજ પર પાડો,
અને
સૌને જાગતા કરો–
એજ કામના !!

(૨)

શુદ્ધિ.

આગરા અને દિલ્હીની આસપાસનાં ગામોમાં શુદ્ધિનું આન્દોલન ભારે ચાલે છે. જે રાજપૂતો ચોક્કસ મુસલમાન બાદશાહોના સમયમાં આત્મરક્ષાની ખાતર કે ગમે તે કારણે મુસલમાન થયેલા, તેઓને સંસ્કારિત કરી પુનઃ હિન્દુ બનાવવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ તેઓના આચારો-વિચારો અને વેષ-વ્યવહારો જોતાં તેઓમાં મુસલમાનપણું કંઈજ જોવામાં આવતું નથી. માત્ર બેજ રિવાજો મુસલમાનીપણાના તેમનામા છેઃ-૧ સુન્નત કરવાનો રિવાજ અને ૨ દાટવાનો રિવાજ. આ બે રિવાજો સિવાય બીજી બધી બાબતોમાં તેઓમાં હિન્દુત્વજ

દેખાય છે આનુ નામ પ્રસિદ્ધિમા આવ્યુ છે શુદ્ધિ હુ આ પ્રસ્તાવના એટલા માટે કરૂ છુ કે-આવીજ શુદ્ધિ જૈનસમાજના મ્હોટા વર્ગમા પણુ કરવાની છે અને તે તરફ સતત પ્રયત્નની આવશ્યક્તા છે મલ્લકાના રાજપૂતોમા જેટલા અશે મુસલમાનપણુ પેસી ગયુ હોય છે તેટલા અશે તેમને શુદ્ધ કરી શુદ્ધ હિંદુ બનાવવામા આવે છે, તેમ આર્યાવર્ત્તની આર્ય પ્રજામા જેટલા અશે અનાર્યત્વ પેસી ગયુ હોય, તેટલા અશે તે અનાર્યત્વના ચિહ્નો દૂર કરી શુદ્ધ આર્ય બનાવવાની આશ્યકતા છે અને આટલીજ આવશ્યકતા જૈનોમા જે અજૈનત્વ પેસી ગયુ હોય, તેને દૂર કરાવી શુદ્ધ જૈન બનાવવાની છે બસ, આનુ નામજ છે શુદ્ધિ આવી શુદ્ધિને કોણુ પસદ ન કરે સફેદ વસ્ત્રમા કાળો કે કોઇપણુ જાતનો ડાઘ પડી ગયો હોય, તેને દૂર કરવાનુ કોણુ પસદ ન કરે ? આવી શુદ્ધિઓ તરફ અત્યારેજ નહિ, ઘણુા લાબા કાળથી પૂર્વાચાર્યો લક્ષ્ય આપતાજ રહ્યા છે જૈનોમાજ નહિ, ગમે તેમા પણુ રહેલી અશુદ્ધિ દૂર કરાવી તેને શુદ્ધ કરવાનુ કામ આપણુા પૂર્વાચાર્યોએ કર્યું છે રત્નપ્રભસૂરિ મહારાજે લાખો ક્ષત્રિયોને ઓસવાલ બનાવ્યા, એટલે શું કર્યું ? શુ તેમને ક્ષત્રિય મટાવી વાણીયા-વૈશ્ય બનાવ્યા ? નહિ, એમનામા જે અશુદ્ધિ-અપવિત્રતા પેસી ગઇ હતી, તે દૂર કરાવી શુદ્ધ ક્ષત્રિય બનાવ્યા અશુદ્ધતા-અપવિત્રતા દુર કરવાથી કઇ તે ક્ષત્રિયોનુ ક્ષત્રિયત્વ ન્હોતું મટી ગયુ બલ્કે તેમનુ ક્ષત્રિયત્વ વધારે નિર્મળ થયુ હતુ આવીજ રીતે હીરવિજયસૂરિ

મહારાજે મુસલમાન સમ્રાટ્ અકબરને શુદ્ધ કર્યો. એટલે શું કર્યું ? તેનામાં જે અપવિત્રતા—અશુદ્ધિ પેસી ગઇ હતી, તે દૂર કરાવી. આથી સમ્રાટ અકબરનું મુસલમાનત્વ ન્હોતું મટી ગયું હતું. બલ્કે તેનું શુદ્ધ મુસલમાનત્વ—ખુદાની આજ્ઞા પ્રમાણે સમસ્ત જીવો ઉપર રહેમ રાખવી તે—પ્રકટ થયું હતું. આવીજ રીતે જે જૈનોમાં—જૈનસમાજના ચાર અંગ—સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકામાં—અશુદ્ધિ—અપવિત્રતા પેસી ગઇ હોય, તે દૂર કર્યેજ છૂટકો તે દૂર ન થાય ત્યાં સુધી શુદ્ધ જૈનત્વ નજ કહેવાય. જૈનધર્મનું પ્રધાન ચિહ્ન પવિત્રતાજ છે. જૈનધર્મની તમામ ક્રિયાઓમા પવિત્રતાનું પ્રાધાન્ય છે, પવિત્રતાનો હેતુ ન સચવાય તો તેવી ક્રિયાની સાર્થકતા-પણું શી ? અતએવ આહાર—વ્યવહારમાં જૈનોએ તો પવિત્રતા રાખવીજ જોઇએ. અને આત્મકલ્યાણાભિલાષીઓનું તો એ પ્રધાન કર્ત્તવ્ય છે કે જ્યાં જ્યાં અપવિત્રતા—અશુદ્ધિ જણાતી હોય, ત્યા ત્યાંથી બનતા પ્રયત્ને તેનો સમૂળગો નાશ કરવો.

બીજી સમાજોની માફક જૈનસમાજમાં પણ જે જે અપવિત્રતાઓ પેસી ગઇ છે, તે વસ્ત્રો અને **કેસર** સંબંધી છે.

અશુદ્ધ વસ્ત્રો બે પ્રકારનાં—૧ રેશમી અને ૨ વિલાયતી. અહિંસા ધર્મના પૂર્ણ ઉપાસક અથવા અહિંસાના વિજયી વાવટા નીચે બેઠેલા જૈનોથી આ બન્ને પ્રકારનાં વસ્ત્રો નજ ગ્રહણ કરી શકાય. રેશમી વસ્ત્રો, કે જે લાખો કરોડો કે અબજો ચઉરેન્દ્રિય જીવોના સંહારથી બનાવવામાં

આવે છે, જે વસ્ત્રોના માટે-રેશમ ઉત્પન્ન કરવા માટે અસંખ્ય જીવોને મ્હોટા મ્હોટા તાવડાઓમા નિર્દયતા પૂર્વક ઉકાળવામા આવે છે, તે વસ્ત્રો ગ્રાહ્ય ગણાયજ કેમ ? પોતાના શરીરના આરામની ખાતર અથવા પોતાના મોજની ખાતર અસંખ્ય જીવોની હિંસાના ભાગીઆ થવુ, એના જેવી અજ્ઞાનતા બીજી કઇ કહી શકાય ? આવીજ રીતની અપવિત્રતા સૂતરના-પરન્તુ વિલાયતી વસ્ત્રોમા પણ રહેલી છે એ ખુલ્લે ખુલ્લુ જાહેર થઇ ચૂકયુ છે કે વિલાયતી વસ્ત્રોમા કુમાસ-સુલાયમતા લાવવા માટે પશુઓનુ લોહી છાટવામા આવે છે, તેમ ખેળ માટે ચરબી વાપરવામા આવે છે વિચારવાની વાત છે કે લોહીના બૂદને અપવિત્ર ગણી જ્યા સુધી તે દૂર ન થાય ત્યા સુધી પઠન-પાઠનાદિ કઇપણ ક્રિયા ન કરવાની ભાવના અને વિચાર રાખનાર જૈનો તેવા વસ્ત્રો પહેરે ? પહેરેજ નહિ, તે પહેરીને સામાયિક, પ્રતિક્રમણ અને ભગવાનની પૂજા કરે, એના જેવી ઘેલછા બીજી કઇ ગણાય ? મંદિરમા લોહીનો છાટો પડયો હોય તો આખુ મંદિર ધોવાની ક્રિયા કરાય, પણ કહેવાય છે તે પ્રમાણે લોહીથી ખરડાએલ વસ્ત્રો પહેરી મંદિરમા જવાય અને પૂજા થાય એ કેટલુ આશ્ચર્ય ! જ્યા સુધી અશુદ્ધિ-અપવિત્રતા દૂર ન થાય, ત્યા સુધી કેમ કહી શકાય કે આપણે શુદ્ધ છીએ-પવિત્ર છીએ ? વધુ આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે ત્યાગની મૂર્તિઓ ગણાતા-મોહ મમત્વના ત્યાગી કેટલાક મુનિવરો પણ પોતાની આ અપવિત્રતાને દૂર કરવામા ભારે

આંચકો ખાય છે. બલ્કે શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરવાની વાત કોઇ કરે છે કે ઝટ કાન ઊંચા કરે છે મુનિરાજોને આવો મોહ રાખવો કેમ પાલવે ? આમ કાન ઊંચા કરવા કેમ શોભે ? તેઓ તો ત્યાગી બન્યા, તેમને વળી મલમલની મુલાયમતા કે રેશમની કુમાશતા ઉપર મોહ શો ? મુનિરાજોથી તો આવી હિંસાને ઉત્તેજન અપાય જ કેમ ? હિંસાજન્ય વસ્તુઓનો સ્વીકાર એટલે હિંસાને ઉત્તેજન, એ એક બાલક પણ સમજી શકે તેવી હકીકત છે. જે વસ્તુની જેટલી વપરાશ વધારે હોય તે વસ્તુની તેટલી પેદાશ–ઉપજ વધારે હોવી જ જોઇએ. અને ચીજને ઉત્પન્ન કરતાં જે હિંસાજન્ય દોષ લાગે, તેના ભાગીઆ બધાએ થાય. મનુજીએ જીવવધના કાર્યમાં સાત જણને પાતકી બતાવ્યા છે. જેમાં 'खादकश्च' કરીને ખાનારને પણ ગણાવ્યા છે. તેવીજ રીતે રેશમી અને વિલાયતી વસ્ત્રોમાં જે હિંસા થાય છે તેના ભાગીયા તે વસ્ત્રોને પહેરનાર કેમ નહિં ? જૈન દૃષ્ટિએ કરનાર, કરાવનાર અને અનુમોદનારને–ત્રણેને ભાગીયા બતાવ્યા છે આ રીતે પણ તેવાં વસ્ત્રોને પહેરનાર એક પ્રકારે અનુમોદનાર–ઉત્તેજન આપનાર હોઇ પાપના ભાગી જ થાય, એ સ્પષ્ટ બાબત છે. આ બેવડી અપવિત્રતા વ્હોરીને પણ મુલાયમતાનો મોહ ન છોડાય, તો પછી શુદ્ધિ–પવિત્રતાની વાતજ ક્યાં રહી ? અત એવ જૈન સમાજના ચારે અંગોએ–સાધુ–સાધ્વી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ એ જ્યા જ્યાં આ અપવિત્રતા પેસી ગઇ હોય ત્યાં ત્યાંથી તેને દૂર કરી શુદ્ધ થવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

બીજી બાબત કેશર સબધી છે કેશરનો ઉપયોગ મોટે ભાગે જૈન મ દિરોમા થાય છે એટલે કેશરને પ્રભુપૂજાનુ એક ઉપકરણ માનવામા આવ્યુ છે ઉપકરણ એટલે સાધન કોઈપણ સાધ્યને માટે સાધનો એક નહિ અનેક હોય છે અને એવો તો નિયમ કદાપિ હોઇજ ન શકે કે-અમુક ક્રિયામા અમુક સાધન ન હોય તો તે ક્રિયા થઇ જ ન શકે મોક્ષ જેવી અલક્ષ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ-સાધ્ય માટે પણ અનેક સાધનો શાસ્ત્રકારોએ બતાવ્યા છે, ત્યારે પ્રભુપૂજા જેવી ક્રિયામા અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે ક્રિયા નજ થઇ શકે મોક્ષ જેવી અલક્ષ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ-સાધ્ય માટે પણ અનેક સાધનો શાસ્ત્રકારોએ બતાવ્યા છે, ત્યારે પ્રભુપુજા જેવી ક્રિયામા અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે ક્રિયા નજ થઈ શકે, એવી માન્યના કેમ રાખી શકાય ? ગુલાબનુ ફૂલ ન મળે તો શું કેવડો અથવા ચ મેલી આદિ ઉત્તમ સુગ ધિત પુષ્પોથી કામ ન થઈ શકે ? અવશ્ય થઈ શકે જો નજ હોય, તો એવા ક્ષેત્રોના મનુષ્યો, કે જ્યા તે પુષ્પો ન થતા હોય, પ્રભુપૂજાથી વ ચિતજ રહે બલ્કે મારૂ તો ત્યા સુધી માનવુ છે કે, પ્રભુની આજ્ઞા એવી પણ ન હોવી જોઈએ અને છે પણ નહિ કે-અમુક ક્રિયામા અમુક વસ્તુ ન હોય તો તે ક્રિયા થઇજ ન શકે એક જાતના ફુલના બદલામા બીજી જાતનુ ફૂલ હોય તો તે ક્રિયા થાય, પરન્તુ કદાચિત્ માની લ્યો કે કોઇ ક્ષેત્રમા કોઇ પણ જાતનુ સુગ ધિત પુષ્પ ન મળે, તો શુ ત્યાના મનુષ્યોએ પૂજા સર્વથા છોડી દેવી ? કદાપિ નહિ

જે કંઇ સાધનો પ્રાપ્ત થાય, તેનાથી કામ તો સાધવું જ જોઇએ. આવોજ પ્રશ્ન કેશરનો પણ છે. કેશર માટે ચાલેલી ચર્ચા ઉપરથી એટલું તો અવશ્ય જોવાયું છે કે કેશરમાં અપવિત્ર વસ્તુઓનાં પટ અવશ્ય દેવાય છે. પરંતુ કયા કેશરમાં તેવો પટ દેવાયલો છે અને કયા કેશરમાં નથી દેવાયેલો, એ જાણવું અશક્ય છે. જો કે કેટલાક લોકોએ તેની પરીક્ષા કરાવી છે અને તેમાં કાશ્મીરથી આવતું કેશર કહેવાય છે કે શુદ્ધ છે, પરન્તુ સાથે એમ પણ જાહેર થયું છે કે-તે કેશર એટલા પ્રમાણમાં નથી થતું કે જેથી બધે પહોંચી શકે અને તેથી વ્યાપારિઓને ભેળસેળ કરવું જ પડે, એ સ્વાભાવિક છે. આવી અવસ્થામા કેશરના વાપરનારાએ શું કરવું, એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે આ પ્રશ્ન ક્રિયાની શુદ્ધતા સાથે વધારે સંબંધ ધરાવે છે. કોઇ પણ ક્રિયામાં જોઇતા ઉપકરણો શુદ્ધ હોય તોજ વાપરવા, કે અશુદ્ધ-અપવિત્ર હોય અથવા તેવી શંકાવાળાં હોય તોપણ ચાલવા દેવાં ? એનો નિર્ણય થાય તો કેશરની ચર્ચાનો નિવેડો શીઘ્ર આવે તેમ છે. આમા પણ મારૂં નમ્ર મન્તવ્ય તો એજ છે અને તે દરેકના સગજમાં આવી શકે તેમ છે કે, જો કેશર, કહેવાય છે તેમ અપવિત્ર વસ્તુના પટવાળુ અથવા ખાતરી વિનાનું કે શંકાવાળું હોય તો તે ન વાપરતા કેવળ ચંદનનોજ ઉપયોગ કરવો વધારે શ્રેષ્ઠ છે કારણ કે જે કેશરથી પૂજા કરવામા આવી હોય તે કેશર કદાચ અપવિત્ર નીકળે, તો તેનો દોષ મહાન્ લાગે, જયારે કેશર નહિં વાપરવાથી કંઇ નુકસાન તો થવાનું નથીજ. લાભને બદલે

નુકસાન થવાનો ભય હોય, એવુ કાર્ય કરી શકામા ઉતરવુ, એના કરતા તે વસ્તુનો ઉપયોગ નજ કરવો એ શું ખોટુ છે ? કિચ્ચડમા પગ નાખીને ધોવો, એના કરતા કિચ્ચડમા પગ નજ નાખવો શુ ખોટો, અને એ તો પહેલાજ કહેવાયુ છે કે-કોઇપણ ક્રિયાના સાધનોમા કોઇ સાધનની ખામી હોય, તો તેથી કરીને કઇ ક્રિયા છોડી દેવાય નહિ ક્રિયાની ફલપ્રાપ્તિનો આધાર મુખ્યત્વે માનસિક પરિણામો ઉપર છે શુદ્ધ પરિણામથી-અત કરણની શુદ્ધતાથી મનુષ્ય ગમે તેટલા સાધનોથી પણ ક્રિયા કરે, તો તેને ફલની પ્રાપ્તિ તેટલીજ થાય, જેટલી કે થવી જોઇએ ચદન જેવી વસ્તુ, કે જેમા અપવિત્રતાની શકા પણ ન થાય, એવી શુદ્ધ વસ્તુ વાપરવાથી ખુશીથી કામ ચાલી શકે છે, તો પછી શકાવાળી વસ્તુ શા માટે વાપરવી જોઇએ ? વીરપ્રભુના શાસનમા જેટલી ધાર્મિક ક્રિયાઓ છે, તેનો ઉંડાણથી વિચાર કરવામા આવે તો તે બધી ક્રિયાઓ એવી છે કે, જેની સાધના ગરીબમા ગરીબ પણ કરી શકે અને એક ઉચ્ચકોટીનો ધનાઢય પણ કરી શકે ધર્મિક ક્રિયાઓ કરવાનો સૌને સમાન હક્ક છે તેમા કોઇપણ જાતની જબરદસ્તી કે ટેક્સ-કર જેવુ કઇ ચેજ નહિ વીતરાગના શાસનની આ એક ખુબી છે આ ખુબીને સમજનાર કેશર કે અપવિત્ર વસ્ત્રો જેવી વસ્તુઓ માટે કદાપિ આગ્રહ ન કરી શકે કે આના વિના તો ચાલેજ નહિ પરમાત્માના શાસનના દરેક ક્રિયાઓમા રહેલી આ ખૂબીનો વધારે પરિસ્ફોટ કરવાનુ હવે પછીના અકો ઉપર મુલતવી રાખી હાલ તુર્તમા તો

આત્મકલ્યાણાભિલાષી મુનિરાજો અને જૈન ગૃહસ્થો,

પોતામાં રહેલી વિલાયતી વસ્ત્રો

અને

રેશમની અપવિત્રતા

તથા

કેશર સંબંધી અપવિત્રતા

દૂર કરી બહુ જલદી

—પોતાની શુદ્ધિ કરો—

એટલુંજ ઇચ્છી વિરમું છું.

(૩)

શીખો

શીખવાના સ્થાનો કેટલા ? આખુ વિશ્વ ? ગમે ત્યા જાઓ, ગમે તે સમાજની પ્રવૃત્તિનુ અવલોકન કરો, ગમે તે વ્યક્તિનુ જીવન તપાસો સૌ પાસેથી કંઇને કંઈ જાણવાનુ, વિચારવાનુ અને અનુસરવાનુ મળશેજ સંસારનો વ્યવહાર પણ તેમજ ચાલી રહ્યો છે એક જાતિ બીજી જાતિનુ, એક સમાજ બીજા સમાજનુ, અને એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિનુ અનુકરણ કરેજ છે અને તેટલા માટેજ સંસારને એક મહાન્ શિક્ષાલય કિંવા યુનિવર્સિટીની ઉપમા આપવામા આવે છે પોતાની સ્થિતિમાં પરિવર્તન કરવા માટે બીજાની સ્થિતિનુ

કરીને સારા સારા સુખી ગૃહસ્થો પણ પોતાના ખરચે પોતાનાં બાળકોને ગુરૂકુળાદિ સંસ્થાઓમાં ન્હાની ઉમરથી દાખલ કરે છે. આર્ય સમાજનાં ગુરૂકુળોમાં કોઇ અત્યન્ત ગરીબ વિદ્યાર્થિને મફત દાખલ કરવામાં આવે, એને બાદ કરીએ તો મ્હોટા ભાગે વિદ્યાર્થિઓ પાસે ૧૫-૨૦-૨૨ રૂપિયા માસિક લેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે દાખલ થનારાઓ માટે માસિક ફી રાખેલી હોવા છતાં સેંકડો વિદ્યાર્થિઓ એકએક ગુરૂકુળમાં નજરે પડે અને એવાં અનેક ગુરૂકુલો, વિદ્યાર્થિઓથી ઉભરાતાં દેખાય છે, એ પોતાનાં બાળકોને ૨૫ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પળાવી શિક્ષા પ્રાપ્ત કરાવવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા સિવાય બીજું શું બતાવે છે ? જ્યારે બીજી તરફ જૈનોની સંસ્થાઓમાં ખાન, પાન, વસ્ત્ર, સ્થાન અને તમામ પ્રકારની સગવડો પૂરી પાડવા છતાં વિદ્યાર્થિઓની જોઇએ તેવી સંખ્યા ન દેખાય, એ શું બતાવે છે ? ધનાઢયો અને ગર્ભશ્રીમંતોની બેદરકારી અને ગરીબોને પેટની ચિંતા કે બીજું કંઇ ? જૈન-સમાજની આ સ્થિતિ ન સુધરે, ત્યાં સુધી જૈનોની સંસ્થાઓ જોઇએ તેવી પ્રગતિ ન કરી શકે, એ દેખીતી વાત છે. વૃંદાવન ગુરૂકુળના ઉત્સવમાં દસથી ૧૨ હજાર મનુષ્યો એકત્રિત થયા હતા. તેઓમાં મ્હોટો ભાગ-બલ્કે સેંકડે ૯૫ ટકા જેટલો ભાગ શિક્ષિતજ નજરે પડતો હતો. એટલુંજ શા માટે ? સારા સારા વક્તાઓની પણ એક મ્હોટી ફોજ ત્યાં મોજૂદ હતી. સ્હવારના ૮ થી રાત્રિના ૯ વાગ્યા સુધી પંડાલમાં વ્યાખ્યાનોની ધૂમ ચાલી રહેતી હતી, અને તેમાં એકએકથી

ચઢીયાતા વક્તાઓ નજરે પડતા હતા એટલુજ નહિ, પરન્તુ સ્ત્રિઓનો જે મ્હોટો સમુદાય એકત્ર થયો હતો, તેમા પણ મ્હોટો ભાગ શિક્ષિતાઓનેજ હતો કોઈ પણ વિચારક આર્યસમાજની આ સ્થિતિ તરફ નજર કરશે તો તેને જણાશે કે જૈન સમાજ શિક્ષાના વિષયમા ખરેખર ઘણો જ પાછળ છે

આ પ્રસ ગે જૈનસમાજનુ એક બીજી વાત તરફ પણ ધ્યાન ખેચવુ આવશ્યક સમજુ છુ આર્યસમાજના જે ઉત્સવનો ઉપર ઉલ્લેખ કરવામા આવેલો છે, તે એક સ સ્થાનો વાર્ષિકોત્સવ હતો એક સ સ્થાના વાર્ષિકોત્સવમા પોતાની સમાજના દસથી બાર હજાર મનુષ્યો એકત્રિત થાય, પાચ પાચ દિવસ સુધી આખો દિવસ વ્યાખ્યાનોની ધમાલ મચી રહે, અને એક વિશાળ જ ગલમા મહાન્ મેળો ભરાય-એ બધું શુ બતાવી આપે છે? સામાજિક અભિમાન, મમત્વભાવ, અને લાગણી કે બીજુ કઈ? આ ઉપરાન્ત છેલ્લા દિવસે સ સ્થા માટે દ્રવ્યની અપીલ પ્રસ ગનુ દશ્ય જેણે જોયુ હતુ, તેમને ખબર છે કે એક સમાજ પોતાની એક સ સ્થાના નિભાવ માટે દ્રવ્યનો કેવો વરસાદ વરસાવી રહ્યો હતો! કોઈ સમાજનો એક ધનાઢય કોઈ સ સ્થામા એક સાથ લાખ રૂપિયાનુ દાન કરે તેમા તે મહત્વ નથી, જે મહત્વ સમાજના હજારો મનુષ્યો-ગરીબ કે ધનાઢય-પોત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ઉદારતા પૂર્વક-ઉત્સુકતાથી દાન કરે આર્ય સમાજની આ

સ્થિતિ હતી. એકજ વ્યાખ્યાનમાં એકજ વખતે તે વખતે લગભગ ચાલીસ હજાર રૂપિયા વાર્ષિક ખર્ચ માટે એકત્ર થયા હતા. જૈનોની એક પણ એવી સંસ્થા છે, કે જેના વાર્ષિકોત્સવમાં આટલી જનતા એકત્રિત થતી હોય, અને ઉદારતાથી બધાએ આમ ફાળો આપતા હોય !

વૃંદાવનમાં આ ગુરૂકુળ ઉપરાન્ત એક બીજી સંસ્થા છે, જેનું નામ છે–પ્રેમ મહાવિદ્યાલય. ગુરૂકુળનો ઉદ્દેશ વિદ્વાનો વકતાઓ અને સમાજને માટે આત્મભોગ આપનારા માણસો તૈયાર કરવાનો છે, ત્યારે પ્રેમમહાવિદ્યાલયનો ઉદ્દેશ હુન્નર–ઉદ્યોગદ્વારા મનુષ્ય પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે. તેને ગુલામી કે પરાધીનતામાં પડવાનો વખત ન આવે એવા માણુસો તૈયાર કરવાનો છે. આ બન્ને સસ્થાઓમાં એક વાત ખાસ જોઇ. અને તે એ કે–બન્ને સંસ્થાઓ તેને પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરનાર સ્વાર્થ ત્યાગી વ્યક્તિઓના બળથીજ ચાલી રહી છે. અને એ વાત તો નક્કી છે કે જ્યાં સુધી પ્રત્યેક સંસ્થાને માટે તેનો આત્મા બનીને રહેનારી વ્યકિતઓ ન મળે ત્યાં સુધી માત્ર ૫૦–૧૦૦ કે ૧૨૫ ના પગારદારો ઉપર સંસ્થાઓની પ્રગતિનો આધાર રાખવો એ ખરેખર ભૂલ ભરેલુંજ છે. નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિ અને આદર્શ જીવન બાળકોનાં હૃદયો ઉપર જે છાપ પાડી શકે છે, તે છાપ લોભવૃત્તિમાં આસકત બનેલા પગારદારો શું પાડી શકે ? આર્યસમાજની બધી સંસ્થાઓમાં તપાસ કરો. ચોકસ

વ્યક્તિઓ તે સસ્થાને આત્મા બનીને રહેવી આપણને નજરે પડશેજ ગુરૂકુલકાગડીમા મહાત્મા મુનશીરામ (હાલના સ્વામી શ્રદ્ધાનદજી) પોતાનુ સર્વસ્વ તેમા સમર્પીને ફકીરી લઇ તે સસ્થા ન ચલાવતે, તો સેકડો વાઘ અને વરૂના નિવાસવાળા તે ભયકર જગલમા એવુ આદર્શ ગુરૂકુળ કેમ થઇ શકતે ? જૈનોમા છે કોઇ આવા સ્વાર્થત્યાગી ગૃહસ્થો ? સ્થિતિ અને શકિત હોવા છતા જિદગીનો ચોકસ ભાગ પણ ન અપાય, ત્યા સુધી કેમ કહી શકાય કે આપણને સમાજ અને ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ છે ? વાતો મઆરમા કોણ નથી કરતુ ? વાતો કરનારા તો હજારો મળી શકે, ટીકાઓ કરતા પણ સૌને આવડે, પરન્તુ કાર્ય કરી બનાવનારા કેટલા છે ? જૈનસમાજને જોઇએ છીએ કામ કરનારાઓ ! જૈનસમામાજને જોઇએ છીએ સ્વાર્થ ત્યાગીઓ ! જ્યા સુધી જૈનોની તમામ સસ્થાઓને આવા સ્વાર્થ ત્યાગો શિક્ષિત પુરૂષો ન મળે ત્યા સુધી સસ્થાઓની સ્થિતિઓ અતિ શીઘ્ર સુધરવી તો કઠિનજ છે એક વાત અવશ્ય વિચારવા જેવી છે જૈનસમાજમા એવા શિક્ષિત યુવકો મોજૂદ છે કે જેઓ શાસન સેવાની ભાવના અને સમાજની દાઝ ધરાવે છે આવા યુવકો સ્વાર્થત્યાગ કરી આપણી સસ્થાઓનુ સુદર સચાલન કરી શકે પરન્તુ 'મારૂ શુ થશે ?' 'મારા પાછળનાઓનુ શુ થશે' આવી ચિતાઓ જ્યા ગતદિન સતાવી રહી હોય ત્યા સ્વાર્થત્યાગ કે શાસન સેવાની ભાવના કેમ ફળીભૂત થઇ શકે ? ખરી વાત તો એ છે કે આવા સુભટોને

માટે સમાજ તરફથીજ અથવા તે સંસ્થાઓ તરફથીજ એવી સગવડો હોવી જોઇએ કે જેથી નિશ્ચિંતપણે તેઓ કાર્ય કરી શકે. વળી આપણે ત્યાં એ પણ વાત છે કે આપણી સંસ્થાઓની સમસ્ત પ્રકારની લગામ બિન કેળવાયલા ધનાઢયોની હાથમાં રાખવામાં આવે છે, અને તેથી તેઓ કોઇ પણ પ્રગતિના કાર્યમાં માથું મારી અડચણરૂપ થાય છે. આ બે બાબતો ન સુધરે ત્યાં સુધી સંસ્થાઓનું ક્ષેત્ર સુંદર ફળ આપનારૂં તો નજ થઇ શકે.

ત્રીજી એક બાબત ખાસ વિચારવાની છે અને તે એ કે—જૈનસમાજ એક વેપારી સમાજ હોવાથી દરેક કાર્યમાં જલદી ફળની આશા રાખે છે. સમાજની આ ઉતાવળ એટલી બધી નુકશાનકર્ત્તા નીવડે છે કે—જે સંસ્થાથી જે કંઇ થોડું ઘણું ફળ મળવાની આશા હોય છે, તેનાથી પણ વંચિત રહે છે. જરા ગુરૂકુળોનું નિરીક્ષણ કરો. ગુરૂકુળમાં ઓછાં ચૌદ વર્ષ તો વિદ્યાર્થીને રહેવુંજ પડે છે. અને તે પછી ત્રણ વર્ષ મહાવિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરે છે ત્યારે એક વિદ્યાર્થિ સ્નાતક થઇને નીકળી શકે છે. આટલું ધૈર્ય જે સમાજ ધારણ કરે તે ઉત્તમ ફળો ચાખે એમાં નવાઇ શી છે? આપણે ત્યાં તો સંસ્થા સ્થાપન થઇ કે તત્કાળ એ ચિલ્લાહટ શરૂ થાય છે કે—' હજુ લગી કંઇ ફળ તો મળ્યું નહિ?' ' કોણ જાણે સંસ્થામાં શું ચાલે છે!' ' વિદ્યાર્થિઓ શું ભણે છે?' બેસીને કાપડ વેતરનારા કે આટો દાળ વેચનારા-

ઓમા આવી વાતો શરૂ થાય છે એકે બીજાને કરી, બીજાએ ત્રીજાને ! ચાલ્યા ગામ ગપાટા આનુ પરિણામ એ આવે છે કે સસ્થા ઉપરથી સમાજની શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે અને તેથી સસ્થા કા તો થોડામાજ પોતાના શ્વાસ પૂરા કરે છે અને કદાચ થોડો વખત જીવે છે તો પણ તે મુડદાલ અવસ્થામાજ ! આર્યસમાજ પોતાની સસ્થાઓને ચલાવવામા વર્ષો સુધી લાખોનો વ્યય કરી નાખે છે, ત્યારે લાબી મુદતે સુદર ફળો તે ચાખી શકે છે અને તે ફળો એટલા સુદર ઉતરે છે કે તે સમાજને માટે આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે

ટુકમા કહેવાનુ એટલુજ છે કે ધૈર્ય, સાહસ, કાર્ય દક્ષતા, સામાજિક અભિમાન અને સ્વાર્થત્યાગ એ ગુણો જૈનસમાજે આર્યસમાજમાથી શીખવાની જરૂર છે આ ગુણો વિના કોઈ પણ ક્ષેત્રમા જોઈએ તેવી સફળતા મેળવી શકાતી નથી અતએવ —

જૈનસમાજમા સ્વાર્થ ત્યાગી પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય, અને સમાજના ઉદ્ધાર માટે આદર્શ સસ્થાઓ સ્થપાઈ તેમાથી સુદર ફળો જૈનસમાજ ચાખે, એટલુ જ ઇચ્છી અત્યારે તો વિરમુ છુ

(૪)

શિક્ષા.

' શિક્ષા 'નું ક્ષેત્ર સંસારમાં એટલું બધું વિશાળ અને મહત્વનું છે કે જેની બરાબરી ભાગ્યેજ બીજું કોઇ ક્ષેત્ર કરી શકે તેમ છે. શિક્ષા-જ્ઞાન-કેળવણી માટે તો નીતિકારોને ત્યાં સુધી કહેવું પડ્યું કે-જ્ઞાનેન હીનાઃ પશુભિઃ સમાનાઃ । કિંવા વિદ્યાવિહીનઃ પશુઃ શિક્ષાનું-વિદ્યાનું મહાત્મ્ય આથી વિશેષ શું વર્ણવી શકાય ? અને એ વાત સાચી જ છે કે-કોઇ પણ જમાનામાં મનુષ્ય જીવનની યાત્રા પૂર્ણ કરવામાં શિક્ષા-વિદ્યા જેટલી ઉપકારી નીવડી શકે છે, તેટલું બીજું

સાધન ઓછુ જ નીવડે છે જે સમાજ કે જ્ઞાતિમા શિક્ષાનો પ્રચાર નથી-શિક્ષિત પુરૂષોની બહુવતા નથી, તે સમાજ કે જ્ઞાતિ સંસારની અન્યાન્ય શિક્ષિત સમાજોની સાથે ઉભી રહી શકતી જ નથી, અને ઉભી રહેવાને લાયક પણ નથી પછી તે સમાજ કે જ્ઞાતિ સૌથી વધારે પ્રાચીન અને પવિત્ર જ કેમ ન હોય ! દેશની, સમજની, ધર્મની ઉન્નતિનો આધાર શિક્ષા જ છે લાખો અશિક્ષિતોના ટોળામા ગણ્યા ગાંઠયા શિક્ષિતો વધારે કામ કાઢી શકે છે જો કે ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમા-ચરિત્ર સાગરમા એવા રત્નો નજરે જરૂર પડે છે કે જેમણે અક્ષરજ્ઞાન નહીં પ્રાપ્ત કરેલ હોવા છતા તેઓ વિદ્વાન્ કહેવાયા છે સમાજ અને દેશના સારથી બનેલા છે પરન્તુ તે ઉપરથી આમરીત્યા એવુ બધારણ ન બાધી શકાય કે અક્ષરજ્ઞાનની-શિક્ષાની કઇ આવશ્યકતા નથી કુદરત તરફની એવી બક્ષિસ તો લાખોમા એકાદ જ એવી વ્યક્તિને મળે છે એકાદ પાચ વર્ષના બાળકને સંગીતમા કમાલ કામ કરતો જોઇએ, પરન્તુ તેથી સંગીત શિક્ષાની અનાવશ્યકતા ન સ્વીકારાય તેવી જ રીતે એકાદ માણસ વગર ભણે વિદ્વાન્ થયો હોય તો તેથી બધાએ વગર ભણે વિદ્વાન્ થાય, એમ તો નહિ જ વિદ્વાન્ થવાના જે સાધનો છે-વાસ્તવિક શિક્ષાના જે સાધનો છે, તે સાધનો મેળવવા જ જોઇએ અર્થાત કોઇ પણ સમાજે પોતાના સમાજની ઉન્નતિ કરવા અર્થે શિક્ષા વિભાગની યોજના કરવી જ જોઇએ

ગયા મણુકામાં ' શીખો ' શીર્ષક લેખમાં આ સંબંધી કંઇક ઇશારો કરી ગયો છું. તે ઉપરથી વાચકો જોઇ શક્યા હશે કે આર્યસમાજ જેવા નાનકડા અને નવા ઉત્પન્ન થયેલા સમાજ કરતાં પણ જૈનસમાજ શિક્ષાના વિષયમાં ઘણા જ દરજ્જે પછાત છે. જૈનસમાજની ભાવી પ્રજાને માટે જૈનસમાજ પાસે શિક્ષાનું એક પણ સુંદર સાધન નથી. જો કે એ વાત સાચી છે કે જૈન ધનાઢયો પ્રતિવર્ષ બીજાં કાર્યોની માફક શિક્ષાના ક્ષેત્રમાં પણ હજારો નહિ બલ્કે લાખો રૂપિયાનો વ્યય અવશ્ય કરે છે, પરન્તુ કોઇ એમ નથી વિચારતું કે–તેટલા વ્યયના પ્રમાણમાં સમાજના બાળકો અને યુવકો ઉપયોગી શિક્ષા કેટલી પ્રાપ્ત કરે છે. જૈન સમાજના બાળકો માટે શિક્ષાના સાધનો સરકારી સ્કૂલો સિવાય બીજાં કયા છે ? અને સરકારી સ્કુલોનું શિક્ષણ સમાજ ધર્મ, દેશ કે જાતિને માટે કેટલું ઉપયોગી થયું છે, અથવા થાય છે, ત અત્યાર સુધીના અનુભવ ઉપરથી સારી રીતે જોવાઇ ગયું છે. શિક્ષાનો ઉદ્દેશ સુંદર જીવન ઘડવાનો જ હોઇ શકે. જે શિક્ષા પ્રાપ્ત કરતાં મનુષ્ય સુંદર ચારિત્રશીલ ન બની શકે તે શિક્ષા કેમ કહી શકાય ? એક બંગાલી વિદ્વાન્ પોતાના ગ્રંથમાં લખે છે કે " વર્તમાન શિક્ષાના પરિણામે ભારતવર્ષના પ્રી સદી ૯૫ યુવકો નાસ્તિક બને છે. " આ કથન કયાં સુધી સત્ય છે, તે વાચકો સ્વાનુભવ ઉપરથી સ્વયં સમજી શકે તેમ છે. પરન્તુ એટલું તો અવશ્ય છે કે દેશાભિમાની, ધર્માભિમાની, સદાચારી શહેરીઓ તૈયાર કરવા

માટે સ્વતંત્ર શિક્ષાલયોની ખાસ આવશ્યકતા છે

જૈન કોમ એક ધનાઢય અને ઉદાર કોમ છે પહેલા કહેવા પ્રમાણે જૈન સમાજના લાખો રૂપીયા શિક્ષા વિભાગમા વ્યય પણ થાય છે, પરન્તુ સાર્થકતા થતી નથી તો પછી શા માટે જૈનધર્મમા સ્વતંત્ર શિક્ષાલયો ન સ્થાપન કરવા જોઇએ ?

બાહ્ય દ્રષ્ટિથી જોતા આપણામા સસ્થાઓની કમી નથી મુબઇ, અમદાવાદ, પાટણ, ભાવનગર, મહુવા, લીંબડી, પાલીતાણા, જામનગર, વઢવાણ, રાજકોટ, મહેસાણા, જૂનાગઢ, સૂરત, ભરૂચ, નવસારી, શિવપુરી, વગેરે સ્થાનોમા બોર્ડિંગો મોજુદ છે અને આ બોર્ડિંગોમા કેટલીક તો એવી છે કે જેમાં સારી સખ્યામા જૈન વિદ્યાર્થીઓ રહે છે અને આ બોર્ડિંગોમા ખર્ચ પણ કઇ કમ નથી થતુ, પરન્તુ આ બધા સ્થળોમા સ્વતંત્ર શિક્ષા આપનારી સસ્થા ભાગ્યેજ એકાદ બે છે દરેક સ્થળે વિદ્યાર્થીઓને સરકારી શાળાઓમા જ ભણાવવામા આવે છે હા, જૈન વિદ્યાર્થિઓ, જૈન સસ્થા અને મદદ કરનારા પણ જૈનજ હોવાથી એકાદ કલાક ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામા જૈન શિક્ષણની ' ઇતિશ્રી ' સમજવામા આવે છે મારા નમ્ર મન્તવ્ય પ્રમાણે હવે તે સમય આવી લાગ્યો છે કે જૈન સમાજે પોતાના બાળકો માટે સ્વતંત્ર શિક્ષાલયો વિદ્યાલયો સ્થાપન કરવા, રાષ્ટ્રની દ્રષ્ટિએ સાચા દેશાભિમાની શહેરીઓ ઉત્પન્ન કરવા જેમ રાષ્ટ્રીય શાળાઓ

(૫)

જૈન.

એક બાલક પણ જેના નામથી અનભિજ્ઞ ન હોય, તેના ઉપર કંઇ લખવું-વ્યાખ્યા કરવી, એ વાંચનારને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરશે. પરન્તુ કહેવું અનુચિત નહિં લેખાય કે જેનાથી એક બાળક પણ અભિજ્ઞ છે એવો શબ્દ-'જૈન' શબ્દ-એટલો બધો સામાન્ય થઇ પડયો છે કે તેમાં રહેલું રહસ્ય સારા સારા તેને માનવાળા પણ જાણી કે સમજી શકયા નથી. અને તેનુંજ એ કારણ છે કે 'જૈન' નામ ધરાવવા છતાં જૈનત્વથી જનતાનો મ્હોટો ભાગ હજુ દૂર જ છે. અને

તેટલા માટે 'જૈન' શબ્દમા રહેલુ રહસ્ય યત્કિંચિત્ અ શમા બતાવવુ, એજ આ લેખનો ઉદ્દેશ છે

'જૈન' શબ્દનો પ્રયોગ ધર્મ, જાતિ, સ ઘ, શાસન અને શાસ્ત્ર એટલાની સાથે ઘણે ભાગે કરવામા આવે છે એટલે કે જૈનધર્મ, જૈનજાતિ, જૈનસ ઘ, જૈનશાસન અને જૈનશાસ્ત્ર (કવા જૈન પ્રવચન) એ 'જૈન' બગીચાના જુદા જુદા ક્યારાઓ છે આપણે જૈન બગીચાના જુદા જુદા ક્યારાઓનુ નિરીક્ષણ કરીએ, તે પહેલા જૈન બગીચાનુ સરસરી દૃષ્ટિથી અવલોકન કરી લઈએ

'જૈન' શબ્દનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ આમ બને —जयति रागादिशत्रून् इति जिन , जिनस्य इमे जैना । રાગ દિ શત્રુઓને જીતે તે જિન અને 'જિનના આ' (પછી તે ગમે તે હોય) તે જૈન 'જૈન' શબ્દની આ વ્યાખ્યાજ તેમા રહેલા ગાભીર્યને —રહસ્યને પ્રકટ કરે છે રાગદ્વેષને જીતનાર–પછી તે ગમે તે હોય—જિન કહી શકાય અહીં પક્ષપાતને સર્વથા તિલાજલી અપાઈ છે, તે ભૂલવી ન જોઈએ અને તેજ જિનનો ધર્મ–જિનનો ભક્ત–જિનનો માર્ગ તે જૈનધર્મ–જૈનભક્ત (શ્રાવક) કે જૈનમાર્ગ કહેવાય. જ્યા રાગદ્વેષનો ક્ષય નથી ત્યા જિનત્વ નથી અને જ્યા એવા જિનનો સ્વીકાર નથી, ત્યા 'જૈનત્વ' નથી જૈનત્વનુ ખરૂ લક્ષણ એ છે કે રાગદ્વેષને કમ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો રાગદ્વેષ કમ થાય એવા સાધનો મેળવવાં, પણ જ્યા રાગદ્વેષને વધારવાજ રાતદિવસ પ્રયત્નો થતા

હોય, જયાં ક્લેશ વૃદ્ધિનાંજ બી વવાતાં હોય અને જયાં નિરર્થક ઝઘડા મોલ ખરીદાતા હોય ત્યાં કેમ કહી શકાય કે જૈનત્વ છે ? ખરો જૈન રાગદ્વેષ વધારવાનો પ્રયત્ન કરે કે? ખરો જૈન પાશવિકતાને સ્વીકારે કે? ખરો જૈન અપવિત્રતાને -ધર્મભ્રષ્ટતાને અનુમોદન આપી શકે કે ? ખરો જૈન રૂઢીનો પૂજારી હોઇ શકે કે? ખરો જૈન તાત્વિકતાને વિસારે કે? નહીં, કદાપિ નહીં; તે તો રાગ-દ્વેષનાં કારણોમાં પણ ભાવ દયાજ ચિંતવે, તે તો ક્લેશના પ્રસંગોમાં પણ ક્ષમાનુંજ બખતર ધારણ કરે, તે તો શુદ્ધતાનોજ આદર કરે; તે તો કોઇ પણ ક્રિયાના હેતુઓને તપાસે અને તે તો મૂલતત્વની ગવેષણા જ કરે. જયાં આવું વર્તન છે ત્યાંજ જૈનત્વ છે. જયાં આવું વર્તન છે ત્યાંજ વીરત્વ છે. પુરૂષાર્થ છે અસ્તુ,

હવે આપણે જૈન શબ્દનો જેની જેની સાથે પ્રયોગ થાય છે. અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો 'જૈન'નો જેની સાથે સંબંધ છે તે પ્રત્યેકની સંક્ષેપમાં વ્યાખ્યા તપાસીએ. જૈનધર્મ.

જિનપ્રકાશિત ધર્મ તે **જૈનધર્મ.** સામાન્ય બુદ્ધિથી વિચારતાં એ તો કોઇ પણ માણસ સમજી શકે તેવી હકીકત કે ધર્મજ એક એવી વસ્તુ છે કે જે ઐહિક અને પારલૌકિક સુખ આપે છે. છતાં જૈનધર્મને માનનારા-પાળનારા સુખ અનુભવતા નથી. એનું કારણ એ છે કે-જે સ્વરૂપમાં જૈન-ધર્મ છે, તે સ્વરૂપમાં જૈનધર્મને ઓળખ્યો નથી, અને કદાચ

ઓળખ્યો છે, તો તે પ્રમાણેનુ આચરણ નથી જૈનધર્મની વ્યાખ્યા કરતા એક પ્રભાવિક આચાર્ય મહારાજ કથે છે —

स्याद्वादो वर्त्तते यस्मिन् पक्षपातो न विद्यते ।
नास्त्यन्यपीडन किञ्चित् जैनधर्म स उच्यते ॥

જૈનધર્મની આ વ્યાખ્યામા ત્રણ બાબતો પ્રત્યક્ષ તરે છે —૧ તાત્ત્વિકતા, ૨ ઉદારતા અને ૩ સદાચારતા સદ્વર્ત્તન જૈનધર્મની આ ખાસ ખૂબીઓ છે જૈનધર્મ તેજ જેમા સમસ્ત પદાર્થો સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી તપાસ્યા હોય, જૈનધર્મ તેજ, જેમા પક્ષપાતની ગધ ન હોય અને જૈનધર્મ તેજ, જેમા અન્યને પીડવાની–દુ ખી કરવાનો ભાવના પણ ન હોય જ્યારે જૈનધર્મનુ આ સ્વરૂપ છે, ત્યારે એ અગત્યા સ્વીકારવુ જ જોઇએ કે—જૈનધર્મી–જૈની તેજ કહી શકાય કે જે–સ સારના તમામ પદાર્થોને સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી–નિત્યાનિત્યાદિ ધર્મોયુક્ત નિહાળતો હોય, પક્ષપાત રહિત હોય અને અહિ સક હોય

દરેક પદાર્થમા નિત્ય–અનિત્ય–બન્ને ધર્મો જોનારને કોઇની પણ સાથે કલેશ કરવાનો ક્યા રહ્યો ? કોઇ પણ પદાર્થને નિત્ય મ નનાર કોઇ અપેક્ષાએ સત્ય છે, અનિત્ય માનનાર પણ એક અપેક્ષાએ સત્ય છે, જ્યારે નિત્યાનિત્ય માનનાર સર્વથા સત્ય છે બીજાને સર્વથા અસત્ય કહી ઉતારી પાડવાની કે તિરસ્કારવાની વૃત્તિયો તો આપણી કમજ થવી જોઇએ સાથે સાથે એ પણ વિચારવાનુ છે કે વ્યવહારમા જૈનધર્મી ન કહેવડાવવા છતા સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તને જે કોઇ

માનનાર છે, તો તે પણ જૈનધર્મી—જૈનજ છે. કારણકે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ જૈનધર્મના આ લક્ષણને તેણે સ્વીકાર્યું છે.

જૈનધર્મનું બીજું લક્ષણ છે—પક્ષપાતરાહિત્ય. ધર્મ જેવી વસ્તુમાં પણ જો પક્ષપાત હોય તો પછી તે ધર્મજ કેમ કહેવાય ? ધર્મમંદિરમાં સમસ્ત જીવોનો સમાવેશ થઇ શકે. જૈન ધર્મ ઓશવાળો કે પોરવાલો માટેજ ન હોય અને જૈન-ધર્મ શ્રીમાલ કે પલ્લીવાલ માટે જ ન હોય, અને જૈનધર્મ મનુષ્ય માટેજ ન હોય, જૈન ધર્મ જગતનો ધર્મ. જૈનધર્મ પ્રાણિમાત્રનો ધર્મ. અત્યારે તો જૈનધર્મ ખરીદી લીધો છે વાણીયાઓએ. એટલે તે ક્ષેત્રમાં કોઇને પેસવાનો હકજ નહિં. કેટલી બધી સંકુચિતતા ? પણ આ સંકુચિતતા કોની છે ? વાણિયાઓની, નહિ કે ધર્મની. ધર્મનું ક્ષેત્ર તો ગંભીર છે, વિશાળ છે, ઉદાર છે. તેમાં દરેક જીવ પ્રવેશ કરી શકે છે. ભગવાન મહાવીરની દેશના વાણિયાઓ માટે ન્હોતી. એમાં દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ બધાએ લાભ લઇ શકતા. એજ મહાવીરના ધર્મની—જૈનધર્મની ઉદારતા જાહેર કરે છે, ગમે તે જાતિ કે ગમે તે કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ મનુષ્ય કેમ ન હોય, જો તે જૈનધર્મી છે, જૈન છે—જૈન સિદ્ધાન્ત અને જૈન આચારને સ્વીકાર્યો છે, તો પછી તેને ધર્મબંધુ તરીકે ન અપનાવવો, એ અજ્ઞાનતા નહિં તો બીજું શું કહી શકાય ? જૈન ધર્મ નથી વધી શકતો, કિંવા જૈન ધર્મીઓની સંખ્યા દિન પ્રતિદિન ઘટતી જોવાય છે, એનું કારણ આ અનુદારતા નહિં તો બીજું શું ? એક પારસી

જૈન થાય, છતા તેનાથી પ્રભુપૂજા નજ થઈ શકે ? એક ક્ષત્રિય જૈન ધર્મના તમામ આચારોને પાળનો હોય–જૈન થયો હોય છતા તેની સાથે કોઇ જાતનો વ્યવહાર નજ રાખી શકીએ, આ અનુદારતા તે કેવી ? અનુદારતા–સંકુચિતતા રાખનાર જૈન, જૈનધર્મી કેમ કહી શકાય ? કારણ કે જૈન ધર્મનું બીજુ લક્ષણ પક્ષપાત રાહિત્ય છે જેનામા અટલો બધો પક્ષપાત ભર્યો હોય, તે જૈનધર્મી કેમ કહેવાય ?

જૈન ધર્મનું ત્રીજુ લક્ષણ છે અન્ય પીડનનો અભાવ મન વચન કાયાથી કોઇના પણ અંતઃકરણને દુભાવવાથી દૂર રહેવુ, એજ સાચા જૈનીનુ કર્ત્તવ્ય રહ્યુ જૈન ધર્મના આ સિદ્ધાન્તનો મુકાબલો કોણ કરી શકે તેમ છે ? જૈનધર્મના આ સર્વ માન્ય સિદ્ધાન્તને જેઓ નથી સમજી શકયા તેઓ જૈનધર્મના આ સિદ્ધાન્તની નિંદા કરે છે નિરપરાધી કોઇ પણ પ્રાણિને તકલીફ આપવાનો–સતાવવાનો કોઇનો હક શો છે ? આપણને સતાવવાનો જેમ બીજાનો હક નહિ, તેમ બીજાને સત્તાવવાનો આપણો શો હક ? બસ આ જૈન ધર્મનુ કથન છે જૈન રાજાઓએ રાજ્ય કર્યા, લડાઇઓ કરી, અને તેમા હજારો જીવોનો સંહાર કર્યો, છતા તેઓ જૈનધર્મી બન્યા રહ્યા કારણ એજ છે કે જૈનધર્મ બે પ્રકારના ધર્મોનુ પ્રતિપાદન કરે છે સાધુધર્મ અને ગૃહસ્થધર્મ સાધુધર્મમા સર્વથા મન, વચન, કાયાથી કોઇને તકલીફ આપવી નહિ, અપાવાવી નહિ, અને આપરનારને અનુમોદવી નહિ, એવી ઉત્કૃષ્ટ અહિંસા બતાવી જ્યારે ગૃહસ્થોને વ્યવહારના અનેક

કાર્યો કરવાનાં હોઈ સર્વથા આવો અહિંસાધર્મ પાળવો અશક્ય છે અને તેથીજ કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય પોતાના યોગશાસ્ત્રમાં ગૃહસ્થોને હિંસાનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપતાં,

निरागस्त्रसजन्तुनां हिंसां संकल्पतस्त्यजेत् ।

કથન કરે છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થ કોઇપણ નિરપરાધી ત્રસ જીવને મારવાની બુદ્ધિથી મારે નહિ,—આ એકજ વાક્યમાં આપેલા ત્રણ વિશેષણોનું રહસ્ય સમજનાર કદિ જૈનધર્મની અહિંસાનો નિંદક બની જૈનધર્મ ઉપર આક્ષેપ કરે નહિં. એ તો સ્પષ્ટ વાત છે કે કોઇપણ નિરપરાધી પ્રાણીને સતાવવાનું—તકલીફ આપવાનું જો કોઇ શાસ્ત્ર ફરમાન કરતું હોય તો તે શાસ્ત્ર નહિ કિન્તુ શસ્ત્રજ કહી શકાય. ધર્મ નહિં કિન્તુ અધર્મ જ કહેવાય ! માનવધર્મના આ કુદરતી સ્વાભાવિક ધર્મનું ઉલ્લંઘન કોણ કરી શકે ?

યદ્યપિ જૈનધર્મ ગૃહસ્થ માટે ઉપર્યુક્ત ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે, છતાં પણ જો કોઈ ગૃહસ્થ ગૃહસ્થધર્મના ઉપર્યુક્ત નિયમથી વધારે ઉચ્ચકોટિની અહિંસાનુ પાલન કરે તો તેને આપણે ઉત્તમોત્તમજ ગણવી જોઇએ. પોતાના સામાન્ય ધર્મનું પાલન કરે તે ઉત્તમ, પરન્તુ વિશેષ ધર્મનું પાલન કરનાર—વધારે સ્વચ્છ ધર્મનું આચરણ કરનાર ઉત્તમોત્તમ કેમ નહિં ?

જેઓ જૈન છે-જૈનધર્મી છે, તેમણે જૈનધર્મના આ

ત્રીજા લક્ષણનુ–અન્યપીડનના અભાવનુ–અવશ્ય પાલન કરવુજ જોઇએ વાર્ત્તમાનિક જૈનોમા એવા કેટલા હશે કે જેઓ આ ધર્મનુ સમ્યક્ રીત્યા પાલન કરતા હોય! પોતાના સ્વાર્થની ખાતર જ્યા અનીતિ કરાતી હોય, નિરર્થક અશુદ્ધ વચન વર્ગણાઓ કાઢી બીજાના દિલ દુભાવાતા હોય, કોઇ પણ ક્રિયા કરતાં ઉપયોગ ન રખાતો હોય, સત્તાના મદમા કે મિથ્યાભિમાનના ઘેનમાં યદ્વાતદ્વા વર્ત્તન કરાતુ હોય, શાસ્ત્રીય રીતિએ સાચુ કહેનારાને પણ દબાવી દેવાને માટે નાના પ્રકારના પ્રપચો રચાતા હોય અને જૂઠો અભિનિવેશ રાખી 'સાચુ તે મારૂ' નહિ, કિંતુ 'મારૂ તે સાચુ' આમ ઠસાવવા પ્રયત્નો થતા હોય, આવા જૈનોને, જૈનધર્મી કહેવા કે કેમ? આનો વિચાર વાચનારારાઓએ પોતેજ કરી લેવો ઘટે છે આવા–વર્ત્તન વિનાના નામધારી જૈનો તરીકે કહેવડાવવા કરતાં તે મહાનુભાવોએ એવા જૈનધર્મી બનવુ જોઇએ કે–જેઓ નામ અને આચરણ બનેથી બીજાને અનુકરણીય થઇ પડે આપણને જરૂર છે સાચા જૈનધર્મિઓની! શાસનદેવ આવા જૈનધર્મિઓની સખ્યા વધારે, એટલુ ઇચ્છી વિરમુ છુ

(૬)

'જૈન' શબ્દનો વ્યવહાર જૈનધર્મ, જૈનજાતિ, જૈનશાસન અને જૈનપ્રવચન આદિની સાથે કરવામાં આવે છે, તેમાં 'જૈન ધર્મ' સંબંધી ગયા મણકામાં કહેવામાં આવ્યું. આ વખતે 'જૈનજાતિ' સંબંધી વિચાર કરીએ.

જૈનજાતિ.

'જૈનધર્મ'ને પાળનાર જાતિ તે 'જૈનજાતિ' કહેવાય. તેમાં ઓશવાળ, પોરવાળ, શ્રીમાલ, શ્રીશ્રીમાલ, પલ્લીવાલ, અગ્રવાલ આદિ તમામનો સમાવેશ થાય છે. સમય સમય ઉપર આ જાતિયોનાં બંધારણો જુદી જુદી રીતે ઘડાયલાં રહે છે. અને તેમાં એક સમયનું બંધારણ બીજા સમયમાં નિંદાસ્પદ દેખાવા છતાં તે સમયને માટે તે યોગ્ય સમજાય છે. સમયનો પ્રભાવ જેમ સંસારની તમામ વસ્તુઓ ઉપર પડે છે, તેમ જાતિઓ ઉપર પણ પડે છે અને તે સમયના પ્રભાવને આધીન થઇ જાતીય બંધારણોમાં સમય સમય ઉપર ફેરફારો થયા કરે છે. એક રિવાજથી એક સમયમાં ફાયદો તો તેજ રિવાજથી બીજા સમયમાં નુકસાન, એમ સંસારનું ચક્ર ચાલ્યા કરે છે. ઇતિહાસ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

'જૈનજાતિ'નું અત્યારનું બંધારણ જૈનધર્મને—જૈન-સમાજને હાનિકારક છે કે ફાયદાકારક, એનો વિચાર જૈન-સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ—ખાસ કરીને જૈન-આગેવાનોએ

કરવો ઘટે છે જૈનોની-જૈનધર્મિઓની સખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી જાય છે, એ વાત કોઇથી અજાણી નથી પ્રતિ દસ વર્ષે લાખ-બે લાખ કે તેથી પણ વધુ સખ્યાનો ઘગડો થતો રહ્યો છે, એ વાત વસ્તીપત્રકના આકડા સારી રીતે પુરવાર કરે છે આ સખ્યા ઘટવાનાં કારણો તપાસવા તરફ ઘણાઓનુ ધ્યાન ગયુ છે, પરન્તુ તેના ખાસ કારણ તરફ ઓછાઓનુ લક્ષ્ય ગયુ છે હા જૈનો આર્યસમાજ, બ્રહ્મસમાજ આદિ સમા જેમા ભળી જાય છે, એમ ઘણાઓ કહે છે, પરન્તુ તેમ શાથી કરે છે, એનુ કારણ ઘણા ઓછા જાણે છે-ઘણાઓ પેટનુ કારણ બતાવે છે, પરન્તુ તે કરતાએ એક પ્રબળ કારણ છે, કે જે કારણ આ બાબતના ગયા મણકામા ' એક વિકટ પ્રશ્ન ' વાળી નોટથી વાચકોએ જાણ્યુ હશે પજાબના ઘણા જૈનો-જૈન યુવકો કન્યાઓની અછતના કારણે આર્યસમાજી, બ્રહ્મ સમાજી, અને ઇસાઇ વિગેરે થઈ જાય છે કન્યાઓની અછત કેમ ? એનો ઉત્તર પણ તે નોટમા આવી ગયો છે અવ્વલ તો સ્ત્રી સખ્યા ત્યાં કમ છે, વળી જે કન્યાઓ છે, તે સારા ધના-ઢ્યોના ઘરમા પ્રથમ જાય, એટલે સામાન્ય સ્થિતિના યુવકોને ગૃહસ્થાશ્રમી બનવાથી વચિત રહેવુ પડેને (गृहे तिष्ठतीति गृहस्थ । गृहिणी गृहमुच्यते-ગૃહસ્થની આ વ્યાખ્યા છે) આવી સ્થિતિમા મારા જેવા જૈનસાધુ તો એમ ચાહે કે ભલે તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમી નથી બની શકતા, તો પછી સાધ્વાશ્રમી કાં ન બને ! પરન્તુ તેમ બનવુ ન બનવુ, એ તો એમના ભાગ્ય અને વિચારનો વિષય રહ્યો પરન્તુ એટલુ તો

અવશ્ય છે કે આ નાજુક પ્રશ્ન સાધુ કે ગૃહસ્થ તમામે વિચાર કરવાનો છે. યદ્યપિ જેનસાધુઓ એમ નથી ચાહતા કે ગૃહસ્થો ગૃહસ્થાશ્રમી બને–વિવાહિત થાય, પરંતુ જૈનજાતિની દૃષ્ટિથી–જૈનધર્મિઓ ચોક્કસ કારણોને લીધે ધર્મને છોડી વિધર્મમાં પ્રવેશ કરે છે–દિન પ્રતિદિન જૈન સંખ્યા ઘટતી જાય છે, એ દૃષ્ટિએ તો તેનો અવશ્ય વિચાર કરી શકે. ધર્મની વૃદ્ધિનો આધાર ધર્મિઓ ઉપર રહેલો છે. ધર્મને પાળનારાઓની સંખ્યા જેટલી વધારે, તેટલીજ ધર્મની ઉન્નતિ વધારે. એક સમય એ હતો કે જૈનાચાર્યોએ લાખો વિધર્મિઓને જૈની બનાવ્યા હતા, ત્યાં સુધી કે હજારો ગ્રીકજાતિના લોકોને પણ જૈન બનાવ્યા હતા, ત્યારે અત્યારે દુઃખનો વિષય છે કે–નવા જૈનો ઉત્પન્ન કરવાની વાત તો દૂર રહી, પરન્તુ જૈન સમાજ પોતાની સંકુચિતતાથી પૂર્વ સંસ્કારિત જૈન ધર્મિઓને પણ સંભાળી શકતી નથી. એટલુંજ નહિ પરન્તુ જૈન સાધુઓ પણ એવી સંકુચિતતાને દૂર કરવા જોઈતા પ્રયત્નો ન કરે, એ શું દિલગીર થવા જેવું નથી ?

જૈન સંખ્યાને ઘટવાનું આ પ્રબળ કારણ છે કે જૈનોનો રોટી–બેટી વ્યવહાર બહુજ સંકુચિત સ્થિતિ ભોગવી રહ્યો છે.

કોઇ પણ માણસ જૈનધર્મની શીતળ છાયામાં આવ્યો, એટલે તે સ્વામી ભાઇ થઇ ચૂકયો. પોતાની હદ જેટલો–એક આસને બેસવાનો અધિકારી થઇ ચૂકયો. જૈન ધર્મની આ ઉત્કૃષ્ટ ઉદારતા છે. આ ઉદારતા ઉપર દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરનારને સહજ સમજાશે કે આ ઉદારતા જૈન ધર્મનો વિકાશ કરવાને

માટે કેટલુ સુદર સાધન છે? કોઈ પણ કોમના બસો પાચસો કે હજાર માણસોએ માનો કે જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો-ઉત્કૃષ્ટતાથી જૈનધર્મનુ આચરણ સ્વીકાર્યું, પરન્તુ તેમની સાથે એક જૈનબધુ તરીકે-સ્વામિભાઈ તરીકે કોઈ પણ વ્યવહાર ન રાખવામા આવે, તો તેઓની શી સ્થિતિ થાય? ધાર્મિક સકુચિતતાઓ લગભગ બધી કોમો-જાતિયોમા પ્રવેશ કરી ગઈ છે એક જાતિના માણસે પોતાના ચાલ્યા આવતા ધાર્મિક સિદ્ધાતને મૂકી બીજા કોઇ સિદ્ધાન્તને સ્વીકાર્યો-ધર્મનુ આચરણ સ્વીકાર્યું, એટલે તે પોતાની પૂર્વીય જાતિથી વિખૂટો પડયો હવે જે ધર્મમા તે દાખલ થયો છે, તે ધર્મના જાતિવાળા પણ તેને ન સ્વીકારે તો પછી તેને તો ત્રિશકુનો અનુભવ કરવા સિવાય બીજો શો ઉપાય રહ્યો? જૈનજાતિમા આ ઉદારતાનો ઉદય ન થાય, ત્યાં સુધી નવીન જૈનો-ક્રિયા જૈનો-ઉત્પન્ન થવા દુર્ઘટજ છે આવી ઉદારતા જૈન જાતિમા આવવાને હજુ લાબો સમય જોઇએ-અને તેટલા માટે હાલ તો જે જૈનો છે-જૈન ધર્મ પાળનારા છે-ખાસ ક્રિયા જૈનો છે, તેમને માટેજ વિચાર કરવો ઉચિત છે

જૈન જાતિ અનેક વિભાગોમાં વિભક્ત છે ઓશવાળ, પોરવાળ, શ્રીમાળ, શ્રીશ્રીમાલ, પલ્લીવાલ, અગ્રવાલ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ આ બધા વિભાગોમા જેઓ જૈનધર્મને માનનારા છે, તે પણ ત્રણ વિભાગમાં વિભક્ત છે શ્વેતાબર, દિગમ્બર, સ્થાનકવાસી સ્થાકવાસીનો એક ભેદ બીજો-તેરાપથી-ગણીએ તો ચાર ભેદ આ ચારે ભેદો મહાવીરને માનનારા છે

એટલે કે જૈનધર્મના નામે તો તેઓ બધા એકજ છે. આવી સ્થિતિમાં આ બધાએ વિભાગવાળાઓ એક બીજાની સાથે સંબંધ જોડે, તો પણ જાતીય ક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ બની શકે તેમ છે અને તેથી માત્ર કન્યાઓના અભાવે ધર્મ છોડી વિધર્મમાં દાખલ થવાના પ્રસંગો તો જરૂર અટકીજ જાય. પ્રભુ હેમચંદ્રાચાર્યે માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોનું વર્ણન કરતાં વિવાહની યોગ્યતામાં ત્રણ બાબતો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાનું સૂચવેલ છેઃ—

कुलशीलसमैः सार्धं कृतोद्वाहोऽन्यगोत्रजैः । જેનું કુલ અને શીલ સમાન હોય અને અન્ય ગોત્રીય હોય–એવાં સ્ત્રી પુરૂષનું લગ્ન થઇ શકે. આમાં ક્રિયા કે વિચાર ભિન્નતાની તો ગંધ પણ નથી, વિચારભિન્નતા કોનામાં નથી હોતી? જ્યાં મસ્તક ભિન્નતા, ત્યાં વિચાર ભિન્નતા ખરીજ. હા, લગ્ન સંબંધમાં કુલ, શીલ (આચાર) અને અન્યગોત્રપણું અવશ્ય જોવું જોઇએ. આ ત્રણ બાબતો ઉપર ધ્યાન આપી જૈનજાતિ વિવાહના ક્ષેત્રનું સર્કલ બાંધે, તો કેટલી બધી જાતીય ઉન્નતિ થાય? પરંતુ આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે, જૈનજાતિએ આ ક્ષેત્રને એટલું બધું સંકુચિત બનાવી દીધું છે કે, જેના લીધે જાતીય વિકાશક્રમને સખ્ત આઘાત લાગ્યા સિવાય રહી શકેજ નહિ. ઓશવાળ શ્રીમાળ સાથે, શ્રીમાળ ઓશવાળ સાથે, પલ્લીવાલ અગ્રવાલ સાથે કે અગ્રવાલ પલ્લીવાલ સાથે–અર્થાત્ ધર્મ આચાર–વિચાર, અને બધુએ એક હોવા છતાં માત્ર ગામના ભેદથી નામોમાં

પડેલી ભિન્નતાને અગ્રસ્થાન આપીને એક બીજાની સાથે સબધ ન કરે, અને તે ક્ષેત્રને ન્હાના ન્હાના ટુકડાઓમા વ્હેચી-પરિણામે ધર્મને હાનિ પહોચાડવા જેટલી મૂર્ખતા જે જાતિ વાપરે, એ જાતિનો ઉદ્ધાર કેમ થઇ શકે ? જૈન જાતિની આ સકુચિતાએ જૈનધર્મને કેટલુ નુકશાન પહો ચાડયુ છે ? એનો કોઇ વિચાર કરે છે ? પ્રાચીન મૂત્તિયો ઉપરના શિલાલેખો જ્યારે એ વાતની સાક્ષી આપી રહ્યા છે કે મોઢ, પલ્લીવાલ, નાગર આદિ જ્ઞાતિઓ દૃઢ જૈનધર્મને પાળનારી હતી, ત્યારે અત્યારે તે જ્ઞાતિની ગણીગાઠી વ્યક્તિઓ પણ જૈનધર્મ પાળનાર નથી જોવાતી, એનુ કારણ શું ? એક બીજાનો તિરસ્કાર, જુદાઇ-આપ બડાઇ કે બીજુ કઇ ? લાડવા શ્રીમાળી, મણિયાર અને ભાવસાર જેવા શુદ્ધ જૈનોને-કે જેમના બાપદાદાએ બધાવેલા મદિરો અત્યારે પણ મૌજૂદ છે, એમનો આચાર વિચાર જૈનશાસ્ત્રોમા કહ્યા પ્રમાણેનોજ છે અને જેઓમા એક પણ લક્ષણ જૈનધર્મ વિરૂદ્ધ દેખાતુ નથી, એવા જૈનોને પણ જે જાતિ અપનાવી શકતી નથી, તે જૈનજાતિ આગળ વધીજ કેમ શકે ? આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે ઘણાખરા જૈનસાધુઓ પણ ગૃહસ્થોના દાક્ષિણ્યમા આવી ગૃહસ્થોની સકુચિતતા પોતામા પણ લાવે છે પરન્તુ ખરી રીતે સાધુઓનુ એ કર્તવ્ય છે કે-શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ જે કઇ સત્ય પોતાને લાગતુ હોય તે સત્ય જનતા સમક્ષ તેમણે મૂકવુ જોઇએ જે વસ્તુમા ધર્મની બાધકતા નડતી હોય, તે બાધકતા તેમણે બતાવવી જોઇએ

સંક્ષેપમાં એજ કે જૈનસંખ્યાને ઘટવાનાં અનેક કારણોમાં પ્રધાન કારણ એ છે કે જનજાતિએ પોતાનું વ્યવહાર ક્ષેત્ર ઘણુંજ સંકુચિત બનાવી રાખ્યુ છે, આ ક્ષેત્રને વિશાળ નહિ બનાવવામાં આવે ત્યાં સુધી એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ વાત છે કે જૈનોની સંખ્યા વધવાની તો નહિંજ, બલ્કે ઘટતીજ જવાની, એટલે જરૂરનું તો એ છે કે–પહેલી તકે મુનિરાજોએ આ વિષયમાં સત્યસત્ય ઉપદેશ જૈનસમાજને આપવો જોઇએ. અને જૈનજાતિએ પોતાના આ ક્ષેત્રને વિશાળ બનાવવા તરફ નવીન સંગઠન કરવું જોઇએ. શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો એજ અંતિમ કામના.

---

(૭)

'જૈન' શબ્દોના પ્રયોગ જેની જેની સાથે કરવામા આવે છે તે પૈકી 'જૈનધર્મ' અને 'જૈનજાતિ' એ બે સબધી ગયા બે મણકાઓમા કહેવામા આવ્યુ છે આજે 'જૈનસઘ' સબધી કઈક વિચાર કરીએ

જૈનસઘ

"સઘ" નુ મહત્વ જૈનશાસ્ત્રોમા જે બતાવવામા આવ્યુ છે, તે પ્રસિદ્ધ જ છે 'સઘ'ને 'તીર્થ' તરીકે બતાવવામા આવેલ છે અને આ સઘ-તીર્થ-ને તીર્થંકરો પણ 'नमो तित्थस्स' કહીને નમસ્કાર કરે છે જેને તીર્થંકરો પણ નમસ્કાર કરે-બહુમાન આપે, એની મર્યાદા, એનુ મહત્ત્વ એનો મોભો કેટલો હોવો જોઈએ, એ સમજાવવાની આવશ્યકતા હોયજ નહિ એક વ્યક્તિની શક્તિ કરતા સઘની શક્તિ અસખ્ય ઘણી વધારે હોવી જોઈએ કારણ એ છે કે 'સઘ' એ હજારો નહિ, લાખો મનુષ્યોના સમુદાયથી બનેલ 'સગઠન વિશેષનુ નામ છે બીજા શબ્દોમા કહીએ તો જૈનધર્મને પાળનાર જૈનશાસનમા રહેનાર અથવા તીર્થંકરની આજ્ઞાનુ પાલન કરનાર સમુદાય વિશેષનુ નામજ 'જૈનસઘ' છે આ સઘની સ્થાપના ખાસ તીર્થંકરજ કરે છે, એટલે તે તીર્થંકર પ્રત્યે જેટલુ બહુમાન આપણે ધરાવીએ તેટલુ જૈનસઘ-તીર્થંકરની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનાર

સમુદાય પ્રત્યે આપણે ધરાવવું જ જોઇએ. તીર્થંકરની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન આપણે ન કરી શકીએ, તેમ સંઘની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન પણ નજ થાય.

આ સંઘમાં ચાર વિભાગોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા.

સાધુ, સાધ્વી એટલે પાંચ મહાવ્રતોને પાલન કરનાર પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ શ્રાવક અને શ્રાવિકા તેજ કે જે પ્રભુપ્રકાશિત ગૃહસ્થધર્મનું પાલન કરતાં હોય. પછી તે ગમે તે જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ કેમ ન હોય ? શ્રાવક શબ્દનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ પણ શાસ્ત્રકારોએ એજ કર્યો છે કે—शृणोति हितानि वाक्यानीति श्रावकः। હિતકર વચનોને શ્રવણ કરે તે શ્રાવક. 'શ્રાવક' કહેવાથી કંઇ ઓશવાળ શ્રીમાળ કે પોરવાળાદિનોજ સમાવેશ નથી થતો. જૈનધર્મની આજ્ઞાઓનું પાલન કરનાર—જૈનધર્મને પાળનાર કોઇ પણ હોય તે શ્રાવક કહી શકાય. ભગવાન્ મહાવીર દેવના મુખ્ય દશ શ્રાવકો કોણ હતા ? કુંભાર અને કણુબી હોવા છતાં તેઓ મહાવીર દેવના પ્રધાન શ્રાવકો ગણાયા છે. એટલે 'શ્રાવક' શબ્દથી આક્કસ જ્ઞાતિના મનુષ્યોનેજ લેવાની સંકુચિતતા આપણાથી કેમ રાખી શકાય ? સુતરાં જૈનસંઘ એટલે ભગવાન્‌ની આજ્ઞાનું પાલન કરનાર સાધુ અને ગૃહસ્થોનો સમુદાય, હા, આમાં પ્રધાનતા આજ્ઞાની જોવાની છે. સાધુ હોવા છતાં તીર્થંકરની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તન કરનાર હોય તો તે સંઘમાં ગણવાને યોગ્ય ન કહી શકાય.

આજ્ઞાપાલક સઘ એજ સાચો સઘ છે સઘની સત્તા બહુ જબરજસ્ત છે, પરતુ તે સ્વય આજ્ઞાપાલક હોય તો જ અન્યથા તો તેવા સઘને હાડકાના પુજ–ઢગલાનીજ ઉપમા આપવામા આવી છે કહેવામા આવ્યુ છે કે–

आणायुत्तो सघो सेसो अट्ठिसघाओ ।

આજ્ઞાયુક્તજ સઘ, બાકી તો અસ્થિ–હાડકાનો સમુદાય જ છે

યદ્યપિ ઉપર કહેવામા આવ્યુ તેમ સઘની અદર સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા–એ ચારેનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે, પરન્તુ તેમા મ્હોટી જવાબદારી તો ખાસ સાધુઓ ઉપરજ રહેલી છે "સાધુ" એ ચાર ભાઈબહેનોમા વડીલ ભાઇના સ્થાનમા છે એક પિતાના બે પુત્રો અને પુત્રિઓમા જે વડીલ ભાઈ હોય, તેના ઉપર આખા ઘરની જિમ્મેવારી હોય છે, તેવીજ રીતે જૈનશાસનરૂપ ઘરની અદર–અથવા પરમપિતા મહાવીર દેવના શાસનમા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા–એ ચાર હિસ્સેદાર હોવા છતા મુખ્ય જિમ્મેદારી ખાસ સાધુઓની છે, અને તેથી શાસનના હિતના કાર્યોમાં ચારે વિભાગો જવાબદાર હોવા છતા સાધુઓ વધારે જવાબદાર છે, પરન્તુ ખેદનો વિષય એ છે કે–સઘની મર્યાદા જાળવવા માટે સાધુ સમુદાયમા જે યોગ્યતા હોવી જોઇએ, જે ગભીરતા અને સહિષ્ણુતાદિ ગુણો હોવા જોઇએ, તે બહુજ કમ સાધુઓમા જોવામા આવે છે શાસનનો ભાર વહન કરવામા સૌથી પહેલા પરસ્પરની સહાનુભૂતિનુ

બળ—જેને બીજા શબ્દોમાં ઐક્યબળ કહીએ, તે વધારે પ્રમાણમાં હોવું જોઇએ. આ બળ સાધુ સમુદાયમાંથી કેટલું ક્ષીણ થઇ ગયું છે, એ કોઇથી અજાણ્યું નથી. જો કે, એ વાત ખરી છે કે, સાધુ સમુદાયમાંથી આ બળ ક્ષીણ કરી નાંખવામાં आधी अक्लमें और सब. डेढ़ अक्लमें हम માનનારા ગૃહસ્થોએ વધારે ભાગ ભજવ્યો છે, તો પણ ઇર્ષ્યા અસહિષ્ણુતા આદિના કારણે આ બળ વધારે ક્ષીણ થવા પામ્યું છે, એમ તો સૌએ સ્વીકારવુંજ પડશે. અને તેનુંજ એ પરિણામ આવ્યું છે કે સંઘની મર્યાદા જે સાચવવી જોઇએ તે સાચવી રખાતી નથી. ભદ્રબાહુસ્વામી જેવા ધુરંધર આચાર્યને પણ સંઘ બહારની શિક્ષા ફરમાવવાનું તે વખતના સંઘની કઇ શકિતએ કામ કર્યું હતું ? એ કોઇ વિચારે છે કે ? એ સામુદાયિક શકિત—એક બીજાની સહાનુભૂતિ—ઐક્ય શકિએજ તે વખત એટલું કાર્ય કર્યું હતું. આજ ઘરઘરના આચાર્યો, ઘરઘરના પંન્યાસો અને ન્હાના કે મ્હોટા સૌ સાધુઓ પોતપોતાના મનમાં પોતાને સવાસેર સમજે—બલ્કે એમ કહેવામાં આવે કે—" શીયાળ તાણે સીમ ભણી ને કુતરૂં તાણે ગામ ભણી " વાળી કહેવત ચરિતાર્થ થઇ રહી હોય, ત્યાં શાસનનું કોઇપણ કાર્ય સુગઠિત રૂપે ન થઈ શકે, તો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

અતએવ શાસનનું હિત સમજનારા સાધુઓએ હવે પોતાની સ્થિતિ સુધારવાના આવશ્યકતા છે. જે વખતે જૈન ધર્મ ઉપર અનેક પ્રકારના પ્રહારો પડી રહ્યા હોય, જે વખતે

તીર્થો ઉપર આક્રમણો થઈ રહ્યા હોય, જે વખતે જૈન સખ્યા દિવસે દિવસે ઘટી રહી હોય અને જે વખતે કોઈપણ ધર્મ-વાળાઓને પ્રગતિ કરવાની સુદર તક મળી રહી હોય તે વખતે વિશાળ જવાબદારી માથે રાખનાર સાધુઓ સત્તાના મદમા મસ્ત બની એક બીજાથી મળે નહિ, અસહિષ્ણુતા ધારણ કરી શાસન હિતના સુદરમા સુદર કાર્યને પણ સહાનુભૂતિ આપે નહિ, શિષ્યો વધારવાની લોભવૃત્તિથી જૈનમધના નાયક બનવાની જિમ્મેવારી અર્પણ કરવામા કોઇપણ જાતની યોગ્યતા તપાસ્યા વિના જે આવ્યો તેને મૂડી નાખવામા આવે અને પોતાના ધર્મથી વિરૂદ્ધ કાર્યો ઉપાડી શાસનની અધિકાધિક હિલણા થાય એવુ કરવામા આવે, એ આ સમયમા કેમ પાલવે? ધર્મ વધારવાના સમયમા ધમ ઉપરથી આસ્થા ઉઠાવી દેવાના કૃત્યો કેમ થઇ શકે? “ સો માણસો ધર્મ ન પામે એની દર કાર નહિ, પરન્તુ એક માણસ અધર્મ ન પામવો જોઇએ ” આ વૃદ્ધાગમના વચનને કેવુ ભૂલી જવાય છે કે? શાસનની નિદા નહિ થવા દેવાના કારણે સાધુએ વેશ બાળ્યાના દૃષ્ટાન્તો પણ શું શાસ્ત્રોમા નથી કે? કોઇપણ કાર્ય કરવામા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ જોવાની પ્રભુની આજ્ઞા અત્યારે કેટલી વિસરી જવાઇ છે, એ લગાર ઊડા ઉતરીને તપાસનાર સહજ જોઇ શકે તેમ છે પરિણામ શુ આવ્યુ છે, તે કોઇથી અજાણ્યુ નથી અને શુ આવશે, તે પણ ઘણા ખના કલ્પી શકે તેમ છે

આવી સ્થિતિમા સઘની મર્યાદા ન જળવાય, સઘના

હુકમો અને આજ્ઞાઓનો લોકો તિરસ્કાર કરે, તો તેમાં નવાઇ જેવું શું છે ? જો સાધુ સમુદાયમાં ઐકયબળ હોય, પરસ્પરની સહાનભૂતિ હોય, વધારે નહિં તો કમામાં કમ એક બીજાનાં કાર્યોને તોડી પાડવાનાજ પ્રયત્નો ન થતા હોય અને માત્ર એક ધારો ઉપદેશ થતો હોય તો હજુ પણ સમાજહિતનાં ઘણાં કાર્યો થઇ શકે તેમ છે અને ધીરેધીરે આખા સમાજનું સંગઠન થઇ શકે તેમ છે.

આવીજ રીતે સાધ્વીવર્ગ અને ગૃહસ્થ (શ્રાવક-શ્રાવિકા) વર્ગની પણ જે સ્થિતિ થઇ રહી છે, તે સંબંધી વિચાર કરવાનું હવે પછી ઉપર મુલતવી રાખી હાલ તુર્ત તો અમારો સાધુવર્ગ પોતાની મર્યાદા—પોતાનો મોભો જાળવવા સૌથી પહેલાં ઐકયબળ ઉભુ કરે અને તે દ્વારા શાસનહિતનાં અનેકાનેક કાર્યો કરવા ભાગ્યશાળી નીવડે, એટલું ઇચ્છી વિરમું છું.

(૮)

સરાકોદ્ધાર

સંસારની એવી કોઇ જ્ઞાતિ, ધર્મ, સમાજ કે દેશ છે કે-જેના ઉપર પરિવર્તનશીલતાએ પોતાનો પ્રભાવ ન પાડયો હોય? જૈનધર્મ કે જૈનજાતિ કુદરતના આ નિયમથી બચવા પામે, એ નજ બની શકે જૈનધર્મ ઉપર પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ અવશ્ય નાખ્યો છે ઇતિહાસનાં પૃષ્ટો એ વાતને પુરવાર કરી આપે છે કે માડવગઢ એક લાખ જૈન ઘરોની વસ્તીવાળી એક મ્હોટી નગરી હતી, આજ ત્યા એક પણ ઘર નથી આવી જ રીતે રાજગૃહ, ગુણાયા, કૌશામ્બી અને એવી બીજી નગ

રીતે જૈન વસ્તીથી ભરપૂર હતી. આજ ત્યાં જૈનોની વસ્તી નહિં, કેવળ પ્રસિદ્ધિ સિવાય જૈનોની વસ્તીનું નામ. નિશાન પણ નહિં. બિહાર એક જૈનોનાથી હતી. આજ ગણ્યાં ગાંઠ્યાં ૮-૧૦ ઘર જૈનોનાં રહ્યાં છે. આવી જ રીતે જે દેશમાં જૈનો-ની—જૈન ધર્મના પ્રતિપાલકોની ઝાઝી વસ્તી હતી, તેવા દેશો ઉપર પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ નાખ્યો. જે બંગાળ અને મગધ જેવા દેશો કે જ્યાં તીર્થંકરોનાં જીવનના ઘણાં કલ્યાણકો થયાં છે, અનેક તીર્થંકરો વિચર્યા છે, જ્યાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર તમામ જાતિના લોકો મોટે ભાગે જૈનધર્મ પાળતા હતા, તે દેશમાં આજે માંસાહારીઓની જ વસ્તી વિશેષતઃ જણાય છે અને જૈનધર્મપાલકોની વસ્તી તો પ્રસિદ્ધિમાં ખાસ મોટાં મોટાં શહેરોમાં ક્વચિત જ જોવામાં આવે છે. આ બધો સમયનો પ્રભાવ નહિ તો બીજું શું ? પરન્તુ કુદરતનો એક એ પણ નિયમ છે કે જે દેશમાં જેવા પ્રકારના સંસ્કારોનું બીજ પડ્યું હોય છે, તે દેશમાં તે સંસ્કારોની ઝાંખી હજારો વર્ષો પછી પણ અવશ્ય જોવાય છે. મગધ અને બંગાલ આજ માંસાહારી ભલે હોય, તે દેશોમાં જૈનધર્મીઓની સંખ્યા ભલે થોડી હોય અને તે દેશમાં સેંકડો વર્ષોથી સાધુવિહાર લગભગ બંધ જેવો ભલે થઇ ગયો હોય; પરન્તુ તીર્થંકરો અને ગણધરોએ તે દેશમાં પોતાના ઉપદેશામૃતનું જે સિંચન કર્યું છે, તેની અસર અત્યાર સુધી પણ સર્વથા ભૂંસાવા નથી પામી, એમ કહેવાને મારો જાતીય અનુભવ પ્રેરણા કરે છે. તે દેશના મનુષ્યોમાં ભક્તિ, સરળતા

અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જેવી જોવામા આવે છે, તેવી ભાગ્યેજ બીજા કોઇ દેશમા જોવાઇ છે 'જાણે થોડુ ને તાણે ઘણુ' એ ગુજરાતી કહેવતની ચરિતાર્થતા ત્યા નથી વતી યુક્તિમા પરાસ્ત થયા, એટલે ઝટ તે વાતને સ્વીકારવાની ત્યાના લોકોમા સરળતા છે પોતાનો કક્કો ખરો કરવા ખોટો દુરાગ્રહ ભાગ્યે જ ત્યાના લોકો રાખે છે મતલબ કે ત્યાના મનુષ્યો સરળ અને જિજ્ઞાસુઓ છે સત્ય તત્ત્વોના સ્વીકાર તરફ ઝટ પ્રેરાય છે આ ત્યાના મૂળ સસ્કારનુ પરિણામ છે આ તો સામાન્ય રીતે આપણે અવલોકન કર્યું, પરન્તુ જરા ઉંડી તપાસ કરીએ છીએ તો તે દેશમા હજી એવી એક જ્ઞાતિ મોજૂદ છે કે જેમા મ્હોટે ભાગે જૈનસસ્કારો જોવાય છે આ જ્ઞાતિ અત્યારે "સરાક" (કે જે 'શ્રાવક'ના અપભ્રશ રૂપમા છે) જાતિના નામથી ઓળખાય છે આ જ્ઞાતિની અધિક વસ્તી સમ્મેતશિખર, હજારીબાગ, અને રાચી વિગેરેની આસપાસ છે આ જ્ઞાતિના લોકો જૈનજ છે, એમ માનવાના અનેક કારણો છે સાભળવા પ્રમાણે તે લોકો પ્રતિ દિન જે મત્રનો જાપ કરે છે, તે અશુદ્ધ નવકાર મત્ર છે તેમ તેઓ પોતાના ઇષ્ટદેવ તરીકે પાર્શ્વનાથ (પારસનાથ) ને માને છે કહેવાય છે કે સરકારી રીપોર્ટોમા પણ 'પહેલા આ લોકો જૈન હતા' એવો માર્ક કરવામા આવેલ છે વસ્તુત વિચાર કરતા આ જાતિ જૈન જાતિ છે, એ નિ સદેહ સિદ્ધ થાય છે અનુમાન કરવામા આવે છે કે આ જ્ઞાતિની ઉપર પ્રમાણે આચારવાળી લગભ૧ દોઢ લાખ મનુષ્યોની

વસ્તી છે. જ્ઞાની જાણે, આવી કેટલીએ જ્ઞાતિઓ કાળના પ્રભાવે જૈનધર્મથી વીમુખ થઇ ગઇ હશે. આપણે આવી જ્ઞાતિઓને અપનાવી પુનઃ જૈનધર્મમાં સ્થિર કરવા કેટલો પ્રયત્ન કરીએ છીએ? પ્રતિ વર્ષ લાખો રૂપિયા ઉત્સવો અને બીજાં બીજાં કાર્યોમાં વ્યય કરનાર જૈનો થોડાક સમયથી વિખૂટા પડેલા પોતાના જાતિભાઇઓનો ઉદ્ધાર કરવામાં પોતાની લક્ષ્મીનો કેટલો વ્યય કરે છે, તે કોઇ બતાવશે? શ્વેતાંતામ્બર જૈનોને માટે ખરેખર નીચું જોવાનો વિષય છે કે ઉપર્યુક્ત જ્ઞાતિને અપનાવવા માટે દિગમ્બર ભાઇઓએ તે પ્રાન્તોમાં લગભગ ૪૦ પાઠશાળાઓ ખોલી છે, જ્યારે શ્વેતામ્બર ભાઇઓએ તે દિશામાં એક અંશમાત્ર પણ પ્રયત્ન કર્યો સંભાળાયો નથી. કેટલી અફસોસની વાત છે, કેટલી દુઃખની વાત છે!!

'ફરે તે ચરે' આ કહેવતનું રટણ કરનાર ગુજરાતી ભાઇઓ–ગુજરાતી ધનાઢયો કેવળ ઉત્સવો, ઉજમણા અને ઉપાધાનોમાં હજારો રૂપિયા વ્યય કરી પોતાનું સમ્યકત્વ નિર્મળ કરે છે, પરન્તુ આવા દેશોમા અજ્ઞાનતાના કિચ્ચડમાં પડેલ પોતાના બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરવામાં શું સમ્યકત્વની નિર્મળતા કમ સમજે છે? લાંબા લાંબા રાગો કાઢીને "સવી જીવ કરૂં શાસનરસી, એસી ભાવદયા મન ઉલ્લસી" આ કહીને ગાનાર પોતાની આ ભાવના માત્ર કહી ગાવામા જ બતાવે છે કે 'અન્ય જીવોને શાસનના રસી' બનાવવા પ્રયત્ન કરીને કરે છે, એનો કોઇ વિચાર કરે છે?

મહાનુભવો, જરા વિચાર તો કરો જે બૌદ્ધ ધર્મ હિંદુસ્થાનમાથી નષ્ટપ્રાય થયો હતો, તે બૌદ્ધ ધર્મની કલકત્તા અને એવા સ્થાનોમા એવી મ્હોટી મ્હોટી સોસાઇટીઓ થવા ઉપરાન્ત બુદ્ધવિહારો અને છેવટે સારનાથમા બૌદ્ધ યુનિવર્સિટી થવાનો પણ તૈયારી થઇ રહી છે જ્યારે હજારો ઠોકરોને સહન કરી બચી રહેલા જૈનધર્મના અનુયાયીઓ સમકિતના ઘેનમા ઘોર્યા કરે, એ કેટલો બધો દુખનો વિષય કહી શકાય બગાળ જાગ્યો છે, બગાળ જિજ્ઞાસુ છે બગાળના વિદ્વાનોમાં છેલ્લા ૧૦-૧૫ વર્ષમાં જે કઇ જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવના પ્રયાસથી થવા પામ્યો છે, તેના પરિણામે આજ બગાળના અનેક વિદ્વાનો બગાળમા જૈન ધર્મનો અને જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર કરવાને તૈયાર છે જોઇએ છે માત્ર મદદગારો આ સબધી બગાળના એક પ્રસિદ્ધ વકીલ, કે જેઓ જૈનન્યાયના ઉંડા અભ્યાસી છે, તેઓ પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ મહારાજ ઉપરના પત્રમા જણાવે છે—

"ભારતવર્ષના જૈનો માટે બે કાર્યો આવશ્યક છે જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમા કરવો અને ૨ ભારતીય વિદ્વાનોમા પણ પચાર કરવો આ કાર્યો માટે સ્વ આચાર્ય મહારાજે પ્રયત્ન કર્યો છે વર્તમાનમા બગાલિયોની સ્હામે જૈનસાહિત્ય વિશેષ રૂપે લાવવુ જોઇએ, કારણ કે બગાલીઓ સામાજિક રૂપે ઉચ્ચ કોટીના વિદ્વાનો

હોવા ઉપરાન્ત ઉત્સાહી પણ હોય છે. બંગાલમાં બૌદ્ધો થોડા છે.......છતાં કલકત્તા કૉલેજ સ્કવેરમાં એક મ્હોટું બુદ્ધવિહાર બનાવવામા આવ્યું છે. હવે દરેક શિક્ષિત બંગાળી બૌદ્ધ સંબંધી થોડું ઘણું અવશ્ય જાણે છે.

પરન્તુ જૈનો શું કરી રહ્યા છે ? જૈનધર્મના સંબંધી લોકોનું ધ્યાન આકર્ષિત કરવાનો મારો વિચાર છે. અને તેટલા માટે મેં જિનવાણીનુ સંપાદન કાર્ય સ્વીકાર્યું હતું ”

આગળ જતાં આ વિદ્વાન્ કલકત્તામાં એક જૈન કાલેજ ખોલવાની ભલામણ કરે છે. કહેવાની મતલબ એટલીજ છે કે સમય એટલો બધો અનકૂળ છે કે આ વખત જો જૈનધર્મના પ્રચાર માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો થોડા સમયમા આશા-તીત ફળ મળી શકે તેમ છે. ખાસ કરીને બંગાળ અને મગધમા વધારે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. જે બંગાળી વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાની જિજ્ઞાસા ધરા-વતા હોય તેમને સાહિત્યના અભ્યાસમાં સ્કૉલરશીપો આપી મદદ કરવી, જે વિદ્વાનો જૈન સાહિત્ય સંબંધી ગ્રંથો બનાવે કિંવા જૈન ગ્રંથોના અનુવાદો કરે, તેમના તે ગ્રંથો પ્રકાશિત કરી આપવા અને નવા નવા ગ્રંથો લખવા તથા અનુવાદો કરવાને ઉત્તેજન આપવું. અને જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી સારા ઉપદેશકો ફેરવી તે **સરાક** જાતિના લોકો જ્યાં જ્યાં હોય તેની શોધ કરવી, તેમના જ્ઞાનને માટે પાઠ-

શાળાઓ સ્થાપન કરવી, ચોક્કસ ગામોમા તે જ્ઞાતિના લોકોને એકત્ર કરીને તેમને તેમનો અસલી ધર્મ સમજાવવો આ જ તે જ્ઞાતિના ઉદ્ધારનાં સાધનો છે આશા છે કે જૈન વિદ્વાનો, જૈન ધનાઢયો આ દિશા તરફ પોતાનુ ધ્યાન લઇ જશે, અને જૈનધર્મના પ્રચારનો આ અસાધારણ ઉપાય હાથ ધરશે શાસનદેવ જૈન સમાજને વસ્તુસ્થિતિ સમજવાની શક્તિ પ્રદાન કરો, એજ ઇચ્છી વિરમુ છુ

(૯)

સાધુ-સંગઠન.

ભારતવર્ષની હિંદુજાતિ પોતાનું સંગઠન કરવાને તૈયાર થઈ છે. એટલા માટે કે-હિન્દુ જાતિ ઉપર નાના પ્રકારનાં આક્રમણો, છિન્નભિન્નતા, નિર્નાયકતા, કર્ત્તવ્યવિમુખતા આદિ પ્રવેશી ગયાં છે. આવીજ રીતે જોવા જઈએ તો જેવી સમસ્યા હિંદુજાતિને માટે ઉપસ્થિત થઈ છે, તેવીજ સ્થિતિ જૈનજાતિની પણ થઈ રહી છે. ન્હાની સરખી જાતિમાં અનેક ન્હાના ન્હાના ફિરકાઓ, આપસમાં તેઓનું વૈમનસ્ય, તીર્થો અને એવાં ધાર્મિકસ્થાનો માટે કલેશો, ફિરકાઓની વિભિન્ન-

તાથી જૈનજનતાનો દિવસે દિવસે થતો ઘટાડો, જુદા જુદા ધર્મવાળાઓના જૈનધર્મ ઉપર થતા આક્ષેપો, કેલવણીની હીનત, બાળવિધવાઓની વૃદ્ધિ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ અનેક કારણો એવા ઉપસ્થિત થયા છે કે-જો જૈનજાતિ પોતાનુ બંધારણ-પોતાનુ સંગઠન ન કરે, તો ખરેખર તેના મૃત્યુના દિવસો બહુ નજીક આવ્યા છે, એમ જ કહી શકાય કમમા કમ એટલુ તો ખરૂ જ કે-જો જૈનજાતિ અત્યારથી ચેતીને પોતાનુ સંગઠન ન કરે, તો તેનો અસાધારણ અધ પાત બહુ નજીકજ છે, એમ કહી શકાય એટલા માટે જૈનસમાજે બહુ જલદી ચેતવાની જરૂર છે પરન્તુ સાથે સાથે જૈનસમાજની સ્થિતિનો જ્યારે વધારે ઉડો ખ્યાલ કરવામા આવે છે, ત્યારે એ અવશ્ય દેખાય છે કે-જૈનસમાજનુ બંધારણ-સંગઠન ત્યા સુધી ન જ થઇ શકે, કે જ્યાં સુધી સાધુસમુદાય પોતાનુ સંગઠન ન કરે બીજા સમાજોમા-જાતિયોમા સાધુઓની સામાજિક કાર્યોમા એટલી દખલગિરિ નથી દેખાતી, જેટલી કે-જૈન સમાજમા જૈનસાધુઓની રહેલી છે, બલ્કે એમ કહેવુ જોઇએ કે-જૈનસમાજમા સાધુઓનુ પ્રાધાન્ય સ્વીકારાએલુ, અત્યારે પણ મૌજૂદ છે કારણ એ છે કે-જૈનસંઘ (ચતુર્વિધ) મા સૌથી પ્રથમપદ સાધુઓનુ છે અને તેથી સમાજની આખી દોરી સાધુઓના હાથમા છે આવી સ્થિતિમા સૌથી પ્રથમ જૈનસાધુઓમા સંગઠન થવાની આવશ્યકતા છે, એવુ મારૂ નમ્ર મન્તવ્ય છે

કોઇપણ સમાજ કે જાતિમા સંગઠનનો પ્રશ્ન કયારે

ઉપસ્થિત થાય છે, તેનાં કારણો ઉપર બતાવવામાં આવ્યાં છે. ૧ છિન્નભિન્નતા, ૨ નિર્નાયકતા, ૩ આપસનું વૈમનસ્ય અને ૪ કર્ત્તવ્યવિમુખતા. આ ચાર મુખ્ય કારણો છે. આ કારણો જે સમાજમાં ઉપસ્થિત થાય, તેણે બહુ જલદી ચેતવું જ રહ્યું. અમારા સાધુ સમુદાયમાં પણ આ ચારે કારણોએ પગપેસારો-પગપેસારો જ નહિં, કિન્તુ-સંપૂર્ણ રીતે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, એ હરકોઇ વ્યક્તિ આસાનીથી જોઇ શકે છે. આપણે તે ચારે બાબતોનું ક્રમશઃ નિરીક્ષણ કરીએ.

છિન્નભિન્નતા.

એક સમય હતો કે-એક એક આચાર્ય હજાર હજાર-બબે હજાર સાધુઓ ઉપર આધિપત્ય ભોગવતા હતા. એક આચાર્યના આજ્ઞાપત્રને હજારો સાધુઓ શિરોધાર્ય સમજતા હતા; એકજ આચાર્ય ધારે તે સાધુને તેના ગુન્હા બદલ ગમે તેવી શિક્ષા કરી શકતા હતા, એકજ આચાર્ય ગમે તે સાધુને ગમે ત્યાં ચાતુર્માસ કરવા માટે આજ્ઞા કરી શકી શકતા હતા. એક જ આચાર્યની આજ્ઞાવાળા સાધુને પોતાના સમુદાયથી છુટા થઇ બીજા સ્થાને જવામાં સાત પાંચ થઇ જતી હતી. એક સમુદાયના સાધુને બીજા સમુદાયવાળા સાધુ ત્યાં સુધી તેને ન્હોતા સંગ્રહતા કે જ્યાં સુધી તે સમુદાયના નાયકની આજ્ઞા ન લાવે. હવે અત્યારની સ્થિતિ તપાસો. મૂળમાં ગણ્યા ગાંઠ્યા સાડાત્રણસો ચારસો સાધુ. તેમાં અનેક

આચાર્યો, પન્યાસોનો તો પાર નહિ પન્યાસો જાણે અમે મ્હોટા ને આચાર્યો જાણે અમે મ્હોટા એક આચાર્યની પાસે ગણ્યાગાઠયા ૫-૧૦ સાધુ એ ન હોય, તેમાએ વળી એક બે આચાર્યો તો ખરા જ એક આચાર્ય કે પન્યાસ બીજા આચાર્ય કે પન્યાસને મળવામા પણ પોતાની માનહાનિ સમજે આજ્ઞા સબધી તો કહેવુ જ શુ ? જેટલા સાધુ તેટલી આજ્ઞાઓ એક ગુરૂને પાંચ શિષ્યો હોય તે પાચ પણ તેની આજ્ઞામા ન મળે બલ્કે એમ કહેવુ જોઇએ કે-પાચ શિષ્યોને રાજી રાખવા તે પાચની આજ્ઞા પ્રમાણે ગુરૂએ રહેવુ જોઇએ સાધુઓ ચાતુર્માસ પ્રયાણ કરે કે જ્યા પોતાની ઈચ્છા હોય એમાં ગુરૂની આજ્ઞાની જરૂર નહિ કદાચ બાહ્ય દેખાવથી ગૃહસ્થોને બતાવવાની ખાતર આજ્ઞા લેવી દેવી પડે તો પહેલેથી સકેત કર્યા પ્રમાણેજ લેવાય શિષ્યની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ ગુરૂથી આજ્ઞા થાયજ નહિ ત્યા સુધી કે-શિષ્ય સાધુધર્મથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરી રહ્યો હોય, તો પણ ગુરૂથી તેને કઇ ન કહેવાય ? કારણ કે ગુરૂને પણ એ જ ભય રહ્યા કરે કે-રખેને ચાલ્યો જશે તો ? અને શિષ્ય પણ નિર્ભય રહે, કારણ કે એ એમ સમજે કે-"અહિથી કાઢી મૂકશે તો બીજા ઘણાઓ મને રાખવાને તૈયાર છે, છેવટે કોઇ નહિ રાખે તો એકલો સ્વતત્રતાથી વિચારીશ શુ કેટલાક મ્હોટા કહેવાતા સાધુઓ એકલા નથી વિચારતા ? તેમને એકલા વિચારવાની છૂટ અને અમને નહિ ?" બીજી તરફથી એક બીજાના શિષ્યોની લૂટાલૂટ તો ચાલુજ છે ફલાણાના શિષ્યને ફોસલાવીને મારા સમુદાયમા

શી રીતે લઇ લઉં ? એ બદ્ધ્યાનતથી કેવી કોશીશો થતી રહે છે. એક બીજાનાં પુસ્તકો માટે મારામારી, શિષ્યો માટે મારામારી, પદવીઓ માટે મારામારી, સાધ્વીયો માટે મારામારી, ક્ષેત્રો માટે મારામારી, ઉપાશ્રયો માટે મારામારી, સંસ્થાઓ માટે મારામારી એમ સાધુસમુદાયમાં બહુધા જયાં જૂઓ ત્યાં મારામારી સિવાય બીજું શું થઇ રહ્યું છે ?

નિર્નાયકતા

જ્યાં ઉપર પ્રમાણેની છિન્નભિન્નતા થઇ રહી હોય ત્યાં કોઇના પણ આધિપત્યનું-નાયકતાનું તો નામો નિશાને શાનું હોય ? છે કોઇ સાધુ સમુદાયમાં એક પણ નાયક ! નાયક થાય પણ કોના ? પોતાના અઢી શિષ્યો પોતાની આજ્ઞા ન પાળતા હોય, એવા સાધુઓ પોતાને સમાજનાયક-સમાજના સમ્રાટ-કે શાસનના રાજા કહેવડાવવાની કે કાગળીયાં ઉપર લખવાની કોશીશો કરે, એ નરી અજ્ઞાનતા નહિં તો બીજું શું છે ? આવી છિન્નભિન્ન અવસ્થામાં પણ હજુ કેટલાક સાધુઓ પોતાને સત્તાના મદમાં બીજાઓ ઉપર આક્રમણ કરવામાં, બીજાઓને હલકા પાડવામાં, બીજાઓનાં પુસ્તક-ભંડારો છીનવી લેવામાં, બીજાઓ માટે સમાજમાં ગેરસમજુતિયો ઉભી કરવવામાં અને આડંબરથી પોતાને શાસનના ધોરી બતાવવામાં પોતાનું પાંડિત્ય બતાવી રહ્યા છે; પરન્તુ ખરેખર આ બધી કારવાઇઓ સાધુ સમુદાયનો નિર્નાયકતા બતાવી

રહી છે જેઓ નાયક છે—નાયકને યોગ્ય છે, સમાજે જો તેમની નાયકતા સ્વીકારી છે, તો પછી બીજા પ્રયત્નો કરવાની આવશ્યકતા હોયજ નહિ અત્યારે તો આ છિન્નભિન્ન અવસ્થામા એવા પણ સાધુઓ પોતાને શાસનના નાયક સમજી રહ્યા છે કે જેમનામા મહાવ્રતનુ નામોનિશાને નથી, આવી સ્થિતિમા સમાજમા છિન્નભિન્નતા થાય, બખેડા વધે, શિષ્યાદિની લૂંટાલૂંટ થાય, એમા નવાઇ જેવુ શું છે ?

વૈમનસ્ય

સાધુ સમુદાયમા વૈમનસ્ય કેટલુ વધ્યુ છે એ બતાવવાની આવશ્યકતા જ નથી આખા જગતની સાથે મૈત્રિભાવની ભાવના રાખનારા મુનિવરો આપસમાજ મૈત્રીભાવ ન રાખી શકે, એ કેટલો બધો ખેદનો વિષય કહેવાય ? એક સાધુના કાર્યને બીજા સાધુ ન અનુમોદે, એક સાધુનો ઉત્કર્ષ બીજો સાધુ ન જોઇ શકે, એક આચાર્ય કે પન્યાસ બીજા આચાર્ય કે પન્યાસને ન મળી શકે, એક સમુદાયવાળા બીજા સમુદાયની નિંદા કરે, બીજા સમુદાયવાળા પહેલા સમુદાયની હલકાઇ કરે, આ બધા વૈમનસ્યના પરિણામ નહિ તો બીજુ શું છે ? બલ્કે ઉપરની નિર્નાયકતા કે છિન્ન ભિન્નતા એ બધાએ ખરી રીતે જોઇએ તો આ વૈમનસ્યના જ પરિણામ છે આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે જે સાધુત્વ કેવળ આત્મકલ્યાણ માટે, જગતના ઉપકાર માટે, રાગ

દ્વેષથી મુક્ત થવા માટે, કષાયોની નિવૃત્તિ માટે, શાસનની સેવા માટે, બીજાઓ ઉપર પોતાના ચારિત્રની છાપ પાડવા કાટે સ્વીકારાયું છે, તેજ સાધુત્વના-સાધુના લેબાસમાં ગૃહસ્થો કરતાં પણ વધારે ક્લેશ, ગૃહસ્થો કરતાં પણ વધારે ઈર્ષ્યા, ગૃહસ્થો કરતાં પણ વધારે મોહ-મમત્વ કરવામાં આવે, એના જેવો ખેદનો વિષય બીજો કયો હોઇ શકે? કયા રાજ્યપાટને માટે? કઇ સિદ્ધિયોને માટે? કઇ વિભૂતિયોને માટે? કઇ સમ્પતિયોને માટે આ બધું કરવું જોઇએ? કોઇ બતાવશે કે? મતલબ કે આ વૈમનસ્યે પણ સાધુ સમુદાય ઉપર પૂરેપૂરૂં પોતાનુ આધિપત્ય જમાવ્યું છે.

કર્તવ્ય વિમુખતા.

ચોથું કારણ કર્તવ્યવિમુખતા છે. ઉપરનાં બે છિન્ન-ભિન્નતા અને નિર્નાયકતાના કારણે સાધુઓમાં કેટલેક અંશે કર્ત્તવ્યવિમુખતા વધારે પ્રવેશ કરી ગઇ છે. અને તે બિલકુલ બનવા જોગજ છે કે જ્યાં કોઇ જાતનો અંકુશ નથી, જ્યાં કોઇનો દાબ નથી, જ્યાં ભાવનાઓની પણ ખામી છે, જયાં પૌદ્ગલિક ભાવોનું પ્રાબલ્ય છે. જ્યાં કોઈ કહેવાવાળું નથી, ત્યાં કર્ત્તવ્યવિમુખતા પ્રવેશ કરીજ જાય છે. એકલ વિહારી સાધુઓની સંખ્યા વધી છે, કેટલાક મારવાડ અને એવા દેશોમાં, કે જ્યાં સાધુધર્મને સમજનારા બહુ ઓછા ગૃહસ્થો હોય છે, કિંવા કેવળ વેષને જ માન આપનારા હોય છે, ત્યાં વિચરી અકથનીય અધર્મ ફેલાવે છે, પૂર્વ દેશની યાત્રાના

નિમિત્તે કેટલાક સાધુસાધ્વીઓ બહાર નીકળી પડે છે, અને ગામેગામ રૂપિયા ઉઘરાવતા ફરે છે, એટલુ જ નહિ, પરન્તુ દ્રવ્યસગ્રહ કરે છે અને કેટલાક તો થાકેપાકે ગાડીમા બેસી જવાના દાખલા પણ બન્યા છે આ ઉપરાત દિવસે દિવસે રેલ વિહાર કરનારા સાધુઓની સખ્યા પણ વધતી જાય છે વળી કેટલાક મારા—મ્હોટા અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા સાધુઓમા લોચ નહિ કરવા, મોજા પહેરવા, પોટલા ઉચકવા માણસો રાખવા અને એવી બીજી બીજી શિથિલતાઓ પ્રવેશ કરતી જાય છે વળી સાધુઓની ઉપદેશ પદ્ધતિ પણ બહુધા કર્ત્તવ્યવિમુખ થઈ ગઈ છે, એ પણ વિચારવા જેવુ છે મહાવીરના શાસનની ઉદારતા કેટલા સાધુઓ પ્રકાશે છે? ગૃહસ્થોને પોતાના રાગી બનાવવા તરફ જેટલુ ધ્યાન આપવામા આવે છે, તેટલુ પરમાત્માના શાસનના રાગી જેટલા વધારે બને, એ ધ્યાન આપનારા કેટલા છે ? જૈનધર્મને પાળનારી અનેક જાતિયો અત્યારે જૈનધર્મથી વિમુખ થઈ બેઠેલી છે, તે જાતિઓને જૈનધર્મમા પુન સ્થિર કરવા તરફ કોણ લક્ષ આપે છે ? તે જાતિઓને જૈનધર્મ સકુચિતધર્મ છે,'' 'જૈનધર્મ નાસ્તિક ધર્મ છે,' 'જૈનધર્મ મ્લેચ્છધમ છે,'' 'જૈનધર્મ અનીશ્વરવાદી ધર્મ છે, '' જૈન ધર્મ આધુનિક ધમ છે,'' 'જૈનધમ જીવવાને લાયક ધર્મ નથી' અને જૈનધર્મની દયા દુનિયાને બાયલા બનવનારી દયા છે,'' આવા આવા નિર્મૂળ આક્ષેપોનો પરિહાર કરવા માટે શુ થાય

છે ? કેટલા સાધુઓ પ્રયત્ન કરે છે ? આ બધી કર્ત્તવ્ય-વિમુખતા નથી, તો બીજું શું છે ?

ઉપરનાં ચારે કારણો અસાધારણ કારણો છે. જૈનસમાજના અધઃપાતનાં અસાધારણ ચિહ્નો છે. જો જૈનસમાજને જીવતી રાખવી હોય અને જો જૈન સાધુઓમાંથી ઉપરનો સડો દૂર કરવો હોય તો સૌથી પહેલી તકે સાધુ સંગઠન કરવાની આવશ્યકતા છે. ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે-ઉપર જે જે બાબતો કહેવામાં આવી છે, તેના ભોગ કંઇ બધા સાધુઓ-આખો સાધુ સમુદાય થયો છે, એમ નથી. હજુ પણ " બહુ-રત્ના વસુંધરા " ની કહેવત ચરિતાર્થ થાય છે. હજુ પણ સાધુ સમુદાયમાં એવા અનેક મુનિરત્નો હશે-છે કે જેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે પોતાનું ચારિત્ર પાળવામાં મશગુલ રહી બીજી કોઇ પણ જાતની ખટપટમાં કે મોહમમત્વમાં ન પડતાં પોતાનું કાર્ય બજાવતા રહે છે. પરન્તુ એવી સંખ્યા અતિ અલ્પ અને તેથી જ સાધુ સમુદાયે બહુ જલદી સંગઠન કરવું જોઇએ છે. મારૂં એ દૃઢ મન્તવ્ય છે કે-જ્યારે ત્યારે પણ સાધુઓ દ્વારાજ શાસનની ઉન્નતિ થશે. જૈન જાતિનો પાછલો ઇતિહાસ તપાસવામાં આવે. જૈન સાધુઓએજ-જૈન આચાર્યોએજ શાસનને માટે પ્રાણ પાથર્યાં છે. સાધુઓએ જ મહાન્ કષ્ટો વેઠી ધર્મને દીપાવ્યો છે, સાધુઓએ પોતાના ચારિત્રની છાપ રાજા-મહારાજાઓ ઉપર પાડી છે, સાધુઓ-એજ રાજ્ય દરબારોમાં પ્રવેશ કરી અહિંસાનો વિજય વાવટો

ફરકાવ્યો છે, જ્યારે જ્યારે તીર્થાદિના સબધમાં વિકટ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે, ત્યારે ત્યારે તેનો ફડચો સાધુઓએજ આણ્યો છે, સાધુઓએજ જ્યારે ને ત્યારે જૈનધર્મને દીપાવ્યો છે ભદ્રબાહુ સ્વામી, ઉમાસ્વાતિવાચક, હરિભદ્રસૂરિ, રત્નપ્રભ સૂરિ, કાલિકાચાર્ય, બપ્પભટ્ટી, ઉદ્યોતનસૂરિ, સિદ્ધર્ષિમહારાજ, યશોભદ્રસૂરિ, મલ્લવાદી, મલ્લધારી હેમચદ્ર, વાદિ દેવસૂરિ, હેમચદ્રાચાર્ય અને હીરવિજયસૂરિ આદિ પ્રભાવક આચાર્યોના ચરિત્રો મારી આ વાતને દૃઢ કરે છે ગૃહસ્થોએ દ્રવ્યવ્યય દ્વારા શાસન શોભા જરૂર વધારી છે, પરતુ ખરી રીતે તેના પ્રેરક તો ગુરૂવર્યોજ-સાધુઓજ છે એટલે મારો તો સપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે જ્યારે ને ત્યારે જૈન શાસનની શોભા-જૈનશાસનનો ઉદ્યોત સાધુઓ દ્વારાજ થવાનો અને એટલા માટેજ સાધુસમુદાયે સમયને ઓળખી પોતાનુ બધારણ-સગઠન કરવાની જરૂર છે

આ પ્રસગે એટલુ કહેવુ આવશ્યક સમજુ છુ કે અત્યારે એકાએક બહુ વિશાળ અને દૃઢ પ્રમાણમાં સાધુ-સગઠન થવુ અત્યારના સયોગો જોતા તો અશક્ય લાગે છે, પરતુ તેનો સૂત્રપાત અને ક્રમે ક્રમે તેમા વધારો અવશ્ય થઈ શકે છે સગઠનને માટે સૌથી પહેલા તો નાના મોટા સમુદાયના આગેવાનોએ પોત પોતાની આજ્ઞામા જેટલા સાધુઓ રહેતા હોય, તેમને માટે ચોક્કસ બધારણ મુકરર કરવુ જોઈએ એટલે તે નિયમો પ્રમાણે વર્ત્તવાને ગુરૂ અને શિષ્ય

બધાએ તૈયાર રહેવું જોઇએ. નહિં કે તે નિયમો માત્ર બતાવવાની ખાતર કે આડંબરને માટે બનાવવા. સ્વપરકલ્યાણની ભાવના જાગ્રત કરીનેજ તે કાર્ય કરવું જોઇએ. આમ પોતાના સમુદાય માટે તેવા નિયમો નક્કી કરી, પછી જેની જેની સાથે પોતાનો પત્ર વ્યવહાર હોય તેની તેની સાથે તે નિયમોની આપ લે કરી બની શકે તેટલા સાધુઓ સાથે એકતા કરી લેવી. અને એમ પરંપરાથી ધીરે ધીરે આવી રીતના પત્ર વ્યવહારની સાધુઓએ પરસ્પર છૂટ કરી નાખવી જોઇએ. જે જે સાધુઓના જે જે ભક્ત શ્રાવકો હોય તેમણે આ પ્રસાણેનો વ્યવહાર વધારવામાં તે તે સાધુઓને પ્રેરણા અને મદદ કરવી જોઇએ. મને લાગે છે કે આમ થવાથી ઘણે ખરે અંશે વૈમનસ્યનો ભાવ ઓછો થઇ જશે, પરિણામે એક બીજાનો વ્યવહાર ખુલ્લો થઇ જશે, અને શાસનદેવ એવો સમય બહુ જલદી લાવશે કે બધાએ સાધુઓ કોઇ સમુચિત સ્થાનમાં જૈનશાસનના અભ્યુદયના વિચારો કરવા એકત્ર બેસશે અને મહાવીર દેવની જયધ્વનિ સાથે આખા સંઘનું સંગઠન પોતાની મેળેજ કરી લેશે કે જે સગઠનનો અમલ કરવા ચતુર્વિધ સઘને અવશ્ય બાધ્ય થવું પડશે. શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો અને આવો સમય બહુ જલદી લાવો એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમું છું.

(૧૦)

સાધુ વિહાર.

જૈન સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટતા આજ પણ સર્વત્ર અવાય છે જૈન સાધુઓના આચારાવચારોનુ વર્ણન સાંભળી આજ પણ લોકોના કાન ખડા થાય છે જૈન સાધુઓની પવિત્રતા પર આજ પણ લોકો ગિર ઝુકાવી રહ્યા છે કારણ એટલુ જ છે કે-જડવાદના પ્રબળ વેગમાં જ્યારે દુનિયાના તમામ સાધુઓ પોતાનુ સર્વસ્વ ખોઈ બેઠા છે, ત્યારે જૈનસાધુઓ, આજથી પચીસસો વર્ષ ઉપરના સાધુઓ જે ધર્મ-જે આચાર પાલન કરતા હતા, તે જ ધર્મ-તે જ આચાર અત્યારે પણ

પાલન કરી શક્યા છે. આ કંઇ જ્હાની સૂની વાત નથી, અને તેનું ખરૂં કારણ એ જ છે કે જૈનશાસ્ત્રોમાં સાધુઓને પાળવાના નિયમો એટલા સખ્ત રીતે બાંધવામાં આવ્યા છે કે તેમાંથી કોઇ જરા પણ ચસકવા પામે નહિં. આજકાલના જીવોને કોઇ પણ વિષયમાં એક જરા પણ છૂટ આપવામાં આવે, તો તે છૂટનો પણ એટલો દુરુપયોગ કરે છે કે પરિણામે તે સર્વથા છૂટા થઇ જાય છે. અત્યારના કેટલાક સુધારાના હડક-વાયલાઓ જૈનસાધુઓને પણ કાંઇક છૂટ આપવાની જે માંગણીઓ કરે છે, તેઓને હિંદુસ્થાનનો અજૈનસાધુ સંસાર પોતાના વર્તનથીજ જવાબ આપી રહ્યો છે કે ગોઠ ગોઠ છૂટોનું કેવું ભયંકર પરિણામ આવ્યું છે. અસ્તુ.

જૈનસાધુઓના આચારોમાં જેમ બીજા અનેક વિષયો છે, તેમ 'વિહાર' નો વિષય પણ ખાસ કરીને પ્રધાનતા ભોગવે છે. પ્રતિવર્ષ કલ્પસૂત્રનું શ્રવણ કરનારાઓને ખબર હશે કે-સાધુઓને માટે જેમ ભિક્ષા-ગોચરી વ્રત-નિયમ, આદિ બાબતોના બહુ સખ્ત નિયમો બતાવવામાં આવ્યા છે. તેવીજ રીતે સાધુઓએ ગામ, નગર આદિમાં કેટલી કેટલી સ્થિરતા કરવી, તે સંબંધી પણ ખાસ નિયમો છે. આ નિયમોનું વિસ્તારથી વર્ણન કરવાની અહિં આવશ્યકતા નથી; પરન્તુ એટલું તો કહેવુંજ પડશે કે-નિયમોનું બંધારણ એટલાજ માટે કરવામાં આવે છે કે વગર નિયમે રહેવામાં કંઇ અશુભ પરિણામ જોવાતું હોય. એક ગામમાં અધિક મુદત ન રહેવું,

સાધુઓએ ગામાનુગામ વિચરતા રહેવુ, એના કારણો સ્પષ્ટ છે અતિપરિચયાદવજ્ઞા એ સામાન્ય લોકોક્તિ છે અતિ પરિચયમા મર્યાદા રહેતી નથી તેમ અતિ પરિચયથી મોહ-મમત્વ પણ બધાય છે જ્યારે સાધુ, એટલે ત્યાગની મૂર્તિ, સાધુએ એટલે મમતાના ત્યાગી સાધુથી તો એક ન્હાના-મા ન્હાની ચીજ ઉપર પણ મમતા-મૂર્છા રખાયજ નહિ સાધુ એટલે પરિગ્રહના ત્યાગી અને જ્યા મમતા-મૂર્છા છે, ત્યા તો પરિગ્રહજ છે मूर्च्छा परिग्रह મૂર્છા એ જ પરિગ્રહ પછી તે મૂર્છા કપડા ઉપર હોય કે પાત્ર ઉપર, શરીર ઉપર હોય કે ઉપકરણ ઉપર ઘર ઉપર હોય કે ગામ ઉપર, ઉપાશ્રય ઉપર હોય કે મઠ ઉપર ગમે તેના ઉપર મમતા-મૂર્છા કરો, તે પરિગ્રહજ છે સાધુથી મૂર્છા રખાયજ નહિ અને એકજ સ્થાનમા રહેવાથી તે ગામ ઉપર, તે ઉપાશ્રય ઉપર અને તે પરિચિત ગૃહસ્થો અને તેઓના બાલબચ્ચા ઉપર મૂર્છા અવશ્ય બધાઇ જાય છે એટલાજ કારણે જ્ઞાનીઓએ સાધુઓને નિરતર-ચાતુર્માસને છોડી-ભ્રમણજ કરતા રહેવાની આજ્ઞા ફરમાવી છે

બીજુ કારણ એ પણ છે કે સાધુ એટલે સ્વપરહિતની સાધના કરનાર મહાત્મા साध्नोति स्वपरहितकार्याणीति साधु પોતાનુ અને પરનુ કલ્યાણ કરે તે સાધુ, એકજ સ્થાને ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાજ રહેનાર સાધુ પરનુ કલ્યાણ કેટલુ કરશે ? પરકલ્યાણમા તે મર્યાદિતજ રહી જશે એટલે

જગતના જીવોનું કલ્યાણ કરવાની ભાવનાવાળાને તો એક સ્થાનમાં ચોક્કસ મર્યાદાવાળા ક્ષેત્રોમાં રહેવું પાલવેજ નહિં.

ઉપરની હકીકત ઉપરથી એ સહજ સમજાયું હશે કે જૈનસાધુઓને માટે ' વિહાર ' એ એમનો અગત્યનો અવશ્ય પાલનીય ધર્મ છે, એકજ સંસ્થાનમાં કે અમુક ક્ષેત્રોમાં કુંઘાઇ ન રહેતાં દેશ-વિદેશ અને ગામનુ ગામ તેમણે વિચરવુંજ જોઇએ. પરંતુ જૈનસાધુઓમાં આ અવશ્ય પાલનીય ધર્મમાં ધીરે ધીરે કેટલી શિથિલતા આવી ગઇ છે, એનું બારિકાઇથી અવલોકન કરવામાં આવે તો ખરેખર જૈનસાધુઓ માટેનું ભવિષ્ય એટલુંજ ભયંકર દેખાય છે કે જેટલું ભારતવર્ષના અજૈનસાધુઓમાં મ્હોટે ભાગે દેખાય છે.

મારવાડ, મેવાડ, મગધ, બંગાળ, પંજાબ, દક્ષિણ અને એવા બીજા અનેક પ્રાન્તો છે કે-જયાં જૈન સાધુઓનો વિહાર નહિં થવાથી હજારો નહિ-બલ્કે લાખોનો સંખ્યામાં જૈનો પોતાનો ધર્મ છોડી ચૂકયા છે અને છોડતાજ જાય છે. આશ્ચર્યનો વિષય તો એ છે કે-જે વખતે જગત્ જૈન ધર્મનો સત્ય સંદેશ-મહાવીરના સત્ય-ધર્મનો સંદેશ સાંભળવા ઉત્સુક થઇ રહ્યું છે-જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળું બની રહ્યું છે, તે જ સમયમાં કેવળ જૈન સાધુઓના વિહારના અભાવથી લાખો જૈનો સ્વધર્મ છોડી રહ્યા છે. ન્હાની સરખી કોમમાં ચારસો પાંચસો સાધુઓ અને બે હજાર સાધ્વિયો હોવા છતાં નિત્યપ્રતિ અનેક મનુષ્યો ધર્મથી વિમુખ થતા જાય, એના

જેવો દુ ખનો વિષય બીજો કયો હોઇ શકે ! આ હકીકત જ બતાવી રહી છે કે સાધુઓ પોતાના આ ધર્મમાં ધીરે ધીરે અત્યન્ત શિથિલ બનતા જાય છે અને તેનુ જ એ પરિણામ છે કે ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના ક્ષેત્રોને છોડી આપણા સાધુ સાધ્વિયો બહાર નીકળતાજ નથી, વર્ષોથી પોકારો થવા છતા, અનેક પ્રકારના આક્ષેપો વિક્ષેપો થવા છતા, ગૃહસ્થોને યોગ્ય (સાસરા અને પીયરની) ઉપમાઓ મળવા છતા પોતાના માનેલા ક્ષેત્રો છોડી શકાતા નથી, એ શુ બતાવી આપે છે ? શિથિલતા કે બીજુ કઇ ? તે ક્ષેત્રો ઉપરનુ મમત્વ કે બીજુ કાંઇ ?

જ્યારે કોઇ માણુસને કઇ કાર્ય કરવુ હોય છે, ત્યારે તે તેના માટે ઉચિત કે અનુચિત દલીલો જરૂર આગળ કરે છે અમારો મુનિવર્ગ કે જે ગુજરાત–કાઠિયાવાડમાજ રૂ ધાઇ રહ્યો છે, તે પણ આ નિયમથી દૂર નથી રહી શકતો કેટલાક તીર્થ-રક્ષાનુ બહાનુ બતાવે છે, તો કેટલાક ગુજરાત–કાઠીયાવાડની ઉત્તમતાના ગીત ગાયછે, કેટલાક ત્યા ધર્મનો પ્રચાર વધુ કરવાની આવશ્યકતા બતાવે છે, તો કેટલાક શાસન પ્રભાવનાનુ નિમિત્ત આગળ કરેછે, પર તુ વસ્તુત જોવા જઇએ તો તેમની આ દલીલોમા લગારે વજૂદ જોવાતુ નથી તીર્થરક્ષાના બહાના બતાવનારા મહાત્માઓમા કેટલાઓએ તીર્થરક્ષાઓ કરી, કોઇ બતાવશે કે ? અને જો તીર્થ રક્ષાઓ જ કરવી છે, તો શુ બીજા દેશોમાં તીર્થરક્ષા ઓછી કરવાની

છે ? ખરી રીતે જોવા જઈએ તો આપણાં તીર્થોની મ્હોટી સંખ્યા ખાસ પૂર્વ દેશમાં આવેલી છે, અને તે તીર્થોમાં એક પણ એવું તીર્થ નથી કે જેની રક્ષા આવશ્યકીય ન હોય. પ્રાયઃ તમામ તીર્થો ઉપર આફતોની તરવાર લટકી રહી છે. એ તીર્થોની સંભાળ કોઇ લે છે કે ? ધર્મના પ્રચારનું બહાનું પણ મને તો નકામું જ દેખાય છે. ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ધર્મનો પ્રચાર શો થવાનો હતો ? ત્યાં તો ધર્મ બચેલો છે જ. જૈનો છે તે જૈનજ રહેવાના, અને જે વૈષ્ણવો છે તે વૈષ્ણવ જ રહેવાના ? સેંકડો સાધુઓ અને હજારેક સાધ્વીચોના વિચરવા છતાં કેટલા અજૈનો જૈનો બન્યા ? એ કોઇ બતાવશે કે ? મારો તો એ વિશ્વાસ છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં યદિ ૫-૧૦ વર્ષ એક પણ સાધુ સાધ્વી ન રહે, તો પણ જે જૈનો છે, તે અજૈન થવાના નથી. ખરી રીતે તો જેઓ ધર્મની વૃદ્ધિ કરવાની ભાવનાવાળા છે, તેઓને માટે તો ગુજરાત કાઠિયાવાડ સિવાયનાં ક્ષેત્રો ઘણુંાંજ કામ કરવાનાં છે. તેઓ પાછા ધર્મમાં સ્થિર થાય તેમ છે, એટલુંજ નહિં પરન્તુ બંગાલ અને મગધ જેવા દેશોમાં હજારો અજૈનો દૃઢ જૈનો બને તેમ છે. છે કોઇ કાર્ય કરનારા ? છે કોઇ વિચરનારા ? વળી શાસન પ્રભાવનાનું કારણ બતાવવામાં આવે છે, તે પણ મહત્ત્વથી શૂન્ય છે. સાચી શાસનભાવના કઇ ? ઉપધાન અને ઉજમણાં કરાવવા કરતાં, અઠાઇ મહોત્સવો અને સમવસરણની રચનાઓ કરાવવા કરતાં ધર્મથી વિમુખ થયેલા દેશોમાં ઘેર ઘેર અહિંસાનો

સ દેશ પહોચાડવામાં શુ કમ શાસનપ્રભાવના છે ? જેઓ જૈનીજ છે-જૈનધર્મમા દઢ છે, એમની આગળ જૈનધર્મની મહિમા ગાવા કરતા જેઓ જૈનધર્મના રહસ્યને લગારે સમ જતા નથી એવાઓ આગળ જૈનતત્ત્વોનો પ્રકાશ કરવામા શુ કમ શાસનપ્રભાવના છે ? જેઓ શાસનરસી છે, એમની આગળજ શાસનરસિકતાની વાતો કરવા કરતા, જેઓ શાસ-નથી દૂર છે-જૈન શાસનને સમજતાજ નથી, એમને જૈન શા સનના રસી બનાવવામા શુ કમ શાસનપ્રભાવના છે ? ગુજ રાત કાઠીયાવાડના દઢ જૈનો પાસે ઉત્સવો કરાવવામા અને વાજા વગડાવવામા શાસનપ્રભાવના સમજનારાઓ પ્રત્યે મારૂ નમ્ર નિવેદન છે કે સાચી શાસન પ્રભાવના ત્યા કરો કે જ્યા જૈન ધર્મ કઇ ચીડિયાતુ નામ છે એ પણ લોકો સમજતા નથી શાસનપ્રભાવનાના ઉત્સવો ત્યા કરાવો કે જ્યા ઉત્સવો કેવા થાય છે, એને જાણવાનુ કે જેવાનુ સૌભાગ્ય લોકોને પ્રાપ્ત થયુ જ નથી રોજના હાજીયાઓ આગળ હાજી હા કહેવડાવવામા કે ' વાહવાહ ' કહેવડાવવામા સાચી શાસનની પ્રભાવના નથી સાચી શાસન પ્રભાવના છે અજૈનોમા ધર્મનો પ્રચાર કરવામા, સાચી શાસનપ્રભાવના છે ઘરે ઘરે ભગવાન મહાવીરનો સ દેશ પહોંચાડવામા, સાચી શાસનપ્રભાવના છે માસાહારી દેશોમા અહિ સાનો પ્રચાર કરવામા આવી શાસનપ્રભાવના કરવી હોય તો તો ગુજરાત કાઠિયાવાડનો પાચ દશ વર્ષ માટે મોહ ઉતારો, આવી શાસનપ્રભાવના કરવી હોય તો ઇતર દેશોમા જઇ ભકત શ્રાવકો પાસે હજારો લાખોનો વ્યય

કરાવો. આવી શાસનપ્રભાવના કરવી હોય તો અજૈન પ્રદેશોમાં જઇ ગામ ગામ પાઠશાળાઓ અનાથાશ્રમો ગુરૂકુળો ખોલાવો. આવી શાસન પ્રભાવના કરવી હોય તો જૈનોના ગમે તેવા દ્વેષી ક્ષેત્રોમાં પણ ઉદારભાવથી—ઉદાર-વિચારોથી, સહનશીલતા પૂર્વક વિહાર કરો. જૂઓ પછી શાસનપ્રભાવના કેવી થાય છે. સાચી શાસનપ્રભાવનાની ભાવના તો ત્યારેજ જણાય. અત્યારે તો ગુજરાત કાઠીયાવાડ નહિં છોડવામાં જનતાને એમ કહેવાનું કારણ મળે છે કે અમારા સાધુ સાધ્વીયોથી ગુજરાતના ચા—દૂધ છોડી શકાતાં નથી, અમદાવાદ સૂરતનાં ફૂલકાં મૂકાતાં નથી; તેઓ ભક્તોની ભક્તાઇમાં મુગ્ધ બન્યા છે; તેઓ વાજાં વગડાવવામાં મસ્ત બન્યા છે, તેઓ ચોક્કસ ગામોના જાગીરદાર બન્યા છે, તેઓ દિલના એટલા કમજોર બની ગયા છે કે-પોતાના રાગી ગામનું એક કૂતરૂં પણ આવીને વિનતિ કરે છે તો ઝટ ડંડ કમંડલ હાથમાં લઇને તે તરફ વિહાર કરે છે; તેમને સુમધુર બહૂંળીયોનાં ગીત ગમે છે, તેમને સો સો રૂપિઆના દુશાલા અને કાંબળોની હૂંફ ગમે છે; તેમનાથી પોતાના રાગી શ્રાવકોનાં બાલ બચ્ચાઓનો પ્રેમ મૂકી શકાતો નથી; તેમના પગ જકડાઇ ગયા છે. ગાઉ—બે ગાઉના વિહાર પછી ઢમઢમ કરતું ઢોલ સામૈયામાં ન આવે તો તેમને રહેવાતું નથી; તેમને આખો દિવસ ગૃહસ્થોની પંચાયત કરવા સિવાય આહાર પચતો નથી. તેમને પોતાનાં રાગી ગામોનો મોહ મૂકાતો નથી, આમ તેમ જઇ આવીને પણ આખરે તેમને ઘટકુટચાં

પ્રભાતમ્ જ કરવું ગમેછે તેમને સાધ્વીયોનો પરિચય મૂકાતો નથી સાધ્વીયો વિના કપડા કોણ ધોઈ આપે, ઓઘા દોરા કોણ બનાવી આપે? કાબળીયોને ગોમૂત્ર કોણ ભરી આપે? તેમનાથી શિષ્યવૃદ્ધિનો લોભ મૂકાતો નથી, પદવિયો આપનારા રાગી શ્રાવકોની દાક્ષિણ્યતા તેમને જાળવવીજ જોઈએ છે શિષ્યોની લૂંટાલૂંટ ગુજરાત–કાઠિયાવાડમાજ થઈ શકે, આ લાભ પણ જતો કરાતો નથી જનતાના ઉપર્યુક્ત આક્ષેપો કોને માટે કયા સુધી લાગુ પડે છે, એના વિવેચનમા ઉતરવાની કઈ જરૂર નથી અતએવ સમુચ્ચયરૂપે એટલુજ કહેવું બસ થશે કે ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી ઇતરદેશોમા ઉપરનુ કઈજ નથી ત્યાતો ભૂલી ગયેલા બાવીસ પરિસહોને યાદ કરવાના, ત્યા તો મકાઈ અને જુવારના રોટલા મળવાના, ત્યા સામૈયાની આશા નિષ્ફળ થવાની, ત્યા ગોખરૂ અને કાટા ઓમા ચાલવુ પડવાનુ, ત્યા ચા–પાણીનુ નામ પણ ભૂલવાનુ ત્યા શિષ્યવૃદ્ધિ નહિજ થવાની, ત્યા ભારે ભારે કાબળો વહોરાવાવાળા નહિજ મળવાના હા, ગમારીઓ ઓઢે છે એવા ધાબળા જરૂર મળવાના, ત્યા આખો દિવસ પચાત કરનારા શ્રાવકો નહિ મળવાના, હા, ત્યા તર્કવિતર્કો કરનારા અને તમારા જ્ઞાનને સાચી કસોટી ઉપર ચઢાવનારા વાદીઓ (કદાચ વિતંડાવાદીઓ પણ) જરૂર મળવાના, ત્યા ગપ્પગોળા સાભળનારા નહિ મળવાના, હા, ત્યાં યુક્તિઓ અને પ્રમાણોનો ખજાનો તપાસનારા જરૂર મળવાના, ત્યા ષટ્રસભોજન નહિ મળવાના, અમદાવાદનુ ઓસામણ કે સૂરતના ફૂલકા નહિ

મળવાના, હા, સાધુને યોગ્ય શુદ્ધ આહાર જરૂર મળવાના. ત્યાં મહંતજીની માફક એક સ્થાને બેસી રહેવું નહિં પાલવવાનું, હા, જુદી જુદી સભાઓ અને જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં જઇ જાહેર વ્યાખ્યાનો જરૂર આપવાં પડવાનાં, 'જેને ગરજ હોય તે આવે અમારી પાસે,' એવો ફાંકો ત્યાં રાખ્યો નહિં પાલવવાનો, ત્યાં તો ધર્મનો પ્રચાર કરવાની આપણેજ ગરજ રાખવી પડવાની.

ગુજરાત અને કાઠીયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં ઉપર પ્રમાણેનો અનુભવ અનુભવવો પડશે, પરન્તુ ધર્મનો પ્રચાર અપૂર્વ થશે;શાસનની પ્રભાવના અતુલિત થશે. ઘણાં મંદિરોને કાંટા લાગ્યા છે, તે દૂર થશે, ઘણા ભગવાનો ઉપર મેલ ચઢયો હશે તે ઉતરશે. ઘણાં મંદિરોનાં બારણાં બંધ હશે તે ઉઘડશે. ધર્મથી વિમુખ થયેલા જૈનો પાછા ઠેકાણે આવશે, શિથિલ થતા જૈનો દૃઢ થશે, અજૈન પ્રજામાં જૈનધર્મ માટે સદ્ભાવના જાગ્રત થશે; નવા થનારા જૈનોજ ઠેકાણે ઠેકાણે જૈન સોસાઇ-ટીયો સ્થાપન કરશે, અને તે દ્વાર જૈન ધર્મના ન્હાનાં ન્હાનાં ટ્રેકટો જુદી જુદી ભાષાઓમાં છપાવી તેનો પ્રચાર કરશે. ઘણા અજૈનો ભદ્રિક પરિણામી બનશે અરે ઘણા અજૈનો જૈન બનશે; તેઓ પોતપોતાના દેશોમાં જૈન સાહિત્ય અને જૈનધર્મનો પ્રચાર કરશે અને આવી રીતે આપના ઉપદેશ દ્વારા—આપના વિહાર દ્વારા જૈન શાસનની સાચી પ્રભાવના થશે. ગુજરાત અને કાઠીયાવાડને છોડતાં આપને ઉઠાવવી

પડતી તકલીફોની અપેક્ષાએ ઉપરના લાભની આપ વધુ કિંમત આંકતા હો, નુકસાન કરતા કઇ ગુણો લાભ આપને જો વાતો હોય તો તે કષ્ટોને વ્હોરવાનું બીડું ઝડપી લ્યો નીકળી પડો ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી બીજા દેશોમા, પણ સબુર, બીજા દેશોમા કેવા સાધુઓએ કેવી સ્થિતિમા કેવા સંયોગોમા, કેવા ઇરાદાથી બહાર નીકળવુ, એ સબધી મારો આવતો લેખ વાંચવાની જરા તકલીફ ઉઠાવો

---

(૧૧)

જૈન સાધુઓની વર્ત્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આપી ગયા અંકમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે વર્ત્તમાનમાં જૈન સાધુઓ, કે જેઓ મ્હોટે ભાગે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાંજ અને તે પણ ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાંજ વિચર્યા કરે છે; તેમણે મારવાડ, મેવાડ, માળવા, પંજાબ, મગધ, બંગાળ અને દક્ષિણ આદિ દેશોમાં વિચરવાની ખાસ જરૂર છે, સાથે સાથે એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ધર્મની પ્રભાવના-શાસનની પ્રભાવના જે થાય છે, તેના કરતાં ઉપર્યુક્ત દેશોમાં વધારે થવાની. ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં સાધુઓ ઉપદેશ દ્વારા જે લાભ ઉઠાવે છે, તેના કરતાં ઇતર દેશોમાં વધુ લાભ ઉઠાવવાના. એટલે શાસન પ્રભાવનાની કે ધર્મ વૃદ્ધિની ઇચ્છા રાખનારા સાધુઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવો જ જોઇએ.

હવે જ્યારે એ નિશ્ચિત થઇ ચૂક્યું કે- ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવાની આવશ્યકતા છે, ત્યારે આપણે હવે તેજ જોવાનું રહે છે કે ઉપર્યુક્ત દેશોમાં કેવા સાધુઓએ વિચરવું જોઇએ ?

આ બહુ વિચારણીય પ્રશ્ન છે. વ્યવહારમાં આપણે જોતા આવ્યા છીએ કે-કોઇપણ કાર્ય ઉપર તેજ માણસની નિયુક્તિ કરવામાં આવે છે કે-જે તે કાર્યને માટે યોગ્ય હોય. યોગ્યતા વિના કાર્ય સોંપવું કિંવા કાર્ય ઉપાડવું, એ

તે કાર્યને બગાડવા કિંવા નુકસાન પહોચાડવા જેવુ થાય છે ગુજરાત–કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમા વિહાર કરવો, એ કઠિનમા કઠિન કામ છે ઇતર દેશોનો આ હાર ગુજરાત–કાઠિયાવાડના આહારથી જુદાજ પ્રકારનો, એટલુજ નહિ પરન્તુ માઇલોના માઇલો સુધી શ્રાવકે ની વસ્તીનો અભાવ–એટલે કોઇ વખત આહારની જોગવાઇ મળે યે ખરી, અને ન પણ મળે આવી અવસ્થામા સૌથી પહેલા તો જિહ્વેન્દ્રિયના ઉપર કાબૂ મેળવનાર સાધુ જ તે દેશોમા વિચરી શકે મતલબ કે સહનશીલતાનો ગુણ સારી રીતે ધારણ કરનાર સાધુજ ઉપર્યુક્ત દેશોમા વિચરવાને યોગ્ય છે– તે દેશોમા ઘણુ સહન કરવુ પડવાનુ કેવળ આહાર સબધી કષ્ટજ નહિ, ત્યા વાદિઓ મળવાના, તેમની સાથેની ચર્ચામા તેઓ ગમે તેટલા તર્ક વિતર્કો કરે, પરન્તુ સાધુએ તો શાન્તિ પૂર્વકજ તેને સમજાવવાનુ રહ્યુ કોઇ ઇતર કોમવાળાને ત્યા ભિક્ષાએ જતા કિંવા ગમે તે કારણે તેના ઘરે જતા તે તિરસ્કાર પણ કરે, પરન્તુ ત્યા તેના તિરસ્કારથી નહિ ગભરાતા શાન્તિપૂર્વક તેને વશ જ કરવો રહ્યો આમ સહનશીલતાના ગુણની ત્યા ઘણીજ જરૂર પડવાની ગુજરાત કાઠીયાવાડના પોતાના ભક્ત શ્રાવકો ઉપર રોફ જમાવવાનોજ જેનો સ્વભાવ પડી ગયો હોય, તેમણે ધીરે ધીરે આવા દેશોમાં પોતાનો સ્વભાવ સુધારવોજ રહ્યો વળી દૂર દૂર વસ્તીના કારણે કિંવા ઉચિત સ્થાનને અભાવે કોઈ કોઇ વખત ૧૦–૧૫–૨૦ કે ૨૫

સાઇલનો પણ વિહાર કરવો પડે. આવી સ્થિતિમાં પણ સહન-શીલતા જરૂર જોઇએ ત્યાં આકુળવ્યાકુળ થવું નજ પાલવે. ટૂંકામાં કહીએ તો ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવામાં સૌથી પહેલી જરૂર સહનશીલતાના ગુણની છે. દરેક પ્રસંગે આ ગુણ ઉપયોગી થવાનો–તમામ કાર્યસિદ્ધિ આ ગુણને અવલંબીને રહી છે. એટલે ઇતર દેશોમાં વિચરવાની ભાવના રાખનાર સાધુઓએ આ સંબંધી ખાસ વિચાર કરવાનો છે.

આ સિવાય ગુજરાત–કાઠિયાવાડને છોડી અન્યાન્ય દેશોમાં તે જ સાધુઓએ વિચરવું જોઇએ કે જેઓ વિદ્વાન્ હોય. સર્વથા અજ્ઞાન કિંવા અર્ધવિદગ્ધ સાધુઓ તે દેશોમાં નિરુપયોગી છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ લાભના બદલે તેમની દ્વારા નુકસાન જ થાય છે. સ્વસિદ્ધાંતમાં સુયોગ્ય હોવા સાથે બીજાં બીજાં દર્શનશાસ્ત્રોમાં પણ તેની સારી યોગ્યતા હોવી જ જોઇએ અને આવી રીતે સ્વપરશાસ્ત્રનો જ્ઞાતા સાધુ જેટલું કામ કરી શકે, તેટલું બીજો નહિંજ કરી શકવાનો આ વિદ્વત્તાની યોગ્યતા એટલાજ માટે જણાવવામાં આવે છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડને છોડી ઇતર દેશોમાં વિહાર કરવાનો હેતુ કેવલ શાસન પ્રભાવનાનો રાખવામાં આવ્યો છે. જેણે શાસનપ્રભાવનાના નિમિત્તે નીકળવું છે, તેને તો સહનશીલતાપૂર્વક વિદ્વત્તા રાખવી જ જોઇએ. હા, જેને કેવળ સમેતશિખરની કે જુદા જુદા દેશોનાં બીજાં બીજાં તીર્થોની યાત્રા કરવા જ નીકળવું છે, અને જેને કેવળ ખેપીઆઓની માફક જમીન

જ માપવી છે, તેને માટે તો કાઇ સવાલજ નથી, પરન્તુ મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો એવી ખેપો કરીને કેવળ તીર્થયાત્રા કરવાનાજ નિમિત્તે, તેમા ખાસ કરીને પૂર્વદેશની સમ્મેત શિખર આદિની યાત્રાઓ માટે જ નીકળવુ, એ મને તો લાખના બાર હજાર કરવા જેવુ દેખાય છે કેવળ તીર્થયાત્રા માટે જ પૂર્વદેશમા આવનાર સાધુ સાધ્વિયોની પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરવામા આવે છે, ત્યારે મને તો એમજ થાય છે કે–આવાઓએ તો ગુજરાત–કાઠિયાવાડમાજ વિચર્યા કરવુ સારૂ છે આવાઓને માટે તો **સયમમાત્રા** એ જ ઉત્તમ યાત્રા છે સહન કરવાની શક્તિના અભાવે નાના પ્રકારના આરભ સમારભોનો ભાર ઉપાડીને આવા દેશોમાં વિચરવુ, આદેશ ઉપદેશનો ખ્યાલ ન રાખવો અને કેવળ જમીન માપતા સમેતશિખર પહોચવુ, ત્યાથી કલકત્તા કે મુર્શિદાબાદને સર કરવા જવુ, ત્યા જઇ કપડા–કાબળીઓના ટ્રકો ભરવા અને પાર્સલો કરી પોતાના હેડક્વાર્ટરે પહોચાડવા, જુદા જુદા બહાના નીચે રૂપિયા એકઠા કરાવવા અને સાધુઓથી ન સ્વીકારી શકાય એવી વસ્તુઓ લાબા વિહારનુ કારણ બતાવી સ્વીકારવી આ બધુ લાખના બાર હજાર કરવા જેવુ નહિ તો બીજુ શુ કહી શકાય ? માર્ગમા ન આપવો કોઇ ગામમા ઉપદેશ કે ન નીકળવુ કોઇ જૈનેતરના ઘરમા ગોચરી માત્ર એક ગામથી બીજા ગામ અને બીજા ગામથી ત્રીજા ગામ એમ જમીન માપ્યા

કરવી અને તીર્થસ્થાને પહોંચવું. એનો અર્થ શો? એ તીર્થયાત્રા કેવી જાતની? સંયમનો સત્યાનાશ વાળી અથવા ઠેકાણે ઠેકાણે જૈન સાધુઓ કે જૈન ધર્મ ઉપર લોકોને અનેક પ્રકારની શંકાઓનું કારણ આપી તીર્થયાત્રાએ ફરવાનું મહાવીર દેવ ફરમાવે ખરા? કેટલાક એવા પણ દાખલા બને છે કે ગુજરાત-કાઠિયાવાડની માફક પોતાનું મહત્ત્વ બતાવવાની ખાતર અથવા ગમે તે કારણે સાધ્વીયોનું લંગર પણ સાથે રાખી પૂર્વ દેશની યાત્રાએ નીકળે છે. આનું પરિણામ શું આવે-આવે છે, એ કલ્પવું કંઇ કઠિન નથી. અજૈન પ્રજા, કે જેને જૈન-સાધુઓનો પરિચય કદિ થયો નથી, અથવા જેઓ જૈનસાધુઓના આચાર-વિચારથી બિલકુલ અનભિજ્ઞ હોય છે, તેવાઓને, આ સાધુ-સાધ્વિયોના એક સાથે વિચરવાથી અને બિલકુલ નજીક નજીકજ મુકામો કરવાથી કેવી કેવી કલ્પનાઓ કરવાનું કારણ મળે, એ સહજ સમજી શકાય તેવી હકીકત છે. આવી અવસ્થામાં ભોગ જોગે સાધુઓ અને સાધ્વિયોની સંખ્યા લગભગ સરખીજ હોય, તો તો પછી કહેવુંજ શું? આનું નામ લાખના બાર હજાર નહિં તો બીજું શું? આનું નામ ધર્મના બદલે અધર્મ પમાડવા જેવું નહિં તો બીજું શું? અને તેટલાજ માટે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે ગમે તેટલો વિદ્વાન્ અને કદાચ સહનશીલતાવાળો હોય, તો પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખનાર જરૂર જોઇએ. વ્યવહાર અનભિજ્ઞતા એ પણ એક પ્રકારનું

એકેન્દ્રિયપણુ છે એવા એકેન્દ્રિય જીવો—સાધુઓ જૈનેતર પ્રજામાં જૈન ધર્મની શી છાપ પાડી શકે તેમ હતા ?

આ ઉપરાન્ત ઇતર દેશોમા વિચરનાર સાધુઓ તેવાજ હોવા જોઇએ કે–જેઓ કલેશ-પ્રિય ન હોય જો કે આમા ન્યત જોવા જઇએ તો કલેશપ્રિયતા મનુષ્યમાત્રને ન હોવી જોઇએ, પરન્તુ તેમા પણુ સાધુ, કે જેણે પોતાના અને પરના કલ્યાણુને માટેજ સાધુતા સ્વીકારી છે, તેણે તો કલેશોથી–મતાગ્રહીપણાથી દૂરજ રહેવુ જોઇએ અને આવા કલેશોથી માણસ ત્યારેજ દૂર રહી શકે કે જૈનશાસ્ત્રોમા ફરમાવેલી મૈત્રી પ્રમોદ, કારૂણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય ભાવનાથી જેનુ અત કરણ ભીંજાએલુ રહેતુ હોય જુદા જુદા દેશોમા વિચરનારા સાધુઓએ પોતાના અત કરણોને આ ચાર ભાવનાથી ઓતપ્રોત કરી દેવા જોઇએ અને તોજ પરધર્મસહિષ્ણુતા આવી શકે છે ઉદારભાવ સિવાય બીજા ઉપર અસર થઇ શકતી નથી અને તે ઉદારભાવવાળો મનુષ્યજ ધર્મનો કે વિચારોનો પ્રચાર કરી શકે છે, બીજા ધર્મવાળાઓની વાત તો દૂર રહી, સ્વકીય ધર્મના જુદા જુદા મત–મતાન્તરો પ્રત્યે પણ તિરસ્કારની બુદ્ધિ ન રાખતા તેના પ્રત્યે પણ ઉદારભાવથી વર્ત્તવામા આવે તો જ તે મત મતાન્તરવાળાઓ ઉપર પણ સુદર છાપ પાડી શકાય છે અને તેને અપનાવી શકાય છે ગચ્છોના કદાગ્રહો પણ ધર્મ પ્રચારના કાર્યમા બાધક નીવડે છે, એ વાતને ભૂલવી જોઇતી નથી

આ પ્રસંગે એક અન્ય ખાસ બાબત તરફ પણ અમારા સાધુવર્ગનું ધ્યાન ખેંચવું આવશ્યક સમજુ છું.

ગુજરાત–કાઠિયાવાડના ભક્ત શ્રાવકો આગળ ગમે તેવી કેવળ શ્રદ્ધેય બાબતોનો ઉપદેશ આપો, પણ તે ચાલી શકે છે, બલ્કે ગમે તેવા કિસ્સા–કહાનિયો પણ સાંભળવાને તૈયાર છે, અને ગમે તેવા આક્ષેપ–વિક્ષેપ કે એક બીજાની નિંદાનાં પ્રકરણો કે અધ્યયનો પણ ત્યાં ગબડાવી શકો છો, પરન્તુ મુનિવરો ! ઈતર દેશોમાં તે બધું કંઇજ કામનું નથી. ત્યાં તો ભિન્નભિન્ન પ્રકારના, ભિન્નભિન્ન વિચારના અને ભિન્નભિન્ન વિષયના મનુષ્યો આપની પાસેથી ભિન્નભિન્ન પ્રકારનો રસાસ્વાદ લેવાને આવવાના. તેમની ઇચ્છાને–તેમની પિપાસાને તૃપ્ત કરવી, એ તમારૂં કર્ત્તવ્ય રહેવાનું. શાન્તિથી, મધુરતા પૂર્વક આપે તે રસ તેમના કોઠામાં ઉતારવાનો. ત્યાં પોતાનો કક્કો ખરો કરવાનો પ્રયત્ન નહિં ચાલવાનો; ત્યાં બીજાના ઉપર આક્ષેપ–વિક્ષેપ કર્યો નહિંજ પાલવવાનો, ત્યાં યુક્તિઓ અને દલીલો પેશ કરવી પડવાની. થતી શંકાઓનું શાન્તિ અને ગંભીરતા પૂર્વક સમાધાન કરવું પડવાનું, આ ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે કે–ઇતર દેશોમાં જે સાધુઓ વિચરે તેમની ઉપદેશ પદ્ધતિ પણ વર્ત્તમાન જમાનાને અનુકૂળજ હોવી જોઈએ. 'વર્ત્તમાન જમાનાને અનુકૂળ'થી મારી મતલબ એ નથી કે ઉપદેશકે પૃચ્છકની હા માં હા મેળવવી. નહિં, 'વર્ત્તમાન જમાનાને અનુકૂળ'

થી મારી મતલબ એ છે કે,ઉપદેશક પદ્ધતિ પ્રતિપાદક શૈલી વાળી હોવી જોઇએ, નહિ કે નિષેધક શૈલીવાળી બીજાને બુરા કહેવા કરતા સુ દરતાનુ સ્વરૂપ પ્રકટ કરવુ, એનુ નામ પ્રતિપાદક શૈલી છે કોઇનુ પણ ખડન કરવા કરતા સત્ય સ્વરૂપને પ્રકટ કરવુ, એનુ નામ પ્રતિપાદક શૈલીછે અસત્યનો તિરસ્કાર કરવા કરતા સત્યનુ સ્થાપન કરવુ, એનુ નામ પ્રતિપાદકશૈલી છે કુસાધુની નિંદા કરવા કરતા સત્સાધુના લક્ષણો, ધર્મો બતાવી આપવાં, એનુ નામ પ્રતિપાદકશૈલી છે આ પ્રતિપાદકશૈલીથી ઉપદેશ આપનાર, વ્યાખ્યાનો કરનાર ગમે ત્યા પણ જનતા ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે અને અત એવ સાધુઓએ આવા પ્રકારની ઉપદેશ પદ્ધતિ રાખવી જોઇએ ખાસ કરીને જેણે ગુજરાત–કાઠિયાવાડમાથી ઇતર દેશોમા જૈન ધર્મને લઈ જવો છે, અથવા ગુજરાત–કાઠિયાવાડ ઉપ રાન્ત બીજા દેશોમાં ગામે ગામ–બજારે બજાર અને ઘરે ઘરે જૈનધર્મની પ્રભાવના કરવી છે, તેમણે તો આ પદ્ધતિ ખાસ કરીને અખત્યાર કરવી જોઇએ છે અર્થાત્ જુદા જુદા દેશોમા વિચરનાર સાધુઓએ આ પદ્ધતિનુ પ્રધાનતયા અવલબન કરવું જોઇએ

ઉપરના વિવેચન ઉપરથી એ સહજ સમજી શકાયુ હશે કે—જૈન સાધુઓએ ગુજરાત કાઠીયાવાડને છોડી બીજા બીજા દેશોમાં વિચરવાની જરૂર છે, પરન્તુ તેમા પણ યોગ્યતા અયોગ્યતાનો ખાસ વિચાર કરવાનો છે અને તે

સંબંધી વિચાર કરતાં ઉપર જણાવવામાં આવ્યું તેમ એ ચોક્કસ જણાય છે કે—ઇતર દેશોમાં તેજ સાધુઓએ વિચરવું જોઇએ કે-જેઓ કોઇ પણ જાતનાં કષ્ટોને સહન કરી શકે તેમ હોય; જેઓ સ્વપરશાસ્ત્રમાં વિદ્વાન્ હોય; વિદ્વાન્‌ની સાથે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ઓળખનારા હોય, ઉપકરણ અને એવી વસ્તુઓના લોભથી રહિત હોય, જેમના વિચારો કેવળ બીજા દેશોમાં જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાનાજ હોય અને જેઓની ઉપદેશ પદ્ધતિ વર્ત્તમાન સમયને અનુકૂળ અર્થાત્ મ્હોટે ભાગે પ્રતિપાદકશૈલીવાળી હોય. તેમ જેઓ પરમતસહિષ્ણુતાનો ગુણ ધરાવતા હોય. આવી યોગ્યતા સિવાય કેવળ તીર્થયાત્રાના નિમિત્તે જ લાંબી ખેપો કરવી અને અનેક પ્રકારના આરંભસમારંભના પાપોનો બોજો ઉપાડવો, એ મને તો બિલકુલ અયોગ્ય જ લાગે છે. ઉપર્યુક્ત યોગ્યતા સિવાયના સાધુઓએ તો ગુજરાત-કાઠિયાવાડના શ્રાવક શ્રાવિકાઓને વ્રત-નિયમો કરાવતા ફરવું, એ જ શ્રેયસ્કર છે, કે જેથી લાખના બાર હજાર કરવાનો તો પ્રસંગ ન આવે. તેમનું સંયમ એજ તીર્થ છે. અને તેની યાત્રા એજ તીર્થયાત્રા છે. તે સિવાયની તીર્થયાત્રાનો પ્રાસંગિક લાભ ત્યાં જે મળતો હોય તે તેમણે લઇ લેવો જોઇએ. પરન્તુ જે સાધુઓ વિદ્વાન્ છે, સમર્થ છે, ઉપયોગ પૂર્વક બીજા દેશોમાં વિચરી શકે તેમ છે; દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવના જાણનારા છે, તેમણે તો જરૂર ગુજરાત-કાઠયાવાડનો કે પોતાનાં માનેલાં

ક્ષેત્રો ઉપરનો અને પોતાના રાગી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ ઉપરનો મોહ દૂર કરી બીજા બીજા દેશોમાં વિચરવુ જ જોઇએ પુન પણ હુ ભાર મૂકીને કહીશ કે–તેમણે વિચરવુ જ જોઇએ, અને તેમા જ સાચી શાસનપ્રભાવના છે ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં હજારો કે લાખો રૂપિયા ભક્ત શ્રાવકોની પાસે ખર્ચાવવામા જે શાસનપ્રભાવના નથી, તે ઇતર દેશોમા વિચરી લોકોને જૈનધર્મના તત્ત્વો સમજાવવામા રહેલી છે

શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે, અને અમારો સુયોગ્ય મુનિવર્ગ જુદી જુદી ટુકડીઓમા જુદા જુદા દેશોમા વિચરતો થઇ જાય, અને તે તે દેશોમા જૈનધર્મની વિજય પતાકા ફરકાવે એવી અ ત કરણની ઇચ્છાપૂવક વિરમુ છુ

(૧૯)

કંઇ શીખશો કે ?

સમય બદલાયો છે. જગત્ જાગ્રત થયું છે. નિદ્રા ઉડી ગઇ છે. ધર્મનો પ્રચાર, એ જગત્ના તમામ સમાજોએ ' કર્ત્તવ્ય ધર્મ ' સમજી લીધો છે. અને તેમ સમજીને તેનાં સમુચિત સાધનો તરફ સૌએ વલણ કર્યું છે. ધર્મના પ્રચારનું સૌથી પ્રધાન સાધન હવે ' સંગઠન ' સ્વીકારાયું છે. જ્યાં સંગઠન નથી, જ્યાં વ્યવસ્થા નથી, જ્યાં બંધારણ નથી, જ્યાં એક બીજાની સહાનુભૂતિ નથી, જ્યાં પ્રેમ નથી, જ્યાં બંધુભાવ નથી ત્યાં ધર્મના પ્રચારની આશા રાખવી નિરર્થક છે. આપસની ઈર્ષ્યા, વૈમનસ્ય, દુરાગ્રહ એ ધર્મના પ્રચાર કાર્યમાં બાધક નિવડે

કે જૈન સમાજની વર્ત્તમાનમા આજ દશા છે શ્વેતામ્બર દિગમ્બરમા લડાઇ, ગચ્છો ગચ્છોમા લડાઇ, મદિરો મદિરોવાળા ઓમા લડાઇ, ઉપાશ્રયો ઉપાશ્રયોવાળાઓમા લડાઇ, અને ક્રિયાપ્રિય લોકોમા ક્રિયાકાડોની ભિન્નતા માટે લડાઇ એમ જ્યા જૂઓ ત્યાં લડાઇ સિવાય શુ દેખાય છે ? આ લડાઇની સવાઇ તો ગૃહસ્થોની, પણ પરમાત્મા મહાવીરના વેષ ઉપર તાગડ ધિન્ના કરનાર અમારા મુનિવરો કે જેઓ ત્યાગ વૈરાગ્યની મૂર્ત્તિંયો કહેવાય છે, અને જેઓ રાગ-દ્વેષને સસારમાથી હાકી કાઢવા ધર્મદડ લઇને ચારે તરફ દોડ દોડા કરે છે, એમનામાયે કયા ઠેકાણુ છે શાસનના રાગની-મહાવીરના નામની બાગ પોકારવાવાળા અમારા મુનિવરો પણ જ્યા એક બીજાથી વધારે આડબરવાળા સામૈયા કરવવામાજ મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર સમજે, ઉજમણા-ઉપધાન કે સઘ કઢાવવામાજ પોતાની સત્તાનુ પ્રાબલ્ય સમજે, એક બીજાના કાર્યોને-પછી તે શાસનની ઉન્નતિનાંજ કેમ ન હોય-તોડી પાડવામાજ શાસનની શુભેચ્છકતા સમજે અને એક બીજાની નિદા કરવામાંજ ચારિત્રધર્મની આરાધના સમજે, ત્યા કેમ કહી શકાય કે મુનિરાજો પણ જૈનધમના પ્રચારને ચાહે છે ? અમારા મુનિવરોને ગુજરાત છોડી બહાર વિચરવુ નથી, ગુજરાતના આડબરનો મોહ મૂકવો નથી, દુનિયા જોવી નથી, અને જેઓ કદાચ બહાર નાકળે પણ છે, તેઓ કાતો સાધ્વીયોનુ લગર પણ સાથમા લઇ જમીન માપવા સાથે જૈનેતરો

માં જુદીજ ભાવના ફેલાવે છે, અને કાંતો બીજા દેશોમાં જઇને પણ ગચ્છાદિના ઝઘડાઓમાં પડી ઔર ઝઘડા વધારે છે. એટલે પરિણામે તો મીંડુજ.

પૂજ્ય મુનિવરો ! જરા બહાર નીકળો, ધર્મના પ્રચારના નિમિત્ત બહાર નીકળો, દુનિયાની પ્રવૃત્તિ જોવાની અભિલાષાથી બહાર નીકળો; ઉદાર વૃત્તિથી બહાર નીકળો, શીખવાની બુદ્ધિથી બહાર નીકળો, બીજાઓમાં જૈનધર્મનાં બી વાવવા માટે બહાર નીકળો. બહાર નીકળો અને શીખો. જગત્‌માં શીખવાના સાધનો ઘણાં છે. દુનિયાની પ્રવૃત્તિ ઉપર જરા ધ્યાન દો, ઘણું શીખી શકો છે. ઘણું જાણી શકો છો. જોયા અને જાણ્યા સિવાય સંકુચિતતાનો પડદો દૂર થઇ શકતો નથી. જરા જૂઓ, દુનિયા કેટલી આગળ વધી રહી છે. પોતાના પૂજ્ય પુરૂષો માટે કેટલું કરી રહી છે ? પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે, દેશનું ભલું કરવા માટે આપસઆપસનું સંગઠન કરવા માટે અને પોતાના સિદ્ધાન્તો જનતાના કર્ણગોચર કરાવવા માટે કેટલું કરી રહી છે ? જરા જોશો કે ? આંખ ઉઘાડશો કે ? ઉદાર હૃદયથી નિરીક્ષણ કરશો કે ? હજુ પણ કંઇ પાઠ શીખશો કે ? કંઇ આચરણમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરશો કે ? જૂઓ, જરા તાજેજ દાખલો આ પની સ્હામે ઉપસ્થિત છે,

આર્યસમાજના સંસ્થાપક સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિમાં શું થયું ? સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે એક

આધુનિક સમાજના સંસ્થાપક, સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે આર્ય સમાજના સિદ્ધાન્તો પ્રમાણેના સુધારક સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી એટલે કોઇ સર્વજ્ઞ કે તીર્થંકર નહિ, અને હિંદુઓની માન્યતા પ્રમાણેના કોઇ અવતાર કે પ્રભુપણ નહિ છતાં તેમણે પોતાના જીવનમાં જે કંઇ કર્યું, ભારતવર્ષમાં જે કંઇ જાગૃતિ આણી, જે સંદેશ પહોંચાડ્યો, જે કંઇ ઉપદેશ આપ્યો, એના બદલામાં એમના પ્રત્યે પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખનારાઓએ શું શું કર્યું ?

વર્તમાન પત્રો ઉપરથી અને ખાસ કરીને અહિંથી ગયેલ મારા એક સ્નેહી શ્રીમાન્ પંડિત રામનાથજી શર્મા દ્વારા જે કંઇ ત્યાંનું દૃશ્ય જાણવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે-સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીની શતાબ્દિ, એ સ્વામીજીની શતાબ્દિ નહિ હતી, પરન્તુ ભારતવર્ષના રાષ્ટ્રીય સંગઠનની સાક્ષાત્ મૂર્ત્તિ ખડી થઇ હતી અને તે એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-તે શતાબ્દિના ઉત્સવ ઉપર, કેવળ આર્ય સમાજીજ નહિ, પરન્તુ તે ઉપરાન્ત બીજા પણ જુદા જુદા ધર્માનુયાયિઓ મળી લગભગ ત્રણ લાખ મનુષ્યોની મેદની એકત્રિત થઇ હતી. જેમાં સાઠ હજાર તો ભારતની દેવીઓ-સ્ત્રીઓ હતી ત્રણ લાખ મનુષ્યો એટલે શું ? આટલી આટલી કોંગ્રેસો થવા છતાં આવું દૃશ્ય કોઇએ કયાંય જોયું ! આ મેળો મેળોજ માત્ર નહિ હતો, ત્યાં ધાર્મિકશ્રદ્ધા-પૂજ્યભાવની ઉજ્જવળતા સ્પષ્ટ દેખાઇ આવતી હતી એટલી સ્ત્રીઓનો સમુદાય હોવા છતાં 'બહેન'

અને 'માતા' ના નામથી સંબોધાતો લોક વ્યવહાર જનતાનાં હૃદયોમાં અપૂર્વ આનંદ ઉત્પન્ન કરતો હતો. ત્રણ લાખ મનુષ્યોની મેદની મળવા છતાં વ્યવસ્થાપકો તમામની યોગ્ય વ્યવસ્થા જાળવવા તનતોડ મહેનત કરતા હતા. સેવાધર્મનું-આતિથ્ય સત્કારનું આથી જવલંત ઉદાહરણ બીજું શું મળી શકે તેમ હતું ? એટલુંજ નહિં, ત્રણ લાખ મનુષ્યોનો મેળો હોવા છતાં એક પણ પોલીસનો પહેરો ન્હોતો. માત્ર સ્વયંસેવકોની સેવા ઉપર જ બધું નિર્ભર હતું અને તેમ છતાં તારીફ એ વાતની હતી કે, કોઇની પણ વસ્તુ ખોવાઇ કે લૂંટાઇ ન્હોતી. કદાચ કોઇની ચીજ ક્યાંય પડી જતી, તો તત્કાલ સ્વયંસેવકદ્વારા કાર્યાલયના તાબામાં પહોંચી જતી; અને માલધણી ત્યાં જતાં તુર્ત તેને મળી જતી. વળી આ મેળામાં ખાસ એક એ પણ વાત ધ્યાન ખેંચનારી હતી કે— કોઇ પણ માણસ બીડી પીતો જોવાતો ન્હોતો. બીડીના નિષેધની સૂચનાને તમામે માન આપ્યું હતું.

આ ઉપરાન્ત જુદા જુદા પંડાલોમાં વ્યાખ્યાનોની ધૂમ સ્હવારના ૭–૮ થી રાત્રિના દશ વાગ્યા સુધી (વચમાં અમુક એકાદ કલાકને છોડી) મચેલીજ જોવામાં આવતી. ક્યાંય ગોરક્ષિણી સભાનું અધિવેશન થઇ રહ્યું છે તો ક્યાંય શુદ્ધિસભામાં લેક્ચરબાજી ઉડી રહી છે. ક્યાંય દલિતોદ્ધારક સભા થઇ રહી છે, તો ક્યાંય જાત–પાંતનાશક સભા ગાજી રહી છે, ક્યાંય કવિસમ્મેલન છે, તો ક્યાંય વિદ્વદ્‌પરિષદ્ છે ક્યાંય

ધર્મપરિષદ્ છે, તો કયાય રાજકીય પરિષદ્ છે અને કયાય ભારતવર્ષીય યુવક પરિષદ્નુ અધિવેશન છે, તો કયાય સાધુ સમ્મેલન થઈ રહ્યુ છે એમ જુદા જુદા પ ડાલોમાં જુદા જુદાં સમ્મેલનો નજરે પડતા

એક દિવસ ખાસ એક નગરકીર્ત્તન પણ નીકળ્યુ હતુ કહેવાય છે માઈલોમા આ વરઘોડો ફેલાયલો હતો અને બધે ફરીને આ વરઘોડો તે કોટડી–તે મકાને ફિતર્યો હતો કે જ્યા સ્વામી દયાન દ સરસ્વતીએ વિદ્યાધ્યયન કર્યું હતુ આ કોટડીમા સ્વામી શ્રદ્ધાન દજી અને લાલા હ સ-રાજજી ધ્વજાઓ લઈને બેઠા હતા આમા પણ ખાસ એક મૌજ હતી અને તે એકે–આ બન્ને વ્યક્તિયો વર્ત્તમાન આર્ય સમાજની બે મુખ્ય પાર્ટિયોના નાયક છે લાલા હસરાજજી કોલેજ પાર્ટીના છે, તો સ્વામી શ્રદ્ધાન દજી ગુરૂકુલ પાર્ટીના દિગમ્બરભાઈઓની બાબૂપાર્ટી ને પ ડિત પાર્ટી અથવા શ્વેતા-મ્બરોની રૂઢીપૂજકપાર્ટી અને દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ ભાવ પ્રમાણેની સુધારકપાર્ટી જેટલોજ આ બન્નેમા તફાવત છે છતાં બાબૂ પાર્ટી કે પ ડિત પાર્ટીની માફક મારામારી કે રૂઢી પૂજકપાર્ટી અને સુધારકપાર્ટીની માફક નોટીસબાજી એમણે નથી કરી અને ન એક બીજા પ્રત્યે તિરસ્કાર ભાવ પણ રાખ્યો છે મતભિન્નતા હોવા છતાં પોતાના ગુરૂના છત્ર નીચે બન્ને નાયકો એક સાથે ધ્વજાદ ડ લઈને બેઠા, એ એમની ઉદારતાનો પરિચય છે

આ પ્રસંગે આર્યસમાજનાં અનેક ગુરૂકુળો અને વિદ્યાલયોના છાત્રો અને બાળાઓની ઉપસ્થિતિ પણ જંગી હતી. જેવાં કે-કાંગડી ગુરૂકુળ, વૃંદાવન ગુરૂકુળ, મવાના ગુરૂકુળ, ઇંદ્રપ્રસ્થ ગુરૂકુળ, જાલંધર કન્યા મહાવિદ્યાલય, ડી. એ વી. કૉલેજ લાહોર, ડી. એ. વી. કૉલેજ કાનપુર, રામજશ કૉલેજ દેહલી, વડોદરા વ્યાયામશાળા અને અજમેર વ્યાયામશાળા વિગેરે વિગેરે.

જુદી જુદી સભાઓમાં જે જે ભાષણકર્ત્તાઓએ ભાષણો કર્યાં, તેઓમાં શ્રીયુત દીવાનચંદ્રજી પ્રીન્સીપલ ડી. એ. વી. કૉલેજ કાનપુર, ભાઇ પરમાનંદ, સ્વામી સત્યાનંદજી, નારાયણ સ્વામી, લાલા હંસરાજજી, સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી, શ્રીયુત કૃષ્ણજી એડિટર ' પ્રકાશ ' અને શ્રીયુત રામપ્રસાદજી એડીટર 'વંદેમાતરમ' એ વિગેરેનાં વ્યાખ્યાનો અતિમહત્વનાં રોચક અને આકર્ષક હતાં.

યદ્યપિ આ પ્રસંગે જુદાં જુદાં કાર્યો માટે જુદા જુદા પંડાલોમાં-સભાઓમાં છૂટક છૂટક અનેક ફંડો થયાં; પરન્તુ સર્વ સાધારણ રીતે ખાસ એક ફંડ થયુ, તે વધારે ધ્યાન ખેંચનારૂં છે. અને તે એ કે-હિંદુસ્થાનથી બહાર જુદાજુદા દેશોમાં આર્યસમાજનો પ્રચાર કરવા એક ફંડ કરવામાં આવ્યું છે. જેમાં લગભગ દોઢથી બે લાખનું ફંડ થયાનું જણાય છે કદાચ વધારે પણ થયું હોય.

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી શતાબ્દિ સબંધી ઉપર્યુક્ત

હકીકત પૂરી પાડવા બદલ શ્રીમાન્ પંડિત રામનાથજી શર્મા પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરી હવે આ પ્રસંગે હું જૈન સમાજનું પુનઃ ધ્યાન ખેંચવા ઈચ્છું છું.

જૈનો અને ખાસ કરીને જૈન મુનિવરો,

દયાનંદ શતાબ્દિના ઉપર્યુક્ત હેવાલ ઉપરથી કંઈ શીખશો કે ? જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે આપણે શું શું કરવું જોઈએ, એનો ખ્યાલ ઉપરના વૃત્તાન્ત ઉપરથી આપના મગજમાં આવશે કે ? હજુ પણ ઉજમણાં અને ઉત્સવોમાંજ જૈનધર્મની તરક્કી છે, એ માન્યતામાં કંઈ ફરક નહિ પડે ? શું સંકુચિતતાના કૂવામાંથી બહાર નીકળવાનું હજુ પણ મન નહિ થાય ? શું 'ગૃહસ્થો દ્વારા આડંબરો રચાવી મહત્ત્વ પોતાનું વધારવું અને નામ ભગવાન્ મહાવીરનું લેવું' એ કુટિલનીતિનો ત્યાગ હજુ પણ નહિ થાય ? શું આપસની ઈર્ષ્યાઓ અને વૈમનસ્યો હજુ પણ નહિ મટે ? અરે, જેનો વેષ ધારણ કરી જેના ધર્મના બહાના હેઠળ પોતપોતાની દૂકાનો ચલાવી રહ્યા છો, એ પૂજ્યપિતા મહાવીર દેવ પ્રત્યે કંઈ પણ કૃતજ્ઞતા બતાવશો કે ?

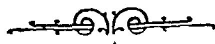
મહાત્માઓ ! ભગવાન્ મહાવીરના નામ માટે તમે શું કર્યું ? એની વાસ્તવિક ઉદારતાવાળો સંદેશ તેમ કેટલા દેશોમાં અને કેટલા ઘરોમાં પહોંચાડયો ? એના નામની માળા ફેરવનારા લાખો મનુષ્યો તમારી સંકુચિતતાથી ધર્મને છોડી

રહ્યા છે–પોતાનાં જીવનો બીજાને ત્યાં વેચી રહ્યા છે, એઓને બચાવવા તમે શું કર્યું ? જુદા જુદા દેશોમાં જૈનધર્મનું નામ પણ ભૂંસાઇ રહ્યું છે, એને કાયમ રાખવા તમે કેટલો પ્રયત્ન કર્યો ? જે જાતિયો સમાજની સંકુચિતતાથી રીબાઇ રહી છે–ધર્મ છોડી ચૂકી છે અથવા છોડવાની તૈયારી કરી રહી છે, એને બચાવવા તમે કંઇ ધ્યાન આપ્યું કે તે તમારા ભકતોની હામાં હા મેળવી ? પૂજ્યવરો, હજાર પરમાત્માના શાસન ઉપર ધ્યાન આપો. બીજાઓ પોતપોતાના ધર્મનો પ્રચાર કયાં કયા સાધનો દ્વારા કરી રહ્યાછે, એ જરા તપાસો. દૃષ્ટિ ઉઘાડો. કોઇ વખત એકાન્તમાં બેસી આત્મ–દેવને પૂછો તો ખરા કે તમે ભગવાન્ મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યા છો કે–તમે પોતે પોતાને ભગવાન્‌ના નામે પૂજાવી રહ્યા છો ? તમારા ભકતો, જેનાં તમે ગીત ગાઓ છો–જેની હામાં હા મેળવો છો, તેઓ તમારી વાહ વાહ ગાય, એથી તમે જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યા છો, એમ માની ફુલાઓ માં. અજૈન પ્રજા ઉપર જૈન ધર્મની છાપ પાડો. બીજાઓને જૈનધર્મના રાગી બનાવો. તમને જૈનધર્મનું અભિમાન છે ? જૂઠી વાત ! તમે તમારી કીર્તિને જેટલી ચાહો છો, તેટલો જૈન ધર્મને કયાં ચાહો છો ? અંતઃકરણના અવાજથી તમે કહો. તમને જેટલો તમારૂં મહત્ત્વ બતાવવા તરફ પ્યાર છે, એટલો જૈન ધર્મ ઉપર છે ? જાતિયોની જાતિયો નષ્ટ થાય, જ્યાં તમે વધારે વિચરો ત્યાંનાજ જૈનોમાં ખાન-પાનની શુદ્ધિને તલાંજલી દેવાય, સામાજીક સંકુચિતતા-

નાજ ભોગ બની હજારો યુવકો અન્ય ધર્મોમા ચાલ્યા જાય, મંદિરો ઉજડ અને વેરાન બને, નવયુવકોમા નાસ્તિકતાનો પ્રચાર થાય, બાળકોને ધર્મના શિક્ષણો ન મળે, સમાજ ગરીબાઇમાં સબડતી જાય, હજારો મનુષ્યોને એક વખતનુ અન્ન પણ ન મળે અને તમને ઉજમણાંને ઉત્સવો ગમે, તમને માલપાણી ગમે, તમને સામૈયા ગમે! કયા છે શાસનનો પ્રેમ? કયા છે સમાજની દાઝ? કયા છે ધર્મનુ અભિમાન? શું ધર્મ શ્રેથી હાજીયાઓને સંભળાવવામાજ જૈનધર્મની પરાકાષ્ઠા છે? જરા હૈયા પર હાથ રાખીને કહો! તમને ધર્મનુ અભિમાન સાચે સાચુ છે? શા માટે ઠગોછો? શા માટે ભોળવો છો? શા માટે ધર્મઢાગ લઈ બેઠા છો? હૃદયહીન થઈને કયા સુધી ધર્મના નામે હકોસલા ચલાવશો? હજુ ચેતો? સમજો! ઘર સંભાળો? યદિ વાસ્તવિક કારણ છે તો બીજાનુ અનુકરણ કરવામા પાપ ન માનો શીખો, કંઇ શીખો! જગત્‌ને જૂઓ! ઈર્ષ્યાનો ત્યાગ કરો! આપસમા મેલ કરો! સંગઠન કરો! એક બીજાના ગુણોની સ્તુતિ કરવામાં શ્રેય સમજો! બહાર નીકળો! પરધર્મસહિષ્ણુતા ધારણ કરો, કષ્ટોને સહન કરી ઘરે ઘરે ભગવાન્ મહાવીરનો સત્ય સંદેશ સંભળાવો! અને તમારા ભક્તો પાસે તમારી મહિમા માટે દ્રવ્ય ન ખરચાવતા જૈન ધર્મના પ્રચાર માટ ખરચાવો તોજ સમાજ બચશે! તોજ ધર્મજીવિત રહેશે! તોજ બીજાની સ્હામે ટક્કર ઝીલી શકશે, તોજ

તેનું ગૌરવ ચારે તરફ ફેલાશે ! તોજ લોકો આકર્ષાશે ! અને તોજ લોકો જૈનધર્મને અપનાવશે !

મહાનુભાવો, કેવળ બાર લાખ મનુષ્યોનોજ જૈન ધર્મ ન હોય ! ધર્મ તો જગત્ માત્રને ગ્રાહ્ય હોય ! ગ્રહણ કરવા દો, અને ગ્રહણ કરે તેની સાથે એકત્વભાવથી વર્ત્તાવ કરો, તેની સાથે બધી છૂટો કરી દો. તોજ દુનિયા જૈનધર્મની શીતળ છાયામાં આવશે. શીખવાને માટે—જાણવાને માટે સ્વામી દયાનંદ શતાબ્દિનો એકજ પ્રસંગ કાફી છે. તેઓની ઉદારતા જૂઓ, તેમનું સામાજિક અભિમાન જૂઓ, તેઓનું સંગઠન જૂઓ, તેઓનો પ્રેમભાવ જૂઓ, તેઓની પરધર્મસહિષ્ણુતા જૂઓ, તેમની તેમના ગુરૂ પ્રત્યેની પૂજ્ય બુદ્ધિ જૂઓ. શીખશો કંઇ ? તેમાંથી ઘણું શીખી શકો છો ! જાણી શકો છો ! લઈ શકો છો ? ચેતવાનો પ્રસંગ છે, ચેતવું જરૂરનું છે. અંતિમ પ્રાર્થના છે કે ચેતો, નિવેદન છે કે ચેતો, શાસનના ભલા માટે ચેતો; અને નહિં તો લાખના બાર હજાર કરશો, એટલુંજ નહિં પરન્તુ આખરે એવા સ્થાનમાં રોશો કે જ્યાં આંસુ લૂંછનારે કોઇ નહિં મળે; એવા સ્થાને લૂટાશો કે તમારી ચીસ સાંભળનારે કોઇ નહિં મળે અને એવા ઊંડાણમાં ડૂબશો કે જ્યાંથી હાડકાનોયે પત્તો નહિં મળે ! શાસનદેવ ! સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો !

(૧૩)

મહાવીર

'મહાવીર' એટલે જગતનો ઉદ્ધારક 'મહાવીર' એટલે સત્યમાર્ગનો પ્રકાશક 'મહાવીર' એટલે નિષ્પક્ષપાતની મૂર્ત્તિ અને 'મહાવીર એટલે જગતનો સાચો મિત્ર ! 'મહાવીર' એ નામમા રહેલી ચમત્કારિતા આપણા હૃદયોને કેવા ચમત્કૃત કરે છે ? એનુ નામ લેતા આપણને કેટલો હર્ષાતિરેક થાય છે ? કેમ ન થાય ? જેના જન્મથી ત્રિલોકીમાં આનદ પ્રસર્યો હતો, જેના જન્મથી નારકીના જીવોને પણ સુખનો સચાર થયો હતો, જેના જન્મથી ઇન્દ્રનુ આસન કમ્પ્યુ હતુ, તે દિવસ અને તે ઘડીને કોણ

યાદ ન કરે ? આજનો દિવસ તેજ પવિત્ર દિવસ છે. આજનો દિવસ તેજ પરમ પિતા મહાવીરનો જન્મ દિવસ છે. આજનો દિવસ તેજ જગતના પ્રાણિમાત્રને આનંદિત બનાવનાર દિવસ છે. આજનો દિવસ એ ત્રણસો સાઠ દિવસોનો શિરોમણિ દિવસ છે. આજના દિવસની પવિત્રતા શી વર્ણવવી ? જે વખતે ભારતવર્ષમાં ઘોર હિંસા પ્રસરી રહી હતી, જે વખતે ભારતવર્ષમાં ધર્મના નામે ઢકોસલા ચાલી રહ્યા હતા, જે વખતે ભારતવર્ષ આર્યત્વને ભૂલી અનાર્યત્વના રંગમાં રંગાઈ રહ્યો હતો, તે વખતે અહિંસાની ઉદ્દઘોષણા કરનાર, સત્યનો સંદેશ પહોંચાડનાર, શુદ્ધ આર્યત્વનું-પ્રેમનું સ્વરૂપ સમજાવનાર અને પ્રાણિમાત્રનાં હૃદયોમાં પવિત્રતાનું સિંચન કરનાર આ મહાવીરનો જન્મ થયો હતો.

ભગવાન્ મહાવીરે જે ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, એમાં ખાસ વિશેષતા હતી. તે વખતે ચાલતા જુદા જુદા ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ જનતાને પોતાના વાડામાં લઈ જવાને બદ્ધ થયા હતા, ત્યારે ભગવાન્ મહાવીરે કેવળ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જગત્‌ને સત્ય માર્ગ બતાવ્યો હતો. મહાવીરના ઉપદેશમાં ત્યાગનું પ્રાધાન્ય હતું. નહિ કે પૌદ્ગલિક ભાવો તરફ આસક્તિ. મહાવીરના ઉપદેશમાં તાત્વિકતા હતી, નહિં કે જૂઠો આડંબર. મહાવીરે મુક્તિનો અધિકાર-મહાવીર થવાનો અધિકાર સૌને માટે બતાવ્યો; નહિં કે પોતાનાજ ભક્તોને ! નહિ કે અમુક જાતિ, કુલ કે દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાઓને !

મહાવીરે એક ભેદે નહિ, ૫ દર ભેદે સિદ્ધ કહ્યા, એજ એનુ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે, મહાવીરે મુક્તિનો અધિકાર બતાવતા સ્પષ્ટ કહ્યું છે —

नाशाम्बरत्वे न सिताम्बरत्वे
न तत्त्ववादे न च तर्कवादे ।
न पक्षसेवाश्रयणेन मुक्ति
कषायमुक्ति किल मुक्तरेव ॥ १ ॥

આત્મ કલ્યાણ માટે–મુક્તિ માટે–જગતના પ્રાણી માત્રના ધ્યેય માટે સર્વથા નિષ્પક્ષપાતપણે આ પ્રમાણેની ઉદ્ઘોષણા કરનાર મહાવીરનો ધર્મ ચોક્કસ જાતિનો–ચોક્કસ ક્ષેત્રનો ચોક્કસ વેષવાળાઓનો ચોક્કસ ક્રિયા કરનારનો–ચોક્કસ સ યોગોમાં રહેનારાઓનોજ ધર્મ કેમ હોઇ શકે ? આ ધર્મ તો જગતનો ધમ હોય, આ ધર્મ તો કોણ બ્રાહ્મણ કે કોણ વૈશ્ય, કોણ ક્ષત્રિય કે કોણ શૂદ્ર દરેકનો હોય એ ધર્મ તો કોણ હિ દુ કે કોણ મુસલમાન, કોણ પારસી કે કોણ ક્રિશ્ચયન સૌનો આરાધ્ય હોય એ ધર્મને માનનારાઓ–પાળનારાઓ આરાધનારાઓમા સ કુચિતતાનુ નામો નિશાને ન હોય એઓનામા મહાવીરની ઉદારતા ઓત પ્રોત થઇને રહેલી હોવી જોઇએ છતા દુ ખનો વિષય છે કે મહાવીરનો સર્વ સામાન્ય ધર્મ આજ જગતના એક ખૂણામા ભરાઇ રહ્યો છે મહાવીરનો એ યુનિવર્સલ ધર્મ આજ ચોક્કસ મનુષ્યોનોજ ધર્મ બની રહ્યો છે અને વધારે દુ ખનો વિષય તો એ છે કે–મહાવીરના નામનુ અભિમાન ધરાવનારાઓ આજ સ કુચિતતાના પાંજરામા

પુરાઈ રહ્યા છે. ખરૂં કહીએ તો ભગવાન મહાવીરનો આવો સર્વમાન્ય ધર્મ–સર્વોપયોગી ધર્મ–જગતનો ગ્રાહ્ય ધર્મ દિવસે દિવસે ચોક્કસ મર્યાદામાં આવતો ગયો, એનું પ્રધાન કારણ કોઈ હોય તો મહાવીરના ધર્મનો ઉપદેશ કરનારાઓની સંકુચિતતાજ છે. ઉપદેશકો ઉપરજ ધર્મનો પ્રચાર અવલંબી રહ્યો છે. ઉપદેશકો, કોઈ પણ ધર્મની વિશાળતા કે સંકુચિતતા બતાવી અને બનાવી શકે છે. જે ધર્મના ઉપદેશકો પોતાનું સ્થાન છોડી–અરે પોતાની પાટ છોડી અન્યત્ર ઉપદેશ આપવા જતાં હિચકાય, જે ધર્મના ઉપદેશકો પોતાના ધર્મનું પુસ્તક બીજાના હાથમાં આપતાં સંકોચાય, જે ધર્મના ઉપદેશકો, બીજાઓને અપનાવવામાં ધર્મનો નાશ સમજે, જે ધર્મના ઉપદેશકો એકજ ધર્મને પાળનાર જુદી જુદી જ્ઞાતિના લોકોનો પણ સંબંધ કરાવવામાં પાપ સમજે, જે ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ ચોક્કસ ક્ષેત્રોનેજ પોતાનાં બાપીકાં ક્ષેત્રો માની લઈ ત્યાં ફર્યા કરે, જે ધર્મના ઉપદેશકો ગૃહસ્થોને આધીન રહી એમની હામાં હા મેળવતા રહે, જે ધર્મના ઉપદેશકો કેવળ પોતાનોજ મહિમા વધારવામાં રાતદિવસ મચ્યા રહે, અને જે ધર્મના ઉપદેશકો દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવને જોયા સિવાય ધર્મના નામે ઢકોસલા ચલાવ્યા કરે, એ ધર્મના ઉપદેશકો એ ધર્મને વધારી શકે કે ઘટાડી શકે, એનું અનુમાન કરવું જરા પણ મુશ્કેલી ભરેલું નથી.

જૈનધર્મ મર્યાદિત બન્યો હોય, જૈનધર્મ તરફ લોકોની

અભિરૂચિ ઓછી થઇ હોય, જૈનધર્મ અમુક ક્ષેત્રોમાજ ભરાઇ રહ્યો હોય, અને જૈનધર્મ નિંદાયો હોય કે નિંદાઇ રહ્યો હોય તો તે ઉપર્યુક્ત ઉપદેશકોનાજ કારણે છે મહાવીરની ઉદારતા જૂઓ તેણે કદિ કોઇ ક્ષેત્રને પોતાનુ ક્ષેત્ર માન્યુ નહોતું, તેણે કદિ કોઇ ઉપાશ્રયને પોતાનો બાપીકો ઉપાશ્રય બનાવ્યો ન્હોતો, તેણે કદિ ઉપદેશ આપવામા જાતિભેદનો વિચાર રાખ્યો ન્હોતો, તેણે કદિ પોતાનુ મહત્ત્વ વધારવા કે બતાવવા કોશીશ કરી ન્હોતી, તેણે કદિ કોઇ વાતનો ઉપદેશ કરવામા-સત્યતત્ત્વનો પ્રકાશ કરવામા કોઇની દાક્ષિણ્યતા રાખી ન્હોતી, તેણે કદિ એમ કહ્યુ નથી કે-જૈનધર્મ પાળનારાઓમા પણ તમે ભેદભાવ રાખો, તેણે કદિ કહ્યુ નથી કે-માત્ર એકાન્તપક્ષથી તમે અમુકજ ક્રિયાઓ-અમુકજ ધૂમધામો કરો છતા તેજ મહાવીર પિતાના નામથી આજ એના સતાનો શુ કરી રહ્યા છે ? તેમનામા કેટલી સકુચિતતા આવી ગઇ છે ? એના સતાનો એ પિતાના નામે કેવી પેઢીઓ ચલાવી રહ્યા છે કોઇ જોશે કે ? વિચારશે કે ? કેટલા ઉપદેશકો જૈનધર્મની વાસ્તવિક દાઝ ધરાવે છે !

સૌથી પહેલા, જેના ઉપદેશનો પાયો રાગ-દ્વેષને ક્ષય કરવા ઉપરજ રહેલો છે, એજ ઉપદેશકો રાગ-દ્વેષને પાતળા કરવા કોશીશ ન કરે-બલ્કે જાણે કે એક બીજાના રાજ્યો ન લૂટાઇ જતા હોય, એમ રાગ દ્વેષ વધારે-એક બીજાની

નિંદાઓ કરી એક બીજાના શિષ્યોને હડપ કરવા મોરચાં માંડે, એક બીજાનાં પુસ્તકો પચાવવા કાવાદાવા રચે, એક બીજાને હલકા પાડવા હેંડબીલો છપાવે, એક બીજાનાં છિદ્રો ઉઘાડે, એક બીજાથી પોતાની ઉત્કૃષ્ટતા અને બીજાની અપકૃષ્ટતા પ્રકટ કરે–આ બધાં રાગ–દ્વેષને પાતળાં કરવાનાં કારણો છે કે વધારવાનાં, કોઇ બતાવશે કે ? ત્યાગની મૂર્ત્તિ અણાતા મુનિઓ–મહાવીરના લેબાસમાં રહેલા સાધુઓ–મહાવીરનો ઝંડો ધારણ કરી વિચારનારા મુનિવરોને એ મહાવીરના નામપર, મહાવીરના ધર્મ પર, મહાવીરના ઉપદેશ પર, અને મહાવીરની આજ્ઞા ઉપર જરા પણ અનુરાગ હોય–જરા પણ આસ્થા હોય–જો જરા પણ શ્રદ્ધા હોય તો કેવળ પોતાનાજ દુરાગ્રહની ખાતર ધર્મને નિંદાવે ખરા ? પોતાનાજ મહત્વની ખાતર દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવને ભૂલવા જેટલું ભાન ભૂલે ખરા ? પોતાનાજ અભિમાનની ખાતર એક બીજાને મળી શાસનના હિતના વિચારો કરવા જેટલી ઉદારતા ન બતાવી શકે ખરા ? ચોક્કસ સંખ્યાના સાધુઓમાં પણ સંગઠન કર્યા સિવાય રહી શકે ખરા ? પરન્તુ ખરી વાત એ છે કે વસ્તુ ભૂલાઇ છે, લક્ષ્ય ચૂકાયું છે, નિસાન બદલાયું છે. મહાવીરનું તો નામ છે. નથી દેશની દાઝ કે નથી ધર્મની, નથી સમાજની દાઝ કે નથી સાધુ સમુદાયની ! દાઝ છે આત્માની. દાઝ છે માન –મર્તબાની, દાઝ છે પોતાની ઇજ્જતની. દેશ દુઃખી થાઓ, સમાજ સડી જાઓ, ધર્મની નિંદા થાઓ. કંઇ પરવા નથી.

અમારૂ તો નામ થાય છે ને ? અમારી આગળ તો વાજા વાગે છે ને ! અમારૂ નામ તો છાપામા આવે છે ને ! બસ, દરકાર છે એની અત્યારે તો ખરી જયન્તી આજ ઉજવાઇ રહી છે આજે ગામ ગામ મહાવીર જયન્તી ઉજવાશે, ઘણા વર્ષોથી જયન્તી ઉજવાઇ રહી છે વાજા વાગશે, વરઘોડા નિકળશે, પૂજાઓ ભણાશે, પતાસા વ્હેચાશે, વ્યાખ્યાનો થશે, જય બોલાશે અને રાત્રે રોશનાઇ થશે બસ, જયન્તી ઉત્સવ સમાપ્ત. પછી વ્હેલી આવજે આવતા વર્ષની ચૈત્ર સુદિ તેરશ.

પૂજ્ય મુનિવરો, અતરાત્માને પૂછો ! મહાવીર દેવની જયન્તી આટલુ માત્ર કરવા-કરાવવામા સમાપ્ત થાય છે ? જરા છાતીએ હાથ દઇને વિચારો-આખ મીંચીને વિચારો એ મહાવીર જયન્તી વાસ્તવિક જયન્તી થઇ ન કહેવાય મહાવીર દેવના ઋણુથી આટલુ કર્યાથી આપણે મુક્ત નથી થઇ શકવાના ! આપણુ કર્તવ્ય ઘણુ બાકી રહે છે, આપણે ઘણા કામો કરવાનાં છે જ્યા સુધી જૈન સમાજમા અજ્ઞાનતા ફેલાએલી છે, જ્યા સુધી હજારો જૈનોને એક વખતનુ અન્ન પણુ ખાવાને મળતુ નથી, જ્યા સુધી હજારો યુવકો જાતીય બધારણોને ભોગ થઇ દિવસે દિવસે પરધર્મમા ભળી રહ્યા છે, જ્યાં સુધી જૈનધર્મને પાળનારી જાતિયો સાથે પણુ આપણે પરહેજ રાખીએ છીએ, જ્યા સુધી જૈનધર્મને ગુજરાત-કાઠિયાવાડ અને મારવાડ મેવાડના ખૂણામાજ આપણે દબાવી રાખ્યો છે, જ્યાં સુધી

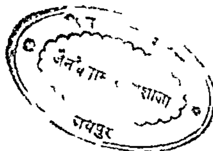
મગધ અને બંગાલ જેવા દેશોમાં પણ અહિંસાનો પ્રચાર કરવા બહાર નીકળતા નથી, આપસના વૈમનસ્યો દૂર કરી સાધુ સંગઠન પૂર્વક જૈનશાસનની ઉન્નતિના વિચારો કરતા નથી, જ્યાં સુધી કેવળ આપણાજ સ્વાર્થ તરફ આપણું લક્ષ્યબિંદુ બંધાયું છે, અને જ્યાં સુધી આપણે દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર-કાળ–ભાવને જોઇને કાર્ય કરાવી શકતા નથી, ત્યાં સુધી મહાવીર જયન્તી ઉજવી કદી પણ મનાય તેમ નથી, અને ન આપણે મહાવીર પિતાના સાચા ભક્ત તરીકે હોવાનો દાવો કરી શકીએ તેમ છીએ.

અતએવ મુનિવરો ! ખરી મહાવીર જયન્તી ઉજવવી હોય તો સૌથી પહેલાં સાધુ સંગઠન કરો, વિચારોની લેનદેન કરો. અહંપદનો ત્યાગ કરો, સમાજની નાડ તપાસી સમુચિત ઉપાય કરો. ધર્મ પ્રચારનાં વાસ્તવિક કારણો શોધી કાઢી તે સાધનો દ્વારા વાસ્તવિક ધર્મનો પ્રચાર કરો. ધર્મની પ્રભાવનાનાં સમુચિત સાધનો પ્રાપ્ત કરો. છોડી. દો, તમારો દુરાગ્રહ છોડી દો. લક્ષ્ય મહાવીરનું રાખો, જૈન ધર્મનું રાખો. તમારા નિમિત્તે ધર્મની નિંદા થતી હોય, તો એવા કામોથી દૂર રહો. મહાવીરનો વેષ ધારણ કર્યો છે તો સાચા મહાવીર બનો. નાકળી પડો, બહાર નીકળી પડો. ઉપાશ્રયો અને ગામોનો મોહ મૂકી દો, કષ્ટોને સહવા બહાર પડો, ધર્મનો પ્રચાર કરવા બહાર પડો, ગામે ગામને ગલીયે ગલીયે અને ઘેર ઘેર મહાવીર જયન્તી ઉજવવા બહાર નિકળી

પડો મહાવીરનો સત્ય સંદેશ ઘેર ઘેર સભળાવો મહાવીરની વાસ્તવિક મહાવીરતા લોકોને બનાવો લોકોને મહાવીરના-ખરા વીરના ધર્મના અનુરાગી બનાવો બસ, ખરી મહાવીર જયન્તી આમાજ રહેલી છે, ખરો મહાવીર ઉપરનો અનુરાગ એમાજ સમાયેલો છે ખરા મહાવીરના પુત્ર તરીકેનો દાવો ત્યારે જ મજૂર થઇ શકે તેમ છે શાસનદેવ, સૌને મહાવીર બનાવવાનુ સામર્થ્ય આપે, એજ ઇચ્છી વિરમુ છે.

ચૈત્ર સુદિ ૧૩, ૨૪૫૧

(૧૪)

જૈન સાહિત્ય.

(૧)

સંસારની પરિવર્ત્તનશીલતાનો પ્રભાવ અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સમયનો પ્રભાવ સંસારના કયા પદાર્થ કે વિષય ઉપર નથી પડતો ? સંસારની એવી કોઈ જાતિ, દેશ, સમાજ, ધર્મ અને સાહિત્ય નથી, જેના ઉપર સમયનો પ્રભાવ ન પડયો હોય. સમયની પ્રેરણા પ્રમાણે દરેક વિષયોમાં પરિવર્ત્તન થયાજ કરે છે, અથવા એમ કહીએ કે સમય પ્રમાણે પરિવર્ત્તન કરવુંજ પડે છે. આ વિષયમાં કોઈનો પણ આગ્રહ, કદાગ્રહ કે દુરાગ્રહ કામમાં આવી શકતાં

નથી સમયના પ્રભાવને આધીન વ્હેલા કે મોડા સૌને થવુજ પડે છે

જૈનસાહિત્યની પણ એજ દશા છે જૈનસાહિત્ય પણ કુદરતના ઉપર્યુક્ત નિયમને ભોગવી ચૂકયુ છે અને ભોગવતું આવ્યુ છે જૈનસાહિત્ય અધારા પટારાઓમા ભરી રાખવા માટેનો એક ખજાનો ગણાતો, તે બહાર આવ્યુ જૈનસાહિત્યના ચોક્કસ વિષયોના ગ્રથો તો ચોક્કસ હદવાળાજ સાધુઓ વાચે, તે આજ દરેક વાચવા લાગ્યા જૈનસાહિત્ય છપાવવામા ધર્મનો નાશ સમજાતો તે હવે ઢગલાબધ છપાવવા લાગ્યુ જૈનસાહિત્ય હસ્તલિખિત પ્રતોમા જોઇને અક્ષરે આઘો પાછો કર્યા સિવાય વ્યાખ્યાનોદ્વારા પ્રકાશાતું, તે હવે વગર પોથીએ-વગર પાનાએ કેવળ મુખદ્વારાજ પ્રકાશાવવા લાગ્યુ જૈનસાહિત્યના આગમો, અન્ય ધર્મીઓની વાત તો દરકીનાર રહી, શ્રાવકોથી પણ નહિ વાચી શકાતા, તે કોણ જૈન કે કોણ અજૈન, કોણ સ્પૃશ્ય કે કોણ અસ્પૃશ્ય, કોણ હિન્દુ કે કોણ મુસલમાન, કોણ પારસી કે કોણ યૂરોપીયન-તમામમા વચાવવા લાગ્યાં જૈનસાહિત્ય ના ગમે તે વિષયનો કોઇ સામાન્ય ગ્રથજ કેમ ન હોય, એનુ બહુમાન અને આદર થતો તે હવે એવા સામાન્ય ગ્રથની વાત તો દૂર રહી, પરન્તુ ભગવતી જેવા પરમપૂજનીય આગમો માંસાહારી લોકોના પગ નીચે કચડાતા ઉપાશ્રયોમાં આવવા લાગ્યા કયા સુધી કહેવુ ? આગમની-શાસ્ત્રોની અને જ્ઞાન અને જ્ઞાની-

માત્રની આશાતાનાઓથી કાંપી ઉઠનારા પોતે એવી આશાતનાઓના કારણ ભૂત થઇ રહ્યા છે. આ બધો કોનો પ્રભાવ? સમયનો કે બીજા કોઇનો? સંસારની પરિવર્તનશીલતાનો કે બીજા કોઇનો? આ બધી ઉથલપાથલ-ગડમથલનું પરિણામ શું આવ્યું? લાભમાં આવ્યું કે નુકશાનમાં; એનો વિચાર આપણે કરીએ, તે પહેલાં જૈન સાહિત્યની સમૃદ્ધતાના સંબંધમાંજ હાલ તો કંઇક વિચારીશું,

'સાહિત્ય' શબ્દનો વ્યવહાર હું અહિં 'કાવ્યાદિગ્રંથો' માટે કરવા નથી ઇચ્છતો. 'સાહિત્ય' શબ્દને બહુ વિશાળ અર્થમાં એટલે કે તેની અંદર ન્યાય, વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોશ, નાટક, ચંપૂ, આગમ, પ્રકીર્ણ, ઇતિહાસ, યાવત્ દુનિયાના તમામ વિષયો સંબંધી ગ્રંથોનો સમાવેશ કરવા ઇચ્છું છું. ટૂંકમાં કહુ તો 'સાહિત્ય' એટલે સંસારના તમામ વિષયો સંબંધી ગ્રંથો. આવી રીતનું સાહિત્ય તમામ ધર્મોમાં થોડે ઘણે અંશે અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જે ધર્મો અતિપ્રાચીન છે, તે ધર્મોમાં સાહિત્યનો ખજાનો અધિકાધિક પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેનું કારણ એ જ છે-કે અતિપ્રાચીનકાલથી ચાલ્યા આવતા ધર્મોમાં સમય સમય ઉપર અનેક વિદ્વાનો-આચાર્યો-કવિયો લેખકો થઇ ગયા હોય છે. તેઓ ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં પોતનાં અમર નામો પોતાની કૃતિયો દ્વારાજ લખાવી ગયા છે. હજારો વર્ષ ઉપર થઇ ગયેલી વ્યક્તિયોને આજ આપણે તેમની કૃતિયોથીજ ઓળખીએ છીએ. તેમનેજ નહિં, બલ્કે

તેમની પહેલા થઇ ગયેલ મહાપુરૂષોને ઓળખવાનુ સાધન પણ તે કૃતિયોજ છે

જૈનધર્મ એક પ્રાચીન–સનાતન ધર્મ હોઇ જૈનધર્મમા અખૂટ-અતૂટ–સાહિત્ય ભડાગેમા ભરેલુ છે જરા પાટણ, ખભાત, જેસલમીર, લીંબડી આદિના ભડારો તપાસીએ કયો એવો વિષય છે કે જે જૈનાચાર્યની કૃતિથી નથી લખાયો ? કયો એવો વિષય છે કે જેના એક નહિ, અનેક ગ્રથો જૈન સાહિત્યમા નથી મળતા ? શા માટે ન હોય ? જે ધર્મમા એક નહિ, અનેક ધુરધર પ્રખર વિદ્વાનો થઇ ગયા હોય, ત ધર્મની સાહિત્ય લક્ષ્મી અપરિમિત ભરી હોય તો એમા આશ્ચર્ય જેવુ શુ છે ? જૈનાચાર્યોએ પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ ભવિષ્યની પ્રજાને માટે વાગ્મામા મૂકી જવા ગ્રથોની રચના સિવાય શામા કર્યો છે ? ઉમાસ્વાતિ વાચકે ૫૦૦ ગ્રથોની રચના કરી જૈનસાહિત્ય સમૃદ્ધ કર્યું સિદ્ધસેન દિવાકરે જૈનન્યાયની વ્યવસ્થાપૂર્વક પદ્ધતિ સ્થાપિત કરી, હરિભદ્રસૂરિએ ૧૪૪૪ ગ્રથોની રચના દ્વાર જૈનસાહિત્યના અગો ખૂબ પુષ્ટ કર્યા ભદ્રબાહુસ્વામીએ નિર્યુક્તિયોના રચના કરી આગમોના રહસ્યને સ્પષ્ટ કર્યું આવીજ રીતે હેમચન્દ્રાચાર્યે સાડા ત્રણ કરોડ શ્લોકોની રચનાદ્વારા અને છેવટે યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે એકસો આઠ ગ્રથોની રચના કરીને જૈનસાહિત્યને ઓર સમૃદ્ધ બનાવ્યુ આવા અમુક ગણ્યા ગાંઠયાજ નહિ, પરન્તુ જૈનધર્મમા અનેક પ્રખર

આચાર્યો-વિદ્વાનો થઇ ગયા છે કે-જેમણે સંસ્કૃત પ્રાકૃતના હજારો ગ્રંથોની રચના કરી; એટલુંજ નહિં પરંતુ બાલજીવોના બોધને માટે તેમણે ભાષામાં પણ એટલા ગ્રંથો રચ્યા કે જેનો બહોળો ખજાનો આજ પણ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. ઇતિહાસજ્ઞોના કથન મુજબ ભારતવર્ષની સાહિત્યલક્ષ્મીનો પૂર્વ કાળમાં ઘણો નાશ થઇ ગયો છે. અને લાખો ગ્રંથો વિદેશમાં ચાલ્યા ગયા છે, તેમ છતાં આજે ભંડારોના ભંડારો જૈનસાહિત્યના ખજાનારૂપ ભરેલા દૃષ્ટિગોચર થાય છે આ ઉપરથીજ આપણે અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે પૂર્વાચાર્યોએ જૈનસાહિત્યને કેટલું સમૃદ્ધ બનાવ્યું હોવું જોઇએ?

પરન્તુ સમયે પાછાં પલટો ખાધો. જૈન સાધુઓમાં જ્ઞાનાભિરૂચિતા ન્યૂન થવા લાગી. આચાર વિચારની શિથિલતા થતાં યતિવર્ગમાં સાહિત્યની યત્કિંચિત્ પ્રવૃત્તિ રહી, તે વૈદ્યક અને જ્યોતિષમાંજ તેની મર્યાદા બંધાઇ રહી; અને તે વિદ્યા પણ કેવળ ઉદરપૂર્ત્તિના સાધન માટેજ જીવિત રહી. એટલે પરિણામે તો તેની ગણુતરો શૂન્યમાં જ થવા લાગી. આમ સાહિત્યની વૃદ્ધિ ઘટી, તેની સાથે તેની પઠન પ્રણાલી પણ લુપ્ત પ્રાય થઇ. વળી બીજી તરફથી રૂઢીની પૂજાને મહત્વ અપાયું. એટલે પ્રારંભમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ જૈનસાહિત્ય ભંડારોમાંથી બહાર નીકળવું બંધ થયું. અને જ્યારે જૈનસાહિત્યજ જનતાના હાથમાં ન ગયું એટલે જૈનસાહિત્ય અને જૈનધર્મ માટે લોકોમાં નાનાપ્રકારની કલ્પનાઓ થવા

લાગી 'જૈનધર્મ નાસ્તિક ધર્મ છે'' જૈનધર્મ અનીશ્વરવાદી છે '' જૈનધર્મનું સાહિત્ય કઇ છેજ નહિ '' જૈનધર્મ બૌદ્ધધર્મની શાખા છે ' ઇત્યાદિ માન્યનાઓ લોકોમા દૃઢ થઇ અને એ તો બિલકુલ નિશ્ચિત વાત છે કે જે ધર્મમાં સાહિત્યનો અભાવ હોય, તે ધર્મ ધર્મ તરીકે ઓળખાવવાને લાયક નથી રહેતો સુતરા, જૈનધર્મના સાહિત્યના અભાવે લોકો નાના પ્રકારની શકાઓ કરે, તો તે સબવિનજ કહી શકાય તે વચલા ગાળામા જૈનસાહિત્યથી અનભિજ્ઞ અજૈનોજ હતા, એમ નહિ પરન્તુ જૈનસાહિત્યને બહાર કાઢવાથી આશાતના થશે, લોકો ધર્મના મર્મને જાણી જશે, એવી શકાથી ખુદ જૈનસાધુઓ પણ જૈનસાહિત્યના દર્શન કરવાથી વચિત રહ્યા અને તેથી પરિણામ એ આવ્યુ કે સસ્કૃત પ્રાકૃતસાહિત્યની પઠન-પાઠન પ્રણાલી તો બિલકુલ ઉઠીજ ગઇ અને અતએવ સમય એવો આવ્યો કે જે સાધુઓ કલ્પસૂત્ર ઉપરની સુબોધિકા માત્ર વાચી લેતા, તે મહાન વિદ્વાન તરીકે ગણાતા અને જ્યા કોઇ એમ સાભળતુ કે ફલા ણા સાધુ સુબોધિકા વાંચે છે, ત્યારે તેના કાન ઉચા થતા

પણ પાછો એ સૈકો બદલાયો જગતની જાગ્રતિના ભણકારા જૈનસમાજના કાને આવવા લાગ્યા સાહિત્યને ગોપી રાખવાથી તો જૈનધર્મ વધારે હલકી કોટીમા ગણાશે, જૈન ધર્મમા વિદ્વાનો નહિ ઉભા થાય તો બીજા સમાજોની સાથે મુકાબલો કરવામા જૈનોએ હારજ ખાવી પડશે બલ્કે બીજા

સમાજે સાથે ઉભા રહેવાનો પણ કંઇ નહિં રહ્યો. આ વિચારો જૈનધર્મના શુભેચ્છક મહાત્માઓને સ્ફુર્યા. અને એવી પાઠશાળાઓ સ્થાપવા તરફ સમાજની થોડીક વ્યક્તિ-ચોનું ધ્યાન ખેંચાયું કે જે પાઠશાળાઓમાં મૂળ ભાષાઓનું-સંસ્કૃત પ્રાકૃતનું દૃઢતાપૂર્વક જ્ઞાન અપાય બીજી તરફથી ભંડારોમાં ભરી રાખેલા પ્રાચીન ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવાનું કામ પણ આરંભાયું. પરન્તુ આ પ્રયત્નો બિલકુલ અલ્પાંશમાં હતા, અને જે પ્રયત્નો હતા, તેમાં પણ સંકુચિતતાનું તત્ત્વ હતું. અને એવી સંકુચિતતાથી થતું કાર્ય મૂલ સાધ્યને સિદ્ધ કરનારૂં નજ નીવડે, એ દેખીતુ છે. પરન્તુ સમાજના સદ્‌ભાગ્યે સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજે આ બીડું ઝડપી લીધું. તેમણે કાશીમાં યશોવિજય પાઠશાળા સ્થાપી અને બીજી તરફથી યશોવિજય ગ્રંથમાળા શરૂ કરી. આ બન્ને કાર્યોમાં ગુરૂદેવે ઉદારતાનું તત્ત્વ દાખલ કર્યું એટલે કે બન્ને સંસ્થાઓને માત્ર ચોક્કસ સર્કલમા ન ગોંધી રાખતાં તેનો લાભ છૂટથી બીજાઓ લઇ શકે, એવો પ્રયત્ન આદર્યો. ઉપરાન્ત પાશ્ચાત્યદેશોના વિદ્વાનોને જૈનસાહિત્યના જ્ઞાતા બનાવવા ભગીરથ પ્રયત્ન આરંભ્યો. આચાર્યશ્રીનો પ્રયત્ન જેમ જેમ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ પાશ્ચાત્યદેશોમાં જૈનધર્મના અભ્યાસકોની સંખ્યામાં વધારો થતો ગયો. બીજી તરફથી જૈનસમાજ અને જૈનસાધુઓમાં પણ વિદ્યાભિ-રૂચિ વધવા લાગી. ઘણા સાધુઓ પોતાની પાસે પંડિતો રાખી વિદ્યાધ્યયન કરવા લાગ્યા. એમ ધીરે ધીરે જૈનસાહિત્યનો

આદર વધવા સાથે જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્ય પ્રત્યે લોકોની જે માન્યતાઓ હતી, તેમાં ફર્ક પડવા લાગ્યો. પરિણામે છેલ્લા લગભગ પચીસ વર્ષોમાં જૈનસાહિત્યનો જે પ્રચાર થવા પામ્યો છે, તે પહેલાંના બસો વર્ષોમાં ન્હોતો થવા પામ્યો એ વાત કોઈપણ વિચારક જોઈ શકયા વિના નહિ જ રહે. જૈનસાહિત્યની છેલ્લી પ્રવૃત્તિએ અનેક વિદ્વાનો ઉત્પન્ન કર્યા છે. અનેક વિદ્વાનોના વિચારોમાં પરિવર્તન કર્યું છે, અનેક મનુષ્યોને જૈનધર્મ તરફ આકર્ષ્યા છે, અનેક વિદ્વાનોએ નવી નવી શોધો દ્વારા જૈનધર્મનું મહત્ત્વ વધાર્યું છે, અનેક લોકોના દિલોમાં જૈનધર્મ અને જૈન સાહિત્ય મળથી શકાઓ હતી, તેનું પરિમાર્જન કર્યું છે. યુનિવર્સિટીયોમાં જૈન ગ્રંથો દાખલ કરાવી અનેક જૈન-અજૈન અભ્યાસીઓને અભ્યાસનું સાધન વધારી આપ્યું છે. નવા નવા અનેક ગ્રંથોની યોજનાઓ કરાવી જૈન સાહિત્યની શ્રીવૃદ્ધિ કરાવી છે. બલ્કે એતદ્દેશીય અને પાશ્ચાત્ય અનેક વિદ્વાનોના મુખથી એમ સ્પષ્ટપણે કહેવરાવ્યું છે—કે હિન્દુ અને બૌદ્ધ સાહિત્ય કરતાં જૈન સાહિત્ય ઘણું વધી જાય છે. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્ય અને ગુજરાતી ભાષાની પણ રક્ષા કરનાર જૈન સાહિત્ય છે. જૈન સાહિત્યની છેલ્લા પચાસ વર્ષની પ્રવૃત્તિએ—પ્રગતિએ તો જગતમાં અવનવું રૂપાંતર કરી મૂક્યું છે. એ પ્રવૃત્તિએ જ લીપઝીગ, બર્લિન, હેમ્બર્ગ અને હીડનબર્ગ આદિની યુનિવર્સીટીયોમાં જૈન ગ્રંથો—જૈન આગમોનો અભ્યાસ શરૂ કરાવ્યો છે. સેંકડો ગ્રંથોના અનુવાદો બહાર પડાવ્યા છે. જૈનોના કથા સાહિત્ય અને એવા

બીજા બીજા વિભાગો માટે વિદ્વાનો પાસે ઉચ્ચકોટીના અભિપ્રાયો બહાર પડાવ્યા છે. બલ્કે વિદ્વાનોને ત્યાં સુધી આકર્ષ્યા છે કે અજૈન વિદ્વાનો જૈન આગમોનાં નવીન સંસ્કરણો વિવેચનાત્મક રીત્યા બહાર પાડવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. શુ આ ઓછું પરિવર્ત્તન છે ? શું આથી જૈનધર્મનું ઓછું ગૌરવ વધ્યું છે ? જો જૈનસાહિત્ય સેંકડો વર્ષોથી ભંડારોમાં ગોંધાઇ રહ્યું હતું એમ ગોંધાઇ રહ્યું હત, જૈનસાહિત્યને બહાર લાવવાથી ધર્મનો નાશ થાય છે, એ માન્યતા જેમની તેમ કાયમ રહી હત, જૈનસાહિત્ય જૈનઆગમો આદિને છપાવવાથી આશાતનામાં આખી સમાજ ડૂબી જશે, એ ભય કાયમ રહ્યો હત, અરે જૈન સાહિત્ય જૈન આગમોનો અભ્યાસ તો ચોક્કસ યોગોદ્વહન કરનારા સાધુઓજ કરી શકે, બીજા કોઇથી તો એનો સ્પર્શમાત્ર યે ન થાય, એ સિદ્ધાન્ત બરાબર પકડી રખાયો હત, તો આજ આવું પરિણામ આવત કે ? જૈનધર્મ દુનિયાનો–પ્રાણીમાત્રનો ધર્મ છે, એમ લોકો જાણત કે ? જૈનધર્મના આટલા અનુમોદકો–પ્રશંસકો બનત કે ? સાહિત્ય એ અપંગને લાકડી સમાન ટેકો છે, સાહિત્ય એ તો નિર્મળ આરીસો છે, સાહિત્ય એ તો સુધાકુંડ છે. એનો લાભ તો જેટલા લે તેટલાને લેવા દેવો જોઇએ; એમાંજ લાભ છે. એમાંજ ઉન્નતિ છે. અને આ તો વળી જૈનસાહિત્ય વીતરાગની વાણી, ત્યાગીયોના ઉદ્ગારો ! સંતોના હૃદયના ઉભરાઓ ! એની અસર તો દુનિયાને ઓરજ થાય, એના ઘુંટડા તો વારંવાર પીવાનું બધાને મન થાય ! એમાં ગભરાવા જેવું કે

સ તાડવા જેવુ હોયજ નહિ, એ તો ખુલ્લા બજારે મૂકવાનો માલ કહેવાય, લેનારા લે, લૂટનારા લૂટે, એમાંજ ફાયદો! એમાજ તરક્કી! એમાંજ શોભા!

---

(૧૫)

'જૈન સાહિત્ય' સ બધી અષાઢના અ કમા કેટલુંક કહેવામા આવ્યુ છે હવે આપણે એ વાત ઉપર આવીએ કે–છેલ્લા પચીસ વર્ષમા જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર થવાથી લોકોના વિચારોમા કેટલુ પરિવર્ત્તન થયુ છે અને જૈન સાહિત્ય સ બધી વિદ્વાનો કેવા ઉદ્દગારો કાઢી રહ્યા છે આ બધા વિચારો અને પરિવર્ત્તનો આ ટૂકા લેખમા આપવા અશકય છે અને તેથી તેમાના થોડાકજ અભિપ્રાયો ટાકીશ

જર્મન વિદ્વાન ડૅા હર્ટલ કથા સાહિત્યના એક પ્રખર વિદ્વાન્ ગણાય છે લગભગ ચાલીસ વર્ષથી તેઓ કથા સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે તેઓ પોતના અભ્યસના પરિણામે કથા સાહિત્ય સ બધી એક સ્થળે લખે છે

"ભારતવર્ષનુ પ્રાય સમસ્ત કથાસાહિત્ય ખરી રીતે તો જૈનોનુ જ છે અને આ સાહિત્ય જેટલુ ગદ્યમા લખેલુ છે ત્યા સુધી ખરેખર તે બોલવામા આવતી સ સ્કૃત ભાષામા રચાએલુ છે "

આ વિદ્વાનનો એક એ પણ દૃઢ વિચાર બેસી ગયો છે

કે "જૈનાચર્યો જે ઉપદેશ દે છે—કથાઓ કહે છે, તે નીતિ અને સદાચારથી ભરેલીજ કહે છે."

આ વાત ડૉ. હર્ટલે આ શબ્દોમાં કહી છે.—

The Jainas have always endeavoured to raise the morals of their countrymen

તેજ પત્રમાં તેમણે એ પણ કહ્યું છે કે—

"But in the same time the Jainas know how to tell the moral tales in a simple style for those who were not highly cultivated. Jain literature gives nourishment in the same time to the scholar, to those who like refined literary compositions, and to those who like fine fairy and other tales, related in a simple style which is adapted to this kind of literature. Neither the Baudhhas nor the Hindu authors know, how to tell a tale. In the same time what would have become of Indian Sculpture and architecture, if the Jainas had kept, as you say, to conservative ideas, i. e. if they had not caused statues of the Tirthankaras to be made and temples to be built."

અર્થાત્—જૈનલોકો શિક્ષાપ્રદ કથા સરલ ભાષામાં તે પુરુષોના હિતાર્થે લખતા હતા કે જેઓ ઘણા શિક્ષિત નહિં

હતા જૈન સાહિત્ય તે લોકોને પણ સુખપ્રદ છે કે જેઓ ઉચ્ચ પ્રકારની સાહિત્ય પ્રણાલીને ચાહે છે અને તેઓને પણ લાભપ્રદ છે કે જેઓ દેવી-દેવતાઓના ચરિત્ર એવી સરલ ભાષામા ચાહે છે કે-જે કથા પ્રસગને યોગ્ય છે બૌદ્ધ અને હિ દુશાસ્ત્રકારો કથા લખ્ની જા ણુતા નહિ હતા ભારતના શિલાશિલ્પ અને ગૃહનિર્માણ કૌશલ્યની શી દશા થાત, જો જૈનો એકાન્ત વિચારમા જ રહ્યા હત અને પોતાના તીર્થંકરોની મૂર્તિઓનુ અને દેવાલયોનુ નિર્માણ નહિ કરતે

ડૉ હર્ટલ કેવળ જૈન કથા સાહિત્યનેજ સર્વોત્કૃષ્ટ નથી સમજતા, પરન્તુ આખા જૈન સાહિત્યને તેઓ સર્વોત્તમ બતાવે છે આ સબધી તેમણે એક લેખમા લખ્યુ છે-

"Now what would Sanskrit Poetry be without this large Sanskrit literature of the Jainas ! The more I learn to know it, the more my admiration rises "

(Jain Shasan Vol I No 21)

અર્થાત્-જૈનોનુ આ મહાન્ સસ્કૃત સાહિત્ય કમ કરી દેવામા આવે, તો સસ્કૃત કવિતાની શી દશા થાય ? જેમ જેમ મને આ વિષયમા વધારે વધારે જાણવાનુ મળે છે તેમ તેમ મારૂ સાનન્દાશ્ચર્ય વધતુ જ જાય છે

આવી રીતે ડૉ હર્ટલે જ જૈન સાહિત્યને સર્વોત્કૃષ્ટ

બતાવ્યું છે એમ નહિ પરન્તુ અત્યારે જેટલા સ્કૉલરો જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે, તે બધાએ જૈન સાહિત્ય ઉપર મુગ્ધ બની રહ્યા છે, અને મુક્તકંઠથી કહી રહ્યા છે કે 'જૈન સાહિત્યની બરાબરી ભારતવર્ષનું એક પણ સાહિત્ય કરી શકે તેમ નથી.' એનું કારણ એજ છે કે ધીરે ધીરે જૈન સાહિત્ય તેઓના દૃષ્ટિપથમાં આવવા લાગ્યું છે.

ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે સાહિત્ય અને ધર્મનો ઘનિષ્ટ સંબંધ છે. સાહિત્યની વિશાળતા અને ઉત્તમતા જ ધર્મની ઉત્તમતાને સિદ્ધ કરે છે. જે ધર્મમાં સાહિત્ય નથી-જે ધર્મમાં ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય નથી. તે ધર્મ દુનિયાની દૃષ્ટિમાં સાન પામી શકતો જ નથી. પાશ્ચાત્ય અને ઓતદ્દેશીય વિદ્વાનો એક વખત જૈનધર્મને હલકી દૃષ્ટિએ જોતા હતા-તિરસ્કારની બુદ્ધિથી જોતા હતા-નાસ્તિક તરીકે ગણતા હતા, તેનું કારણ એ જ હતું કે તેમણે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો જાણ્યા ન્હોતા. તેઓએ જૈનસાહિત્યના મહાસાગરને નિહાળ્યો ન્હોતો. તેમણે જૈનધર્મનું હાર્દ તપસ્યું ન્હોતું, પરન્તુ જેમ જેમ જૈન સાહિત્ય તેમની દૃષ્ટિમાં આવ્યું, તેમ તેમ પોતાની ભ્રમણાઓ તેમને જણાતી ગઇ અને તેથીજ તેમણે જૈનધર્મ સંબંધી પોતાના પહેલાંના વિચારોમાં આકાશ પાતાળ જેટલો ફેરફાર કરી નાખ્યો છે. ભારતવર્ષના બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોમાં ઘણે ભાગે જૈનધર્મ માટે નાસ્તિકતાની એક ઉંડી આશંકા પેસી ગઇ હતી, પરંતુ તે આશંકા હવે લગભગ નાબુદ થઇ છે.

આવીજ રીતે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમા એવા ઘણા વિદ્વાનો હતા જેઓ જૈનધર્મ માટે એવી જ શંકા કિંવા દુરાભિપ્રાય ધરાવતા હતા, પરન્તુ તેઓમા મ્હોટે ભાગે હવે વિચારોનુ પરિવર્તન થઇ ગયુ, આવા જે જે વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો બદલાયા છે, તેઓના વિચારો લગભગ જાહેર થઇ ચૂકયા છે પરન્તુ હમણા છેલ્લામા છેલ્લા એક વિદ્વાને પોતાનો જે અભિપ્રાય બદલ્યો છે, એ ઘણો અગત્યનો અને જૈનધર્મ કે જૈનસાહિત્યને માટે વધારે ગૌરવ ઉત્પન્ન કરનારો છે

જૈન સાહિત્યમાં રસ લેનારાઓ ડૉ હોપ્કીન્સના નામથી ભાગ્યે જ અજાણ્યા હશે ડૉ હોપ્કીન્સ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાના એક જૂના વિદ્વાન્ છે તેઓ લાંબા વખતથી જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરે છે આ તેજ ડાકટર હોપ્કીન્સ છે કે જેમણે દૃઢતા પૂર્વક એવો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો કે "જૈનોમા કંઇ પણ સાહિત્ય નથી, અને જૈનોને-જૈનધર્મને જીવવાનો પણ હક્ક નથી, કારણ કે તેઓ દરેક કાર્યમા પાપ માને છે "

ડૉ હોપ્કીન્સના આ વિચારોએ બીજા વિદ્વાનોમા ઘણી ખરાબ અસર ઉત્પન્ન કરી હતી બલ્કે-કેટલાક અધકચરા વિદ્વાનો તેમની વાતને 'વેદવાકય' સમાન માનવા લાગ્યા હતા ડૉ હોપ્કીન્સના આ વિચારો ફેરવવા ઘણી ઘણી કોશીસો થઇ હતી, પરન્તુ તે વિચારોમા પરિવર્તન થતું નહોતુ પરન્તુ મને જણાવતા હર્ષ થાય છે કે પૂજ્યપાદ

આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે આ વિદ્વાન્ સાથે ઘણા વખતથી પત્રવ્યવહાર શરૂ કરી અનુકૂળતા પૂર્વક-યુક્તિપૂર્વક તેમને વસ્તુસ્થિતિ સમજાવવાની કોશીશ કરી હતી. અને જૈનસમાજ એ જાણીને ખુશી થશે કે ડૉ. હોપ્કીન્સે પોતાના તે વિચારોનું પરિવર્તન કરી દીધું છે. એટલુંજ નહિં પરન્તુ તેઓના અંતઃકરણમાં જૈનધર્મ પ્રતિ અપૂર્વ સદ્દભાવ ઉત્પન્ન થયો છે. આ વાત પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રી ઉપર આવેલો તેમનો તા. ૨૦ ડિસેમ્બર ૧૯૨૪ નો પત્ર સ્પષ્ટ બતાવે છે. તે પત્રમાં તેઓ લખે છેઃ—

I found at once that the practical religion of the Jains was one worthy of all commendation and I have since regretted that I stigmatized the Jain religion as insisting on denying God, worshipping man, and nourishing vermin as its chief tenets without giving the regard to the wonderful effect this religion has on the character and morality of the people. But as is often the case, a close acquaintance with a religion brings out its good side and creates a much more favourable opinion of it as a whole than can be obtained by a merely objective literary acquaintance. As to the literature, this is a matter apart from religion, and I suppose that what I had in mind was the absence in

Jain literature of any outstanding literary production which could be compared in Brahminism with the Gita Govinda or the Bhagavad Gita or in Buddhism with the Dhammapada or for literary excellence with the Theragathas at least as purely literary works the Jain stories and didactic material seem more ethical and religious than literary

અર્થાત—" મને એકદમ માલૂમ પડયુ કે જૈનોનો વ્યવહારૂ ધર્મ દરેક રીતે પ્રશંસાપાત્ર અને તે વખતથી ઈશ્વરને નહિ માનવા દુરાગ્રહ કરનાર મનુષ્યની પૂજા કરનાર અને કીડા મકોડીને મૂળ માણસ ગણી તેનુ પોષણ કરનાર તરીકે જૈનધર્મને મે નિંદેલ આમ કરવામા અધર્મ મનુષ્યની નીતિ અને વર્તણુક પર જે અસર કરે છે, તે પ્રત્યે કંઇ પણ લક્ષ્ય આપ્યુ નથી તે બદલ મને દીલગીરી થઇ છે પણ જેમ વારવાર બને છે તેમ, એકદર રીતે માત્ર પદાર્થ સંબંધીના પુસ્તકદ્વારા મળેલા જ્ઞાનથી ઘણી નકામી બાબતો રોશનીમા આવે છે, અને ઘણોજ સારો અભિપ્રાય બંધાવે છે જૈન સાહિત્ય, કે જે ધર્મથી જૂદીજ બાબત છે તે સબંધમા હુ ધારૂ છુ કે મારા મનમા એમ હતુ કે વિદ્યાથી ભરેલી જૂની કૃતિનો જૈનસાહિત્યમા અભાવ છે, કે જેની બ્રાહ્મણ ધર્મના ગીત ગોવિંદ, ભાગવત અને ગીતાસાથે

અથવા તો બૌદ્ધધર્મના ધમ્મપદ કે વિદ્વત્તાની ઉચ્ચતા માટે થેરાગાથાઓ સાથે સરખાવી શકાય. (પરંતુ) બીજું નહિ તો માત્ર સાહિત્યિક કાર્ય તરીકે જૈનવાર્તાઓ અને ઉપદેશરૂપ સાહિત્ય સાક્ષરવિદ્યા કરતાં નૈતિક અને ધાર્મિક વધારે દેખાય છે.

ડાકટર હોપ્કીન્સના ' વિચાર પરિવર્તન ' થી આપણે ઘણું સમજવાનું છે. ડાકટર હોપ્કીન્સે પોતાના આ વિચારો ઘણા વર્ષો બાદ બદલ્યા છે. આવીજ રીતે જો જૈનાચાર્યો–જૈન વિદ્વાનો અનુકુળ પ્રયત્ન કરે તો જૈન ધર્મ અને જૈન સાહિત્યને સર્વ ધર્મો અને સર્વ સાહિત્યોથી ઉચ્ચ કોટીમાં લાવી શકે છે. પરન્તુ તેવા અનુકૂળ પ્રયત્નની જરૂર છે.

---

(૧૬)

જો કે સમયના વ્હેવા સાથે હવે જૈનધર્મ અને જૈન-સાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટતા સ્વીકારનારા વધ્યા છે, એ વાત ખરી છે, છતા હમેશા બનતુ આવ્યુ છે તેમ, ઈર્ષ્યા, મત્સર, દ્વેષનો દુનિયામાથી સર્વથા અભાવ ન થાય ત્યા સુધી દુનિયાના કોઇ પણ ધર્મ કે કોઇ પણ સાહિત્યના વખાણનારાઓની સાથે નિંદનારાઓનુ અસ્તિત્વ પણ રહેવાનુ તો ખરૂ જ આવી અવસ્થામા આપણુ કર્તવ્ય તો એજ છે કે આપણે જેમ બને તેમ અનુકુળતા પૂર્વક-બીજા વિદ્વાનોને જોઇના સાધનો પૂરા પાડી યુક્તિઓ અને દલીલોથી જૈન ધર્મ અને સાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટતા સિદ્ધ કરી આપવા તત્પર રહેવુ જોઇએ

ઉપર કહેવામા આવ્યુ તેમ, પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનુ ધ્યાન જૈનસાહિત્ય તરફ વધારે આકર્ષાયુ છે એ વિદ્વાનોની સખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતીજ રહી છે અત્યારે એવા લગભગ ૭૫ વિદ્વાનો જૈનધર્મનો ઉંડો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે તેઓમા મુખ્ય આ છે —ડૉ હર્ટલ, ડૉ ફ્રીન્નો ડૉ જૉલી, ડૉ ટુમ્ચી, ડૉ શુબ્રિંગ, ડૉ મિસ જોહાન્સન, ડૉ જેકોબી, ડૉ થોમીસ ડૉ, બેલોની, ડૉ હુલ્ટીશ, ડૉ મીગનો ડૉ મિસ ક્રોઝે, ડૉ કોનો, ડૉ નોબલ, ડૉ લ્યૂમેન, ડૉ સ્ટૉલી, ડૉ કિરફેલ, ડૉ હેલ્મોથ, મી વૉરન ડા ગ્લેઝનેપ, ડૉ લેવી, ડૉ સ્ટાઇન, ડૉ કાપેન્ટીયર, ડૉ ઝીમ્મર, ડૉ પેગૉલ્ડ અને ડૉ વિન્ટરનેઝ વિગેરે મુખ્ય છે

આ વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યના એકજ વિષય ઉપર નહિં, પરન્તુ જૈનસાહિત્યના જુદા જુદા વિષયો ઉપર અભ્યાસ આગળ વધારી રહ્યા છે, એટલુંજ નહિં પરન્તુ પોતપોતાના વિષયોને લગતા ગ્રંથોનાં અનુવાદો કરીને-નિબધો લખીને અપુર્વ પ્રકાશ પાડે છે. સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવની યોજનાને માન આપી આ વિદ્વાનોએ પોતપોતાના વિષયોને લગતા જે નિબંધો લખી મોકલ્યા છે, એ મારી વાતને દૃઢ કરે છે. આ નિબંધ સગ્રહ બહાર પડશે, ત્યારે જગતને ખાતરી થશે કે જે વિષય ઉપર અત્યારે જૈન સમાજમાં એક પણ વિદ્વાન્ શોધ્યો યે જડતો નથી, એવા વિષયો ઉપર પણ તેઓમાંના કેટલાકોએ ખાસ્સો પ્રવેશ કર્યો છે.

આ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનો જૈનધર્મ પ્રત્યેનો શોખ માત્ર અભ્યાસ કરવા પૂરતોજ નથી રહ્યો પરન્તુ તેઓ જૈન આગમો અને એવા ગ્રંથોને આજકાલની પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ પ્રમાણે સંશોધન કરી બહાર પાડવાના વિચારો પણ કરી રહ્યા છે, લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર ડૉ. થોમસ, જ્યારે મુંબાઈમાં સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવ પાસે આવ્યા, ત્યારે તેમણે પોતાનો આ વિચાર જણાવ્યો હતો પરંતુ કોઇ પણ કાર્યમાં અને તેમાં ખાસ કરીને આવા વિશાળ કાર્યમાં આર્થિક ચિંતાઓ ગમે તેવા ઉત્સાહી કાર્યદક્ષ અને યોગ્ય માણસોને પણ નાસીપાસ બનાવે છે. થોડા વખત ઉપર શ્રીયુત પી. એલ. વૈદ્ય. એમ. એ. ડી. એ નામના વિદ્વાન, કે જેઓ સુપ્ર-

સિદ્ધ જૈન સ્કોલર ડા જેકોબીના શિષ્ય છે અને જેઓ જૈન સાહિત્યનો સારો અભ્યાસ કરે છે, તેઓએ આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ મહારાજશ્રી ઉપરના એક પત્રમા જે કેટલીક હકીકતો જણાવી છે, તેમા એક એ પણ છે કે-જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવા માટે જૈન ગ્રથો મેળવવામા તેમને કેટલીક મુશ્કેલીઓ નહી હતી તે સિવાય તેમણે જે એક અગત્યની બાબત લખી છે, તે તરફ હુ જૈન સમાજના આગેવાનોનુ ધ્યાન ખેચુ છુ તેમા તેમણે લખ્યુ છે કે —

As soon as my work on the Typical Selections in Prakrits for the Calcutta University is over I am proposing to plan a new and critical edition of the whole of the Jain Canonical works and the Niryuktis I have discussed this item with Prof Jacobi and he has assured me his advice whenever I seek it So far three different editions of Jain works have been published & yet none of them are available & none of them Scientific & Critical Though the Agamodaya Samiti edition is much better it was planned for Jain monks and not for philogists who want the edition badly Some stray books edited by European Scholars are very useful to them but even these are now rare If a

critical edition is designed. I think it will not be banned by the Jain monks, but would be of great service to the students of Modern Universities and of religion and philology.

I felt this difficulty when I had to teach Ardha Magadhi to my students. To state a particular case, Rayapaseniyasutta is appointed for the next year in our University, the long promised edition of Agamodaya Samiti is not forth coming, and even if it is published. I am afraid it will not be available to our students. Last year I secured with great difficulty the Calcutta edition of the work, but as it could not be read by my students I had to dictate to them checking the text by the help of some available works to me.

To give you some idea of the proposed edition: the text without commentary; extracts from commentary; the Niryukti text; hard Index to the text and Niryukti; marginal references; references to repetitions, etc. The Volumes to be published according to the order of the scriptures and in an edition of 2000 copies: books form octavo, Devanagari type on very

superior paper In fact I propose to do the work on the lines of the Pali text Society

ઉપરના લખાણની મતલબ એ છે કે જૈનોના કેનોનિકલ વર્કસ અને નિર્યુક્તિની આખી આવૃત્તિ કાઢવાનો તેઓનો વિચાર છે આ સબધી ડૉ જેકોબી સાથ તેઓને વાત થઈ છે અને ડૉ જેકોબીએ જરૂર પડે ત્યારે સલાહ આપવાનુ વચન પણ આપ્યુ છે

વળી તેઓ જણાવે છે કે અત્યાર સુધી જૈનાગમોની ત્રણ આવૃત્તિઓ નીકળી છે, પરન્તુ તેમાંની એકે અત્યારે મળતી નથી અને જોઈએ તેવી તે છે પણ નહિ તેઓ સાથ સાથ એ પણ કહે છે કે-જો કે આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ વધારે સારી છે, પરન્તુ તે કેવળ જનોને માટે ઉપયોગી છે શોધખોળ કરનારાઓને તે ઉપયોગી નથી

વળી કેટલાક યૂરોપીયન સ્કોલરો દ્વારા સશોધન થયેલી બુકો શોધખોળ કરનારાઓને ઘણી ઉપયોગી છે પરન્તુ તે અલભ્ય છે આવી ઉપયોગી આવૃત્તિ કાઢવામા આવે તો, તેઓ ધારે છે કે-જૈનો તરફથી તો કોઇ જાતનો વાધો નજ લેવામા આવે, પણ તે હાલની યુનિવર્સિટીયોના વિદ્યાર્થીઓને જરૂર ઉપયોગી થાય

તેઓ જણાવે છે અને તે ખરેખર ખુશ ખબર કહી શકાય કે તેઓનો યુનિવર્સિટીમા આવતા વર્ષથી 'રાયપ-

સેણી સૂત્ર ' ભણાવવાનું નક્કી થયું છે, પરન્તુ તે પુસ્તક ' આગમોદય સમિતિ ' તરફથી બહાર પાડવાનું વચન આપેલ, પણ તે હજુ મળ્યું નથી. કદાચ છપાયું હોય તો પણ તે મેળવવાની આશા નથી. ગયા વર્ષથી કલકત્તા યુનિવર્સિટી તરફથી તેમને જુની આવૃત્તિ મળેલ, પરન્તુ તે ઘણી મુશ્કેલીથી વિદ્યાર્થીઓને ભણાવેલ.

તેઓ આગમોની એક સીરીઝ બહાર પાડવા ઇચ્છે છે, તે એવી ઢબથી કે જેમાં મૂળ, ટીકામાંના ખાસ ખાસ ફકરા, નિર્યુક્તિનું મૂળ, કઠિન શબ્દોનો કોશ, હાંશીયામાં ખાસ નોટો, વારંવાર આવતી બાબતોનું કારણ, શાસ્ત્રોની અનુક્રમણિકા વિગેરેનો સમાવેશ કરી તે આવૃત્તિ શોધ ખોળ કરનારાઓને અતિ ઉપયોગી થાય, એવી બનાવવી. ટૂંકમાં ' પાલીટેક્ટસ સોસાયટી ' જે પદ્ધતિથી ગ્રંથો બહાર પાડે છે, તે પદ્ધતિથી બહાર પાડવા તેઓ ઉમેદ રાખે છે.

ઉપરની હકીકત ઉપરથી જૈન સમાજે ઘણું સમજવાનું છે. જે આગમો માટે આપણે ધાર્મિક દષ્ટિએ પણ બહુમાન ધરાવીએ છીએ, જે આગમોમાં આપણે સર્વ વિદ્યાઓનો સમાવેશ માનીએ છીએ અને જે આગમોપ્રત્યે પરમાત્માની વાણી તરીકે—પરમાત્માની બરાબર પૂજ્ય બુદ્ધિ ધરાવીએ છીએ તે આગમોમાં આપણા કરતાં અજૈન વિદ્વાન્ વર્ગ કેટલું મહત્ત્વ માની રહ્યો છે તે આપણે જોવું જોઇએ છે. આગમો અને બીજા જૈન સાહિત્યનો જેટલો પ્રચાર વધારે, તેટલીજ

જૈનધર્મની પ્રભાવના વધારે, એની આપણે દઢતાપૂર્વક ખાત્રી રાખવી જોઈએ છે અને જો એમ માનતા હોઈએ તો તે આગમો અને અન્યાન્ય સાહિત્યના પ્રચાર માટે બહુ છૂટથી-ઉદારતાથી આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પરન્તુ ગી વેંચે આપણી સંકુચિતતા માટે જે સાધારણ ઈસારો કર્યો છે, એ ખાસ વિચારવા લાયક છે જે વિદ્વાનો આગળ વધવા ઇચ્છતા હોય, જે વિદ્વાનો દ્વારા અનેક નવા જૈન વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થવાની સંભવના હોય, અને જે વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યને ઉચ્ચ કોટીનું સાહિત્ય સમજતા હોય, તેવા વિદ્વાનો પણ આપણા પ્રકાશિત સાહિત્ય દર્શનથી વંચિત રહે, એ ખરેખર દિલગીર થવા જેવું જ કહી શકાય આપણી હજારો કે લાખોની સમ્પત્તિ ધરાવનારી સંસ્થાઓ પણ વિદ્વાનોને છૂટથી પુસ્તકો આપવા જેટલી ઉદારતા ન ધરાવે, તો પછી જૈનસાહિત્યના પ્રચારની આશા જ કેમ રાખી શકાય ? અન્યાન્ય ધર્મવાળાઓ પોતપોતાના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા કેટલું કેટલું કરી રહ્યા છે, એ હવે કોઈથી અજાણ્યું રહ્યું નથી આવી સ્થિતિમાં પણ આપણે ચૌદમી સદીના સંકુચિતતામાં મંડાવાયા કરીએ, એ જગતથી પાછળ રહેવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એનું જ સૂચક છે વળી એ પણ ખાસ વિચારવા જેવું છે કે સંસારમાં મોટે ભાગે સાક્ષરતાની સાથે નિર્ધનતા રહેલી જ જોવાય છે એવા વિદ્વાનો જગતમાં બહુ થોડા જ હશે કે જેઓ સંપૂર્ણ ધનાઢ્ય પણ હોય આવી અવસ્થામાં

આવા નિર્ધન વિદ્વાનોથી પણ આપણે દામની આશા રાખવી એ અનુચિતજ કહી શકાય.

મિ. વૈદ્ય જૈન આગમો માટે જે ભાવના રાખે છે, તે ભાવના સફળ કરવા માટે શું જૈન ગૃહસ્થો કંઇ વિચાર કરશે કે ? શું આગમ સમિતિના ટ્રસ્ટીઓ, મી. વૈદ્ય ધારે છે એવી, આગમોની સીરીઝ કાઢવાનું બીડું ઝડપશે કે ? મિ. વૈદ્ય જણાવે છે તેમ કાર્ય કરવા માટે–સંશોધન માટે તેઓ અને તેમના બીજા મિત્રો તૈયાર છે, બલ્કે એક સારી યોજના પૂર્વક આવી સીરીઝ કાઢવામાં આવે તો યુરોપના પણ લગભગ ૩૦૦ જેટલા ગ્રાહકો થઇ શકવાની સંભાવના બતાવે છે. અમારૂં માનવું છે કે ચોક્કસ ગૃહસ્થો કિંવા કોઈ સારી સંસ્થા મિ. વૈદ્યની સાથે સલાહ કરી આવી સીરીઝ બહાર પાડવાની યોજના ઘડશે, તો જરૂર તે દ્વારા જૈન સાહિત્ય, જૈન આગમો અને જૈન ધર્મ માટે દુનિયાના ચારે ખુણામાં અપૂર્વ પ્રકાશ પાડી શકાશે.

જૈન સાહિત્યના પ્રચારનો ઉપર બતાવ્યો એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપાય છે. તે ઉપરાન્ત મારા નમ્ર મત પ્રમાણે જૈન સાહિત્યના પ્રચાર માટે વિદ્વાનોની શંકાઓનું પ્રતિપાદક શૈલીથી સમાધાન કરવાનું અને કોઇ પણ ભંડારમાંથી તેઓને જોઈતો છપાયેલ કે હસ્તલિખિત ગ્રંથ પૂરો પાડવા માટે જૈન સમાજે ઉદારતા રાખવી જોઈએ છે; બલ્કે સુપ્રસિદ્ધ કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે વિશ્વભારતીની સ્થાપના કરી યુરોપાદિ

દેશોની સાથે જે સહકારિતાની યોજના ઉભી કરી કાર્ય પ્રણાલી ચલાવી છે, તેવી પદ્ધતિનુ એક વિદ્યાપીઠ અથવા વિદ્વાનોની સમિતિ જૈન સમાજે સ્થાપન કરવાની જરૂર છે આવા એક સગઠન પૂર્વક જો જૈન સમાજ તરફથી જૈન સાહિત્યના પ્રચારનુ કાર્ય આરભવામા આવે તો અત્યારે અવ્યવસ્થિત પદ્ધતિથી જે કાર્ય આપણે પચીસ વર્ષમા ન શકીએ, તે કાર્ય પાચ વર્ષમા કરવાને સમથ થઇ શકીશુ

આશા છે કે જૈન સમાજ–ખાસ કરીને વિદ્વાન્ મુનિ રાજો અને ગૃહસ્થો–મારા આ નમ્ર નિવેદન તરફ ધ્યાન આપશે અને એવો કઇ હીલચાલ ઉભી કરી સાહિત્ય અને અને ધર્મ પ્રચારના અપૂર્વ કાર્યને હાથ ધરશે

શાસનદેવ આવી એક સગઠન પૂર્વકની સસ્થા જોવાનુ સદ્ભાગ્ય જલદી પ્રાપ્ત કરાવે એજ ઈચ્છી વિરમુ છુ

(૧૭)

अपरं वा किं भविष्यति ?

જૈનધર્મની પ્રાચીન જાહોજલાલીનાં જેટલા બણગાં આપણે ફૂંકીએ છીએ, એના પ્રમાણમાં વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ ઘણો ઓછો કરીએ છીએ. અને જ્યારે કોઈ વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ચિતાર ઉભો કરે છે અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વર્તમાન પરિસ્થિતિ 'નગ્નસત્ય' તરીકે કોઈ આલેખી બતાવે છે, ત્યારે તેને આપણે સમાજના અને ધર્મના દ્રોહી તરીકે જાહેર કરીએ છીએ. અને બની શકે તો તેને પાછો પાડવા, તેને હેરાન કરવા આપણાથી બનતું કરીએ

છીએ આમ કરવાનુ ખરૂ કારણ આપણી કમજોરી છે તેટલા અશમા આપણે ગુન્હેગાર છીએ જો કોઇપણ વ્યક્તિનુ કહેવુ સત્યજ છે, આપણો અતેરાત્મા સત્ય તરીકે જ તેને સ્વીકારી રહ્યો છે, તો આપણે તેના વચનોનો આદર કરી યથાશકય આપણી તે ભૂલને સુધારવા પ્રયત્નશીલ થવુ જોઇએ અને વસ્તુત તેનુ વકતવ્ય અસત્યજ છે, તો તેનો સભ્યતા-પૂર્વક પ્રતીકાર કરવો જોઇએ

જૈનધર્મની રક્ષા માટે આપણા ઉપર જે જીમ્મેવારી રહેલી છે, તે આપણે સમજવી જોઇએ છે જૈનધર્મ એ જગતનો ધર્મ છે, જૈનધર્મ યૂનિવર્સલ ધર્મ છે આ ધર્મનો તો દુનિયાભરમા પ્રચાર થવો જોઇએ ‘ અને તેમાં પણ સમય એટલો બધો અનુકૂળ આવી લાગ્યો છે કે આ સમયે તો જેટલો ધર્મનો પ્રચાર કરવો હોય તેટલો થઇ શકે તેમ છે નથી પહેલાના જેવા રાજકીય પ્રતિબધકો કે નથી પહેલાંના જેવા પ્રજાકીય દ્વેષો મેદાનો ખુલ્લા છે દરવાજા ઉઘાડા છે બોલે તેના બોર વેચાય છે ‘ લાઠી તેની ભેશ ’ થઇ પડી છે ગમે ત્યા વિચરો ગમે ત્યા બેસો ને ગમે ત્યાં ઉભા રહો મરજીમા આવે તેમ પોતાના તત્ત્વો—પોતાનાં મન્તવ્યો જનતાની સમક્ષ મૂકી શકાય છે મૂકનાર જોઇએ પ્રકાશનાર જોઇએ બહાર પાડનાર જોઇએ પરન્તુ ખામી તેટલીજ છે મૂકનાર નથી દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવને ઓળખનાર નથી અને તેથીજ અત્યારે ઉલટો પ્રવાહ થઇ રહ્યો છે જે સમયે હજારો મનુષ્યો ભદ્રિક પરિણામી થવા જોઇએ, તે સમયે હજારો મનુષ્યો

જૈનભાવનાઓથી વંચિત થઇ રહ્યા છે. અને જે સમયે લાખો નવા જૈનો બની શકે તેમ છે, તે સમયે ખુદ જૈનો જૈનધર્મને છોડી રહ્યા છે. જગતમાં જિજ્ઞાસા વધી છે, તત્ત્વાતત્ત્વ વિચારકો ઘણા થાય છે, પરન્તુ તેમની જિજ્ઞાસાઓ આપણે ક્યાં પૂરી કરીએ છીએ? આપણે તેઓને ક્યાં ઉપદેશ આપીએ છીએ? આપણે ક્યાં સાહિત્ય પૂરૂ પાડીએ છીએ? આપણે વાસ્તવિક જૈનધર્મની શિક્ષાનાં ક્યાં સાધનો આપીએ છીએ? ત્યારે જૈનધર્મીઓની સંખ્યા વધતી નથી, એમાં દોષ કોનો? આપણોજ. અરે, જૈનધર્મીઓની સંખ્યા વધવાની વાત તો દૂર રહી, ખુદ જૈનો જૈનધર્મ છોડી રહ્યા છે. કોને પત્તો છે? કોને ખબર છે? ન માલૂમ કેટલા જૈનો કોઇ ને કોઇ કારણે જૈનધર્મ છોડી રહ્યા છે? આર્ય સમાજનાં ગુરૂકુળોમાં પંદર પંદર વીસ વીસ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરનાર જૈનયુવકો શું જૈન રહેવાના? બ્રહ્મસમાજ, દેવસમાજ આદિ સમાજોમાં પ્રતિદિન જૈનધર્મીઓ ભળતા જાય છે, એની કોને ખબર છે? જનો આર્યસમાજના સાધુ તરીકે અત્યારે ક્યાં નથી! અરે જૈનો ઇસાઇ થયેલા પણ અત્યારે ક્યાં નથી? આટલેથી નથી અટક્યું. હવે તો જૈનો મુસલમાન પણ થવા લાગ્યા છે. ચમકશો નહિં. આપણા પ્રમાદથી નહિં બને તેટલું થોડું છે. સ્યાલકોટથી નીકળતા 'दुरॅनज्जक' નામના ઉર્દુ પત્રમાં હમણાં મુસલમાન થનાર એક જૈને પોતાની જે હકીકત પ્રકટ કરી છે, એ કોઇપણ જૈનધર્માનુયાયીને ચોંકાવ્યા

સિવાય નહિ રહે આ મુસલમાન થનાર જૈન એક સાધારણ મનુષ્ય નહિ, પરન્તુ ઑનરરી મૅજીસ્ટ્રેટ અને તેનુ મૂલ નામ શ્રીરામ હતુ તે પોતાને ગુરૂકુલ કાગડીમા વિદ્યાભ્યાસ કર્યોનુ જણાવે છે ઉક્ત પત્રમા તેણે પદ્યમા (કવિતામા) બહુ લબાણથી પોતાનુ વર્ણન અને જૈનધર્મની નિંદા આલેખી છે જેમાની થોડીક કડીઓનો અહિ ઉતારો કરૂ છુ —

" जैनी मत है अजब निराला-खूब तरहसे देखा भाला ।
कर्मोको यह कर्त्ता जाने, रामको मूरख कछु न जाने ॥
दिवे बले न खाना खावें, भूका मरना धर्म बतावें ।
हिंदू दिलमें शर्म विचारें, बातें बढ बढ कर जो मारें ॥
मुसलमानोंको बूरा बतावें, कुरबानी पर रज बढावें ।
आप करें हैं खुद कुरबानी, अपनी नहीं जानत नादानी ॥
देवीपर जब वह खुद जावे, भैंसा मैंढा खूब कटावें ।
दारुबोतल खूब उडावें, उसका फिर खुद भोग लगावें ॥
बाहर मूरखपन नादानी, खूब यह दिलमें तुमने ठानी ।
मुहम्मद नामपर मैं बलिहारी, जान मोहि नहीं कुछ प्यारी ॥
मजहब इसलाम मैंने एक पाया, सच्चा मोहि नजर यह आया ।

વટકેલી પ્રશ્નુણી તરકડીમાથી ચે જાય, એની માફક આ નવા બનેલા અબ્દુલ્લાખાએ જૈનધર્મની નિંદા કરવામા કઈ બાકી રાખી છે ? બિચારા અબ્દુલ્લા મીયાંને એ પણ ખબર

નથી કે જૈનધર્મમાં માતાની આગળ જીવોનો વધ કરવામાં આવે છે કે કેમ? અને જૈનોમાં દારૂ આદિ પદાર્થોનો કેટલો સખ્ત રીતે નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. એ મીયાં અબ્દુલ્લા-આં જૈનધર્મને છોડી મુસલમાન ધર્મમાં જાય અને પછી જૈનધર્મની પાગલના પ્રલાપની માફક પ્રલાપ કરી નિંદા કરે, એના જેવી મૂર્ખતા બીજી કઈ હોઈ શકે ?

મિયાં અબ્દુલ્લાખાં આગળ ચાલતાં એમના મહમ્મદ સાહેબ ઉપર ફિદા થતા કહે છે:—

हुवा सबमें बहत्तर हमारा मुहम्मद
        अजब शांनका है प्यारा मुहम्मद ।
किसीको वसीला किसीका यहां है
        मुझे तो फकत है सहारा मुहम्मद ॥
जनेउको तोडा कटाइ है चोटी
        लिया तेरे दरका सहारा मुहम्मद ।
बुतोंकी परसतिशसे तायब हुवा है
        नहीं उन्का सुहबत गवारा मुहम्मद ॥
बुतोंको खुदा अपना जो मानते हैं
        किया मैंने उन्से किनारा मुहम्मद ।
कोई राम मानें कोई कृष्ण मानें
        हमें नाममें है प्यारा मुहम्मद ॥

नहीं फेज मुझको बुतोंसे मिला कुछ
बहुत वर्षां शिर उन्से मारा मुहम्मद ।
मदीनाको दरवेश बनकर मैं जाऊं
यही मैंने दिलमें विचारा मुहम्मद ॥
तुम्हाराही शैदा तुम्हीं पर फिदा हूं
तुम्हीं से है मेरा गुजारा मुहम्मद ।
मदीनामें अपने हरिको बुलाले
यही नाम लेना तुम्हारा मुहम्मद ॥

મુહમ્મદ પરની ફિદાગિરીની હદ આવી ચુકી એક મનુષ્ય પોતાના ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઇને અન્યમા ભળે છે, ત્યારે તેની શી દશા થાય છે, એનુ આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે આ મુસલમાન બનેલા જૈને પોતાની રામ કહાણીમા જે જે બાબતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જોવાય છે કે તેને જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોનુ કે જૈન આચાર વિચારોનુ રત્તીભર પણ જ્ઞાન નથી અને એ બનવા જોગ પણ છે કારણ કે તેણે ગુરૂકુલ કાગડીમા શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી છે ગુરૂકુલ કાગડી, એ આર્યસમાજનુ ગુરૂકુલ છે ત્યા શિક્ષા પ્રાપ્ત કરનાર, અરે બાલ્યાવસ્થાથીજ ત્યા રહેનાર પોતાના ધર્મનુ શુ જ્ઞાન મેળવી શકે ? તેને શી ખબર હોય કે જૈનધર્મ શી વસ્તુ છે ?

આવી દશા આ એકજ યુવકની નહિ, પરન્તુ સેંકડો

કે હજારો યુવકોની થઇ રહી છે. જૈનકુલોત્પન્ન બાળકોને જૈનધર્મની વાસ્તવિક શિક્ષાઓ આપનાર ક્યાં છે આપણામાં સંસ્થાઓ ? અને જન્મથીજ ધર્મના સંસ્કારો પાડયા સિવાય જે યુવકોને બહારનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તેઓ જાહેર રીતે કદાચ અબ્દુલાખાં ન બને, તો પણ અંતરંગથી તો -વિચારોથી તો અબ્દુલ્લાખાંના ભાઇ બને, એમાં નવાઇ જેવું શું છે !

અતએવ જૈનસમાજે ચેતવાની ખાસ જરૂર છે. પ્રતિદિન હજારો-લાખોની સખાવતો અને ધર્મકાર્યોમાં વ્યય થતો રહેતો હોવા છતાં આવા પવિત્ર અને જગદ્ગ્રાહ્ય ધર્મનો લોકો ત્યાગ કરે, એ કેટલી શરમાવા જેવી હકીકત છે ? ધ્યાનમાં રાખવું કે, આ તો એકજ જૈનના મુસલમાન બન્યાનું દૃષ્ટાંત છે, પરન્તુ આવાં અનેક યુવકો જૈનધર્મની વાસ્તવિકતા નહિં જાણવાના કારણે અન્યધર્મોમાં ભળી રહ્યા છે.

આ પ્રસંગે કોઇએ એમ પ્રશ્ન કરવાનો નથી કે -મુસલમાન થનાર જૈન મૂર્તિપૂજક હતો, સ્થાનકવાસી હતો કે દિગમ્બર હતો ? ગમે તે હશે; પરન્તું એક જૈનતરીકે તો તેનું મુસલમાન થવું આખા જૈનસમાજને-જૈનધર્મીઓને માટે કલંકનુંજ કારણ છે.

અતએવ ન કેવળ અમુક એક ફિરકાએજ ચેતવાની જરૂર છે, પરન્તુ મહાવીરના અનુયાયી તરીકેનો-જૈન ધર્મી તરીકેનો દાવો રાખનાર તમામે ચેતવાની જરૂર છે. સમય

આવી લાગ્યો છે અધ પાતના એક પછી એક લક્ષણો દષ્ટિ ગોચર થતા જાય છે આવી અવસ્થામા પણ જૈન ધનાઢયો અને મુનિરાજો નહિ ચેતે તો નથી સમજી શકાતુ કે જૈન ધર્મની શી દશા થશે ? જૈન સમાજની દુર્દશા કયા જઈને અટકશે ?

અતએવ ચેતો ! મુનિરાજો ! ચેતો ! ધનાઢયો ચેતો ! જૈનધર્મીયોને બચાવવા માટે પ્રયત્નશીલ થાઓ ! એવા પ્રાન્તોમા કે-જ્યા જૈનધર્મની ભાવનાઓથી લોકો વિમુખ થતા જાય છે, ત્યા ગુરૂકુળો, અનાથાશ્રમો, વિધવાશ્રમો, બાળાશ્રમો સ્થાપના કરો અને જ્યા જ્યા જૈનસસ્થાઓ હોય ત્યાં ત્યા સૌથી પ્રથમ જૈનધર્મની તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા કરો બીજી બધી બાબતોને અત્યારે ગૌણ કરો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ઓળખી કામો કરો-કરાવો જૈનના બાળકોને અજૈન સસ્થાઓમા, શિક્ષા લેવા જવું પડે અને પછી ધીરે ધીરે તેઓ અન્ય સસ્કારી બની જાય, એમા જૈનધર્મીઓને ખરેખર શરમાવા જેવુ છે જેનાચાર્યોએ તો હજારો-લાખો અજૈનોને જૈની બનાવ્યા અરે હજારો ચોકોને જૈન બનાવ્યા આજે ગણ્યા ગાઠયા જૈનોને પણ આપણે નથી 'સભાળી શકતા ? અરે જૈનધર્મીઓ ક્રીશ્ચીયન અને મુસલમાન થઈ રહ્યા છે ! કેટલી અફસોસની વાત ! કેટલો દુખનો વિષય ! ન માલૂમ આવોજ પ્રમાદ રાખતા રહીશુ તો ધીરે ધીરે अपर वा किं भविष्यति-બીજુ શુ શુ થશે ?

(૧૮)

पीछेसे चली आती है !

કહેવાય છે કે–પાંચ પચાસ મુસલમાનો એક સ્થળે નીમાજ પઢી રહ્યા હતા. તેમાં નીમાજની ક્રિયા વખતે ઉઠ-બેસ કરતાં એકના હાથની કોણી જરા હાલી ગઇ અને તે બીજાને અડી. બીજો દેખાદેખી ક્રિયા કરનાર હતો. તેણે પેલાનું અનુકરણ કર્યું, અને તેની પછીના માણસને કોણી અડાડી. તેણે બીજાનું અનુકરણ કર્યું. ચોથાએ ત્રીજાનું, પાંચમાએ ચોથાનું, એમ પાંચ પચીસ આદમી એ અનુકરણ કરતા ગયા, પણ કોઇએ એમ ન પૂછ્યું કે–આમ કેમ કર-

વામા આવે છે? આખરે પચીસેક માણસો તેમ કરતા ગયા પછી એક પોતાની પહેલાના મીયાભાઈને પૂછ્યું — -।

'क्या खानभाई! यह क्या होता है?" ખાનભાઈએ જવાબ આપ્યો—" खुदा जाने, पीछेसे चली आती है" ખાનભાઈએ પીરભાઈને પૂછયુ આમ પૂછતા પૂછતા જ્યાંથી શરૂઆત થઈ હતી, ત્યા સુધી આવ્યુ, ત્યારે માલૂમ પડયુ કે આ તો બધુ સ્વાભાવિક ભૂલનુ પરિણામ હતુ

દરેક ધર્મવાળાઓમા ઘણે ભાગે આવી જ રીતે ચાલુ થઈ ગયેલી કેટલીક ક્રિયાઓ ચાલી આવે છે જૈન સમાજમા પણ કેટલીક ક્રિયાનુ મૂળ તપાસવામા આવે, તો આમ જ पीछेसे चली आती है ની કહેવતને ચરિતાર્થ કરવાવાળુ મળશે અર્થાત્ કા તો અમુક કારણના લીધે એ ક્રિયા શરૂ થઈ હશે, અથવા કોઈની અજ્ઞાનતાના લીધે કોઈએ ક્રિયા કરી હશે, અને પછી બીજાઓએ તેનુ અનુકરણ કરી તે ક્રિયા ચાલુ કરી હશે છતાં ક્રિયાઓને પણ " અનાદિકાળથી ચાલી આવે છે " " શાસ્ત્રોક્ત આ ક્રિયા છે માટે આ ક્રિયા કેમ છોડી શકાય, અથવા, એમા કેમ ફેરફાર કરી શકાય " એવો આગ્રહ કરનારાઓ અત્યારે પણ મૌજૂદ છે શુ અમારા બાપદાદાઓ મૂર્ખ હતા, કે આ ક્રિયા કરતા આવ્યા? શુ તેઓમાંના કોઈને યે ન સૂઝયુ કે આ ક્રિયા કાઢી નાખવી જોઈએ, અથવા ફેરફાર કરવો જોઈએ? પછી આપણે કેમ કરી શકીએ? આવી જબરદસ્ત (!) દલીલો ઉપસ્થિત કર

વામાં આવે છે. પછી તે ક્રિયાઓને કાયમ રાખવા કોશીશ કરવામાં આવે છે. પછી તે ક્રિયા આ જમાનાને માટે ભલે સામાજિક કે ધાર્મિક હાનિકર્ત્તા હોય.

આવી એક બે નહિં, પરન્તુ અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓએ ધર્મનું સ્વાંગ પકડી લીધું છે, કે જે સામાન્ય બુદ્ધિથી પણ આપણે તેને ધર્મની સાથે ન જ બેસાડી શકીએ.

ઘણાં ગામોમાં મુનિરાજો પધારે છે; અને તેઓ જે સ્થળે વ્યાખ્યાન વાંચવાના હોય છે, ત્યાં ચંદરવો, પૂંઠીયું, બાજઠો, ચાંદી આદિની ઠવણી વિગેરે ગોઠવવામાં આવે છે. એક ગામમાં અમે ગયા. ચંદરવો, પૂંઠીયું બાંધ્યું ન હોતું. વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું, ત્યારે એક શ્રાવક ભાઇ બોલી ઉઠયા- "સાહેબ, જરા થોભી જાઓ, ચંદરવો, પૂંઠીયું લેવા માણસ ગયાં છે." તેને કહેવામાં આવ્યું "ભાઇ, ચંદરવા પૂંઠીયા વિના વ્યાખ્યાન ન વંચાય ?" તેણે જવાબ આપ્યો–"ના, કોઇ મુનિરાજ અમારે ત્યાં એવા નથી આવ્યા કે–ચંદરવો–પૂંઠીયું બાંધ્યા પહેલાં વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હોય, અમારે ત્યાં અનાદિ કાળથી આ રિવાજ ચાલ્યો આવે છે. ચંદરવો, પૂંઠીયું બાંધવું જ જોઇએ. પરંપરા પ્રમાણે ચાલવું જોઇએ."

વિચાર કરવાનો વિષય છે કે–શું ચંદરવો પૂંઠીયું બાંધવું એ શાસ્ત્રોક્ત નિયમ હોઇ શકે ? ચંદરવો પૂંઠીયું બાંધ્યા વિના શું વ્યાખ્યાન ન વંચાય ? ચંદરવો, પૂંઠીયું બાંધ્યા વિના

કરેલુ વ્યાખ્યાન અવિધિવાળુ થાય ? પણ 'પીછેસે ચલી આતી હૈ' ને જ માન આપવુ હોય ત્યાં બીજો શો ઉપાય ?

એક ગામમા ૫–૭ શ્રાવકો પ્રાતઃકાળમા પ્રતિક્રમણ કરવા એકઠા થયેલા ત્યા એક નવો માણસ આવ્યો ચાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી પેલા નવાએ ચૈત્યવંદનનો આદેશ માગ્યો ત્યારે એક બોલ્યો–" નહિ, પાચ જ્ઞાનની આરાધનાનો અને કર્મ ક્ષયનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યા પછી ચૈત્યવંદન થશે અમારે ત્યા આ પ્રમાણે હમેશાથી રિવાજ ચાલ્યો આવ્યો છે " ઠીક, પેલા નવાએ તેમ કર્યું, પણ શંકા રહી ગઇ કે વિધિ કઇ સાચી ? આખરે કોઇ જ્ઞાની ગુરૂને પૂછયુ ત્યારે ખાતરી થઇ કે–શ્રાવકો વ્હેલા મોડા આવતા સૌને સાથે લેવા માટે જરા થોભી જઇને બેસી રહેવુ પડતુ, તેના કરતા જ્ઞાનની આરાધનાનો અને કર્મક્ષયનો કાઉસ્સગ્ગ કરવામા સમય વ્યતીત કરવો સારો, એમ ધારી તે લોકોએ એ કાઉસ્સગ્ગ શરૂ કરેલો, પણ ધીરે ધીરે તે વિધિરૂપે પેસી ગયો. જેમ ખરતરગચ્છવાળાઓ દાદાસાહેબનો કાઉસ્સગ્ગ કરે છે, પણ જ્યારે દાદાસાહેબ નહિ થયા હતા, ત્યારે કોનો કાઉસ્સગ્ગ કરતા હશે ? આમ શુભ અભિપ્રાયથી સમયને સફળ કરવા કોઇએ કાઉસ્સગ્ગ કોઇ વખત કર્યો પણ ધીરે ધીરે તે વિધિરૂપે પ્રવેશી ગયો અને કોઇ સમયે કોઇ કાઉસ્સગ્ગ ન કરે, તો તેનુ આખુ પ્રતિક્રમણ અવિધિરૂપે ગણવામા આવે આ પણ पीछेसे चली आती है નુ જ પરિણામ છે ને !

पीछेसे चली आती है।

એક ગામમાં સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે દીવો રાખવાનો રિવાજ પડી ગયેલ, તેમાં કેટલાક સમજુ લોકોએ દીવો નહિં રાખવાનું જણાવ્યું, ત્યારે બીજો પક્ષ વિરોધ કરવા લાગ્યો કે "નહિં, આ જૂનો રિવાજ છે. આ રિવાજ કેમ બંધ થઇ શકે ? શું આમારા વડવાઓ મૂર્ખ હતા કે—આવો રિવાજ રાખ્યો; તેમણે પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણની જૂની વિધિમાં આવો ઉલ્લેખ જોયો હશે. ત્યારેજ દીવો રાખતા હશેને ? આજકાલ છાપાં થઇ ગયાં. બધી વિધિઓ છપાઇ ગઇ. એમાં બધો ગોટાળો વળ્યો" ઇત્યાદિ પ્રતિપાદન કર્યું. છેવટે તે પક્ષને સમજાવવામાં આવ્યો કે—"મહાનુભાવો ! પચાસ સો વર્ષ ઉપર લોકોમાં જ્ઞાન ઓછું હતું. યતિયો શિથિલાચારી થઇ ગયા હતા. સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ વખતે લોકો ભેગા થતાં વિલંબ કરતા, આખરે ધીરે ધીરે ભેગા થતાં રાત પડી જતી, યતિયોને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણનાં કેટલાંક સૂત્રો કંઠસ્થ નહિં અને લખેલ પાનામાંથી વાંચીને કહેવું પડતું. તેથી દીવાની જરૂરત પડેલી, પરન્તુ દીવો રાખવો એ કંઇ વિધિ નથી. પ્રતિક્રમણમાં દીવાની ઉજેહ પડે, તોય દોષ લાગે, તો પછી પ્રતિક્રમણમા દીવો રખાય જ કેમ ?" આખરે તેઓ સમજ્યા અને पीछेसे चली आती है' આ ભૂલ તેમના ધ્યાનમાં આવી.

કેટલાક અજ્ઞાનિયો 'ઘોળો મામો' 'ઠાંકરીયો પીર' 'ચીંથરીયો દેવ' વિગેરેને માને છે, પરન્તુ તેની ઉત્પત્તિની

તપાસ કરવામા આવે તો બરાબર પીછેસે ચલી આતી હૈ ની કહેવતને જ લાગુ પડે આવીજ રીતે જૈનસમાજમા બીજી અનેક ક્રિયાઓ છે કે પીછેસે ચલી આતી હૈ ની નાતેદાર હોય છે ઘણી વખત આપણા લોકો, બીજાઓને એવા ચાલી પડેલ દેવોને માનતા હાસી કરે છે, અને તેમને મિથ્યા ત્વી કહી હસી રહે છે, પરન્તુ પોતે આવી માનતાઓ માનવા વાળા કે એવી નિર્મૂળ ક્રિયાઓને કરવાવાળા હોય છે એનુ તો એઓને ભાને રહેતુ નથી

ચદનબાળાના અઠમની કેટલી ઉત્તમ ક્રિયા છે એ તપસ્યામા કેટલો ઉત્તમ ભાવ અને રહસ્ય સમાયેલ છે! પરન્તુ આજકાલ એ અઠ્ઠમની પાછળ કેવી ક્રિયા થાય છે? ચદનબાળાનો અઠ્ઠમ કરનાર બાઇએ પગમા આટી નાખવી જોઇએ અને અમુક નાણુ આપવુ જોઇએ આ પરપરાનુ મૂળ શુ છે? શુ આટી પાડયા વિના અને અદર નાણુ મૂકયા વિના મુનિરાજને દાન દે તો તેનો અઠ્ઠમ નિષ્ફળ જાય કેટલાક ત્યાગી પુરૂષો કહે છે કે એ પૈસા જ્ઞાનખાતામા જાય છે પરન્તુ આવી એક ઉત્તમ તપસ્યા ની પાછળ આવા પ્રકારનો ટેકસ હોવાનુ ક ા ણ શુ? બ [illegible] શુ ને સ્પષ્ટ નહી બતાવતો કે શિથિલાચારી ગે[illegible] ના વખતમા આ લફરૂ પેસી ગયુ છે? શુ પેત [illegible] ત્યાગી મ ગ [illegible] આવો ફોર્સ પાડી શક? [illegible] પીછેસે ચ[illegible] આતી હૈ એનુ પરિણામ નહી તો બ[illegible] શુ છે?

पीछेसें चली आती है ।

કેટલાક ગામોમાં વાસક્ષેપ નંખાવવાના ટકા લેવાય છે. તેમાં છોકરાને વાસક્ષેપ નાખે તો અમુક રકમ, છોકરીને નાખે તો અમુક રકમ. આ રિવાજ માટે પણ જો કોઈ કહે કે ભાઈ વાસક્ષેપ નાખવામાં પણ કિંમત ? ત્યારે એ જ જવાબ મળે કે पीछेसे चली आती है । અમારાથી કેમ ફેરવાય ? અને વધારે દીર્ઘદર્શી પુરૂષો તો એ જ જવાબ આપે કે એ નિમિત્તે આવક થાય છે આવક. બરાબર છે, આવકનો માર્ગ તો સારો, એમાં કોઈથી ના પડાય તેમ નથી.

કહેવાની મતલબ છે કે કોઈ પણ રિવાજ રાખવો કે ન રાખવો, એ સંઘની અનુકૂળતા કે મુનસફી ઉપર આધાર રાખે છે, પરંતુ આવા રિવાજોમાં તથ્ય શું છે ? શાથી આ રિવાજો પડયા છે ? આ રિવાજો ક્યારથી પડયા છે ! આ રિવાજને ફેરવવામાં આવે તો ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવા જેવું તો નથી થતું ? અથવા શાસ્ત્રીય દોષ તો નથી લાગતો !- ઇત્યાદિ બાબતોનો જરૂર વિચાર કરવામાં આવે તો કેટલાક ગચ્છો સંબંધી, કે પરંપરા સંબંધી સામ્પ્રદાયિક ઝઘડાઓ, કે જે આપણી અજ્ઞાનતાથી કરી રહ્યા છીએ તે ઘણે ભાગે ઓછા થઈ જાય.

દાખલા તરીકે–એ વાત ખરી છે કે તપાગચ્છના સાધુઓ પહેલા વ્યાખ્યાન સમયે મુહપત્તિ મુખપર બાંધતા હતા. એ વાત કેટલાક રાસાઓ–ગ્રંથમાંથી પણ મળી આવે છે. પરન્તુ તે વખતે તેમ કરવાનું કારણ-હતું, અને તે કારણ એ

જે કે પહેલાં તાડપત્રો ઉપર લખેલા લાંબા લાંબા પાનાંના ગ્રંથો હાથમાં રાખીને વાચવા પડતા આથી પુસ્તક પકડવાને બે હાથ કામમાં આવી જતાં, ત્યારે મુહપત્તિ ક્યાં રાખવી ? અને ઉઘાડે મ્હોએ બોલવામા તો આશાતના થાય, અત એવં વ્યાખ્યાન સમયે બાંધતા, પરન્તુ હવે તે કારણ રહ્યું નથી એક હાથમાં મુહપત્તિ અને બીજા હાથમાં પાનાં રાખીને ઉપયોગ પૂર્વક ખુશીથી વ્યાખ્યાન વાંચી શકાય છે, અને તેથીજ પરમપૂજ્ય શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ, પૂજ્યપાદ શ્રીઆત્મારામજી મહારાજ, પૂજ્ય શ્રીમૂલચંદ્રજી મહારાજ, અને અને પૂજ્ય શ્રીનીતિવિજયજી મહારાજ તથા શ્રીઝવેરસાગરજી મહારાજના સાધુઓ વર્ત્તમાનમા બાંધતા નથી આમ કારણોની તપાસ કરી સમયાનુસાર એવા રિવાજોમા ફેરફાર કરવામા ધર્મનો નાશ કે पीछेसे चली आती है નું ઓઠું આગળ ન જ ધરવું જોઈએ

આવીજ રીતે બોલીઓના રિવાજોનો પણ ઉંડો અભ્યાસ કરવામા આવે તો તેમાં શું છે ? એમા જણાશે કે તે રિવાજો ચોક્કસ કારણોથી ઉપજ કરવાને માટે દાખલ કરવામા આવ્યા છે અને જ્યારે તે રિવાજો સમાજે જ દાખલ કર્યા છે, તો પછી, જેમ તેના ભાવોમા વધઘટ કરી શકીએ છીએ, તેવી રીતે તે આવક અમુક ક્ષેત્રમા નહિ ને અમુક ક્ષેત્રમા લઈ જવાનો પણ સમાજ પ્રબંધ કરી શકે છે સામાન્ય બુદ્ધિ પણ એ વાત સ્વીકારી શકે કે

એક ક્યારીમાં પાણી ઘણું થઇ જાય છે, એટલે ખેતરનો માલીક તે ક્યારીનો માર્ગ બંધ કરી આવતું પાણી બીજી ક્યારીમાં લઇ જઈ શકે છે. કારણ કે ખેતરના માલીકે એ પાણીની નીક એટલા માટે બનાવી છે કે-કૂવાનું પાણી આખા ખેતરમાં પહોંચી વળે. અને તેના માટે જેમ જેમ આવશ્યકતા જણાતી જાય છે, તેમ તેમ તે પાણીને જુદે જુદે સ્થળે લઇ જવા માર્ગો ખુલ્લા કરી દે છે. પરન્તુ તે ખેતરવાળો એમ કહેવાની કે માનવાની તો ભૂલ ન જ કરે કે–'આ કૂવાનું પાણી હમણાં સુધી આ ક્યારીમાં લઇ ગયો છું. માટે મારાથી બીજી ક્યારીમાં કેમ લઇ જઇ શકાય ? બીજી ક્યારીમાં પાણી પહોંચાડવા માટે તો મારે બીજો કૂવો ખોદાવવો જોઇએ.'' આમ કોઇ નજ કરે. મતલબ કે આમ વ્યાવહારિક કાર્ય કરવામાં એક ખેતીકાર પણ पीछेसे चली आती है નું અનુકરણ નથી કરતો, તો પછી આપણાથી ધાર્મિક ક્ષેત્રોની પુષ્ટિ માટે તો पीछेसे चली आती है નું અનુકરણ કેમ થઇ શકે ? આવશ્યકતાનુસાર ફેરફાર કરીએ તો જ સામાજિક કે ધાર્મિક વિષયના તમામ અંગો પુષ્ટ રહી શકે અને પૂર્વપુરૂષો એ પ્રમાણે ફેરફારો કરતા પણ આવ્યા છે.

જરા ધ્યાન તો આપો. યોગક્રિયાની વિધિમાં કેટલો ફેરફાર થયો છે ! ઉપધાનાદિ ક્રિયામાં અને તેની તપસ્યામાં કેટલો ફેરફાર થયો છે ? પ્રાચીન વિધિયો જરા મેળવવામાં

આવે જુદા જુદા આચાર્યોની વિધિયોમાં જુદા જુદા પાઠો અને તેનું આલંબન કરીને આજકાલના પંન્યાસો પણ એ એની મરજીમાં આવે છે તેમ ક્રિયાઓ ચિપાવે જાય છે અને જ્યારે કોઈ પુછે છે કે ફલાણા મહારાજ આમ કરાવે છે, અને આપ આમ કેમ ? આનો ઉત્તર અમારી પરંપરા આમ છે અર્થાત્ એનો અર્થ એજ કે पीछेसे चली आती है

શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે કે યોગાનુષ્ઠાન સિવાય વાચના આપે, તો પ્રાયશ્ચિત્ત, છતાં વર્ત્તમાનમાં વાચના આપવામાં આ વિધિ કેટલી પળાય છે ? આ ફેરફાર નહિ તો બીજુ શું કહેવાય ?

આવી એક બે નહિ, સેંકડો બાબતો એવી છે, કે જેના રીવાજોમાં ફેરફાર થતા આવ્યા છે. જૈનધર્મના–સમાજના પૂર્વ પુરુષો पीछेसे चली आती है ને અનુકરણ કરતા આવ્યા હોત અને પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કર્યો હોત, તો જૈનધર્મ કે જૈનસમાજ આજે ક્યારનાએ કાળના ગ્રાસ બની ગયાં હોત પરન્તુ નહિ, સમયાનુસાર આપણા પરમ-પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યો ફેરફારો કરતા આવ્યા છે જ્યારે જ્યારે સમાજને જેમાં જેમાં ફેરફારો આવશ્યક જણાયા, ત્યારે ત્યારે તેમાં તેમણે પરિવર્ત્તન અવશ્ય કર્યું છે હા, મૂળવસ્તુનો લોપ થવા નથી દીધો. મૂળ વસ્તુને ધક્કો નથી પહોંચવા દીધો તેનું રક્ષણ અવશ્ય કર્યું છે ખરી રીતે જોવા જઈએ તો બાહ્ય ક્રિયાકાર્ડ વગેરે

ધર્મ અને સમાજરૂપી અંગના શરીરના રક્ષકો છે. એ રક્ષકના વેષમાં ગમે તેવો ફેરફાર કરી શકીએ છીએ. એક શરીર ઉપર એ શરીરની રક્ષા માટે ઋતુ અનુસાર વસ્ત્રો પહેરવામાં કંઇ ખોટું નથી. હા, એ વસ્ત્રોથી શરીરની હિફાજત થાય છે કે કેમ ? મૂળ શરીરને તેનાથી કંઇ હરકત તો પહોંચતી નથી ? એ જ માત્ર જોવાનું છે. બાકી શીયાળામાં ગરમ કપડાં ઓઢયાં કે પહેર્યાં, માટે ઉનાળામાં પણ ગરમ પહેરવાં અને ઓઢવાં જ જોઇએ, એ કયાંની બુદ્ધિમત્તા ! ચૌદમી કે પંદરમી શતાબ્દિમાં ધર્મના કોઇ અંગની રક્ષા માટે અમુક કાર્ય કર્યું, માટે તેનું તે જ કાર્ય આ વીસમી સદીમાં પણ કાયમ રાખવું જ જોઇએ, એ કયાંનો ન્યાય ? બલ્કે તે વખતનું એક કાર્ય આ વખતમાં સાવ વિઘાતક હોય, છતાં તેને કાયમ રાખવું—કારણ કે पीछेसे चली आती है એ કેવું ડહાપણ ?

માટે દરેક મહાનુભાવોએ સમયને ઓળખીને કાર્ય કરવાંની જરૂર છે. અને તેટલા માટે દરેક કાર્યમાં દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવ જોવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે: આ પ્રમાણે સમાજના ચુવકો–ધર્મના ધોરીઓ દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ–ભાવ જોઇને સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો કરે, નહિં કે पीछेसे चली आती है માટે કરે–એવાં કાર્યોદ્વારા જૈન ધર્મની જાહોજલાલી થાઓ, એટલું જ અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમું છું.

(१९)

ધાર્મિક અભ્યાસ

કોઇ પણ સમયમા પ્રત્યેક માણુસે ધાર્મિક અભ્યાસ કરવો અનિવાર્ય સમજવામા આવ્યુ છે ક્રિયાકાંડ તરફ અરૂચિ રાખનારા આજ કાલના કેટલાક યુવકો પ્રતિક્રમણાદિના અભ્યાસને મહત્વથી રહિત સમજે છે અને તેનુજ એ કારણ છે કે બી એ કે એલ એલ બી થઇ જવા પછી તેઓની ક્રિયા તરફની અરૂચિમા વધારો થાય છે બલ્કે "આવા ક્રિયાકાંડોમાં શુ પડ્યુ છે ?" એ શબ્દો કાઢતા પણ આપણે ઘણી વાર સભાળીએ છીએ પરન્તુ તેઓ ભૂલી જાય છે કે,

સામાયિક પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, જપ, પૂજા વિગેરે આત્મશુદ્ધિનું અસાધારણ કારણ છે. અને આત્મશુદ્ધિ કિંવા અંતઃકરણની પવિત્રતા, એજ ખરો ધર્મ છે. ધર્મ, એ સિવાય બીજી શી વસ્તુ છે ? અને તેટલા માટે ક્રિયાકાંડ, એ પ્રત્યેક મનુષ્યને માટે—આત્મકલ્યાણાભિલાષીને માટે જરૂરનું છે, મોક્ષનું સાધન કેવળ જ્ઞાન નથી, પરન્તુ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને છે. ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः । એટલે ક્રિયાકાંડને ઉપયોગી સૂત્રોનો અભ્યાસ પણ જરૂરનો છે. જેઓ પ્રતિક્રમણાદિનો સ્વયં અભ્યાસ નથી કરતા તેમને જન્મભર પ્રત્યેક ક્રિયામાં પરતંત્રતા ભોગવવી પડે છે. બીજાની સ્હામે તાકવું પડે છે, ઉપરાંત મ્હોટી ઉમરના થવા છતાં—ખાસ ડાહ્યા અને વિચક્ષણ ગણાવા છતાં કોઈ સમયે થોડા કે ઘણા માણસોની વચમાં સાધુ વંદન, કે પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો બોલવાનો પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે તેઓને કેવા શરમીંદા થવું પડે છે, એ એમનો આત્મા જ જાણે છે.

અતએવ ધાર્મિક અભ્યાસ તો પ્રત્યેક જૈન બાળકને બાલ્યાવસ્થાથી જ કરાવવો જોઈએ. એમાં બે મત હોઈ શકે નહિં. અને તેનું જ એ કારણ છે કે—આજ કાલ પ્રાયઃ પ્રત્યેક ગામમા ન્હાની મ્હોટી જૈનશાળા કાયમ થતી રહી છે, બલ્કે બોર્ડિંગોમાં પણ અમુક સમય વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. એ ખરેખર પ્રશંસનીય છે.

પરન્તુ આ પ્રસંગે હું એ સંબંધી મારો અંગત વિચાર

પ્રકટ કરવા ઇચ્છું છું કે બાળકોને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવો શી રીતે ? અર્થાત્ અભ્યાસ કરાવવાની પદ્ધતિ કેવી હોવી જોઇએ ?

ધાર્મિક અભ્યાસની મુખ્ય બે પદ્ધતિઓ આપણી નજર આગળ છે એક પ્રાચીન પદ્ધતિ અને બીજી આધુનિક પદ્ધતિ

પ્રાચીન પદ્ધતિનો ક્રમ એવો જોવાય છે કે-બાલ્યાવસ્થામા સૂત્રોને કઠસ્થ કરાવવા, અર્થ વિના, અને જ્યારે અર્થને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ તેનામા આવે ત્યારે અર્થ શીખવવા

પરન્તુ વર્ત્તમાન સમયમાં મ્હોટો ભાગ આ પદ્ધતિને પસદ નથી કરતો આ પક્ષનુ એવુ કહેવુ છે કે એક તો બાલ્યાવસ્થાથી કોઇ પણ વસ્તુ ગોખી નાખવાથી બાળકોના મસ્તકને જોર પડે છે અને બીજુ એ કે અર્થ વિનાની ગોખ ણપટ્ટી, એ પોપટને 'રામ રામ'નુ રટણ કરાવવા બરાબર છે માટે કોઇ પણ સૂત્ર અર્થ સાથે ભણાવવુ જોઇએ

બીજા પક્ષનુ કહેવુ કેટલાક અશે આપણે સત્ય માની શકીએ એમની બન્ને દલીલોમા કઇક સત્ય સમાએલુ છે બાળકોના મગજો ખૂબ વિકસવા દેવા જોઇએ ગોખાવીને તેમના મગજોને વજનદાર ન કરી નાખવા જોઇએ અને એ પણ ઠીક છે કે-'રામ' 'રામ'નુ રટણ પોપટને માટે

શું કામનું છે ? જ્યાં સુધી કે તે ' રામ ' નો અર્થ ન સમજે; ' એવીજ રીતે માત્ર ' नमो अरिहंताण ' એટલું ગોખી નાખવાથી શું ? અને તેટલા માટે બાલ્યાવસ્થાથી જે જ્ઞાન આપવું, તે સાર્થ–અર્થ સહિત આપવું જોઇએ.

પરન્તુ આની સાથે સાથે આપણે એ વિચારને ભૂલવો જોઈતો નથી કે બાળકોનાં મસ્તિષ્કો અર્થને ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળાં ક્યારે બને છે ? આનો અનુભવ તેઓને વધારે હોય છે કે જેઓને નાનાં બાળકોને ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવવાનું કામ પડ્યું હોય છે.

હું તો છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી જે કંઇ અનુભવ કરી રહ્યો છું, તેમાં મને તો સ્પષ્ટ જણાયું છે કે દસથી પંદર વર્ષની ઉમર સુધીના બાળકોમાં એવું ક્વચિતજ કોઇ બાળક હોય છે કે જે અર્થને–ખાસ કરીને પ્રતિક્રમણાદિના સૂત્રોના અર્થને–વાસ્તવિક અર્થને–ગ્રહણ કરવાની શક્તિ રાખતું હોય.

સૌથી પ્રથમ તો તેમની મસ્તિષ્ક શક્તિ જ એવી નથી હોતી કે–સૂત્રોના અર્થને ગ્રહણ કરી શકે. તેમ સૂત્રોના અર્થમાં વિષય ગહન હોય છે, કે જે વિષયની સ્થૂલ બાબત સાથે પણ તેઓનો સ્પર્શ થયેલો નથી હોતો. હા, તેઓ એક કામ અવશ્ય કરી શકે છે, અને તે એકે, જેમ મૂલ સૂત્રો કંઠસ્થ કરે છે, તેવીજ રીતે અર્થો પણ ગોખી મારે–રટી

નાખે જેવી રીતે કે આજ કાલની પ્રતિક્રમણની બુકો છપાવેલી હોય છે તેવી રીતે જૈન શાળાઓમા તે અર્થો રટાવવામા આવે છે પરન્તુ આમ કરવામા વિદ્યાર્થિઓના મસ્તિષ્કનો બોજો–રટવાનો બોજો ઓછો નથી કરતા,બલ્કે તે બોજો વધારીએ છીએ

તેમ છતા થોડા વખતને માટે માની લઇએ કે જેમ મૂલ સૂત્રો રટાવવામા આવે છે, તેમ અર્થો પણ રટાવવા જોઇએ તો તેમા પણ મારૂ તો એજ વક્તવ્ય છે કે સૂત્રોના રટણમા, અને અર્થોના રટણમા ઘણુ અ તર છે કારણ કે–પ્રતિક્રમણના સૂત્રોમાં મોટે ભાગે ધાર્મિક બાબતો અને ખાસ કરીને વધુ કાવ્યો છે પછી તે સસ્કૃત હોય કે પ્રાકૃત (માગધી) આ બન્ને બાબતોનુ મૂળ પગથિયુ–તેના નિયમો આદિ બાળકના જાણવામા ન આવ્યા હોય ત્યા સુધી તે જે રટે છે એ એના હૃદયની સાથે સ્પર્શ શી રીતે કરી શકે ?

દાખલા તરીકે—

પચિદિય, લોગસ્સ,કરેમિભ તે આદિ પ્રાર ભના સૂત્રો આ સૂત્રોમા જે રહસ્ય છે, તે બાળકો અર્થના રટણથી શુ સમજી શકવાના હતા ? ત્યાથી આગળ વધીને ' જગચિ-તામણિ'જ જૂઓ આ જગચિ તામણિના અર્થો પણ રટવાથી શું ? આમ જ નમુત્થુણં ' નમુત્થુણ ' મા આપણે ઘણી વખત બાળકોના મુખથી સાંભળીએ છીએ અને પ્રતિક્રમણની ચોપડીઓમા પણ ' વિભક્ત્યન્ત પદ ' નો કઇ પણ ભેદ બતાવ્યા સિવાય "સિવ-મયલ-મરૂઅ-મણુ ત-મકખય-

મંવાબાહુ–મપુણુરાવિત્તિ" આવી રીતે છપાયેલ હોય છે અને તે શબ્દોના અર્થો–એટલે જેમ છાપેલ હોય છે, તેવીજ રીતે ઘણે ભાગે વિદ્યાર્થિઓને શીખવવામાં આવે છે. 'मयल' નહિં પરન્તુ 'अयल' 'मरुअ' નહિં પરન્તુ 'अरुअ' શબ્દો લેવાના છે. અને તેની આદિનો 'મ'કાર તો પહેલાના શબ્દની વિભક્તિનો છે. આ વાત વિદ્યાર્થીઓ શાથી સમજી શકે ? મારૂં તો માનવું છે કે સંસ્કૃત–પ્રાકૃતના વ્યાકરણનું જ્ઞાન નહિં કરેલ અને માત્ર પુરાણી ચાલથી ભણી આવેલ શિક્ષક પણ ભાગ્યે જ એવા શબ્દોનો પોતાની બુદ્ધિથી 'पदच्छेद' કરી શકે. આવી અવસ્થામાં વિદ્યાર્થિઓ શું શીખે ? અને એમનું શીખેલું કેટલું સાર્થક થાય; એ સ્વતઃ સમજી શકાય એવી હકીકત છે.

આથી પણ આગળ વધીને कल्लाणकंद, संसारदावा, स्नातस्या જેવી સ્તુતિયો ઉપર જ દૃષ્ટિપાત કરો. એ સ્તુતિયોમાં કાવ્ય શાસ્ત્રની કઈ બાબતનો સમાવેશ નથી કર્યો ? એમાં ઉપમા ઉપમેય ભાવો ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યા છે; એમાં અલંકારો ઉભરાઈ રહ્યા છે. ત્યારે આપણાં ૧૦–૧૨ વર્ષનાં બાળકો કે જેમને કાવ્ય શી વસ્તુ છે, એની ખબરે નથી હોતી, ઉપમેય કે અલંકાર કોને કહે છે, એનું ભાન પણ નથી હોતું, એમને એના અર્થો ગોખાવી મારવા, એનો અર્થ શો ? એકજ ઉદાહરણ—

સંસારદાવાની ચોથી ગાથાઃ—

आमूलालोलधूलीबहुलपरिमलालीढलोलालिमालाझंकारारावसारामलदलकमलागारभूमिनिवासे ! छायासंभारसारे ! वरकमलकरे ! तारहाराभिरामे ! वाणीसंदोहदेहे ! भवविरहवरं देहि मे देवि ! सारम् ॥ ४ ॥

આનો અર્થ વિદ્યાર્થિઓ શું ગોખે ? કોઇ બતાવશે ? લાંબ લાંબા સમાસયુક્ત વિશેષણોના અર્થો સમજાવવામાં તે શિક્ષકોના શરીરે કેટલો પસીનો આવતો હશે કે જેમણે સંસ્કૃતની ગંધ પણ લીધી નહિ હોય, ત્યારે બિચારા બાળકો માસ્તરના મુખથી એના અર્થને સાંભળતાં તેઓ કેવા અવાક્ અને દિગ્મૂઢ થઇ જતા હશે, એની કલ્પના સ્હેજે થઇ શકે તેમ છે. આવીજ રીતના ઉત્તરોત્તર સૂત્રો છે. હવે આ સૂત્રોના અર્થોને રટાવી માર્યા કયાં સુધી ફલદાયક નીવડી શકે, એનો વિચાર કોઇપણ વિચારક આસાનીથી કરી શકશે.

અરે મૂલ અને અર્થ–બન્ને રટાવવાની વાત તો દૂર રહી મારવાડના અને ઠેઠ કાઠિયાવાડના વિદ્યાર્થિઓને ભણાવવાનું જેઓને કામ પડયું હશે તેઓને ખાસ્સો અનુભવ હશે કે મૂળસૂત્રોને કંઠસ્થ કરાવવા–તેમની જીભ ઉપર લાવવાં, એપણ કેવી ટેઢી ખીર છે. "ચેતન ચતુર થઇ ચૂકયો" એને "સેતન સતુર થઇ સૂકયો," "चंदेसु निम्मलयरा" ને सदेसु निमलयरा", "लोगविरुद्धचाओ" ને "लोगविरुधयपाआ' તેમ 'नमो लोए सव्वसाहूणं' ને 'नमो लोए यव्व याहुण' નો ઉચ્ચારણ કરનારા તેમજ સંયુક્તાક્ષરનું ઉચ્ચારણ કરતાં આખા શરીરને ડોલાવી દેનારા વિદ્યાર્થીઓને મૂળ સૂત્રો જ

કંઠસ્થ કરાવવાં કઠિન થઈ પડે છે, અને વિદ્યાર્થીની સાથે શિક્ષકને પણ સવા છટાંક પસીનો ઉતારવો પડે છે, તો પછી એ નિર્લેપ-કુમળાં મગજોમાં " મકરંદના સુગંધી કણીઆની ઘણી સુંદર સુગંધમાં આસક્ત થયેલા ચપળ ભ્રમરોની પંક્તિના ગુંજારવથી શોભાયમાન, મૂળથી લઈને ઠેઠ ઉપર સુધી ડોલાયમાન, અને નિર્મળ-સ્વચ્છ પાંદડાંવાળા કમળની ઉપર રહેલા ભુવનના મધ્યભાગમાં નિવાસ છે જેનો એવી કાંતિના સમૂહ વડે સુશોભિત, હાથમાં સુંદર કમળને ધારણ કરનારી, શોભાયમાન હારથી અલંકૃત, અને દ્વાદશાંગીરૂપી વાણીના સમૂહરૂપી શરીર છે જેનું એવી શ્રુતદેવિ ! મને પ્રધાન એવું મોક્ષરૂપી વરદાન આપો ! "

આવા અર્થો ભરવાને કમર કસવી, અને એ બાળકની સમજમાં ન આવે તો લાલપીળા થવું, એ કોના ઘરનો ન્યાય ?

અતએવ, ઉપરની બાબતો જોતાં વાચકો સહજ સમજી શકયા હશે કે **અર્થોની સાથે મૂળ સુત્રો કંઠસ્થ કરાવવાં**, એ બાળકોને માટે તો બોજારૂપ-ભયંકર બોજારૂપ જ છે.

અને તેથી મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો જ્યાં સુધી બાળક અર્થગ્રહણ કરવાની શક્તિ, પ્રાપ્ત ન કરે, તેનું મસ્તિષ્ક તેટલી શકિતવાળું ન થાય, ત્યાં સુધી અર્થો તો રટાવવા ન જ જોઈએ. 'અર્થ' તો એક વસ્તુજ એવી છે કે જે કેવળ '**વિચાર શકિત**' ની સાથે સંબંધ રાખે છે. જેની વિચારશકિત-ગ્રહણશકિત સારી, તે અર્થને જલદી સમજી શકે છે અને તેનું ગ્રહણ પણ જલદી કરી શકે છે. માટે બાળકોને તેવી

અવસ્થામા અર્થના ઝમેલામા ન નાખતા કેવળ સૂત્રો જ મુખપાઠ કરાવવા જોઇએ

આથી પણ વધારે સારો ઉપાય એક છે અને તે એ કે બાળકોની જીભને કેળવવા પ્રથમ પ્રયત્ન થવો જોઇએ અને તે કેળવવાનો સરળ ઉપાય એ છે કે પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે સ સ્કૃતનો થોડો ઘણો અભ્યાસ દરેક બાળકને જરૂર કરાવવો આ અભ્યાસ કેવળ જીભને કેળવવા નિમિત્તે જ કરાવવાનો હોય તો વ્યાકરણની રટણ પદ્ધતિમા પહેલેથી ન નાખતા "પહેલા ભાષા અને પ છી વ્યાકરણ" એ પદ્ધતિથી રચાયેલી બુકથી કામ લેવુ જોઇએ મારા માનવા પ્રમાણે "ભાવનગર ના દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી ભવન" તરફથી સ સ્કૃતની જે બુકો નીકળી છે, તે ઘણે ખરે અ શે આ કામ સારી શકે છે આ પ્રમાણે થોડાક સ સ્કૃતના અભ્યાસ પછી જો ક્રિયાકાડના સૂત્રો ક ઠસ્થ કરાવવામા આવે તો બાળકોને જે વધુ મહેનત પડે છે, તે ઘણે અ શે ઓછી થાય કદાચ આવી રીતે સ સ્કૃત અભ્યાસ ન જ કરાવી શકાય, તો કમમા કમ મૂળ સૂત્રોની સાથે અર્થોને રટાવવાની તો પદ્ધતિ ન જ રાખવી જોઇએ વિચારશક્તિ ખીલ્યા પછી–ઉમર લાયક થયા પછી માણસ કદાચ સ સ્કૃત ન ભણ્યો હોય તો પણ કોઇના સમજાવવાથી અર્થનુ ગ્રહણ આસાનીથી કરી શકે છે અને તેમા પણ જો તે સ સ્કૃત ભણેલ હશે તો તો પછી તે અથી સ્વય ગ્રહણ કરી શકશે

બાકી ખરી વાત તો એ છે કે–આપણે ત્યા મૂળને મૂકી

ડાળાંને વળગવા જેવું બની રહ્યું છે. પ્રતિક્રમણાદિનાં સૂત્રો કે સંસ્કૃતના ગ્રંથો જાણવા હોય, તો તેને માટે એની મૂળ ભાષાનું જ્ઞાન કરવું પ્રથમ જરૂરનું છે. મૂળ–ભાષા શીખેલા વિદ્વાન્‌ને એવાં સૂત્રો કંઠસ્થ કરવાં કે એના અર્થો કરવા લગારે મુશ્કેલીભર્યાં નથી થતા તે સ્વયં તેનો આસ્વાદ લૂંટે છે. જે માણસ એવાં–નવાં સૂત્રો કે ગ્રંથો બનાવવાની શક્તિ ધરાવતો હોય, તેને તેવા ગ્રંથો માટે એકડે એકથી ભણવું પડે, એવું હોઇ શકતું નથી. એટલા માટે બાળકોને એ ભાષાઓ–સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાઓ–ઉપર કાબુ મેળવાવવો જોઇએ. આને માટે સૌથી સારામાં સારો ઉપાય એ છે કે જૈનોની પ્રત્યેક સંસ્થામાં સંસ્કૃત–પ્રાકૃત ભાષાનો વિષય દાખલ કરવો જોઇએ–તે ભાષાઓ ચલાવવી જોઇએ. ભલે કોઇ સંસ્થા વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપવા માટે સ્થાપન થઇ હોય, પરન્તુ તેની સાથે સાથે જેમ ધાર્મિક જ્ઞાન આપવામાં આવે છે, તેવી રીતે થોડા ઘણા અંશે પણ સંસ્કૃત–પ્રાકૃતનું જ્ઞાન આપવું જ જોઇએ. અને એનું જ્ઞાન આપ્યા પછીજ ક્રિયાકાંડનાં સૂત્રો કે પ્રકરણોનો અભ્યાસ કરાવવો જોઇએ. મૂળભાષાના જ્ઞાન સિવાય તેવા ગ્રંથો રટાવેલા વધુ સમય સુધી રહી શકતા નથી. આપણે જોઇએ છીએ કે–ઘણા લોકોએ ન્હાની ઉમરમાં પાંચ પ્રતિક્રમણ અને પ્રકરણો કરેલાં હોય છે, પછી મ્હોટી ઉમર થતાં મુશ્કેલથી જ તેમાંનું કંઇ યાદ હોય છે. પરન્તુ જો મૂળભાષા શીખીને તે વસ્તુઓ ભણવામાં આવી હોય તો તે ખસતી નથી અને કદાચ ખસે, તો પણ તેના અર્થોનું રટણ તો તેને રહે જ છે. અને તે ગ્રંથ હાથમાં આવતાં તેને ઓર જ આનંદ આવે છે.

આપણે અત્યારે અનુભવીએ છીએ કે—જૈનસમાજની અનેક સંસ્થાઓમાથી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ અત્યારે મોજુદ છે તેઓ અંગ્રેજીમા જરૂર આગળ વધ્યા હશે, પરંતુ ઉપરની બે ભાષાઓ—સંસ્કૃત પ્રાકૃતના અનભિજ્ઞ હોવાથી—નહિ જાણનારા હોવાથી પોતાના શાસ્ત્રો જોઈ શકતા નથી, અને તેથી તેમને કોઇ પણ બાબતમા—બલ્કે જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સબંધમા પણ અંગ્રેજીનો આશરો લેવો પડે છે પછી તે અંગ્રેજી લખનારાઓએ ગમે તેવું વખ્યુ હોય તેને 'तदमेव सत्य' માનીને જૈન સિદ્ધાન્તોની માન્યતાઓમા શંકાશીલ થવાનો પ્રસંગ આવે છે, પરંતુ જો આપણી સંસ્થાઓમા વ્યાવહારિક જ્ઞાનની સાથે સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનો અભ્યાસ ખાસ કરીને કરાવાતો હોય તો તેઓને તે ભાષાના ગ્રંથો વાચવામા જરૂર ગમ પડે તેમ ક્રિયાકાંડના સૂત્રોમા રહેલુ રહસ્ય સમજવાથી તેઓની ક્રિયાભિરૂચિતા પણ જરૂર વધે

દિલગીરીની વાત છે કે જૈનસમાજમા અનેક બાળાશ્રમો, બોર્ડિંગો, ગુરૂકુળો અને શિક્ષાલયો હોવા છતા આ બે ભાષાએ ઉપર જોર આપનાર માત્ર શ્રી વીરતત્વ પ્રકાશક મંડળ જેવી એકાદ સંસ્થા જ નજરે પડે છે હા, ઉપરની સંસ્થાઓ જૈન સંસ્થાઓ હોવાથી જૈનોના દ્રવ્યથી પોષાતી હોવાથી થોડો ઘણો સમય ધાર્મિક અભ્યાસ—કેવળ ગોખણપટ્ટીથી જરૂર કરાવાતો હશે, પરંતુ મૂળ ભાષા શીખ્યા સિવાય એનું ખરૂ રહસ્ય તેઓને નહિ મળવાનું અને ભવિષ્યમા તે જ્ઞાન

કાયમને માટે નહિં રહેવાનું, એ તો લગભગ નિર્વિવાદ જેવું જ છે. એતએવ—

બાળકોને ન્હાની ઉમરથી સંસ્કૃત પ્રાકૃતનું જ્ઞાન કરાવવા તરફ દરેક સંસ્થાના સંચાલકોએ લક્ષ આપવું જરૂરનું છે. તેમ ન બને તો ધાર્મિક અભ્યાસ બાળકોને અર્થ સાથે રટાવીને તો ન જ કરાવવો, એવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે. પ્રારંભમાં તો તેઓને માત્ર મૂલ સૂત્રોજ કંઠસ્થ કરાવવાં અને જ્યારે તેઓમાં સમજશક્તિ આવે, વિચાર શકિત વધે, ગ્રહણ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તેઓને અર્થો સમજાવવા. ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે મારો આ અનુરોધ બાળકોને માટે જ છે. જેઓ ઉમરલાયક છે, વિચારી શકે છે, સમજી શકે છે. તેઓને માટે તો એક એક સૂત્રના જરા વિસ્તારપૂર્વક અર્થો સમજાવવાથી મૂળસૂત્રો પણ કંઠસ્થ કરવાં તેમને માટે આસાન થઇ પડે છે પરન્તુ બાળકોને અર્થનું રટન ન જ કરાવવું. પરંતુ આથી પણ વધારે ઉત્તમ ઉપાય હું ઉપર કહી ગયો એ જ મને તો દેખાય છે કે—પ્રત્યેક સંસ્થામાં—શાળામાં સંસ્કૃત—પ્રાકૃતનો પ્રથમ અભ્યાસ કરાવવો.

આની સાથે સાથે એક એ અનુરોધ કરવો પણ નહિ ભૂલું કે ધાર્મિક અભ્યાસમાં પુસ્તકો નવીનજ પદ્ધતિથી—ટેકસ્ટ બુકો તરીકે યોજવાની ઘણીજ જરૂર છે. અને તે એવી પદ્ધતિથી યોજાવવા જોઇએ કે—સૂત્રોના અર્થો આસાનીથી વિદ્યાર્થીઓ ગ્રહણ કરી શકે. શું વિદ્વાનોની આવી ટેકસ્ટ બુક તૈયાર કરનાર કમીટી નીમાશે ?

---

(૨૦)

સંસ્થાઓ અને સંચાલકો

ગતાંકમાં પ્રત્યેક જૈનસંસ્થામાં ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની, અને તેને માટે સંસ્કૃત પ્રાકૃત શીખવવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા અને એની પદ્ધતિ સંબંધી મારા વિચારો પ્રકટ કરી ચૂકયો છુ આ લેખમાં આપણી સંસ્થાઓ અને સંચાલકોના સંબંધમાં કંઈક વિચારો પ્રકટ કરવા ઇચ્છુ છુ

આ વિષયને માટે વધારે વિસ્તારપૂર્વક આલેખવાની મારી ઇચ્છા હતી અને તેથીજ થોડાક સમય પહેલાં આપણી સંસ્થાઓના છેલ્લામાં છેલ્લા રિપોર્ટો મેળવવાની મેં કોશીશ કરેલી, પરન્તુ જોઇએ તેવી તેમાં સફળતા નથી મળી, એટલે

સાધારણ રીતે આ સંસ્થાઓની જે પરિસ્થિતિયો છે, તેનું અવલોકન કરી કંઇક વિચારો પ્રકટ કરીશ.

કોઈ પણ વિષયનો જ્યારે વા વાય છે, ત્યારે લગભગ સર્વત્ર એક સરખો વાય છે. તેનુંજ એ કારણ છે કે-દેખાદેખીથી કે આવશ્યકતા સમજીને-ગમે તે કારણે બધી સમાજમાં એકજ પ્રકારનાં કાર્યો કરવાની ધુન ચાલે છે. જૈન સમાજમાં અત્યારે જે સંસ્થાઓ હયાતી ભોગવે છે, તે આવી અનુકરણપ્રિયતાનું પરિણામ કે આવશ્યકતા જાણવાનું પરિણામ છે, પરન્તુ ઉપયોગિતા, અનુપયોગિતાનો સવાલ હવે પછી વિચારવાનો રાખીએ, તો પણ એટલું જરૂર કહી શકાય કે જૈનસમાજમાં-મૂ૦શ્વેતામ્બર સમાજમાં સંસ્થાઓની સંખ્યા અફસોસ કરાવનારી તો નથીજ. અર્થાત્ શ્વેતામ્બર મૂર્ત્તિપૂજક સમાજની સંખ્યાના પ્રમાણમાં કાફી સંખ્યા સંસ્થાઓની છે. જો કે આથી પણ વધુ થાય તો એમાં ખોટું કે આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઇ ન કહેવાય, કારણ કે સારી વસ્તુનું તો अधिकस्य अधिकं फलम् જ કહી શકાય.

હવે આપણી આ બધી સંસ્થાઓને જો થોડામાં થોડા વિભાગોમાં વિભક્ત કરવી હોય, તો તેના બે વિભાગો થઇ શકે. ૧ સ્વતંત્ર શિક્ષણ આપનારી બોર્ડીંગો અને ૨ સ્કુલ કે કોલેજોમાં શિક્ષણ આપનારી બોર્ડીંગો ત્રીજો વિભાગ એક પણ છે કે જે સંસ્થાઓ કેવળ શિક્ષણ આપે

છે-જેની સાથે બોર્ડિંગ નથી હોતી કહેવાની કઇંજ આવશ્યકતા નથી કે આ બધીએ સસ્થાઓ કેવળ જૈનસમાજના જ દ્રવ્યથી ચાલે છે આ સસ્થાઓના નિમિત્તે જૈનસમાજ જે ખર્ચ ઉઠાવી રહી છે, એનો અડસટ્ટો કાઢવામા આવે તો માસિક પચાસહજારથી તો ઓછુ નહિ જ હોય-સભવ છે કે તેથી વધારે પણ હોય આ હિસાબે વર્ષે છ લાખ કે તેથી વધુ રકમ કેળવણી નિમિત્તે-જૈનસસ્થાઓને પોષવાને નિમિત્તે જૈનબાળકો અને યુવકોને સુસસ્કારી બનાવવા માટે ખરચવામા આવે છે, ત્યારે હવે આટલા ખર્ચના પ્રમાણમા જૈનસમાજ પ્રતિવર્ષ ફળ શું મેળવે છે, તે તરફ આપણે દષ્ટિપાત કરીએ

સૌથી પહેલા આવી સસ્થાઓ કે જે બોર્ડિંગોની સાથે બાળકોને સ્વતત્ર શિક્ષણ આપે છે તે તપાસીએ

મારા ધારવા પ્રમાણે આવી સસ્થાઓની હયાતિ આપણી સમાજમા બહુજ ઓછી છે અને આવી સસ્થાઓ જે છે તેની લાઇનજ જુદી છે અને એટલુ પણ હુ તો જોતો આવ્યો છુ કે જે સસ્થાઓ પોતાનાજ મુકરર કરેલા કોર્સ પ્રમાણે બાળકોને સ્વતત્ર શિક્ષણ આપે છે, તેનુ ફળ પણ સીધી કે આડકતરી રીતે જૈનસમાજનાજ ઉપયોગમા આવ્યુ છે અને આવવાનુ બનારસ પાઠશાળા આવી સસ્થામાની એક હતી આ સસ્થા એક જુદીજ લાઇનની હતી અનેક વિઘ્નો પસાર કરીને પણ આ સસ્થાએ જે ફળ જૈનસમાજ આગળ ધર્યુ છે, તે અત્યારે

જૈનસમાજનાજ ઉપયોગમાં આવી રહ્યું છે. ભલે તેમાંથી નીકળેલા વિદ્વાનો અમે ત્યાં નોકરી કરતા હશે; પરન્તુ એમણે બનારસ પાઠશાળામાં રહીને એવી વિદ્યા હાંસલ કરી છે; કે જે વિદ્યાનો ઉપયોગ જૈનસાહિત્ય જૈનધર્મ કે જૈનસમાજના લાભમાંજ થઇ રહ્યો છે અને થવાનો. આવીજ પદ્ધતની કે થોડા ફેરફાર સાથેની જે કોઇ સંસ્થાઓ અત્યારે હયાતિ ભોગવે છે, કિંવા થશે, તે જો સુવ્યવસ્થિત રીતે ચાલી, તો તેનું ફળ જૈનસમાજનાજ લાભમાં આવવાનું; પરન્તુ દિલગીરી છે કે–એવી પદ્ધતિની સંસ્થાઓ આપણે ત્યાં કવચિતજ જોવાય છે. આવી પદ્ધતિની સંસ્થાઓમાંથી પણ જો જૈનસમાજ સમુચિત ફળ ન મેળવે, તો તેનું કારણ શું છે, તે હું હમણાંજ આગળ બતાવીશ.

હવે એવી સંસ્થાઓ કે જે બોર્ડિંગની સાથે બાળકોને સ્કૂલોના કોર્સ પ્રમાણે વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપે છે, આ વિભાગમાં આપણાં બાળાશ્રમો, ગુરૂકુળ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

આવી સંસ્થાઓ વર્ષોથી ચાલવા છતાં કંઇ પણ સંગીન ફળ પ્રાપ્ત થયું હોય, એવું આપણે જોઇ શકયા નથી. પ્રતિવર્ષ પાંચ પચીસ મેટ્રીક પાસ થનારા યુવકો નીકળતા હશે. પરન્તુ સ્કુલમાંથી નીકળતાંજ તેઓ આર્થિક ચિંતાના ચક્કરમાં પડીજ જાય છે. દસપાંચ વર્ષ એક સંસ્થામાં રહ્યા પછી પણ તેને ૧૫–૨૦ રૂ. ની નોકરી માટે ધનિકોનાં મ્હોં તાક-

વાજ પડે છે એક દુકાનથી બીજી દુકાને યાચનાઓ કરવીજ પડે છે જ્યારે તે પોતાના પેટ માટેજ એવી ફિકરમાં હોય છે, તો પછી સંસ્થા પ્રત્યેના પોતાના કર્ત્તવ્યને તો ક્યાંથીજ યાદ કરે ? મ્હોટે ભાગે લગભગ આવી સ્થિતિ પ્રાથમિક શિક્ષા લેનારાઓની થાય છે એટલે જે ઈરાદાથી જૈનસમાજ હજારો કે લાખો રૂપિયાનો વ્યય કરી આવી સંસ્થાઓ ચલાવે છે, એમાં જોઇએ તેવી સાર્થકતા તો નથીજ થતી

ઉપર જે વિભાગની સંસ્થાઓ સંબંધી મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે, એમાં ગુરૂકુળોનો પણ હું સમાવેશ કરૂં છું ખરી વાત તો એ છે કે–આપણા ગુરૂકુળોને ગુરૂકુળ કહી શકાય કે કેમ, એ જ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે, પ્રાચીન ગુરૂકુળના જે વર્ણનો આપણે વાચીએ છીએ, એમાંની કઇ બાબત અત્યારના ગુરૂકુળોમાં જોવાય છે ?

ગુરૂકુળ એટલે ૮ વર્ષથી ૨૫ વર્ષ સુધી સંસારની વાસનાઓથી બાળકોને દૂર રાખી બ્રહ્મચર્ય પાલન કરાવવા પૂર્વક—શુદ્ધ સંસ્કારો નાખવા પૂર્વક વિદ્યાધ્યયન કરાવનારા આશ્રમો અને તે પણ ગુરૂઓના સહવાસમાં રાખીને આપણા બાળકો એની એ સંસારની વાસનાઓમાં ઉછરે મરજી પડે ત્યારે આશ્રમમાથી વિદાય પણ થઇ શકે, સંસારની વાસનાઓમાં રચ્યા પચ્યા ગૃહસ્થોના સહવાસમાં રાત દિવસ રહે, બદલે એ બાળકો ઉપર સંસ્કાર પાડનારા પણ એવાજ ગૃહસ્થીઓ હોય અને તેની સાથે આપણી પ્રાચીન વિદ્યાઓનું

શિક્ષણ દૂર રાખી આજકાલની સ્કૂલોનું જ શિક્ષણ-કે જે શિક્ષણ આજે એકી અવાજે દોષીલું ગણવામાં આવ્યું છે-તે શિક્ષણ અપાય, છતાં આપણે તેને ગુરૂકુળ કહીએ, એનો અર્થ શો ? મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો પ્રત્યેક સંસ્થાના સંચાલકોએ સંસ્થાના નામ અને ઉદ્દેશ પ્રમાણે સંસ્થાને યથાયોગ્ય આકારમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. જો કે મારૂં એ કહેવું નથી કે આપણે બહુ પ્રાચીન ગુરૂકુળો પ્રમાણે આ સમયમાં મૂકી શકીએ, તો પણ જેટલા અંશે બને તેટલા અંશે તો તદાકારમાં મૂકવી જ જોઇએ. સાવ વિપરીત પદ્ધતિ ચલાવવી, એ તો અનુચિત જ ગણાય. થોડા વખત ઉપર આચાર્ય શ્રીવિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજે ત્યાંના ગુરૂકુળને ઉપયોગી થાય, એવી કંઇ મારા અનુભવજન્ય સૂચનાઓ લખવાની આજ્ઞા કરેલી, તે વખતે મેં તો સ્પષ્ટ જણાવ્યું હતું કે-જ્યારે ગુરૂકુળ નામ રાખ્યું છે, તો એ સંસ્થામાં રહેનારા બાળકોના જીવનને સુસંસ્કારી બનાવવા માટે-એમને રાત-દિવસ ઉપદેશાદિથી સદ્ભાવનાવાળા રાખવા માટે આપના બે સારા મુનિરાજોને સંસ્થા સાથે અવશ્ય રાખવા. જો કે એ ખુશી થવા જેવું છે કે પંજાબના ગુરૂકુળમાં સાંભળવા પ્રમાણે ભણવાનો કોર્સ સ્વતંત્ર જ રાખવામાં આવ્યો છે. મુનિરાજોને રાખવાની વ્યવસ્થા થઈ છે કે કેમ ? એની મને ખબર નથી.

કહેવાની મતલબ કે આપણી સંસ્થાઓએ નામ અને

ઉદ્દેશ પ્રમાણેજ એનુ બધારણુ પણ રાખવુ જોઇએ અત્યારની પરિસ્થિતિમા આવી સસ્થાઓમાથી જે કઇ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે ઉપર પ્રમાણેનુ જ એટલે કે ૧૦—૫ વર્ષ સસ્થામા રહ્યા પછી જીવનની ચિતા ઉત્પન્ન કરાવનારૂ જ થાય છે

આપણી સસ્થાઓનો બીજો એક વિભાગ એ છે કે જે કાર્લેિગો સાથે હોસ્ટેલોનો અભ્યાસ કરાવે છે આવી સસ્થાઓની પાછળ જે ખર્ચ થાય છે તે અર્ધમા રામ અને અર્ધમા ગામ જેવુ હોય છે પણ આવી સસ્થાઓ બહુ ઓછીજ છે અને જે છે, તેમાથી જરૂર વર્ષ દિવસે બે ચાર ડોક્ટરો, બે ચાર એલ એલ બી કે ઇજીનીયરો નીકળતા હશે પરન્તુ હવે એ ભ્રમ લગભગ ખુલ્લો થઇ ગયો છે કે આવી લાઇનમા પહોચ્યા પછી તેમને આર્થિક ચિતા નથી રહેતી, એમ તો નહિજ સમય બારીક આવ્યો છે, અને " दिन दोगुने रात चौगुने " આવી લાઇનના ઉમેદવારો નીકળતા જ રહે છે એટલે સૌને માટે સાધનો તૈયાર હોય, એવુ કઇ હોતુ નથી આ વિષયનો અનુભવ કરવો હોય તો કોઇએ ટાઇમ્સ કે ક્રોનીકલ જેવામા જાહેર ખબર આપી જોવી માલૂમ પડશે કે—કેવા ઢગલાબધ એલ એલ બી઼ ઓ અને બી એ થયેલાઓ તરી આવે છે એટલે જે આર્થિક ચિતા દૂર કરાવવાના ઉદ્દેશથી આવી સસ્થાઓ ચલાવવામા આવે છે એમા પણ જોઇએ તેવી સફળતા તો નથીજ મળતી વળી આવી સ્થિતિમા નીકળેલા યુવ

કોનો જૈનસમાજ સાથે સંબંધ ઓછોજ રહે છે. તેઓ સ્વતંત્રતા બલ્કે સ્વછંદતાના પવનમાં ઉછરે છે, અને તે ઉપરાન્ત ધાર્મિક સંસ્કારોનો લગભગ અભાવ હોય છે, એટલે જૈનસંસ્થામાં કેળવણી લેવા છતાં સમાજ અને ધર્મ પ્રત્યેના પોતાના કર્ત્તવ્યને બહુજ ઓછાજ યુવકો યાદ રાખે છે.

આમ ફળની દૃષ્ટિએ જોતાં આપણે દરેક પ્રકારની સ્થિતિમાં બહુ ઓછુંજ સંતોષજનક કાર્ય થતું જોઇ શકીએ છીએ. આ ઉપરાન્ત પ્રત્યેક સંસ્થાને ખાસ એક પ્રધાન ઉદ્દેશ્ય હોવો જોઇએ તે-ચારિત્ર્ય-કેરેક્ટરના સંબંધમાં તો કંઇ લખવા જેવું રહેતું જ નથી શું લખવું ? કેરેક્ટર-ચારિત્ર્યનો વિષયજ એક એવો છે કે-જેના સંબંધમાં ચોક્કસપણે કોઇથી કંઇ નિર્ણય થઇ શકેજ નહિ. તો પણ એટલી તો આપણે અવશ્ય આશા રાખી શકીએ કે-જૈનસંસ્થાઓમાંથી-અને તેમાં પણ ખાસ કરીને એવી સંસ્થાઓમાંથી કે-જેનો સંબંધ બાળકોનું ચારિત્ર નિર્મળ બનાવવા તરફ વધુ હોય છે-નિર્મળ ભાવનાવાળા, નૈતિક જીવનવાળા અને સદાચારી યુવકો નિકળવા જોઇએ, પરન્તુ આ સબંધમાં જે કંઇ કિંવદંતિયો-લોકરવ સાંભળીએ છીએ, તે જો સાચો હોય તો આ ફળ પણ સંતોષકારક તો નથીજ. તો પણ હું આ વિષયમાં નિશ્ચિતપણે કંઇ ન કહી શકું; છતાં આપણી સંસ્થાઓમાંથી ત્યાગની ભાવનાવાળા-સમાજ પ્રત્યેની કે ધર્મ પ્રત્યેની લાગણીવાળા યુવકો ખાસી સંખ્યામાં નિકળ્યા

હોય, એવું તો નથીજ જોવાતું અને જો એવા યુવકો નીકળ્યા હત, તો આજે તમામ જૈનસંસ્થાઓ યોગ્ય કાર્યકર્તાઓના અભાવની જે ચિલ્લાહટ કરી રહી છે, એવી ચિલ્લાહટ કરવાનો પ્રસંગ નહિ જ આવતે

આ પ્રમાણે બધી રીતે તપાસતા આપણી સંસ્થાઓ નિમિત્તે જે ખર્ચ કરવામા આવે છે, એના પ્રમાણમાં ફળ બિલકુલ નહિ જેવુ જ મળી રહ્યુ છે અને નિરાશાજનક કાર્ય થઇ રહ્યું છે, એ તો સ્પષ્ટ જ છે, પરન્તુ તેમ થવાનુ શું કારણ છે? એ આપણે તપાસવુ જોઇએ

સૌથી પ્રથમ તો આપણી સંસ્થાઓનુ એક સંગઠન બળ નથી જેટલી સંસ્થાઓ તેટલા બંધારણો ચોક્કસ બંધારણપૂર્વકની અમુક સંખ્યામા સંસ્થાઓ ચાલતી હોય અને તે બધી સંસ્થાઓનુ એક સંગઠન બળ હોય તો માગનસ્ર મત પ્રમાણે થોડા ખર્ચમા અને વ્યવસ્થાપૂર્વક કાર્ય કરતી એ સંસ્થાઓ થોડા સમયમા સારૂ ફળ બતાવી શકે આવી રીતનુ સંગઠન અને વ્યવસ્થિત બંધારણ નહિ હોવાનુ જ એ પરિણામ છે કે, દસ પાંચ વર્ષ એક સંસ્થામાં રહીને નીકળનારા યુવકોને ગુજરાનને માટે તો આમ તેમ ફાંફા મારવાજ પડે છે સમયનુ અવલોકન કરી, જૈનબાળકોના ભવિષ્યનો ખ્યાલ કરી તેવીજ પદ્ધતિપૂર્વક આપણી સંસ્થાઓના બંધારણો બનાવવામા આવતા હોય, તો બાળકોને-યુવકોને સંસ્થામાંથી નીકળ્યા પછી પેટની કે કુટુંબની ચિ

તાનો પ્રશ્ન ઓછોજ રહે, એટલે સંસ્થાઓની વાસ્તવિકતા-ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરવા માટે સૌથી પ્રથમ સંસ્થાઓનું સંગઠન અને બંધારણ મુકરર થવાની જરૂર છે.

સંસ્થાઓમાંથી વાસ્તવિક જોઇએ તેવું ફળ નહિ પ્રાપ્ત થવાનું બીજું કારણ સંચાલકોનું પણ છે. સંચાલકોનો પ્રશ્ન જૈનસમાજ આગળ એક વિચિત્રભાવે ઉપસ્થિત થયેલો છે. આજે જૈનસમાજનીપ્રાયઃ દરેક સંસ્થા યોગ્ય સંચાલકોની માગણી કરી રહી છે?આપણે ત્યાં કયાં છે સંચાલકો? કયાં છે કાર્ય કરનારાઓ? જો કે એ વાત ખરી છે કે-પ્રાયઃ દરેક સંસ્થા કમીટીના બંધારણપૂર્વક ચાલે છે. પરન્તુ કમીટીના સભ્યોમાં પણ જયાં સુધી એક બે વ્યક્તિઓ એવી ન હોય કે જે બધાઓને પ્રેરણા કરે, અને સંસ્થાનાં તમામ અંગોનું નિરીક્ષણ કરે બલ્કે એમ કહેવું જોઇએ કે સંસ્થાના આત્મા બનીને કામ કરે, એવી એક બે વ્યક્તિઓ ન હોય ત્યાંસુધી કોઇ પણ સંસ્થા પગભર થઇ શકતી નથી, અને તેનું સંચાલન પણ સમુચિત રીતે થતું નથી. અત્યારે આપણી સંસ્થાઓમાંની કેટલીક જે કંઈ સાધારણ રીતે ઠીક ઠીક ચાલી રહી છે, તે આવા સંચાલકોના સદ્ભાવેજ છે. જે સંસ્થાઓને આમ આત્મા બનીને કામ કરનારી વ્યક્તિયો નથી મળી, તે સંસ્થાઓની શી દશાઓ થઇ રહી છે, એ કોઇથી અજાણ્યું નથી. તેમ છતાં એક વાત અવશ્ય છે. દરેક સંસ્થામાં પ્રાયઃ કમીટીમાં તેવાજ માણસો જોડાયલા હોય છે કે, જેઓ વેપારી લાઇનના યા

એવાજ બીજા પોતાના કાર્યો પણ કરનારા હોય છે એવી અવસ્થામા પોતાનો તમામ સમય કેવળ સંસ્થાને માટેજ આપવાનુ તો તેમનાથી નથી જ બનતુ અને ન બને એ સ્વાભાવિક પણ છે અને તેથી ઘણો ખરો આધાર સંસ્થાના નોકરો ઉપરજ રાખવો પડે છે જો કે હજુ તો જૈનસમાજની એક પણ સંસ્થાને એવુ સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત નથી થયુ કે જેનો આત્મા કોઇ વાનપ્રસ્થાશ્રમ જેવી સ્થિતિએ પહોંચેલ અને સંસારના કાર્યોથી વિરક્ત થયેલ કોઇ સદ્ગૃહસ્થ બની રહ્યો હોય મારૂ તો માનવુ છે કે જ્યા સુધી ઉમરલાયક, કેળવાયલા અને સુખી ગૃહસ્થો પોતાના સાંસારિક કાર્યોથી વિરક્ત થઈ આપણી સંસ્થાઓના આત્મા બનીને કાર્ય કરનારા ન નીકળે ત્યા સુધી સંસ્થાઓ જોઈએ તેવી પ્રગતિ નહિ જ કરી શકવાની ક્યા છે આપણામા એક પણ એવી વ્યક્તિ કે-જે પોતાનુ સર્વસ્વ સંસ્થાને સોંપી દઇ પોતાનુ જીવન પૂર્ણ સંસ્થાને સોંપી દીધુ હોય ! કમમા કમ પોતાનુ જીવન સોંપનાર પણ ક્યા છે ? જૈનેતર સંસ્થાઓનુ જરા નિરીક્ષણ તો કરો, કેટલા આત્મભોગી વીરો નીકળી આવ્યા છે ? ત્યારે શુ લોભની પરાકાષ્ઠ-ઇચ્છાઓની પરાકાષ્ઠા જૈનસમાજને ત્યા જ આવીને ભરાઈ છે ? ઠહાપણ આપનારા, પોતાના ધંધાઓમા સારી રીતે આગળ વધી લક્ષાધિપતિઓ થનારા અને દરેક પ્રકારે સુખી તેમજ પુખ્ત ઉમરે પહોંચેલા આપણા કેળવાયલાઓ, હવે ધંધા રોજગારો બંધ કરી પોતાના જ્ઞાનનો અને અનુભવનો સંપૂર્ણ લાભ આપણી સંસ્થાઓને

આપવા આત્મભોગ આપે, તો શું ન બની શકે ? પરન્તુ ઇચ્છાવૃત્તિઓ ક્યાં રોકાય છે ?

આવા મહાનુભાવો નહિં નીકળવાનુંજ કારણ છે કે આપણી સંસ્થાઓનો બધો આધાર કેવળ પગારદાર નોકરો ઉપરજ રાખવો પડે છે. આવા પગારદાર નોકરોમાં સદાચારી, નીતિપરાયણ અને બાળકોના જીવનોને સુંદર રીતે ઘડવાની શકિત રાખનારા તેમજ જે સંસ્થાનું તે અન્ન ખાતા હોય તેને સ્વકીય તરીકે માની કાર્ય કરનારા ક્વચિત્‌જ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જ્યારે એવા નથી પ્રાપ્ત થતા, તો પછી તેનું પરિણામ સંસ્થાઓની કમબખ્તી સિવાય બીજું શું આવે ?

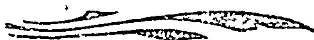
હા, જૈનસમાજમાં એક એવો વર્ગ છે કે જે પુખ્ત ઉંમરે પહોંચેલ અને પોતાના ધંધાથી લગભગ રિટાયર થએલ અને ઠીક ઠીક કેળવણી પણ લીધેલ હોય છે. આવા મહાનુભાવો કદાચ આવી સંસ્થાઓની લગામો હાથમાં લે, તો સારૂં કામ કરી શકે; પરન્તુ આવો વર્ગ ધાર્મિકશ્રદ્ધામા એટલો ઉંડો ઉતરી ગયેલ હોય છે કે—જૈનસંસ્થાઓમાં કામ કરીને પણ પગાર લેવામાં પાપ સમજે છે અને પગાર લીધા સિવાય પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવી શકે તેમ નથી હોતા. એટલે તેઓ ન પગાર લઇને કામ કરી શકે છે અને ન ઓનરરી કામ કરી શકે છે. પરન્તુ હું નથી સમજી શકતો કે ધર્મની આસ્થાપૂર્વક, લાગણી પૂર્વક–પોતાનું સમજીને કામ કરીને પગાર લેવામાં શું પાપ સમાયેલું છે ? ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે

એવા આસ્તિક–શ્રદ્ધાળુ લાગણી વાળા માણસો જે કામ કરી શકે છે, તે લોભીયા અને કેવળ પગારની દૃષ્ટિએ કામ કરનાર નોકરો નથી કરી શકતા આપણી પેઢીઓ અને સંસ્થાઓમાં આવા જૈનો નથી રહેતા, એનુ જ એ કારણ છે કે જેવા તેવા અને ગમે તે ધર્મના માણસોથી કામ લેવુ પડે છે હુ તો જરૂર કહુ કે આવા મહાનુભાવોએ યોગ્ય પગાર લઇ ધાર્મિક કે સામાજિક સંસ્થાઓમા કામ કરવામા કંઇ પણ પાપ નથી મારી ખાતરી છે કે જે માણસને શાસનનો પ્રેમ છે, ધર્મની લાગણી છે અને જે પોતાનુ સમજીને કામ કરે છે તે ૧૦૦નો પગાર લઇ સવાસોનુ કામ કરવાનીજ દૃષ્ટિ રાખશે અને આવી અવસ્થામા સંસ્થાઓમાથી કે પેઢીઓમાથી પગાર લેવો કંઇ પાપકર્ત્તા ન હોઇ શકે હુ માનુ છુ કે દરેક સંસ્થાના સંચાલકોએ આવા માણસોની શોધ કરી નિયુક્તિ કરવી જોઇએ કેવળ પૈસાના લોભની ખાતર કામ કરનારાઓથી સંસ્થાઓ કેવી બદનામ થાય છે, એના ઉદાહરણો આપવાની જરૂર છે જ નહિ કેટલીક વખત એવુ પણ બને છે કે માણસો પોતાને નિઃસ્વાર્થપણે ઓનરેરી તરીકે કામ કરવાનુ સ્વીકારી કામ શરૂ કરે છે પરન્તુ આવા ઓનરેરી કામ કરનારાઓનુ ખર્ચ એક પગારદાર કરતા–તેનાજ જેવી યોગ્યતા ધરાવનાર પગારદાર કરતા–સવાયુ થઇ જાય છે છતાં તે ઓનરેરી કહેવડાવે છે અને સંસ્થાના સંચાલકો, પોતાને ઓનરરી કામ કરનાર મળેલ છે, એવો ખોટો આડંબર બતાવવાની ખાતર એ સાચી વાત ઉપર ઢાંક પીછોડો કરી

સમાજની આંખમાં ધૂળ નાખે છે. હું કહીશ કે આવા ઓનરેરી કામ કરનારાઓ કરતાં પગારદાર નોકરો સારા છે અને સંચાલકોએ પણ આવી રીતે ખોટો આડંબર રાખીને સમાજને ઠગવાના કાર્યથી દૂર રહેવું જોઇએ.

ટૂંકમાં કહું તો—આપણી સંસ્થાઓ નિમિત્તે જૈનસમાજ જે ખર્ચ કરી રહી છે, તેના પ્રમાણમાં ફલ ઘણુંજ ઓછું, બલ્કે નહિં જેવુંજ મળે છે, અને તેટલા માટે આપણી સંસ્થાઓનું સંગઠન કરવું જોઇએ, અને એક કમીટી મુકરર કરી સંસ્થાઓનું બંધારણ મુકરર થવું જોઇએ.તેમ તેની સાથે આપણા કેળવાયલા સુખી ગૃહસ્થોએ શાસનના પ્રેમની ખાતર-ધર્મની ખાતર પોતાની જિંદગીનો પાછલો ભાગ કેવળ સંસ્થાઓના માટે સમર્પણ કરવો જોઇએ. લોભવૃત્તિઓને ઓછી કરવી જોઇએ આત્મભોગની ભાવનાઓને વધારવી જોઇએ.

જો આમ થાય તો જે કાર્ય અત્યારે આપણે પચીસ વર્ષમાં નથી કરી શકતા, તે કાર્ય પાંચવર્ષમાં આસાનીથી કરી શકીએ. આશા છે કે—શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે અને આપણી સંસ્થાઓથી આપણે કંઇ સંગીન ફળ મેળવવા ભાગ્યશાળી થઇએ.

મિષ્ટાન્ન બનાવીને, મંદિરમાં પૂજા ભણાવીને, વ્યાખ્યાન કરીને, વ્યાખ્યાન સાંભળીને, કસાઇખાનામાંથી દસ-પાંચ જીવ છોડાવીને અને મંદિરોમાં રાત્રે રોશની કરાવીને. પણ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ સમજવું જોઇએ છે કે આટલું માત્ર કર્યાથી જયન્તીના ઉત્સવની સાર્થકતા થાય તેમ છે? શત્રુંજય, રાજગૃહી, મક્સી અને એવાં ઘણાં તીર્થો જ્યાં સુધી ભયમાં છે, તેના ઉપર બીજાઓના આક્રમણો છે, હજારો મહાવીરના પૂજારિઓને એક વખતના અન્નના પણ સાંસા છે, મહાવીરની હજારો પૂજારણ વિધવાઓને પવિત્રતાપૂર્વક જીવન વ્યતીત કરવાનાં સાધનો ઉપસ્થિત કરી આપવામાં આવ્યાં નથી, હજારો નવયુવકો સાધનોના અભાવે શિક્ષાથી વિમુખ રહી ઉદરનિર્વાહની ચિંતામાં માર્યા માર્યા ફરે છે, અને લાખો મનુષ્યો મહાવીરના પૂજારી થવાને ઉત્સુક હોવા છતાં આપણી અનુદારતાથી ઇચ્છા પૂર્ણ કરી સકતા નથી; ત્યાં સુધી ઉપરનાં કાર્યો કરવા માત્રથી કે મહાવીરના નામનો ઘંટ વગાડી જયજયકાર પોકારવા માત્રથી "મહાવીર જયન્તી" ની સાર્થકતા માનવી, એ સરાસર ભ્રાન્તિજ છે. મહાવીર કે મહાવીરના શાસન સાથે સંબંધ રાખનારી બધી બાબતોનું બારિકાઇથી અવલોકન કરવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી મહાવીરના શાસનની બીજી બીજી વસ્તુઓ ભયમાં હોય, આફતમાં હોય, ત્યાં સુધી વરઘોડા અને ઉત્સવોથી, ઉજમણાં ને ઉપધાનોથી સભાઓ અને ભાષણોથી, પૂજા અને પતાસાં-નળીયેરની

પ્રભાવનાઓથી મહાવીરના શાસનની વાહવાહ કહેવડાવવીએ, જયજયકાર બોલાવીએ અને ઢોલ તાસા કે રજાકના બેન્ડ વગડાવીએ, એ સમયને નહિ ઓળખવાની અજ્ઞાનતા જાહેર કરવા બરાબર કરીએ છીએ

ખરી વાત તો એ છે કે–મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ–પછી તે સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ–સમયને ઓળખી તીર્થોની રક્ષા માટે, જૈનધર્મના પ્રચાર માટે, જૈનધર્મમા દાખલ થવા-મહાવીરના પૂજારા બનવા ઇચ્છનારા લોકોને અપનાવવા માટે અને જૈન સમાજના યુવકોને શિક્ષા તેમજ હુન્નર આદિમા આગળ વધારવા માટે પોતાના તન–મન–ધનનો ભોગ આપવાની જરૂર છે, અને તેજ ખરી મહાવીર જયન્તી છે સમયને ઓળખ્યા સિવાય, કેવળ પોતાની વાહ વાહને માટે–પોતાના નાકને માટે–પોતાની મોટાઇને માટે વાજા વગડાવવામા, કે મિષ્ટાન્નો ઉડાવવામા લાખોનો ધુમાડો કરી નાખવામા આવે, અને કહેવુ કે–આનો મહાવીરના નામ માટે છે, મહાવીરના શાસન માટે છે, મહાવીરના ધર્મની ઉન્નતિ માટે છે, એ નરી દાંભિકતા નહિ તો બીજુ શુ છે ? ખરી મહાવીર જયન્તી ઉજવવાનો પ્રસગ અત્યારે આવી ઉપસ્થિત થયો છે એને માટે લાખોની સખાવત કરવા કોઇ વીરલો વીરનો પૂજારી નીકળ્યો ? આપણુ તીર્થ ધન લુટાઇ રહ્યુ છે સિદ્ધક્ષેત્ર જેવા પવિત્ર તીર્થ ઉપર આજ ભયકર આફતનુ વાદળ

ઘેરાઇ રહ્યું છે, એને વિખેરાવવા માટે, એની સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે કોઇ સખાવતી વીર નીકળ્યો ? અત્યારે તો ખરી મહાવીર જયન્તી તે ઉજવવાની છે. જ્યાં સુધી આપણું પવિત્ર તીર્થં અને તીર્થો સ્વતંત્રતા પૂર્વક આપણા હાથમાં ન આવે, ત્યાં સુધી આપણા બીજા ઉત્સવો, એ ઉત્સવો રૂપે હોવાજ ન જોઇએ.

મહાવીર જયન્તીનો બીજો પ્રકાર મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કરવો એ છે. મહાવીરનો ધર્મ—જૈનધર્મ એ યૂનિવર્સલ ધર્મ છે, જગતનો ધર્મ છે, સર્વમાન્ય ધર્મ છે. છતાં એ ધર્મને માનનારા આવા બુદ્ધિવાદના જમાનામાં ગણી ગાંઠી સંખ્યાના માણસો હોય, એનું કારણ શું છે ? એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. મહાવીરના પૂજારી તરીકે અભિમાન ધરાવનારાઓએ મહાવીરના ધર્મને પોતાનો બાપીકો ધર્મ માની લીધો છે. એ ધર્મની શીતલ છાયામાં બેસવાનો જાણે કે બીજા કોઇનો હક્કજ નથી, અને કદાચ કોઇ એ ધર્મની ઓથે આવીને ઉભો યે રહે તો તેની સાથે કોઇ પણ જાતની છૂટ કે મમત્વભાવ રાખવાની ઉદારતા મહાવીરના પૂજારીઓ આપણે ધરાવતાજ નથી. આવી સ્થિતિમાં મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કેમ થઇ શકે ? મહાવીરના પૂજારીઓની સંખ્યા કેમ વધી શકે ? ધર્મની સાથે સામાજિક બંધારણોને સંડોવાવવાં, એ વાસ્તવિક ધર્મને આબોહવામાં ડુબાવી રાખવા બરાબર શું નથી ? જગત્ જાગ્રત થયું છે. બુદ્ધિવાદનો જમાનો છે, વિજ્ઞાનની

કસોટી ઉપર જે ધર્મના સિદ્ધાન્તો સો ટચના સોનાની બરાબર ઓપી ઉઠે, એ ધર્મનો સ્વીકાર કરવાને આજે દુનિયા તૈયાર છે ત્યારે શુ મહાવીરના પૂજારીઓનુ એ કર્તવ્ય નથી કે– કોઈ પણ જાતિ કે કોઇ પણ દેશનો માણસ આ ધર્મનો આદર કરે–સ્વીકાર કરે, એને સર્વથા અપનાવવો ? અરે, જેઓ એક સમયે દૃઢ જૈન હતા, મહાવીરના પૂજારી હતા, પરન્તુ અત્યારે કાલના પ્રભાવે કે આપણી બેદરકારીથી વિખુટા પડી ગયા છે, એઓને અપનાવવા અને જૈન ધર્મની શીતલ છાયામા બેસાડી તેમની સાથે સર્વ પ્રકારનો વ્યવહ ર ચાલુ કરવો, એટલી પણ ઉદારતા મહાવીરના પૂજારીઓ ન કરી શકે, એના જેવો ખેદનો વિષય બીજો કયો કહી શકાય ? અતએવ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીનુ કર્તવ્ય છે કે મહાવીરના ધર્મનો જેમ વધુ પ્રચાર થાય, એને માનવાવાળા વધે, અને દુનિયા જૈન ધર્મના વાસ્તવિક સિદ્ધાન્તોને જાણે, એવા જે કઇ શકય ઉપાયો હોય, તે હાથમા લેવા, અને કોઈપણ દેશ કે જાતિનો માણસ યદિ જૈનધર્મ પાલન કરે છે, તો તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર રાખવાની ઉદારતા રાખવી, એ મહાવીર જયન્તીનો બીજો પ્રકાર છે ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ કે સ્વધર્મીની સાથે પરહેજ રાખવાનુ ફરમાન મહાવીરના ધર્મમાં છે જ નહિ સ્વધર્મી સાથે પણ પરહેજ–અનુદારતા રાખવાનુ કાર્ય તો તેજ કરી શકે છે કે જેણે મહાવીરના સામ્યવાદને ઓળખ્યો નથી ભગવાન્ મહાવીરે કોઇની

સાથે કોઇ દિવસ ભેદ ગણ્યો નથી. એને મન તો ધની કે નિર્ધન, પંડિત કે મૂર્ખ, બાલ કે વૃદ્ધ, હિંદુ કે મુસલમાન, ભક્ત કે અભક્ત, શત્રુ કે મિત્ર, આર્ય કે અનાર્ય—તમામ એક સરખા હતા. મહાવીર તમામ આત્માઓમાં એક સરખી અનંત શક્તિ જોતા હતા. અને અતએવ સંસારનો કોઇપણ આત્મા આત્મકલ્યાણનો—મોક્ષનો અધિકારી છે, એમ તેમણે માન્યું, સમજાવ્યું અને વર્તનમાં મૂકી બતાવ્યું હતું. 'સૂયગડાંગસૂત્ર'ની

पभूदोसे निराकिच्चा न विसज्झेज्ज केणइ ।
मणसा वयसा चेव कायसा चेव अंतसो ॥

આત્મ બળને હોરવી દ્વેષને દૂર કરી કોઇની પણ સાથે મન—વચન કાયાથી મરણ સુધી વિરોધ ન કરવાની આ પ્રભુ-આજ્ઞાનું રહસ્ય શું છે ? એ મહાવીરના પૂજારીઓ સમજશે કે ? મહાવીરનો ધર્મ—રાગ—દ્વેષને દૂર કરવાનો ધર્મ—જગતનો કોઇપણ મનુષ્ય પાલન કરવાનો અધિકારી છે અને જ્યાં એક ધર્મી તરીકેનો દાવો થયો એટલે ત્યાં એક બીજાની સાથે પરહેજ રાખવો પાલવે જ નહિ—રખાય જ નહિં અને જ્યાં સુધી કોઇપણ સમાજ આટલી ઉદારતા ન કરે ત્યાં સુધી તે સમાજે માનેલા ધર્મનો પ્રચાર કદિ સંભવિત જ નથી. અને તેથી મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારી પ્રત્યે એ કહેવું લગારે અત્યુક્તિવાળું નથી કે—ઉદારતા પૂર્વક મહાવીરના ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે સૌથી પહેલાં સ્વધર્મિઓને અપનાવવાની—સાથે

લેવાની-જ જરૂર છે અને તેમ થાય તો જ મહાવીરનો ધર્મ પ્રચાર પામે અને મહાવીરની વાસ્તવિક જયન્તી ઉજવી ગણાય

હવે ત્રીજો પ્રકાર મહાવીરના 'શાસન' સબધી છે 'શાસન' શબ્દથી અહિ 'આજ્ઞાઓ'થી મતલબ છે મહાવીરની આજ્ઞાઓનુ પાલન એજ મહાવીરની સાચી જયન્તી આ આજ્ઞાઓનુ પાલન આપણે-મહાવીરના પૂજારીએ કેટલુ કરીએ છીએ, એ પ્રત્યેક પૂજારીએ વિચારવુ ઘટે છે

કોઇપણ પિતાનો સાચો પુત્ર તેજ કે જે પિતાની આજ્ઞાનુ પાલન કરે કોઇ પણ માલીકનો સાચો સેવક તેજ છે કે જે માલીકની આજ્ઞાઓને શિરોધાર્ય ગણે અને કોઇ પણ દેવનો સાચો પૂજારી તેજ છે કે જે તે દેવની આજ્ઞાઓનુ સિરસાટે પાલન કરે આપણે તો મહાવીરના પૂજારી, મહાવીર એટલે જગતના પિતા, મહાવીર એટલે જગતના માલીક મહાવીરની આજ્ઞા એ આપણા માટે આપણુ સર્વસ્વ હોવુ જોઇએ મહાવીરની આજ્ઞા એ આપણા માટે શિરસાટે પાલનીય હોવી જોઇએ આપણા હાડકાં, ખૂન અને રોમ રોમમા મહાવીરની આજ્ઞાપાલનનો ભાવ ઓતપ્રોત થઇને રહેવો જોઇએ, અને તોજ આપણે મહાવીરના પૂજારી તરીકે શોભી શકીએ-દાવો કરી શકીએ આપણે જે કઇ કરીએ તે મહાવીરના માટે, મહાવીરની શોભામાંજ આપણી શોભા નહિ કે આપણી શોભાને મહાવીરની શોભા બતાવીએ પરન્તુ અત્યારે શુ થઇ રહ્યુ છે ? કયાછે મહાવીરની આજ્ઞાનુ

પાલન ? પોતાના સ્વાર્થની ખાતર યશ-કીર્તિના લોભની ખાતર ધર્મના ઓઠા નીચે હટ્ટીસલાઓ ચલાવ્યા જવા, એ શું મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન છે ? મહાવીરના વેષને નાગે મોજે ઉડાવવી, એ શું મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન છે ? ઉત્સર્ગને અપવાદ અને અપવાદને ઉત્સર્ગ બતાવી સ્વાર્થ સાધવા રાતદિન તત્પર રહેવું, એ શું મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન છે ? સમાજ કે જાતિનું ગમે તે થાય, પરન્તુ પોતાના પટારા તર કરતા રાત દિવસ મચ્યા રહેવું, એ શું મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન છે ? પોતાને પૂજાવવાની ખાતર શાસન પ્રભાવના કે ધર્મની ઉન્નતિનાં બ્હાનાં બતાવી ભોળા જીવોને ભરમાવી પૈસાનું પાણી કરાવવું, એ શું મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન છે ? કેવળ પોતાની સત્તા કાયમ રાખવા માટે તીર્થોની કે સંઘોની પણ ભેદરકારી કરવી, એ શું મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન છે ? લોભવૃત્તિઓને તૃપ્ત કરવા માટે ધર્મની ક્રિયાઓમાં ટેકસો રાખવા રખાવવા અને તે નિમિત્તે દ્રવ્યસંગ્રહ કરવો-કરાવવો, એ શું મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન છે ? મહાવીરનો પ્રત્યેક પુજારી મહાવીરની આજ્ઞાઓનું કેટલું પાલન કરે છે, એનો સ્વયં વિચાર કરી લે. અને જ્યાં સ્વયં આજ્ઞાનું પાલન નથી, ત્યાં મહાવીરના નામની ઘંટડી વગાડયા કરવી, જય બોલાવ્યા કરવી, એ ક્યાં સુધી સાર્થક છે એનો વિચાર ડાહ્યા માણસો સ્વયં કરી શકે તેમ છે. મહાવીરની પ્રથમ આજ્ઞા રાગ-દ્વેષને

કમ કરવાની છે ખરૂ કહીએ તો જૈન ધર્મીનુ પ્રથમ લક્ષણુજ રાગ દ્વેષને પાતળા કરવા એ છે, પરન્તુ જ્યા રાગ-દ્વેષની પ્રબળતા હોય, અને ઇર્ષ્યાગ્નિ રાતદિવસ પ્રજ્વલિત રહેતો હોય, ત્યા જૈનત્વ છે-મહાવીરના પૂજારીપણુ છે, એ કેમ માની શકાય ? મહાવીરના પૂજારીઓ વિચારશે કે આપણામા રાગ-દ્વેષની ન્યૂનતા કેટલી થઇ છે ? અરે, અમારા ત્યાગી મહાત્માઓ જ પહેલા વિચારે રાગ દ્વેષની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ કારણ છે કે-ગણ્યા ગાઠયા ચારસો સાધુઓ પણ પોતાનુ સગઠન નથી કરી શકતા ? રાગ દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ કારણ છે-કે આજે આપણા તીર્થો આવી ભયકર સ્થિતિમા આવી પડવા છતા બધા સાધુઓ મળીને કોઈ પણ જાતના એક નિશ્ચય ઉપર નથી આવી શકતા ? રાગ દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજુ કયુ કારણ છે કે-સખાવતે બહાદુર ગણાતી જૈન સમાજમા એક પણ આદર્શ સસ્થા હયાતી ભોગવતી નથી ? રાગ દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ કારણ છે કે પોતાના સમુદાયના સાધુઓમાના કેટલાક શિથિલાચારી અને સ્વચ્છદી થઈ રહેવા છતાં તેઓના ઉપર કોઇ પણ જાતનો અકુશ રાખી શકતા નથી ? અને રાગ દ્વેષ તથા ઈર્ષ્યાની પ્રબળતા સિવાય બીજુ શુ કારણ છે કે આટલા ન્હાના સમુદાયમા પણ જુદા જુદા વાડાઓમા ગૃહસ્થોને ખેચી જવાની તાણુતાણી થઇ રહી છે ? વિચારવાની જરૂર છે બહુજ વિચારવાની જરૂર

છે મહાવીરના પૂજારીઓમાં-વીતરાગના ઉપાસકોમાં આટલો રાગ દ્વેષ શોભે ? ધર્મ કે સમાજ ઉન્નતિનાં કાર્યોમાં પણ એક બીજાની સહાનુભૂતિ ન હોય, એક બીજાનું અનુમોદન ન હોય, એના જેવો ઈર્ષ્યાગ્નિ બીજો કયો હોઈ શકે ? જ્યારે આવી અવસ્થા છે, તો પછી આપણે કેમ કહી શકીએ કે આપણે મહાવીરના પૂજારીઓ મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન કરીએ છીએ ? અને જ્યાં મહાવીરની આજ્ઞાનું પાલન જ ન હોય, ત્યાં મહાવીર જયન્તી-વાસ્તવીક જયન્તી ઊજવી એ કેમ મનાય ?

અતએવ મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ મહાવીરનો ધર્મ અને મહાવીરની આજ્ઞાઓ તરફ ધ્યાન આપીનેજ પ્રત્યેક કાર્ય કરવાની જરૂર છે. મહાવીર આજ્ઞા કરે છે કે તમે જગત્‌ના પ્રાણી માત્ર સાથે **મૈત્રીભાવ** રાખો. જ્યારે આપણે ઘરમાં પણ ભાઈઓ ભાઈઓમાં પણ વૈર વિરોધ અને ઈર્ષ્યાઓ રાખીએ, એ કેમ પાલવે ? મહાવીર આજ્ઞા કરે છે અને પોતાના વર્તનથી બતાવી આપે છે કે તમે તમારા દુશ્મન ઉપર પણ-તમારૂં ખરાબ કરનારા ઉપર પણ સ્નેહ કરો-તેને આપનાવો અને **વેરનો બદલો વેરથી ન લેતાં શાંતિથી લ્યો.** જ્યારે આપણે અવૈરીને હિતકારીને પણ વૈરી માની ઈર્ષ્યા અને દ્વેષથી એનું બુરૂ કરવા રાત દિવસ મચ્યા રહીએ, એ કેમ શોભે ?

पन्नगे च सुरेन्द्रे च कौशिके पादसंस्पृशि ।
निर्विशेषमनस्काय श्रीवीरस्वामिने नमः ॥

આ શ્લોકનો પાઠ કરી ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કરનારા આપણે એના રહસ્યનો જરાયે વિચાર ન કરીએ, એ કેમ ઉચિત ગણાય ?

અને તેટલા માટે મહાવીરના પ્રત્યેક પૂજારીએ આજથી મહાવીરના જન્મ દિવસથી નિશ્ચય કરવો જોઇએ કે—

૧ હુ મહાવીરના ધર્મને માનનારી પ્રત્યેક વ્યક્તિને અપનાવીશ અને તેની સાથે કોઇ પણ જાતનો ભેદભાવ રાખીશ નહિ

૨ હુ મહાવીરના ધર્મની પ્રભાવનાનુ કોઇ પણ કાર્ય હશે તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરીશ, અને મારાથી બનતી કોઇ પણ મદદ દેવાને તૈયાર રહીશ

૩ હુ મહાવીરના કોઇ પણ પૂજારીની—પછી તે ગૃહસ્થ હોય કે સાધુ—નિદા નહિ કરૂ, તેમ ઈર્ષ્યા પણ નહિ કરૂ

૪ હુ જેમ બનશે તેમ જગતના પ્રાણિ માત્ર સાથે મૈત્રીભાવ ધારણ કરી તે આત્માઓને મારા આત્માની બરાબર સમજીશ, અને તેમના પ્રત્યેના દ્વેષ ભાવથી દૂર રહીશ

૫ હુ મહાવીરના ધર્મને બટ્ટો લાગે, એવુ કામ કદિ નહિ કરૂ અર્થાત્ મહાવીરના શાસનની અપભ્રાજના થાય, એવા કાર્યોથી વેગળો રહીશ

મહાવીરનો પ્રત્યેક પૂજારી મારા આ નમ્ર નિવેદન તરફ ધ્યાન આપે અને યત્કિંચિત અંશમા પણ તેનુ પાલન કરવા પ્રેરાય એટલુ અંત કરણથી ઇચ્છી વિરમુ છુ !

વખત જ્ઞાનવાદ તો કોઇ વખત સત્તાવાદ વધી પડે છે આવા જ 'વાદો'મા એક ગુરૂડમવાદ પણ છે ભારતવર્ષના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી અત્યારે જો કોઇપણ 'વાદ'નુ જોર ફેલાયુ હોય તો તે ગુરૂડમવાદ છે તેમા પણ જૈન-સમાજમા તો આ ગુરૂડમવાદનુ અત્યારે એકછત્ર સામ્રાજ્ય થયુ હોય તેમ જોવાય છે

ગુરૂડમવાદ અથવા ગુરૂડમશાહી, એ 'નાદરશાહી'નો પ્રતિધ્વનિ છે સત્તાના મદમા મસ્ત બની બીજાને કુચડવા, પોતાની સત્તાથી ગમે તેવા અધર્મો કે અત્યાચારો ફેલાવવા, ધર્મના કે પુણ્યના ઓઠા નીચે જુલ્મો કે અનીતિઓ કરવી, તેમ સ્વર્ગ-નરકની ચાવિઓ પોતાના હાથમાજ હોવાનુ લોકોને ભાન કરાવી ધર્મના નામે ગમે તેવા ઢકોસલા ચલાવવાં, એ ગુરૂડમવાદિયોનુ પ્રધાન લક્ષ્યબિન્દુ હોય છે

આ ગુરૂડમવાદના ઉપાસકો ન કેવળ ગૃહસ્થો જ છે, પરન્તુ મહાવીરના વડીલ પુત્ર તરીકેનો દાવો કરનારા અને 'મહાવીર'ના નામે જનતાને ભ્રમમા નાખનારા કેટલાક સાધુઓ પણ છે બલ્કે એમ કહેવામા આવે કે ગુરૂડમવાદનો મ્હોટે ભાગે પ્રચાર તેઓ દ્વારાજ થઇ રહ્યો છે તો તેમા કઇ ખોટુ નથી

સાધુ એટલે ત્યાગનુ મદિર, સાધુ એટલે પ્રેમની મૂર્ત્તિ સાધુ એટલે ઉત્તમ ચદન, અને સાધુ એટલે સુગધી પુષ્પ

સાધુને સાંસારિક ખટપટો સાથે શો સંબંધ ? સાધુને ક્લેશ અને ઝઘડાઓના શી જરૂર ? સાધુથી ક્રોધાદિ કષાયો કેમ કરી શકાય ? અને સાધુથી અધ્યાત્મઓ ભાગતા કેમ ફરે ? પણ અહિં તો 'સાધુવાદ' નથી 'સત્તાવાદ' છે. અહિં તો 'ગુરૂડમવાદ' છે. અમે સાધુ એટલે અમારાથી બધુ થઇ શકે. समरथको नहि दोस गुसाइं । અમે સાધુ થયા એટલે સત્તાના મદમા ગમે તેને ગમે તેવાં કટુવચનો સંભળાવી શકીએ, અમે સાધુ એટલે શિષ્યોને આગળથી મોકલી સામૈયાં અને ધુમધામો માટે પ્રેરણાઓ કરાવી શકીએ. અમે સાધુ એ-ટલે સાચું કહેનારાઓ ઉપર પેટ ભરી આક્રમણો—આક્રોશ કરી શકીએ. અમે સાધુ, એટલે નજીવો મતભેદ ધરાવનાર કે વિચાર સ્વાતંત્ર્ય રાખનારને સંઘબહાર કે જાતિબહારની શિક્ષાઓ કરા કરાવી શકીએ. અમે સાધુ, એટલે આત્મકલ્યાણનો સીન ઉભો કરી, ગમે તેવા બાળકો કે અબળાઓને દીક્ષા આપવા નસાડી ભગાડી શકીએ. અમે સાધુ, એટલે જયાં જઇએ ત્યાં શ્રાવકોએ ઉત્સવો ધૂમધામો—ઉજમણાં—ઉપધાનો કરવાં જ જોઇએ. અને તે નિમિત્તે અમારી વાહવાહ પેપરોમાં આવવીજ જોઇએ. પછી ભલે સમાજનાં લાખો મનુષ્યોને એક વખતનું અન્ન પણ ન મળતું હોય. ભલે, લાખો બાળકો અને યુવકો અશિક્ષિત અવસ્થામાં જીવનો ગુજારતા હોય, ભલે હજારો વિધવાઓ રોટલીના ટુકડા માટે સગાં સબંધીઓ અને બીજાઓને ત્યા ભટકી ઠોકરે ચઢતી હોય. અમને તેની દરકાર

નથી અમારે તો અમારૂ કામ છે અમારૂં નામ થવુ જોઇએ ફલાણા ગામમા ફલાણા મહારાજના પધારવાથી આવો અપૂવ ઉત્સવ થયો હતો અને આટલા દિવસ નોકારશીઓ ઉઠી હતી, તેમ ફલાણા ફલાણા ગામોથી પ્રસિદ્ધ શેઠ બોલાવવામા આવ્યા હતા, એમ પેપરોમા આવવુંજ જોઇએ અમે તો સાધુ, એટલે સાહિત્યસેવક તરીકેના કે એવુ કાંઇ પણ સ્વાગ રચી લોકો પાસેથી પૈસા કઢાવીજ શકીએ, પછી પૈસાનો ભલે તેવો દુરૂપયોગ થતો હોય

ગુરૂડમવાદિયો પોતાની સત્તાના અભિમાનમા શુ શુ નથી કરી શકયા અને શુ શું નથી કરતા ? આજ ગુરૂડમ-વાદિયોના ઉપદ્રવોથી જૈનસમાજ કેટલી ત્રસ્ત બની રહી છે ? એક પણ કાર્ય સર્વાગ સુદર નથી બની શકતુ એનુ શુ કારણ છે ? ગુરૂડમવાદિયોનો ગુરૂડમવાદજ ભૂલવુ જોઇતુ નથી કે આપણી પ્રસિદ્ધ પેઢીઓ ગુરૂડમવાદિયોના ફદમા ન ફસાઇ હોત, તો આજે તેના પ્રત્યે જે મતભેદ જોવા પામીએ છીએ, તે કદાપિ જોવા ન પામતે એ ગુરૂડમવાદિયોનો જ પ્રતાપ છે કે આજે આપણા તીર્થો ખાસ કરીને શત્રુજય તીર્થ આવા ભયભીત સ્થિતિમા આવી પડયુ છે એ ગુરૂડમવાદિ યોનોજ પ્રતાપ છે કે મ્હોટા મ્હોટા મદિરોમા લાખોની મિલકતો હોવા છતાં તે મિલકતથી ધર્મના કે સમાજના કાર્યોને લગાર પણ ફાયદો પહોચતો નથી, બલ્કે એ મિલ કતોનો દુરૂપયોગ થઇ રહ્યો છે એ ગુરૂડમવાદિયોનો જ

પ્રતાપ છે કે–ઉપધાનો અને એવી બીજી બીજી ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં પણ આજે ટેકસો હયાતી ભોગવી રહ્યા છે. એ ગુરૂડમવાદિયોનો જ પ્રતાપ છે કે આવા કટોકટીના સમયમાં પણ જૈન સાધુઓ પોતાનું સંગઠન કરી શકતા નથી. એ ગુરૂડમવાદિયોનોજ પ્રતાપ છે કે જૈનધર્મ પાળનારી અનેક જાતિયો આજે અન્યાન્ય ધર્મોમાં ભળી ગઇ છે. એ ગુરૂડમ-વાદિયોનોજ પ્રતાપ છે કે જૈન સમાજનો સામાન્ય વર્ગ આજે સાધુના નામથી ભડકી રહ્યો છે. ગુરૂડમવાદિયોએ જૈન સમાજમાં શું શું નથી કર્યું ? સમાજની છિન્નભિન્ન અવસ્થા ગુરૂડમવાદિયોના ગુરૂડમવાદને આભારી છે. મ્હોટાં મ્હોટાં શહેરોમાં વાડાઓ બંધાઇ જવા, એ ગુરૂડમવાદિયોના ગુરૂડમ વાદને આભારી છે. આદર્શ અને અતિ ઉપયોગી સંસ્થાઓને તોડી પાડવાનો પવિત્ર (!) પ્રયત્ન ગુરૂડમવાદિયો જ કરે છે, પોતાની અધમતાને ઢાંકવા બીજાની ઉત્કૃષ્ટતાને અપકૃષ્ટતાના આકારમાં બતાવવાનું કાર્ય ગુરૂડમવાદિયો જ કરી રહ્યા છે. જિનમંદિર જેવાં શાન્તિનાં અને ધ્યાન કરવાનાં સ્થાનો અશાન્તિમય અને આડંબરી ગુરૂડમવાદિયોએ જ બનાવી મૂકયાં છે. ગુરૂડમવાદિયોએ શું નથી કર્યું ? એમના પવિત્ર (!) ગુરૂડમવાદનો પ્રભાવ એમણે કયાં નથી પાડયો ? અને તેમ કરીને એ ગુરૂડમવાદથી તેઓ ચોકકસ ઉપાશ્રયના માલીક બની બેસવા છતાં પોતાને અનગાર, ચોક્કસ ક્ષેત્રો-માંજ વિચરનારા હોવા છતાં પોતાને દેશ દેશાન્તર વિહારી,

ચોક્કસ ગૃહસ્થોના ઘરોમા જ ગોચરીએ જનારા હોવા છતા પોતાને ભૈક્ષ્યમાત્રોપજીવી, ખૂબ ભારે ભારે કિમતની કામળો અને દુશાલા રાખવા છતા અને બીજા ઉપકરણોના પટારા ભરી તેના ઉપર મૂર્ચ્છા રાખવા છતા પોતાને નિષ્પરિગ્રહી કહેવરાવે છે, એટલુ જ નહિ પરન્તુ ક્રોધની મૂર્તિ હોવા છતા ક્ષમાશ્રમણ, કપટ-પ્રપ ચમા રાત દિવસ મચ્યા રહેવા છતા નિષ્કપટી, શાસનની અદર શત્રુતાના કામો કરવા છતા પોતાને શાસનસમ્રાટ્, આકઠ અજ્ઞાનત ભરેલી હોવા છતા પોતાને મહાન્ પ ડિત, આચાર્યનો કે સાધુનો એક પણ ગુણ શોધ્યો ચે જડે તેમ ન હોય છતા પોતાને સૂરીશ્વર, અને મહામુનિરાજ, તેમ कहींकी ईंट कहींका रोडा,भानुमतिने कुणवा जोडा વાળી કહેવત પ્રમાણે ઈધર-ઉધર રખડાઉ સ્વચ્છદી સાધુઓને સાથે ફેરવવા છતા પોતાને મ્હોટા સમુદાયના નાયક કહેવરાવવા અને મનાવવા તૈયાર થનારા ગુરૂડમોની કરતૂતોથી હવે સમાજે સાવધાન થવાની જરૂર છે

આવા ગુરૂડમો ન કેવળ સાધુવર્ગમાજ છે પરન્તુ ગૃહસ્થવર્ગમા પણ તેની સ ખ્યા કઇ કમ નથી કહાપણ બુદ્ધિ કે ભલાઇની સાથે બારમો ચ દ્રમા ધરાવનાર કેવળ લક્ષ્મીના મદમા મસ્ત રહી બીજા નિર્ધન કે અલ્પધનવાળાઓને હલકા -નીચ-કે ગુલામ સમજનારા ગુરૂડમોનુ અસ્તિત્વ જેમ જૈન સમાજમા છે, તેમ, आधीमे अक्कलमें और सब,देढ अक्कल हम સમજનારા કેટલાક કેળવાયલાઓ, બીજાને અશિક્ષિત

અસમજદાર અને મૂર્ખ સમજી પોતાની વાગડોર જે એક હત્થુ સત્તાથી ચલાવી રહ્યા છે, અથવા ચલાવવાની કોશીશ કરી રહ્યા છે, એ પણ એક જાતના ગુરૂડમો જ છે. આવા ગુરૂડમો જો મંદિરોના ટ્રસ્ટી હોય તો ત્યાં તેઓ તે મંદિરોની મિલકતને પોતાની મિલકતની માફક ગમે તેમ તેનો વ્યય કરી શકે. જો તેઓ કોઇ ગામના સંઘના આગેવાન છે, તો તેઓ પોતાની આગેવાનીના મદમાં કોઇની મિલકત દાવ-પેચથી પચાવી પાડે, ધારે તેને સમાજમાં ઉતારી પાડે કે ગમે તેમ કરે. એમને કોઇનાથી કંઇ કહી શકાયજ નહિ.

મતલબ કે ગૃહસ્થવર્ગમાં પણ આવા ગુરૂડમો અવશ્ય છે. અને એઓ પોતાના ગુરૂડમવાદનો ઉપયોગ ખૂબ કરી શકે છે પરન્તુ એ ગુરૂડમોએ સમજવું જોઇએ છે કે કોઇપણ જાતની સત્તા, બીજાઓના ઉપર જુલ્મ ગુજારવા માટે નહિં, પરન્તુ બીજાઓને અપનાવવા માટે પ્રાપ્ત થાય છે. સમાજ કે જાતિ, ધર્મ કે સમ્પ્રદાય, સભા કે સોસાઇટી, સંસ્થા કે પેઢી-ગમે ત્યાં આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરો, પરન્તુ તે આધિપત્યનો-ગુરૂડમતાનો દુરૂપયોગ આ વીસમી સદીની જનતા તો કદિ પણ સહન કરી શકે નહિ. જમાનો બદલાયો છે પ્રાચીન સમયમાં પણ સમાજની દૃષ્ટિએ, ધર્મની દૃષ્ટિએ, કાર્યકર્તાઓની દૃષ્ટિએ મહાન્ પુરૂષો-સત્તાધારી પુરૂષો અવશ્ય થયા છે, પરન્તુ તેઓ આજ કાલના સત્તાધારીયોની ગુરૂડમવાદી નહોતા ચલાવતા. કારણ કે તેઓ પોતાને એક સત્તાધારી નહિ, પરન્તુ સેવક

તરીકે ઓળખાવના હતા એમણે પોતાની ગુરૂતા-મ્હોટાપણાનો લાભ બીજાએને સનાવવામા, રંજાડવામા, અન્યાય કરવામાં ન્હોતો લીધો, પરન્તુ જે જે વિષયમા તેઓ મ્હોટા ગણાયા તે તે વિષયને લગતાં મહત્વના કાર્યો કરવામાં લીધો હતો અને તેનુજ એ કારણ હતું કે તેઓ આજે પોતાના નામો ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમા સુવર્ણાક્ષરે અંકિત કરાવી ગયા છે

સંપ્રતિ, શ્રેણિક, ચંદ્રપ્રદ્યોત, આમ, વિક્રમાદિત્ય, વનરાજ અને કુમારપાલ જેવા જૈનરાજાઓ અને શકડાલ, વિમલ, ઉદયન, વાગભટ, વસ્તુપાલ, તેજપાલ, ભામાશા અને કર્મચંદ્ર જેવા સત્તાધારી જૈન મંત્રિયો ધારતે તો આજના કંગાલ સત્તાધારી જૈન ધનાઢયો અને કહેવાતા કેળવાયલાઓ કરતા કેટલાએ ગુણો પોતાનો ગુરૂડમવાદ ફેલાવી શકતે ? પરન્તુ નહિ તેઓ પોતાને ધર્મના, સમાજના, અને સાધર્મિક ભાઇના એક સેવક તરીકે સમજતા હતા બીજા ભાઈઓની ઉન્નતિમા જ પોતાની ઉન્નતિ અને અને કીર્તિ સમજતા હતા આ વી રીતે જૈન રાજાઓ અને મંત્રિઓજ નહિ, પેથડશા, ઝાંઝણ, જગડુશા, જગસિંહ, ભામાશાહ, જાવડ ભાવડ સારંગ અને ખેમાહડાલિયા જેવા ધનાઢય ગૃહસ્થો પણ ઓછા નથી થયા પરન્તુ તેમણે આવો ગુરૂડમવાદ તો ન્હોતોજ ચલાવ્યો તેઓ બીજા સાધારણ સ્થિતિના લોકને કોઇ ચીજ નહિ સમજવાનો મુત્તામદ તો ન્હોતા જ ગણના આવીજ રીતે ભદ્રબાહુસ્વામી, ઉમાસ્વાતિવાચક, હરિભદ્રસૂરિ, રત્ન

પ્રભસૂરિ, કાલિકાચાર્ય, બપ્પભટ્ટિ, સિદ્ધર્ષિ મહારાજ, યશોભદ્રસૂરિ, મલ્લવાદી, મલધારી હેમચંદ્ર, વાદિદેવ-સૂરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય અને હીરવિજયસૂરિ આદિ મહાન્ પ્રભાવક આચાર્યો એવા થઈ ગયા છે કે જેમની આગળ અત્યારના આચાર્યો અને સાધુઓ ચરણરજ સમાન જ ગણી શકાય. તે મહાન્ આચાર્યો આખા સમાજ ઉપર પોતાની સત્તા ધરાવી શકતા હતા. સમાજનું એક પાનું પણ એમની આજ્ઞા સિવાય ન હાલી શકે, એટલી સત્તા અને યોગ્યતા રાખતા હતા, પરન્તુ કોઇ કહી શકે તેમ છે કે તેમણે સમાજમાં ગુરૂડમવાદ ચલાવ્યો હતો ? ખરી વાત તો એ હતી કે તેઓ પોતાના મહત્ત્વ કરતાં શાસનનું મહત્ત્વ વધારે સમજતા હતા. તેમને પોતાની કીર્ત્તિ કરતાં શાસનની કીર્ત્તિ વધારે પ્યારી હતી. પોતાના રાગી કરતાં શાસનરાગી બનાવવાનું તેમને વધારે પસંદ હતું. પોતાના સ્વાર્થ કરતાં જગત્નો સ્વાર્થ—જગત્નું કલ્યાણ તેમને વધારે ગમતું હતું, અને તે જ કારણ હતું કે—જેમ તેઓ આખી સમાજને અપનાવતા હતા, તેમ આબાલવૃદ્ધ સારી સમાજ તેમને અપનાવતી હતી. તેઓ સમાજની નાડને તપાસનારા સાચા વૈદ્યો હતા. તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જાણનારા સાચા સમયજ્ઞ હતા. તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઇને જૈન કલ્યાણના કાર્યો કરવાં વધારે પસંદ કરતા હતા, નહિં કે—'પોછેસે ચલી આતી હૈ' એ કહેવતનો ચરિતાર્થ કરવામાં લોકકલ્યાણ સમજતા હતા. સમય પર, શાસનને માટે પ્રાણ આપવાને તેઓ

તૈયાર રહેતા જૈનધર્મની પ્રભાવના માટે માન કે અપમાનની પણ તેઓ દરકાર નહિ કરનારા હતા સક્ષેપમા કહીએ તો તેઓ સત્તાવાદમા–ગુરૂડમવાદમા નહિ માનનારા હતા, પરન્તુ શાસનવાદમા માનનારા–સેવાભાવને પસદ કરનારા હતા તેઓનો દઢ વિશ્વાસ હતો કે સેવા કરવામા આત્મકલ્યાણ સમાયલુ છે, નહિ કે સત્તા ભોગવવામા

અમારા આચાર્યો, પન્યાસો, મુનિવરો અને ગૃહસ્થવર્ગ, કે જેઓ ગુરૂડમવાદમા માનનારા છે, એઓએ આપણા તે પૂર્વ પુરૂષોના જીવનો ઉપર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે અને તેવીજ રીતે જેઓને શાસનનો પ્રેમ છે, જેઓ મહાવીર પ્રકાશિત મૈત્રીભાવમા માનનારા છે, જેઓ જૈનધર્મની વાસ્ત વિક પ્રભાવનાને ચાહનારા છે, જેઓ જૈનસમાજમા ફેલાયેલા આ અધકારથી કટાળેલા છે, જેઓ વાસ્તવિક સત્યનો દીપક જન જગતમા પ્રકાશવા ચાહે છે, જેઓને પોતાના સાધર્મિક ભાઈઓની દાઝ છે, અને જેઓ આ જુલ્મને અધર્મનુ કારણ સમજે છે, તેઓએ હવે જાગ્રત થવાની જરૂર છે

જેના હૃદયમા સત્ય સૂર્ય ઝળહળી રહ્યો છે, એનાથી અધર્મ સહન ન જ થઈ શકે એમણે ચેતવુ જ રહ્યુ એમણે સઘબહાર કે જાતિ બહારનો ભય ત્યાગવોજ રહ્યો એમણે જૂઠા દાક્ષિણ્યને દેશવટો આપવોજ રહ્યો એમણે સમાજના ભલા માટે ફકિરી લેવીજ રહી એમણે ગુરૂડમ-

વાદિયોના ઉપદ્રવોને ત્રાસાનીર્થા વધાવી લેવા કમર કસવીજ જોઇએ. એમણે જગતના કલ્યાણને માટે કેશરીયાં કરવાં જ જોઇએ. એમણે सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् न ब्रूयात् सत्यमप्रियम् એ નીતિને સ્યાદ્વાદની દૃષ્ટિથી નીહાળી નગ્ન સત્ય કહેવાને બહાર પડવુંજ જોઇએ. મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આવા ગુરૂડઅવાદિયોથી જગતને સાવધાન કરવા માટે એક ટુકડીએ બહાર પડવાની જરૂર છે. આવી એક ટુકડી કેવળ આજ કાર્યને માટે ફકીરી લઇને બહાર નીકળે અને ગામે ગામ, શહેરે શહેર, ગલીયે ગલીયે અને બજારે બજારે જાહેર વ્યાખ્યાનો દ્વારા, છૂટાં હેંડબીલો અને ટ્રેકટો દ્વારા, સભાઓ અને સોસાઇટીયો દ્વારા જૈન સમાજના પ્રત્યેક અંગમાં રહેલો સડો અને તે કોની દ્વારા થઇ રહ્યો છે? શા માટે થઇ રહ્યા છે? એ સડાઓને દૂર કરવાના વાસ્તવિક શા શા ઉપાયો છે? એ બધી હકીકતો જરા પણ દાક્ષિણ્યતા કે શેહ રાખ્યા સિવાય, જરા પણ મીઠું મરચું કે ઓપ ચઢાવ્યા સિવાય જ નગ્ન સત્ય રૂપે પ્રકાશ કરવું જોઈએ પરન્તુ સબુર, આવું કામ માથે લેનારાઓએ સાચા આદર્શ બનવાની જરૂર છે. સત્યની મૂર્ત્તિ બનવાની જરૂર છે. સાચા ત્યાગી બનવાની જરૂર છે. જો આમ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરીને એક ટોળી બહાર પડે તો જરૂર ગુરૂડમવાદિયોનું જોર ઓછું થાય. અને સમાજ કાંઇક પોતાનું કર્ત્તવ્ય સમજતી થાય શાસનદેવ એવા ગુરૂડમવાદિયોને સદ્બુદ્ધિ આપો, એ જ ઇચ્છી વિરમું છું.

(૨૩)

इतो भ्रष्टस्ततो नष्ट.

જૈનધર્મ કે જૈનસમાજના ઉન્નતિના કાર્યમા મ્હોટો ફાળો મુનિરાજોએ આપેલો છે એ વાતની સાક્ષી ઇતિહાસનુ પ્રત્યેક પૃષ્ટ આપી રહ્યુ છે એમા કોઇથી પણ ના પાડી શકાય તેમ નથી અને એ વાત બિલકુલ સત્ય છે કે રાતદિવસ દ્રવ્યની અને કુટુબ કબીલાની રક્ષા કરવાની ધુનમા રાચીપચી રહેલા ગૃહસ્થો, સસારની સમસ્ત ઉપાધિઓથી અલગ થયેલા, ત્યાગની મૂર્ત્તિસમાન મુનિરાજોથી કદિપણ આગળ વધી શકેજ નહિ કોઇ પણ કાર્યમા મુનિરાજોથી વધુ

કાર્ય કરી શકે નહિ, એ મારૂં દૃઢમન્તવ્ય છે. પરન્તુ તે મુનિરાજો વધારે કાર્ય ક્યારે કરી શકયા હતા ? પોતાના લક્ષ્યબિંદુને સ્મરણમાં રાખ્યું હતું ત્યારેજ. લક્ષ્ય ભૂલી જનારા ગૃહસ્થો કે સાધુ કોઇ પણ પોતાનું ધાર્યું કાર્ય કરી શકતા નથી. બલ્કે તેઓની સ્થિતિ इतो भ्रष्टस्ततो नष्टः જેવીજ થાય છે. દાખલા તરીકે વર્ત્તમાન સ્થિતિ. વર્ત્તમાન સમયમાં આટલા આટલા આચાર્યો, પંન્યાસો, મુનિરાજો હોવા છતાં અને ગૃહસ્થવર્ગમાં પણ સમયાનુસાર સારા સારા ધનાઢયો હોવા છતાં જોઇએ તેવી ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી, એનું શું કારણ છે ? એકજ કારણ, કે બન્ને વર્ગ પોત પોતાનું લક્ષ્ય ચૂકેલ છે. દાખલા તરીકે ચાતુર્માસનો સમયજ આપણે જોઇએ.

ચાતુર્માસ નજીક આવવાનું થાય છે, એટલે ગૃહસ્થો પોત પોતાના ગામોમાં મુનિરાજોને લઈ જવા માટેની તૈયારી કરે છે. જ્યારે મુનિરાજો પણ ક્ષેત્રો પસંદ કરવાનો ઉદ્યમ આદરે છે. પરંતુ આ બન્ને વર્ગમાં પોત પોતાનું લક્ષ્ય ભૂલાયું છે એ ભાગ્યેજ કોઇ જોઇ શકે છે.

મુનિરાજોને આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરી પોતાના ગામોમાં ચાતુર્માસ કરાવવામાં હેતુ શો હોવો જોઇએ, એ સંબંધી આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે સ્પષ્ટ જણાય છે કે—

" મુનિરાજોના રહેવાથી શાસનપ્રભાવનાનાં કાર્યો થાય, ધર્મક્રિયાઓ થાય. વ્યાખ્યાન-વાણીદ્વારા જિનપ્રવચનનો લાભ મળે, ધર્મ ચર્ચાદ્વારા નવાં નવા તત્ત્વોનું જ્ઞાન મળે, કુરિ-

વાસો દૂર થાય, આત્માશુદ્ધિ થાય, અને સારી સારી તપસ્યાઓ થાય " આજ હેતુ મુનિરાજોને ચાતુર્માસ રાખવાનો હોવો જોઇએ

તેવીજ રીતે મુનિરાજો પણ ક્ષેત્રોની પસંદગી એટલા માટે કરે છે કે—

" શાન્તિપૂર્વક ચારિત્રની આરાધના થાય, જ્ઞાન ધ્યાન તપ-જપાદિ થઇ શકે, બીજા જીવો ધર્મ પામે એને શિક્ષા આદિ સમાજોપયોગી કાર્યો થાય "

એ શુભદૃષ્ટિથી ક્ષેત્રોની પસંદગી કરવી જોઇએ

પરન્તુ વર્તમાન સમયમા તો ઘણે ભાગે આ બન્ને વર્ગના ઉદ્દેશોમાં ફર્ક પડી ગયેલો જોવાય છે

કોઇ પણ ગામના આગેવાનો મુનિરાજોને વિનતિ કરવા અગાઉ વિચારે છે કે—

" એવા સાધુને આપણે લાવો કે જેઓ આપણી હા એ હા કરે અને આપણો દોર સઘ ઉપર ચાલે છે એ બરાબર ચાલ્યા કરે "

વળી સાથે એ પણ વિચારે છે કે—" એવા ચલતા પુરજા સાધુને લાવો કે જેની ખટખટથી સઘમા ઉપજ સારી થાય " આમ મુનિરાજોને વિનતિ કરવામા જેમ આ વર્ગ પોતાનો ઐહિક સ્વાર્થ સાધવાની દૃષ્ટિ રાખે છે; તેવીજ રીતે મુનિરાજો પણ વિચારે છે કે—

"એવા ગામમાં ચોમાસું કરીએ કે જ્યાં મન ધાર્યું કાર્ય કરી શકાય. શ્રાવકો આપણા વળના હોય, શિષ્યાદિને પંન્યાસાદિ પદવી આપવી હોય તો ખૂબ ધુમધામપૂર્વક આપી શકાય. અથવા સ્વયં આચાર્યાદિ પદવી લેવી હોય તો બધા સમ્મત થાય. ઉપધાનાદિ ધુમધામો મનમાની રીતે કરી શકાય, અને તેની ઉપજ આપણે જ્યાં રાખવી હોય ત્યાં રાખી શકાય"

આવી રીતે મુનિરાજો પણ પહેલેથી વિચાર કરે છે. આ પ્રમાણે બન્ને વર્ગનાં લક્ષ્યો ચૂકાયાં છે. ધર્મબુદ્ધિ–ઉપકારની લાગણીથી કેટલા સાધુઓ ચોમાસાં કરે છે અને કયા શ્રાવકો ચોમાસાં કરાવે છે ?

વળી કેટલીક વખત તો કેટલાક મુનિરાજો એજ વિચારે કે "આ વખત મુંબઇ કે સૂરત ઉપડો કે જ્યાં સારી રીતે કામ તો થાય." (આ કામ કયું, એ વાચકો સ્વયં વિચાર કરી શકે છે.) વળી કેટલાક એવાં ક્ષેત્રો શોધે છે કે જ્યાં છોકરાઓને કે બાઇઓને દીક્ષાઓ માટે નસાડવા–ભગાડવાનું પણ સારી રીતે બની શકે. જ્યારે કેટલાક સાવ પતિત થયેલા ભ્રષ્ટાચારિઓ તો જ્યાં મનમાની ઇચ્છાતૃપ્તિઓ થાય, એવાંજ ક્ષેત્ર શોધે છે.

આ બધી મનોવૃત્તિયો લક્ષ ચૂકાયાનુંજ નિદર્શન ખડું કરે છે. શું કોઈ એમ વિચારે છે કે આ વખતે તો ચાલો એવા ક્ષેત્રમાં કે જ્યાં મુનિરાજોના વિહારના અભાવે લોકો

ધર્મ છોડી ગયા છે ? શુ કોઇ એમ વિચારે છે કે ચાલો એવા ક્ષેત્રમા કે જ્યા શ્રાવકો મ દિરોની સામે યે જોતા નથી, અને મ દિરમા મહતી આશાતનાઓ થઇ રહી છે ? શુ કોઇ એમ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમાં કે જ્યા જૈનોનુ એક પણ ઘર નથી ત્યા જઇ જૈનભાવના સ્થાપન કરીએ ? શુ કોઇ વિચારે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમા કે જ્યા માસાહાર વધી રહ્યો છે ત્યા ગમે તેટલા કષ્ટો સહન કરી-રહી-માસાહાર ત્યાગ કરાવી મુનિમ ગ ખુલ્લો કરીએ ? શુ કોઇ એમ વિચરે છે કે-ચાલો એવા પ્રદેશમા કે જ્યા કોઇ ન્હાનો મ્હોટો રાજા હોય તેને જૈનધર્મનો અનુરાગી બનાવીએ ?

જો મુનિરાજો આવી શાસનની લાગણીથી-ધર્મની બુદ્ધિથી-ખરી પ્રભાવનાનુ લક્ષ્ય રાખીને પોતાના વિહારો અને ચાતુર્માસના નિર્ણયો કરતા હોત-કરતા આવ્યા હોત, તો આજે જૈન ધર્મીઓની સ ખ્યા ગણી ગાઠી રહેવા પામત જ નહિ આજે જૈનધર્મ ગુજરાત કાઠિયાવાડના ખાબોચીયામા જઇને પડયોજ ન હોત, આજે મારવાડ-મેવાડ માલવામા અનેક મન્દિરોના બારણા બ ધ થયાજ ન હોત, બ ગાળ અને મગધ જેવા પ્રદેશમાં આટલો માસાહાર વધતજ નહિ, બ ગાળ ની લાખોની સ ખ્યામા વસ્તી ધરાવતા ‘ સરાક જાતિ ’ જૈનધર્મથી વિમુખ થતેજ નહિ

અમારા મુનિરાજો ક્ષેત્રે ની પસ દગી કયાન્ં કરવાની છે ? જે ક્ષેત્રોને પોતાના ગરાસ તરીકે મ ની રાખ્યા છે ત્યાની !

જ્યાં ખૂબ દાળ ગળે છે ત્યાંની ! જ્યા પોતાની ઈચ્છા મુજબ આહાર અને વસ્ત્રોની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાંની ! જ્યાં ચેલા ચાપટ વધારવા માટે છોકરાઓ નસાડી–ભગાડી શકાય ત્યાંની ! જ્યાં ધર્મના નામે ઢોંગ રચી મન ફાવ્યું કરી શકાય ત્યાંની ! અને અમે ઉપાશ્રયો પણ એજ પસંદ કરીશું કે જેને અમારા મઠ તરીકે માની લીધેલ છે અને જ્યાં બેસનાર શ્રાવકોની પાસે ગમે તેવી અસંભવિત–અસત્ય વાતને પણ સંભવિત અને સત્ય કહેવરાવી શકીએ છીએ.

અમને દરકાર નથી કોઈ રાજાને જૈન બતાવવાની, અમને દરકાર નથી જૈનધર્મની વાસ્તવિક પ્રભાવનાની. અમને દરકાર છે અમારી પ્રભાવનાની, અમને દરકાર છે અમારી ઇચ્છાતૃપ્તિઓની, પછી તે ધર્મના સ્વાંગ નીચે કરાવીએ કે ગમે તે નિમિત્તે. અમને જગત્‌ના પ્રાણિયોને શુદ્ધશ્રાવક બનાવવાની જરૂર નથી. અમારે માટે તે શ્રાવકો બહુ છે કે જેમને અમે અમારી ઝોળીમાંથી બાચકા ભરી ભરીને સમકિત આપ્યું છે, અને અમારા સિવાય બીજાને ગુરૂ નહિ માનવાના–અરે, સાધુ પણ નહિ માનવાના નિયમો કરાવ્યા છે.

બસ, અમારે માટે તે ક્ષેત્રો, તે ઉપાશ્રયો અને તે શ્રાવકો કાફી છે. અમારે બીજું જગત્ જોવાની જરૂર નથી.

આ લક્ષબિંદુને ચૂકવાનાં લક્ષણો નહિં તો બીજું શું છે ? અમારો મુનિવર્ગ આમ લક્ષ ચૂકવા છતાં પણ પોતાનાં વ્યાખ્યાનોમાં તેજ પૂર્વાચાર્યોનાં ઉદાહરણો જોરશોરથી સંભ-

ભાવશે કે જેમણે કેવળ ધર્મની રક્ષા ખાતર જૈન ધર્મની પ્રભાવનામા જ પોતાના જીવનો વ્યતીત કર્યા હતાં લગાર પણ ઐહિક સ્વાર્થને પોતાના કાર્યોમાં સ્થાન નહોતુ આપ્યુ

સમ્પ્રતિરાજાએ કૃત્રિમ સાધુઓને અનાર્ય દેશોમાં મોકલી મુનિરાજોનો વિહાર ખુલ્લો કર્યાનુ દૃષ્ટાન્ત અમારા મુનિવર્ગની જિહ્વા ઉપર બરાબર રમી રહ્યુ છે, કુમારપાળ અને હેમચંદ્ર, હીરવિજયસૂરિ અને અકબરના દૃષ્ટાન્તો પણ અમે ધડાકા સાથે જનતાને સંભળાવીએ છીએ, ધર્મની નિંદા નહિ થવા દેવાના કારણે સાધુએ પોતાનો વેષ બાળી દીધાના ઉદાહરણો પણ આપીએ છીએ /

પણ એ બધુ ગૃહસ્થોને સમજાવવા ખાતર અમે આવા શાસન રંગી છીએ, એવુ ઠસાવવાની ખાતર અમારે તેમાનુ કંઇ કરવુ નથી અમારે તો અમારા ભકતો પાસે વાહવાહ કહેવરાવવી છે, અને તેટલા માટેજ અમે દૃષ્ટાન્તોદ્વારા ગૃહસ્થોને ઉત્તેજિત કરીએ છીએ–અમારો શાસનપ્રેમ બતાવીએ છીએ,

પરંતુ અમારે તેમાનુ કરવુ–ધરવુ કંઇ નથી અમારે તો અમારા ધાર્યા ક્ષેત્રોમા રહેવુ છે, અને મોજો ઉડાવવી છે અમે બહાર નીકળીએ તો મનધાર્યા તોફાનો કેમ કરી શકીએ ? અમારી સત્તાનો ઉપયોગ કેમ કરી શકીએ ! બીજાની ઈર્ષ્યાથી કે ગમે તે કારણે આચાર્યાદિ પદવીઓ લેવી હોય તો કેમ લઇ શકીએ ? પરન્તુ અમારો મુનિવર્ગ ભૂલી જાય છે !

આ પ્રમાણે વર્ત્તવામાં इतो भ्रष्टस्ततो नष्टः જેવું જ બને છે. જે ઉદ્દેશથી ચારિત્ર સ્વીકારાયું છે, તે ઉદ્દેશની પૂર્તિ શું આથી થાય છે ? શું ચારિત્રનો વાસ્તવિક આનંદ મળે છે ! અને જ્યાં ચારિત્રનો વાસ્તવિક આનંદ જ નથી. તેમ સાધુ થવાના ઉદ્દેશની પૂર્તિ નથી, ત્યાં જીવનની સાર્થકતા શી ? અને એવી અવસ્થામાં इतो भ्रष्टस्ततो नष्टः થવા જેવું નહીં તો બીજું શું છે ?

વળી કેટલાક તો એમ પણ બ્હાનાં કાઢે કે-"શું કરીએ ! શ્રાવકોનો અત્યન્ત આગ્રહ છે. આ જરા ફલાણું ફલાણું કામ બાકી છે; તે પૂરાં કરવાનો આગ્રહ કરે છે. અમારા હાથે શરૂઆત થઇ છે, માટે પૂરૂં પણ અમારા હાથેજ કરવાનું શ્રાવકો કહે છે."

પરન્તુ આમાં નરી કપટપટુતા સિવાય બીજું કશું નથી હોતું. જેમને પોતાના ચારિત્રના રક્ષણની ભાવના છે, જેમના હૃદયમાં પરોપકારની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છાઓ રહ્યા કરે છે, જેમને શાસનની વાસ્તવિક પ્રભાવના કરવાની અભિલાષાઓ છે, તેઓ આવાં બન્ધનોને તૃણવત્ સમજે છે. ખરી વાત તો એ છે કે તે ક્ષેત્રો અને ગૃહસ્થો ઉપરનો મોહ છોડાતો નથી. જો તે મોહ દૂર થાય, તો સંસારના ત્યાગી મહાત્માઓને કોઇની પણ પ્રતિબંધકતા નડતી નથી.

આ પ્રસંગે અમે મુનિવર્ગે જગદ્‌ગુરૂ શ્રીહીરવિજયસૂરિ મહારાજનું દૃષ્ટાન્ત ખાસ કરીને સ્મરણમાં લાવવા જેવું છે.

હીરવિજયસૂરિ ગુજરાતમાજ ઉત્પન્ન થયા, અને ગુજરાતમા જ વિચર્યા ગુજરાતનાજ આહારપાણી એમના જીવનને અ ધ બેસતા થઈ પડયાં હતાં, પરન્તુ જે વખતે અકબર બાદશાહે ફતેપુર સીકરી પહોચવાને માટે નિમ ત્રણ મોકલ્યુ અને અમદાવાદ, ખ ભાત તથા ગ ધારના આગેવાનો સૂરિજીને એવા વિકટ પ્રદેશમા નહિ જવા માટે આગ્રહ કરવા લાગ્યા, તે વખતે સૂરિજી મહારાજે આખા સ ઘને કયા શબ્દોથી પ્રતિબોધ કર્યો હતો, એની ખબર છે ! શ્રાવકોનો ઘણો વાદ-વિવાદ અને યુક્તિઓ થઈ ગયા પછી જગદ્દગુરૂ હીર-વિજયસૂરિ મહારાજે તમામ સ ઘને સમજાવતા કહ્યું હતું કે –

" મહાનુભાવો ! તમારા બધાઓના વિચારો મે અત્યાર સુધી શ્રવણ કર્યા છે અને હુ સમજુ છુ ત્યાં સુધી પોત પોતાના વિચારો પ્રકટ કરવામા કોઈનો પણ ખરાબ અભિ-પ્રાય નથી સૌએ લાભનો ઉદ્દેશ રાખીનેજ પોતાના અભિ પ્રાયો બતાવ્યા છે હવે હુ મારો વિચાર જણાવુ છુ

" જો કે એ વાતનુ અત્યારે લાબુ વિવેચન કરવાનો પ્રસ ગ નથીજ કે આપણા પૂર્વાચાર્યોએ કેવળ શાસનની સેવા માટે માન અપમાનની દરકાર રાખ્યા સિવાય રાજદરબારમા પગપેસારો કરી કરીને રાજાઓને પ્રતિબોધ કર્યો હતો એટ-લુજ નહિ પરન્તુ, તેઓ દ્વારા શાસનહિતના મ્હોટા મ્હોટા કામો કરાવ્યા હતા કોણ નથી જાણતુ કે-આર્યમહાગિરિએ સ પ્રતિરાજાને, બપ્પભટ્ટીએ આમરાજાને, સિદ્ધસેન દિવાકરે

વિક્રમાદિત્યને અને કલિકાલ સર્વજ્ઞ પ્રભુશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે કુમારપાળરાજાને-એમ અનેક પૂર્વાચાર્યોએ અનેક રાજાઓને પ્રતિબોધ્યા હતા ? અને તેનાજ પરિણામથી જૈનધર્મની અત્યારે આટલી જાહોજલાલી જોઇ શકીએ છીએ. ભાઇઓ, જો કે હું તો તે પૂજ્ય પુરૂષોની પગની રજ સમાનજ છું, તો પણ તે પૂજ્ય પુરૂષોના પુણ્યપ્રતાપથી यावद् बुद्धिवलोदयम् એ નિયમાનુસાર કંઇ પણ શાસનસેવા માટે ઉદ્યમ કરવો, એ મારી ફરજ સમજું છું. વળી આપણા તે પૂજ્ય પુરૂષોને તો રાજ્ય દરબારમાં પગ પેસારો કરવામાં કેટલીક મુશ્કેલીઓ પડી હતી. અને એતો સમ્રાટ્ પોતે આપણને આમંત્રણ કરે છે. તો પછી આપણે તેના આમંત્રણને પાછું ઠેલવું, એ મને તો વ્યાજબી લાગતું નથી. તમે બધા સમજી શકો છો કે હજારો બલકે લાખો મનુષ્યોને ઉપદેશ આપવામાં જે લાભ રહેલો છે, તેના કરતાં કંઇ ગુણો લાભ એક રાજાને-સમ્રાટ્ને ઉપદેશ આપવામાં રહેલો છે; કારણ કે ગુરૂકૃપાથી યદિ સમ્રાટ્ના હૃદયમાં જો એક પણ વાત ઉતરી જાય, તો તેનું અનુકરણ કરવાને હજારો કે લાખો મનુષ્યોને બાધ્ય થવુંજ પડે. વળી આપણે એ વિચાર કરવાની પણ જરૂર નથી કે-જેને ગરજ હશે તે આપણે ત્યાં વસ્તુનો સ્વીકાર કરવાને આવશે. આવા વિચારો શાસનને માટે લાભદાયક નથી. સંસારમાં-પોતાની મેળે ધર્મ કરનારા-સારાં સારાં કામો કરનારા મનુષ્યો બહુ થોડા હોય છે. અત્યારનો ધર્મ પાંગળો છે. લોકોને સમજાવી સમજાવીને-

युक्तिओ ठसावी ठसावीने जो धर्म करावावामा आवे, तोज मनुष्यो धर्मामा आरूढ थाय छे अने पुण्यकार्यमा जोडाय छे एटला माटे आपणे तो शासन सेवानीज भावना राखवी जोईए छे अने शासन सेवानी लागणीथी-भावनाथी आपणने गमे त्या जवुं पडे, तो पण आपणे तेमा सकोच राखवोज जोईए नाहे परमात्मा महावीर देवना अकाट्य सिद्धान्तोनो घेर घेर जइ प्रकाश करवामा आवशे त्यारेज आपणे साची शासनसेवा बजावी शकीशु सवी जीव करू शासनरसी ' ए भावनानो मूळ उद्देश शो छे ? गमे ते रीते मनुष्योने धर्मना-अहिसा धर्मना अनुरागी बनाववा माटे प्रयत्न करवो माटे तमे बधा बीजो बधो विचार छोडी दइने अकबरनी पासे जवा माटे मने सम्मत थाओ एज हु इच्छु छु (सूरीश्वर अने सम्राट्)

जगद्गुरु हीरविजयसूरि महाराजनो उपदेश, अत्यारना तमाम मुनिवर्गे बराबर हृदयमा उतारवो जोईए छे उपर्युक्त उपदेश, ए शासन प्रभावक सूरीश्वरना हृदयनो फोटो छे देशदेशान्तरमा कष्टो उठाववा पडशे, एवा डरथी के चोकस क्षेत्रो उपरना मोहथी बहार नहि निकळनारा मुनिराजोए उपर्युक्त उपदेश उपर बहुज विचार करवो घटे छे

आपणे आपणु लक्ष्य केवळ शासन लाभ सेवानुज राखवु'

જોઇએ છે. લાભાલાભનો વિચાર કરવાની જરૂર છે અને તેનો દીર્ઘ વિચાર કરી દરેક કાર્ય કરવું જોઇએ છે. આજે આપણા ચારસો કે સાડી ચારસો મુનિરાજો જો કેવળ ઉપકાર બુદ્ધિ રાખીનેજ વિચરવાનું અને ચાતુર્માસ કરવાનું નક્કી કરતા હોત, તો આજે ગુજરાત કાઠીયાવાડનાં પણ જે અનેક ગામો મુનિરાજોના દર્શનથી વંચિત રહે છે, તેમ રહેવાનો પ્રસંગ આવતેજ નહિં.

ચોમાસુ નજીક આવે છે, મુનિરાજો ક્ષેત્રોની પસંદગી કરવામાં જેમ લાગી ગયા છે, તેમ ગૃહસ્થો પોતાના ગામોમાં મુનિરાજો લાવવા માટે દોડધામ કરી રહ્યા છે. આવા પ્રસંગે મારૂં ઉપર્યુક્ત નિવેદન ધ્યાનમાં લઇને જો મુનિરાજો પોતાના ચાતુર્માસો નક્કી કરશે,અને ગૃહસ્થો પણ બીજી કોઇ ઇચ્છાઓ ન રાખતાં કેવળ ધર્મબુદ્ધિથીજ મુનિરાજોને નિમંત્રણ કરશે, તો ઉભયનું કલ્યાણ થવા સાથે શાસનની સાચી પ્રભાવના થશે. અને તેમ નહિં થતાં ચાલ્યું આવે છે તેમ સ્વાર્થવૃત્તિઓમાં આસક્ત રહી મનધાર્યું કરવામાં જોડાએલા રહેશે, તો એ સ્પષ્ટ છે કે–इतो भ्रष्टस्ततो नष्टः જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે. શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે, એજ ઇચ્છું છું.

(૨૪)

એમાં શું ?

'એમા શુ ?' કેવુ સુદર શસ્ત્ર ! કેટલો સુદર બચાવ ! ભલા ભલા વાદિયો, ટીકાખોર અને હેતુના હેતુઓ માગી જીવ ખાનારાઓનો પલ્લો છોડાવવાનો કેવો સુદર ઉપાય ! તમારી કોઇ પણ વાત ઉપર તમને કોઇ છ છેડે, તો બીજો કઇ પણ જવાબ ન આપતા-બીજી કઇ પણ ફિલોસોફી ન છાટતા માત્ર કહી દો કે-" એમા શુ ?" બસ, બોલી બધ ! " એમા શુ 'ની આગળ ભલભલા તર્કશાસ્ત્રિયોના તર્કો તૂટી જવાના ભલા ભલા ધર્મપ્રેમિયોનીશ્રદ્ધાઓ સ્તબ્ધ થઇ

જવાની. ગમે તેવાનો આવેશ શાન્ત થઈ જવાનો-સ્ત્રી કે પુરૂષ, બાળક કે વૃદ્ધ, રંક કે રાય, ધની કે નિર્ધન, રાજા કે પ્રજા, ન્હાના કે મ્હોટા, કોઈ પણ હોય; આ શસ્ત્રની આગળ ચૂપ થવાના, અને જેની પાસે "એમાં શું" નું શસ્ત્ર હશે, તે અવશ્ય વિજય મેળવશે.

એક નવયુવકને સંવત્સરીના દિવસે પણ પ્રતિક્રમણ ન કરતો જોઇ, તમે તેને કહો કે "ભાઈ, આજે તો પ્રતિક્રમણ કરવું જોઇતું હતું" તે જવાબ આપશે—"એમાં શું ?" મજાલ નથી કે-તે પછી તમે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકો. એક ગરીબ માણસને કોઈ વ્યાપારી છેતરતો હોય, તેને જોઇ તમે તેને કહો કે—"આમ ગરીબોને ચૂસો, તે ઠીક કહેવાય જવાબ મળશે—"એમાં શું ?" બસ, પછી તમે કંઇ નહિં કહી શકો ! એક પુરૂષ પરમાત્માની પૂજા કરતાં આશાતના કરતો હોય, તેને તમે કહો કે—"ભાઇ જરા ઉપયોગ પૂર્વક પૂજા કરોને;" જવાબ મળશે—"એમાં-શું ? બસ, તમારાથી કંઇ નહિં બોલી શકાય ! આવીજ રીતે કોઈ સાધુ પોતાના ધર્મથી વિરૂદ્ધ વર્તન કરતો હોય, તેને તમે કહો–"મહારાજ, આપનાથી આમ થાય," જવાબ મળશે "એમાં શું ?" બસ, ખતમ. એક શબ્દ પણ તમારાથી કંઇ નહિં કહી શકાય. 'એમાં શું' માં અપૂર્વ ચમત્કારિતા છે.

પરન્તુ ભૂલવું જોઈતું નથી કે-"એમાં શું" એ શસ્ત્ર બાહ્યદૃષ્ટિએ જરૂર વિજય અર્પણ કરાવે છે, પરન્તું એ શસ્ત્ર

ખરેખર ' આત્મઘાતી ' છે ' એમા શુ " ના શબ્દમા એક એવુ વિષ રહેલુ છે કે, તેના ઉચ્ચારણની સાથેજ આત્માના ગુણોનો ઘાત શરૂ કરે છે અને એનુ જ એ પરિણામ છે કે આજે કોણ ગૃહસ્થ કે કોણ સાધુ, બન્ને વર્ગમા મ્હોટે ભાગે નહિ ઇચ્છવાયોગ્ય શિથિલતા બલ્કે પતિતતાનો પ્રવેશ થઇ ચૂકયો છે ' આચાર હીનતા ' ની શરૂઆત ખાસ કરીને ' એમા શુ " જ કરાવે છે જે, વખતે મનુષ્યના હૃદયમા આ ભાવ-"એમા શુ " નો ભાવ-ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે ભૂલનો પ્રારભ કરે છે અને એ નિમિત્તે કરેલી એક ભૂલ બીજી સેકડો ભૂલોનો જન્મ આપી આખરે પતિતતાની સ્થિતિએ પહોચાડે છે

ખૂબ સ્મરણમા રાખવુ જોઇએ કે કોઇપણ વસ્તુનો અધ પાત એકદમ થતો નથી ધીરે ધીરે શિથિલતા વધે છે, અને પછી પરિણામે છેક નીચી સ્થિતિએ પહોચી જવાય છે પરન્તુ આમ નીચે ઉતરતા ઉતરતાં પણ મનુષ્ય ' એમાં શુ " નો આશ્રય લેતો જાય છે, આ આશ્રય જ એવો છે કે જે નીચે જતાં બચાવતો નથી, પરન્તુ નીચે તરફ ઔર ધક્કો મારે છે વિવેકશૂન્ય મનુષ્ય " એમા શુ " ની આ ઘાતક શકિતને જોઇ શકતો નથી

આપણે આ વાતને ઉદાહરણો સાથે જરા વધારે સ્પષ્ટતાથી જોઇએ

આચાર-બાહ્ય ક્રિયાકાડ-એનો સબધ પણ આત્માની

સાથે રહેલો છે. એ વાતને આજકાલના કહેવાતા સુધારકો માનવાને તૈયાર નથી થતા. તેઓ એમ સમજે છે અને કહેવાને તૈયાર થાય છે કે–"એમાં શું પડ્યું છે ? આત્માનો વિચાર કરવો જોઇએ." એમની આ માન્યતાનું જ એ પરિણામ છે કે આજકાલ મોટે ભાગે કેટલાક ગૃહસ્થવર્ગમાં પૂજા, સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ, તપ, વિગેરે તરફ અભિરૂચિ કમ જોવામાં આવે છે. તેઓને આ સંબંધી કંઇ કહેવામાં આવે તો માત્ર એજ જવાબ આવશે કે " એમાં શું ? " પરન્તુ એમના આ "એમાં શુ" એ તેમને કેટલી હદે મૂકી દીધા છે, એમનો આત્મા કેટલો શુષ્ક બની ગયો છે, આત્મસ્વરૂપના ચિંતનથી કેટલો રહિત બની ગયો છે, એનો જ્યારે તેઓ એકાન્તમાં બેસી વિચાર કરે તો એમને સ્પષ્ટ સમજાય કે અમારા કરતાં માત્ર શ્રદ્ધાથી કે બે સમજપૂર્વક પણ, કંઇને કંઇ ક્રિયા કરનારા જરૂર સારા છે. અને તે વાત બિલકુલ સાચી છે કે કેવળ શ્રદ્ધાના બળે પણ કોઇ પણ વસ્તુને પકડી રાખનારા કોઇ ન કોઇ સમયે તે ક્રિયાની વાસ્તવિકતાનો આનંદ અનુભવી શકે છે. પરન્તુ જેઓએ ક્રિયાને સર્વથા છોડી છે–જેઓ સર્વથા હાથ ધોઇ બેઠા છે, તેમને માટે એ વાત સર્વથા અસંભવિત થઈ ગયેલ હોય છે.

સંસારમાં કોઇ પણ એવો ધર્મ નથી કે જેના અનુયાયીઓને માટે એક યા બીજી રીતે કંઇને કંઇ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની ફરજ ન રાખવામાં આવી હોય આ ક્રિયાઓના મહત્ત્વને નહિં સમજનારાઓ અથવા સમજવા છતાં 'પ્રમાદ'

કે એવા બીજા કારણે નહિ આચરી શકનારાઓએ " એમા શુ ?" કહીને પોતાનો બચાવ અવશ્ય કર્યો છે–કરે છે, પરન્તુ તેઓની સ્થિતિ કેટલી નીચી હદ સુધી પહોંચી ગયેલી હોય છે, એ બતાવવાની આવશ્યકતા નથી

ગૃહસ્થોની દશાને તોબાજુ ઉપર મૂકીએ સાધુઓની દશા જોઇએ તો તેમાથી પણ આપણને 'એમાં શુ' એ શબ્દના ઘણા ચમત્કારો જોવાના મળશે

દરેક ધર્મના ધર્મશાસ્ત્રોનુ જો બારીકાઇથી અવલોકન કરીએ તો લગભગ તમામ ધર્મના સાધુઓનો એક સરખોજ આચાર માલૂમ પડશે મનુસ્મૃતિ અને એવા હિંદુધર્મના બીજા શાસ્ત્રોમા સાધુઓનો આચાર જોઈએ છીએ તો બરાબર જૈન સાધુઓના આચાર જેવોજ મળે છે

પરન્તુ હિન્દુ સાધુઓની અત્યારે શી સ્થિતિ છે, એ કોઇથી અજાણ્યુ નથી ગાંજો, ભાગ, ચરસ, ગાડી, મોટર, ઘર બાર બધુએ–ધીરે ધીરે તેમા પ્રવેશ્યુ છે, બલ્કે અયોધ્યા, બનારસ અને એવાં તીર્થસ્થાનો કે જ્યા હિંદુ સાધુઓના મોટા મોટા અખાડા છે, ત્યાની સ્થિતિ જોતાં કોઇનો પણ અંતરાત્મા એમ બોલી ઉઠયા વિના નહિ રહે, કે " આમના કરતાં ગૃહસ્થો શા ખોટા ?" એક કવિના શબ્દોમા કહુ તોઃ–

જટા વધારી જોગી કહાવે,
ભભૂત ચઢાવે ભા,

પક્ષી માટે કરે કડાકા,
જો જો ટીંખળ આ.
ડંડી થઈ મંડી લે સાથે,
તીર્થ નાવા જા;
ભગવા સાથે ભગવી ફરતી,
જો જો ટીંખળ આ.

ગામ તજ્યું ને ધામ તજ્યું પણ,
કામ તજ્યાની ના;
ઓફેલું આસરડે બેઠા,
જો જો ટીંખળ આ.

સંસારીને એક સલૂણી,
સંતોષી રહે, હા;
મઠધારીનું મંડળ મોટું
જો જો ટીંખળ આ.

સિદ્ધ બનીને કથા સુણાવે,
પંથ વધારે આ;
રાસ રમે રંડાને મંડળ,
જો જો ટીંખળ આ.
બીજાની બૈયર છંડાવે,
મંદિર બાવો થા,
આચારીને આઠ સલુણી,
જો જો ટીંખળ આ. ”

આ સ્થિતિનુ જ પરિણામ છે કે, આજે ભારતવર્ષમા સાધુઓને રાષ્ટ્રમાં ભારભૂત સમજવામાં આવે છે અને તેમના તરફ ભક્તિના બદલે ઘૃણાનુ પૂર વહી રહ્યું છે

આ પ્રસગે આપણે વિચારવાનુ માત્ર એટલુજ છે કે આટલી બધી શિથિલતા બલ્કે પતિતતા શાથી આવી ? શુ આવી સ્થિતિ એકાએક આવી છે ? નહિ હમેશાં શિથિલતા ધીરે ધીરેજ આવે છે આચારની એક હીનતા છેક નીચેની હદે પહોચાડે છે અને એટલાજ માટે હિંદુ ધર્મશાઓમા કહેવામા આવ્યુ છે કે આચારહીન ન પુનન્તિ વેદા । આચારથી હીન મનુષ્યને વેદ પણ પવિત્ર કરતા નથી

આવી જ રીતે—આથી પણ વધારે સખ્તાઇ જૈન સાધુઓના આચાર માટે કરવામા આવી છે, પરન્તુ જ્યાં જ્યા આ આચારમા શિથિલતાઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, ત્યા ત્યા " એમા શુ " નો જ આશ્રય લેવામા આવ્યો છે ઘણી વખત આપણે જોઇએ છીએ કે બાહ્યદૃષ્ટિએ એક આચાર ઘણોજ નજીવો જણાતો હોય છે, પરન્તુ એવા નજીવા મનાતા આચારના ઉદાણમાં એવી અજબ શક્તિ રહેલી હોય છે કે જેનુ માપ આપણે કાઢી શકવાને બિલકુલ અસમર્થ હોઈએ છીએ

આચાર સાધારણ હોય કે અસાધારણ-તે તો પાલનીયજ ધર્મ છે એમા જરા પણ શિથિલતા-એના સબધમા જરા પણ " એમા શુ " ની માન્યતા-છેક નીચી હદે આવવાનુ પ્રસ્થાન કરવા બરાબર છે

કેટલાક સાધુઓને, આપણે લગાર પણ વિચાર વિના પોતાના આચારથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તન કરતા—વ્યવહાર કરતા જોઈએ છીએ. એમનો વેષ, એમના વાળ, અને એમની બધીયે રીતભાત અને ક્રિયા લગભગ ગૃહસ્થોના જેવીજ જોઈએ છીએ. ત્યારે આપણને એમ થાય કે—સાધુ થઈને આમ કેમ કરતા હશે ? પરન્તુ ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરવામાં આવે, તો એમ થવાનું કારણ એમની 'એમાં શું ?' ની માન્યતા જ હોય છે. તેમને જો પૂછવામાં આવે તો તેઓ જરૂર એવો જવાબ આપશે કે 'એમાં શું ?' પરન્તુ આ એમનું 'એમાં શું' ધીરે ધીરે એમને કેટલી હદે લઈ ગયેલ હોય છે એનો વિચાર એઓને ભાગ્યેજ રહે છે. પ્રારંભમાં નજીવી ગણાતી શિથિલતાઓ ધીરે ધીરે મ્હોટી મ્હોટી બાબતો કે જે સાધુ ધર્મનાં મહાન્ ચિહ્નો છે, એનાથી પણ દૂર કરાવે છે. અને એવા દૂર થયેલાઓનાં દૃષ્ટાન્તો પણ આપણને મળી શકે છે.

એક પ્રસંગે કાલીદાસ જીર્ણ ગોદડી ઓઢીને જાય છે. ભોજ સામે આવે છે, તે વખતે ભોજ અને કાલીદાસની વચ્ચે શો સંવાદ થાય છે ?:—

भिक्षो ! कंथा श्लथा ? ते,
न हि शफरवधे जालमश्नासि मत्स्यान्
स्ते वै मद्योपदंशान्
पिबसि हि मधु किं ? वेश्यया, यासि वेश्यां ?

दारयाद्दारीमूरुन्दरीणा,
तव किमु रिपवो ? भित्तिभेत्तास्मि चैषा
चोरोऽस्ति ? द्यूतहेतोस-
त्वयि सकलमिद ? नास्ति नष्टे विचार ॥

ભોજ સાધુને પૂછે છે –" આ તમારી ગોદડી જીર્ણ થઈ ગઈ છે ! " સાધુ કહે છે ના, તે ગોદડી નથી, માછલી મારવાની જાળ છે શુ તમે માછલી ખાઓ છો ? મદિરાની સાથે શુ મદિરા પીઓ છો ! વેશ્યાની સાથે બેસીને શુ વેશ્યાને ત્યા જાઓ છો ? દુશ્મનના માથા ઉપર પગ દઈને શુ તમારે દુશ્મન છે ! હુ ચોરછુ શુ ચોરી કરો છો ? જુગાર રમવો પડે છે

છેવટે ભોજ પૂછે છે–શુ તમારામા બધુ છે ? કાલીદાસ કહે છે-નાસ્તિ નષ્ટે વિચાર મહારાજ, નષ્ટ થયા પછી વિચાર રહેતો જ નથી

આપણા આ લેખની પરિભાષામા કહીએ તો નષ્ટ થનારા મનુષ્યને સર્વત્ર–સર્વ ક્રિયામા ' એમા શુ ' એજ વિચાર ઉઠે છે મતલબ કે એક પગથીયુ જે ચૂકે છે તે છેક નીચે જ આવીને અટકે છે ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે–" એમા શુ " આ શબ્દ કેવળ સદ્વિચારની વિધ્વસતા સૂચવે છે અને જ્યા સદ્વિચાર નથી, ત્યાં આત્માના પરિણામો વિધ્વસ બને છે અને જ્યા વિધ્વસ પરિણામ થાય છે, ત્યા કોઈ પણ જાતના પાપમા અરેકારો રહેતો નથી અને જ્યા અરેકારો નથી, ત્યા પછી નાસ્તિકતા પ્રવેશી જાય છે

અતએવ દરેક આત્મકલ્યાણાભિલાષી મનુષ્યોએ પોતે પોતાના આચાર-ક્રિયાકાંડ-ની આરાધનામાં તત્પર રહેવું જોઇએ. માની લ્યો કે કદાચિત્ પોતાથી કોઇ ક્રિયા ન થતી હોય તો તેને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો, લઘુતા ભાવવી; પરન્તુ 'એમાં શું ?' એ વિચારને તો પોતાના હૃદયમાં સ્થાન ન જ આપવું.

આ પ્રસંગે એક એ પણ વાત વિચારવા જેવી છે કે જેમ ક્રિયાકાંડથી-આચાર વિચારથી પરાઙ્ગમુખ થનારાઓ 'એમાં શું' નો આશ્રય લે છે; તેવીજ રીતે કેવળ ક્રિયાકાંડમાં માનનારા-તેમાંજ રચી પચી રહેનારા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવને જોયા વિના માત્ર ક્રિયાકાંડનેજ પોતાનું ધ્યેય માની સમયાનુસાર કરવાં જોઇતાં બીજાં કાર્યો માટે પણ "એમાં શું" નોજ આશ્રય લે છે. અત્યારે સમાજને કઇ વસ્તુની વધારે જરૂર છે, અત્યારે રાષ્ટ્રની શી સ્થિતિ છે ? ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર કર્યો વિના માત્ર પોતાની પ્રાચીન પદ્ધતિને-જૂની રૂઢીનેજ ધ્યેય માની સમયાનુસાર કાર્ય કરનારાઓનાં કાર્યોને વખોડે છે કે તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જૂએ છે. અને જ્યારે તેઓને કોઇ કંઇ પૂછે છે ત્યારે કહેશે કે "એમાં શું ?" પરન્તુ ખરી વાત એ છે કે-તેઓ પોતે પણ માનેલા આચારોના મહત્ત્વને-ક્રિયાકાંડના મહત્ત્વને સમજ્યા નથી. મારા ધારવા પ્રમાણે તેઓ ક્રિયાકાંડને પોતાનું સાધ્ય માની બેઠા છે. પરન્તુ વસ્તુતઃ તેમ નથી. બાહ્ય આચારો 'ક્રિયા-

કારો ' એ સાધ્ય નહિ પરન્તુ સાધન છે, તેવીજ રીતે સેવાના કે બીજા પરોપકારનાં કાર્યો એ પણ સાધનો છે

એટલે એક બીજાના કાર્યોને ન વખોડતાં બની શકે તેટલા અશે તે તે સાધનોમા અભિરૂચિ વધારવી, એ આત્મ-કલ્યાણાભિલાષિઓનુ કર્ત્તવ્ય છે

ટૂંકમા કહુ તો–ક્રિયાકાંડ–આચાર વિચાર–પછી તે ન્હાનો હોય કે મ્હોટો, પરન્તુ તેના ઉંડાણમાં અપૂર્વ રહસ્ય રહેલુ છે, અને તેથી તેમા શિથિલતા લાવવી એ આત્માને હાનિ પહોચાડવા બરાબર છે એવીજ રીતે સમયાનુસાર બીજા કાર્યો પણ જરૂરના છે, અને તે સાધનો તરફ અભિરૂચિ વધારી તે તરફ વૃત્તિ કરવી જોઇએ, અને જેટલા અશે ન બની શકે, તેટલા અશે ન્યૂનતા ભાવવી, પરન્તુ એમ કદી ન માનવુ કે ' એમા શુ ? '

આશા છે કે " એમા શુ ? " ના મન્તવ્યથી દૂર થઈ ' આત્મકલ્યાણ ' ને પોતાનુ લક્ષ્યબિન્દુ રાખી તેને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવામા આવશે

(૨૫)

દીક્ષા.

'દીક્ષા' એટલે મોક્ષની નિસરણી. 'દીક્ષા' એટલે સ્વર્ગની ચાવી. 'દીક્ષા' એટલે પ્રાણિ માત્રની આરાધ્ય દેવી, 'દીક્ષા' એટલે સ્વર્ગના આત્માઓને પણ આત્મકલ્યાણ માટે લલચાવનારી સુંદરી, અને 'દીક્ષા' એટલે સાંસારિક પદાર્થોમાં આસકત બનેલા જીવોને મોક્ષ તરફ આકર્ષનારી એક વૈદ્યુતિક શકિત. આ દીક્ષાને કોણ ન પસંદ કરે ? આ દીક્ષાનો કોણ ન આદર કરે ? જ્યાં રાજ્યનો ભય નથી, જ્યાં ચોરનો ભય નથી, જેનાથી આ લોકમાં સુખ છે અને પરલોકમાં હિત થાય છે અને જે દીક્ષામાં ભલભલા નરદેવે પણ શિર

ઝુકાવી રહે છે, અને જે દીક્ષા ઉત્તમ કીર્તિની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, આ 'દીક્ષા' ગ્રહણ કરવા તરફ કોનું મન ન લલચાય? ચક્રવર્ત્તિઓની ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ અને ઇંદ્રની સાહેબી આ દીક્ષાના સુખ આગળ પાણી ભરે છે

न चेन्द्रस्य सुख किञ्चित्
न सुख चक्रवर्तिन ।
सुखमस्ति विरक्तस्य
मुनेरेकान्तजीविन ॥

મુનિઓના સુખની–દીક્ષિતોના સુખની શી મહિમા ગાવી? આવી દીક્ષાની–આવા શ્રમણત્વની–આવા સાધુત્વની કયો કમભાગી પુરૂષ ન ઇચ્છા કરે? અને જે આ સાધુત્વના વાસ્તવિક સુખનો અનુભવ કરી રહયો છે, તે સાધુ શા માટે બીજા જીવોને આ સુખના ભાગી બનાવવા ઉપદેશ ન કરે? અને જો એવા ઉપદેશો ન થયા હોત, તો એક સમયે જૈન સમાજમા હજારોની સખ્યામા જે મુનિરાજો આ પૃથ્વીતલને પાવન કરતા હતા, તે પાવન કેમ કરી શકત? અરે, જો એમ સાધુઓ ન થયા હોત, તો આજે જૈનસમાજ પોતાના ઇતિહાસમા હેમચદ્રાચાર્ય, હરિભદ્રસૂરિ, હીરવિજયસૂરિ અને એવા હજારો શાસનપ્રભાવક પુરૂષોના સુવર્ણાક્ષરે લખાએલા નામોથી જે ગૌરવ ભોગવી રહેલ છે, તે ભોગવતે પણ કેમ? પણ સબુર, 'દીક્ષા' લેવી, એ કઇ બાળકોના ખેલ નથી અને

કદાચ ‘ લેવી ’ એ સહેલું પણ હોય તો પણ ‘ દીક્ષા પાળવી ’ એ તો ખરેખર ટેઢી ખીર છે. લોકોમાં કહેવાતી ઉકિતઓ પ્રમાણે તો ‘ તરવારની ધાર ઉપર ચાલવું. અને દાંતથી લોઢાના ચણા ચાવવા, જેટલું જ નહિં, પરન્તુ તેથી પણ વધારે કઠિણ કાર્ય ‘ દીક્ષા ’ પાળવામાં છે. ‘ અષ્ટપ્રવચન માતા ’ ની રક્ષા પૂર્વક પાંચમહાવ્રતોનું પાલન કરવું, એ કેટલો વૈરાગ્ય હોય, કેટલી સુંદર ભાવના હોય, સંસારની વાસનાઓથી સર્વથા ચિત્ત હઠી ગયું હોય તોજ તે ‘દીક્ષા’ નું– ‘ **ભાગવતી દીક્ષા** ’ નું પાલન થઇ શકે છે. દીક્ષા લીધા પછી પણ છળકપટો ન જાય, દીક્ષા લીધા પછી પણ સાંસારિક પ્રયોજનોથી ચિત્ત દૂર ન થાય, દીક્ષા લીધા પછી પણ પુસ્તક કપડાં કે બીજી વસ્તુઓ ઉપરની મૂર્છા ન હઠે, દીક્ષા લીધા પછી પણ રાગ–દ્વેષની પ્રવૃત્તિયો વધતી રહે, અને દીક્ષા લીધા પછી પણ ઉપાશ્રયો કે ક્ષેત્રો ઉપરના મમત્વ દૂર ન થાય, તો પછી એ ‘દીક્ષા લીધા’ની સાર્થકતા શી છે ? કયા તે મહાપુરૂષોની દીક્ષા, કે જેમને દેખતાની સાથેજ ક્રોધી માણુસ પણ શાન્ત જઇ જતો અને કયાં આજે ભાગવતી દીક્ષાનો પોકાર કરનારાઓની ‘ દીક્ષા ’ કે જેમને જોવાથી ન ક્રોધ થતો હોય એને પણ ક્રોધ થાય અને કદાચ ચૌદમુ રત્ન પણ ચખાડવા તૈયાર થાય. ‘ દીક્ષા ’ ‘ દીક્ષા’માં પણ કેટલું અંતર છે. કહેવાની મતલબ કે ‘ દીક્ષા ’ લેવી, એટલાજ માત્રથી કંઇ ‘ દીક્ષા’ની ‘ ભાગવતી દીક્ષા’ની સાર્થકતા થતી નથી. દીક્ષા લીધા પછી

પોતાના 'આત્મ કલ્યાણ'ના લક્ષ્ય બિંદુને નજ છોડવું, એમાજ ખરી બહાદુરી છે

આવીજ રીતે દીક્ષા લેવામા જેમ પોતાના આત્મકલ્યાણ' તરફ લક્ષ્ય રાખવાની જરૂર છે, તેવીજ રીતે 'દીક્ષા' લેનારે પોતાની જવાબદારીને પણ ભૂલવી જોઇતી નથી દાક્ષિતોની-સાધુઓની જવાબદારીના સબધમા હુ ઘણી વખત મારા વિચારો બતાવી ચૂકયો છુ એટલે વિસ્તારથી ન કહેતા એટલુજ માત્ર કહીશ કે 'દીક્ષા' લેવો એટલે જગતના ગુરૂ બનવાનુ છે, દીક્ષા લેવા એટલે એક દસ વીસ કે પચીસ માણસના કુટુબના સર્કલમાથી મુકત થઇ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ બનવાનુ છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતના પૂજ્ય બનવાનુ છે 'દીક્ષા લેવી' એટલે જગતના દષ્ટિએ આદર્શ બનવાનુ છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતની કલ્યાણનો માર્ગ બતાવવાનો છે દીક્ષા લેવી એટલે જગતના કલ્યાણ માર્ગમા પ્રવૃત્તિવાળા રહેવા છતા 'જલ કમલવત્' સસારની પ્રલોભન શક્તિઓથી નિર્લેપ રહેવાનુ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવાનુ છે 'દીક્ષા' લેવાની આ જવાબદારીનો ખ્યાલ માત્ર પણ નહિ કરી શકનાર દીક્ષા લેવાને યોગ્યજ કેમ કહી શકાય ? અને કદાચ લે તો પણ પોતાની આ જવાબદારી નહિ સમજી શકનાર પોતાના કર્ત્તવ્યમા આરૂઢ છે, એમ માનીયે કેમ શકાય ? અને જ્યારે, જે માણસ પોતાના કર્ત્તવ્યમા આરૂઢ નથી-કર્ત્તવ્યથી ચ્યુત છે, એને એ

દૃષ્ટિમાં નિહાળવો-જોવો, એ ક્યાં સુધી યોગ્ય છે, એનો વિચાર દરેક બુદ્ધિમાન મનુષ્ય કરી શકે છે.

દીક્ષાનું માહાત્મ્ય હમેશાંથી સંસારમાં ચાલ્યું આવે છે. 'દીક્ષા' પ્રત્યે-દીક્ષિતો પ્રત્યે-ગૃહસ્થોનો હમેશાંથી પૂજ્યભાવ ચાલુ રહ્યો છે. ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરનાર ગૃહસ્થ પણ 'દીક્ષિત'ને દેખતાં શિર ઝુકાવશે. રાજા કે મહારાજા, શેઠ કે શાહુકાર, ગરીબ કે તવંગર, સ્ત્રી કે પુરૂષ, બાળક કે વૃદ્ધ-ગમે તે હશે, જ્યાં તે દીક્ષિતને દેખશે, પોતાનું ઉત્તમાંગ-મસ્તક ઝુકાવશે. કદાચ કોઇ અભિમાની બાહ્યદૃષ્ટિથી શિર નહિં નમાવે, તો હૃદયનું નમન તો જરૂર કરશે જ કરશે. પણ તે શા માટે ? એનો વિચાર, કોઇ દિવસ દીક્ષિતો 'ભાગવતી દીક્ષા' ના ઉપાસકો કરે છે કે ? ગમે તેવો ગૃહસ્થ-વિરક્ત અને વ્રતી ગૃહસ્થ પણ સમજે છે કે—" આ અમારાથી ગુણોમાં મ્હોટા છે અમે છ કાયના કૂટામાં-આરંભ સમારંભમાં ફસાએલા છીએ, જ્યારે આ મહાત્મા તેનાથી દૂર છે. અમે સ્ત્રી પુત્ર પરિવારના મોહમાં ફસાઇ માત્ર તેનીજ રક્ષાના સ્વાર્થમાં ફસાએલા છીએ, ત્યારે આ ગુરૂદેવ જગત્‌ના ઉપકારમાંજ પોતાનું જીવન ખપાવી રહ્યા છે. અમે ઇન્દ્રિય લોલુપતામાં લાલચુ બનેલા છીએ, ત્યારે આ ગુરૂએ પંચેન્દ્રિયના વિષયોને જીત્યા છે. અમે ઘર-બાર-કુટુંબ-કબીલાના મોહમાં ફસાએલા છીએ ત્યારે આ ત્યાગી મહાત્મા સર્વ ચીજો ઉપરના મોહથી દૂર રહે છે;" ઇત્યાદિ વિચારોથી એ ગૃહસ્થો: આપણને-દીક્ષિતોને નમન કરે છે, વંદન કરે છે.

પણ આ વંદન કરાવનારા દીક્ષિતો કોઇ દિવસ એનો વિચાર કરે છે કે આ ગૃહસ્થો જે ગુણોથી અમારા ઉપર આકર્ષિત થાય છે, એ ગુણો અમારામા કેટલા છે ? કહેવાની કંઇજ જરૂર નથી કે–દરેક મનુષ્યો પોત પોતાના શુભ કે અશુભ કૃત્યોને–પુન્ય કે પાપને–ગુણ કે અવગુણને સમજી શકે છે છોકરાનો સાચો બાપ કોણ છે, તે 'મા' જ સમજી શકે છે તેવીજ રીતે 'પાપ' પણ માણુસ પોતેજ સમજી શકે છે અને તેટલા માટેજ " મા જાણે બાપ, ને આપ જાણે પાપ " એવી કહેવત બોલાય છે આવી અવસ્થામા દીક્ષિતો સમજી શકે છે કે ગૃહસ્થો આપણને જે માન આપે છે, જે વંદનાદિ ક્રિયા કરે છે, તેને યોગ્ય અમે કયા સુધી છીએ?પરન્તુ હવેતો આવી સ્થિતિ પણ નથી રહી ગૃહસ્થો સ્વય સમજવા લાગ્યા છે કે " આ મહાત્મા કયા સુધી યોગ્ય છે ? " અને એ સમજવાનુ જ પરિણામ છે કે–કેટલાક સ્થળે 'ભક્તિ'ના સ્થાનમા 'ધૃણા' અને 'વંદન'ના સ્થાનમા 'ચૌદમા રત્ન'ની નોબતો આવ્યાનુ સભળાય છે જો આવી સભળાતી વાતો સાચી હોય તો ખરેખર જૈનસમાજની કમનસીબીનો જ સમય સમજવો જોઇએ અને એ કમનસીબીના જવાબદાર હુ તો એ 'દીક્ષિતોને' ' ભાગવતી દીક્ષા ' ના નામે ધમ પછાડ કરનારાઓનેજ ગણુ કે જેઓ પોતાના ધર્મથી ચ્યુત થવાના કારણે સમાજમા આવા પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરાવે છે જો દીક્ષિતો–સાધુઓ પોતાના કર્તવ્યને સમજતા હોય, પરમાત્માની આજ્ઞાઓનુ પાલન કરવા તરફ રાત દિવસ ચેષ્ટ ર-

હેતા હોય, સાધુધર્મનો રાત દિવસ વિચાર કરતા હોય તો આ પ્રમાણે લોકોને 'અશ્રદ્ધા' ના-'ઘૃણા' ના કારણભૂત ક્યારે પણ થઇ શકે નહિં. પરંતુ જયાં પોતેજ પોતાનું પગથિયું ચૂકતા હોય, ત્યાં બીજાઓનો દોષ કાઢવો એ નિરર્થક છે. દીક્ષિતો-આદર્શ ગણાતા પુરૂષોના-ત્યાગી પુરૂષોના-પોતાના ધર્મથી ચ્યુત થવાથી જગત્‌ના મનુષ્યો ઉપર કેટલી બુરી અસર થાય છે; એનો વિચાર સ્વયં એ મહાપુરૂષોએ કરવો ઘટે છે. ભૂલવું જોઇતું નથી કે-સાધુધર્મ એ એક સ્વચ્છ-કપડા જેવો છે. સફેદ કપડા ઉપર પડેલો ડાઘ જલદી નજર આગળ આવે છે અને તેટલાજ માટે સાધુઓને-દીક્ષિતોને જગત્‌ના આદર્શ સમજવામાં આવે છે. આ સાધુઓનું ધર્મ-ભ્રષ્ટ થવું બીજાઓને અધર્મ પમાડવાના કારણભૂત થાય છે. અને બીજાને અધર્મ પમાડવો એના જેવું અધર્મ કાર્ય બીજું કયું હોઇ શકે ? વૃદ્ધ પુરૂષોનું વચન છે કે-" સૌ માણસ ધર્મ ન પામે, એની દરકાર નથી પણ એક માણસ અધર્મ પામવો ન જોઇએ." બિલકુલ સાચું છે. આપણાથી કોઇ ધર્મ ન પામે તો તે કાંઇ હાનિકર્તા નથી, પરન્તુ ' અધર્મ ' પામવો, એ ખરેખર નુકસાન કર્ત્તા છે. લાખના સવાલાખ ન થાય, એ એટલું દુઃખકર ન થાય, જેટલું કે લાખના સાઠ હજાર કે બાર હજાર કરવાથી થાય છે. કોણ કહેશે કે જે સાધુઓ બીજાને અધર્મ પમાડનારા થાય છે-પોતાના કર્ત્તવ્યથી બીજાને અધર્મ પમાડનારા થાય છે, તેઓ લાખના સાઠ હજાર કે બાર હજાર કરનારા નથી થતા ? ત્યારે શું ' ભાગ-

વતી દીક્ષા ' લીધાની આ સાર્થકતા ! જગત્‌ના ગુરૂ બનવાની આ ઉપયોગિતા ?

અતએવ' ભાગવતી દીક્ષા ' ના ઉપાસકોએ–સાધુઓએ દીક્ષિતોએ પોતાના ધર્મનેજ સંભાળવાની જરૂર છે જો આ પણે આપણો ધર્મ સંભાળીશુ–આપણા કર્ત્તવ્યોને–નિયમોને અનુસરી જીવન વ્યતીત કરીશુ, તો બીજાઓને નિંદા કરવાનો કે ઘૃણા કરવાનો કે તિરસ્કાર કરવાનો પ્રસંગ નહિજ આવે

આ બધો વિચાર જેમ દીક્ષિતોએ–સાધુઓએ કરવાનો છે તેવીજ રીતે જેઓ દીક્ષાના ભાવિકો છે, દીક્ષાના ઉમેદવારો છે, દીક્ષા લેવા માટે આમ તેમ દોડ દોડા કરે છે તેમણે પણ વિચાર કરવાનો છે દીક્ષાના ઉમેદવારોએ સૌથી પહેલા તો એજ વિચાર કરવાનો છે કે પોતાને વૈરાગ્ય કેટલો છે, સંસારની વાસનાઓથી પોતાનુ મન કેટલુ ઉદ્વિગ્ન થયુ છે, અને પોતે ' દીક્ષા 'ના મહત્ત્વને કયાં સુધી સમજી શકયા છે ' દીક્ષા ' શી વસ્તુ છે ? ' દીક્ષા ' મા કેવા કેવાં કષ્ટોનો મુકાબલો કરવો પડે છે ! ' દીક્ષા ' લીધા પછી પોતાના કર્તવ્યને બજાવવા માટે બરાબર તૈયાર રહેવાશે કે કેમ ? અને 'દીક્ષા' લેવામાં કેટલી જવાબદારિયો શિર ઉપર આવવાની છે ? આ બધી બાબતોનો દીક્ષાના ઇચ્છુકે જેમ વિચાર કરવાનો છે તેવીજ રીતે જેની પાસે તે દીક્ષા લેવા જાય છે તે ગુરૂની બરાબર પરીક્ષા કરી છે કે કેમ ? એ ગુરૂની પ્રકૃતિ પોતાની પ્રકૃતિથી મળતી આવે છે કે કેમ ?- એ ગુરૂ ચારિત્રધર્મમા

સ્થિર છે કે કેમ ? એ ગુરૂ કેવળ આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી દીક્ષા આપે છે કે એમાં બીજો પણ કંઇ સ્વાર્થ રહેલો છે ? ઇત્યાદિ કેટલીએ બાબતોનો દીક્ષાના ઇચ્છુકે વિચાર કરવો જોઇએ છે ઘરના કલેશથી કે માતા પિતાના ઠપકાથી અથવા બીજા કોઇ કારણે કંટાળી ક્ષણિક વૈરાગ્યમાં તણાઇ દીક્ષા સંબંધી સ્વપ્નમાં પણ કંઇ વિચાર કર્યા વિના ગુરૂપાસે દોડી જવું અને ગુરૂજીને પ્રાર્થના કરવી કે 'મને તો સંસાર ખારો ઉસ જેવો લાગે છે. મને જલદીથી દીક્ષા આપો,' એનો અર્થ કંઇજ નથી. માટે દીક્ષા લેનારે પોતાની જવાબદારી અને ધર્મો અવશ્ય સમજવા જોઇએ.

હવે દીક્ષા આપનારે–ગુરૂએ દીક્ષા કોને આપવી ? ક્યારે આપવી ? કેવા સંયોગોમાં આપવી ? શા માટે આપવી ? ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર કરવો રહે છે. આ વિચાર હવે પછી કરવા ઉપર રાખી અત્યારે તો આટલેથીજ વિરમું છું.

---

(૨૬)

ગતાંકમાં આપણે 'દીક્ષા' નું માહાત્મ્ય જોઇ ગયા. તેની સાથે સાધારણ દૃષ્ટિએ એ પણ તપાસ્યું કે દીક્ષા શા માટે લેવી ? દીક્ષા લેનારનો શો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ ?

દીક્ષા લેનારનો ઉદ્દેશ 'આત્મ કલ્યાણ' નો–ષટ્કાયના

ફૂટાથી નીકળવાનો હોવો જોઇએ નહિ કે ઉલમાંથી નીકળીને ચૂલમા પડવાનો નહિ કે મોહના ખાબોચિયામાથી નીકળી મોહના સાગરમાં પડવાનો ! નહિ કે-મહતજી-ગુરૂજી કહે વરાવવા માત્રનો ! આથી વધારે સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહીએ તો—

मूड मुडाये तीन गुन
मिटे सीस की खाज ।
खाने को लड्डु मिले
लोक कहे महाराज ॥

આ ત્રણ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો નહિ હોવો જોઇએ જેઓ આ બાહ્ય લાલચોથી દીક્ષાઓ લે છે, તેઓ ખરેખર જાણી જોઇને પોતાના આત્માને અધોગતિમા લઇ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે

આ ઉપરાન્ત દીક્ષા લેનારની જવાબદારીનો ખ્યાલ પણ તે લેખમાં ઉપસ્થિત કરાવ્યો છે એટલે કે-દીક્ષા લેનાર ન કેવળ પોતાના આત્મ કલ્યાણને માટેજ દીક્ષા લે, પરન્તુ દીક્ષા લીધી પછી તે જગતના ગુરૂ બને છે, દીક્ષા લીધી પછી તે જગતનો આદર્શ બને છે, એટલે એણે તો એક ચોખ્ખા-નિમળ આદર્શ-કાચની માફક રહેવાનુ છે

હવે આ લેખમાં આપણે એ વાતનો વિચાર કરીએ કે, “ દીક્ષા કોણે આપવી ? ”

આ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે દીક્ષા લેનારમાં જેમ યોગ્યતા જોવી પડે છે-જોવી જોઇએ છે, તેવીજ રીતે

દીક્ષા આપનારને પણ પોતાની યોગ્યતાનો પહેલાં વિચાર કરવો ઘટે છે. 'દીક્ષા આપવી' એટલે બીજા જીવોની જીવનદોરીને પોતાના હાથમાં લેવાની છે. દીક્ષા આપવી, એટલે બીજા જીવોના આત્મોદ્ધારની જવાબદારી પોતાના શિરપર લેવાની છે, દીક્ષા આપવી, એ પણ કંઇ બાળકોના ખેલ નથી. દીક્ષા આપનારમાં ઘણી ઘણી યોગ્યતાઓ જોઇએ છે. દીક્ષા આપવામાં ખાસ મહત્ત્વના ગુણો હોવા જોઇએ છે. પરન્તુ અત્યારે તો જૈન સમાજમાં ગમે તેવો વેષધારી બીજા જીવોને દીક્ષા આપી દે છે. સદાચારી કે દુરાચારી, ભણેલા કે અભણ, વ્યવહારજ્ઞ કે અવ્યવહારજ્ઞ, સમયજ્ઞ કે અસમયજ્ઞ—ગમે તે હશે, પણ ભગવાનનાં પ્રકાશિત કરેલાં, અરે, ભગવાને સ્વયં આદરેલાં પાંચ મહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ કરાવે છે. પાંચ મહાવ્રત બીજાઓને આપે છે. હવે ક્યાં કરવો યોગ્યતા—અયોગ્યતાનો વિચાર ! ગમે તેવી સ્થિતિ પોતે ભોગવવા છતાં પણ ગુરૂ બનવા માટે રાત દિવસ હાય હાય કરવી, ધમપછાડ કરવી, ઉત્કટ ઇચ્છાઓ કરવી, એ "ગૃહસ્થોની પુત્ર પ્રાપ્તિની ઇચ્છા" ની સાથે બલ્કે તેથી પણ નીચી કોટીએ મૂકવા જેવી ઇચ્છા નથી શું ?

યોગ્ય પુરૂષો, બીજાનું કલ્યાણ ઇચ્છાને યોગ્ય પુરૂષને, યોગ્ય અવસ્થામાં, યોગ્ય સંજોગોમાં દીક્ષા આપે, તો તેમાં કોઇને કંઈ કહેવા જેવું હોયજ નહિં, પરન્તુ પોતામાં યોગ્યતાનો છાંટોયે ન હોય, અને બીજાના તારણહાર બનવાનો

પ્રયત્ન કરવો, એ બીજાના જીવન ઉપર પાણી ફેરવવાને। પ્રયત્ન નથી શુ ? ખરી વાત એ છે કે પોતાના સ્વાર્થ આગળ મનુષ્યો સત્ય વસ્તુને ભૂલી જાય છે અને બીજાના જીવનને। જરાયે ખ્યાલ કરતા નથી સાધુઓ સમજે છે કે–અમે દીક્ષા ન આપીએ અને બે ચાર કે પાચ ચેલાઓ સાથે આગળ આગ ળ ક ઠો લઈને આસ્તે કદમ ન ચાલીએ, ત્યા સુધી અમારા સાધુત્વને લોકો કેમ જાણે ? બે–પાચ ચેલા સાથે નહિ હોય તો અમારા સામૈયા કેમ થશે ? અમારા ગુરૂ કેમ જ્યા જાય છે ત્યા ઢોલ–તાંસાં વાગે છે ! ત્યારે અમે શુ કમ છીએ ! અમે પણ જુદા વિચારીએ અને બે પાચ ચેલા અને બે પાચ ચેલીઓને સાથે લઇ કોઇ સારા ગામમા પ્રવેશ કરીએ તો અમારૂ પણ સામૈયુ ન થાય શુ ! અમારી આગળ પણ માણસોની ભીડ ન જામે શુ !

વિગેરે ઇચ્છાઓને આધીન થઇ યોગ્યતા કે અયોગ્યતાનો ખ્યાલ કર્યો સિવાય જે આવ્યો તેને મૂડે છે ખરી રીતે, તેઓ એક સુશિષ્ય તરીકે ગુરૂના ચરણકમળમા રહેવાના ગૌરવ કરતા, ગુરૂ બની બે ચાર બાર ઉઠાવનારા ચેલાઓ અને બે ચાર કપડા ધોઇ આપનારી કે ઓઘા દોરા બનાવી આપનારી ચેલીઓને સાથે લઇ ફરવાના ગૌરવને વધારે મહત્વનુ સમજે છે પણ સાચી રીતે તો તેમની યોગ્યતાની કિંમત અહિં જ બ કાઇ જાય છે કારણ કે તેઓ ગુરૂના ચરણ સેવન કરતાં શિષ્યના ચરણ સેવનને અને શિષ્યાઓની મનાવટો

પતાવટોને વધારે મહત્ત્વ આપે છે, એમની આ યશોભિલાષાઓજ એમની યોગ્યતા (!) નું સાચું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે.

આવી બાહ્ય ઇચ્છાઓને આધીન થઇ ઘણા ખરા સાધુઓ શિષ્યો માટે જે ધમપછાડો કરે છે, જે ઉપદ્રવો મચાવે છે, જે અપમાનો સહે છે, જે વૈમનસ્યોનો જન્મ આપે છે, જે અધર્મ પમાડે છે, એ બધી બાબતો અત્યારે કોઇથી અજાણી નથી. અને આનું એજ પરિણામ છે કે—આજ ગૃહસ્થવર્ગ પૈકીનો ઘણો ખરો ભાગ આવા ઉપદ્રવોથી ત્રસ્ત બન્યો છે અને પરિણામે સારા કે ખોટા તમામ સાધુઓ પ્રત્યે અરૂચિભાવવાળો થયો છે. વિચારવાનું માત્ર એટલુંજ છે કે જેઓના હૃદયમાં કેવળ શાસનની જ દાઝ છે, જેઓ બીજાના કલ્યાણનેજ માત્ર ચાહે છે અને જેઓને પોતાના ચારિત્ર્યના પ્રભાવ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેઓને આટલી ધમપછાડો કરીને દીક્ષા આપવાની ઇચ્છાઓ થાય ખરી કે? પરન્તુ ખરી વાત તો એજ છે કે—મહત્વાકાંક્ષાઓ લોભલાલચો તેમના ઉપર સવાર થયેલી હોય છે, અને તેનુંજ એ પરિણામ છે કે તેઓ પોતાની યોગ્યતાનો જરા પણ ખ્યાલ કર્યા સિવાય અને દીક્ષા લેવા આવનારની પણ યોગ્યતા તપાસ્યા સિવાય ગમે તેટલી ધાર્મિક કે સામાજિક હાનિયોને નહિં જોઇને દીક્ષા આપવા માટે તૈયાર થાય છે. પરન્તુ એ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે—દરેક સાધુએ, બીજાને દીક્ષા આપવા અગાઉ પોતાની યોગ્યતાનું માપ કાઢવાની જરૂર છે. પોતામાં ગુરૂ બનવાની યોગ્યતાનું માપ કાઢવાની જરૂર છે.

પોતામા ગુરૂ બનવાની યોગ્યતાનો છાંટો યે ન હોય, અને બીજાઓને મૂડવા–ચેલા બનાવવાથી શો ફાયદો ? અને પોતામા યોગ્યતાનો અભાવ હોવા છતા બીજાને દીક્ષિત કરવો છે, એનો અર્થ જ એ છે કે એઓ જાણી જોઇને બીજાના જીવનને કૂવામા ડૂબાવવા ચાહે છે ' બીજાનુ ગમે તે થાય, હુ તો અમુક ચેલાઓનો ગુરૂ કહેવાઇશ, ' એવી ઇચ્છા મા ત્રથી દીક્ષા આપનારનુ હૃદય કઇ અધમસ્થિતિએ પહોચેલુ હોવુ જોઇએ, એ કોઇ પણ સહૃદય વિચારી શકે છે

ઉપરના વૃત્તાન્ત ઉપરથી કોઇએ એમ સમજવાની ભૂલ નજ કરવી કે ' હુ દીક્ષાનો વિરોધી છુ ' નહીં, હુ પોતે દીક્ષિત છુ અને હુ દીક્ષાને–ભાગવતી દીક્ષાને મનુષ્ય માત્રના કલ્યાણનુ પરમ સાધન માનુ છુ અને દરેક સાચા સાધુએ બીજા ભવ્ય જીવોના ઉદ્ધારને માટે સસારની વાસનાઓમા રચી–પચી રહેલા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા ભરસક પ્રયત્ન કરવો જોઇએ પ્રત્યેક મનુષ્યને દીક્ષાનુ મહાત્મ્ય સમજાવવુ જોઇએ અને યોગ્ય જીવોને યોગ્ય સમયમા, યોગ્ય સયોગોમાં દીક્ષા આપવી જોઇએ એમ પણ માનુ છુ પરન્તુ તેની સાથે સાથે દીક્ષા આપનારે પોતાની યોગ્યતાનો–જવાબદારીનો પણ ખ્યાલ અવશ્ય કરવાની જરૂર છે એક વ્યવહાર અકુશળ અને નિરક્ષર ભટ્ટાચાર્ય મનુષ્ય એક મહાન્ જવાબદારી ભર્યું કાર્ય ઉઠાવવા ચાહતો હોય, તો તે જેટલુ અયોગ્ય કહેવાય, તેટલુજ પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ કર્યા

સિવાય બીજાના જીવનની દોરી હાથમાં લેવાનું કાર્ય અયોગ્ય છે. અતએવ દીક્ષા આપવાની ઇચ્છા રાખનાર દરેક સાધુએ પોતાની યોગ્તાનો ખ્યાલ પહેલાં કરવો જોઇએ છે.

દીક્ષા આપનારમાં કયા કયા ગુણો આવશ્યક છે, એ સંબંધી જૈન શાસ્ત્રોમાં અનેક સ્થળે ઉલ્લેખ છે. પરન્તુ તે બધા ઉલ્લેખોનો અહિં ઉતારો ન કરતાં **શ્રીમાન્ માનવિજયજી ઉપાધ્યાયે ધર્મસંગ્રહમાં** બતાવેલા ગુણો જ માત્ર આપણે સંક્ષેપમાં જોઇએ.

ધર્મ સંગ્રહના દ્વિતીય ભાગના તૃતીય અધિકારમાં દીક્ષા આપનાર ગુરૂમાં આ ૧૫ ગુણોની આવશ્યક્તા બતાવવામાં આવી છે:—

૧ વિધિપ્રપન્નપ્રવ્રજય :—શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે તેણે દીક્ષા લીધેલી હોવી જોઈએ. આ ગુણથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગમે તે વખતે ગમે તેમ કપડાં પહેરી લેનાર ગુરૂ બનવાનો અધિકારી નથી. વાચકો વિચારી શકશે કે ઘડીમાં કયાંયને ઘડીમાં કયાંય, ઘડીમાં કયાંય ને ઘડીમાં કયાંય, એમ મનમાં આવ્યું તેમ જયાં ત્યાં વેષો બદલી સાધુ થનારા ગુરૂ કહી શકાય કે કેમ? પણ અત્યારે તો વિધિ પૂર્વક દીક્ષા લીધાની વાત તો દૂર રહી, પતિત થએલા અને વારંવાર બહિષ્કૃત થએલા પણ ખાસ્સા 'ગુરૂદેવ' કે 'પંન્યાસજી મહારાજ' થઇ દીક્ષાઓ આપે છે, એટલુંજ નહિં પરન્તુ ઉપધાન અને વડી દીક્ષાઓ આદિની પણ ક્રિયાઓ કરાવે છે. સ્વચ્છંદતાની તે કંઈ સીમા છે.

૨ आसेवितगुरुक्रम — ગુરૂકુલવાસ સેવી હોવા જોઈએ ગુરૂ બનનારે ગુરૂકુલવાસનુ સેવન કર્યું હોવુ જોઈએ જૈન સમાજમા ગુરૂકુલના સેવનની, બારિકાઈથી આપણે અવલોકન કરીએ તો, ખરેખર અતિ શોચનીય દશા દેખાયા વિના નથી રહેતી સ્વચ્છદતાના કારણે અત્યારે ગણ્યા ગાઠ્યા ભાગ્યશાળીઓ જ એવા નિકળશે કે જેમણે ગુરૂકુલવાસનુ સુચારૂ રૂપે સેવન કર્યુ હશે અથવા જેઓ કરતા હશે, પરન્તુ જેણે ગુરૂકુલવાસ સેવ્યો નથી, તેનામા શાન્તિ, ગભીરતા, સમયજ્ઞતા અને શાસ્ત્રની બાબતોનુ રહસ્ય સમજવામા ભાગ્યેજ આવી શકે છે, અને તેથી તે ગુરૂ બનવાનો અધિકારી નથી થતો ખરી વાત છે કે જે સાચો શિષ્ય બન્યો નથી-જેણે ખરૂ શિષ્યત્વજ ભોગવ્યુ નથી, એ ગુરૂ બનીજ કેમ શકે ? જે સાચો સેવક બને છે, તેજ કોઈ દિવસ સેવ્ય બની શકે છે તેમ જે સાચો શિષ્ય બને છે તેજ ગુરૂ બનવાનો અધિકારી થઈ શકે છે

૩ अविराधितचारित्र —જેણે પોતાનુ ચારિત્ર ખડિત નથી કર્યું—અખડિત ચારિત્ર રાખ્યુ છે, તે

૪ पठितागम —જેણે વિધિપૂર્વક આગમોનુ અધ્યયન કર્યું હોય શાસ્ત્રકારે વિધિપૂર્વક આગમોનુ અધ્યયન કરેલુ બતાવ્યુ છે, એનુ કારણ એ છે કે ગુરૂગમ પૂર્વક આગમોનુ અધ્યયન કરેલુ હોવુ જોઈએ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ એ સામાન્ય શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ નથી મહાન્ ગીતાર્થ ગુરૂઓ પાસે જેઓ આગમોનુ અધ્યયન કરે છે, તેઓજ આગમના

રહસ્યને મેળવી શકે છે, નહિં તો સૂત્રોના અર્થો ઉલટ-પાલટ કરવામાં લગાર વાર ન લાગે અને અત્યારે એ પ્રમાણે સ્વચ્છંદતાથી આગમો જોનારાઓની શ્રદ્ધાઓ ઉપર કાલિમાઓ લાગેલી પણ આપણે ક્યાં નથી જોતા ?

૫ तत्त्ववित्—તત્ત્વનો જાણનાર હોય. ન્યાય વ્યાકરણ કે બીજા શાસ્ત્રને ભણી જવા, એ જુદી વસ્તુ છે, અને તત્ત્વના જ્ઞાતા થવું એ જુદી વસ્તુ છે. અત એવ ગુરૂ તેજ બની શકે જે તત્ત્વજ્ઞ હોય.

૬ उपशान्तः—મન, વચન, કાયાના વિકારોને રોકનાર-દમનકરનાર હોય.

૭ अखिले प्रवचने वात्सल्ययुक्तः—સાધુ-સાધ્વી શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંઘ પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવવાળો હોય.

૮ सर्वसत्त्वहितान्वेषी—સમસ્ત જીવોના હિતનું અન્વેષણ કરનાર હોવો જોઈએ. અર્થાત્ સમસ્ત જીવોનું હિત ચાહનાર હોય, નહિં કે બીજાઓને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવા માટે, બીજાઓને પાયમાલ કરવા માટે, રાત દિવસ પ્રપંચ ખેલનાર હોય.

૯ आदेयः—બીજાના ગ્રાહ્ય વચનોનો આદર કરનાર હોય. बालादपि शुभाषितं ग्राह्यं એનું પાલન કરનાર હોય. નહિં કે-હઠાગ્રહી-દુરાગ્રહી.

૧૦ अनुवर्त्तकः—વિચિત્ર સ્વભાવવાળા મનુષ્યોમાંથી ગુણોને શોધી, એ ગુણોનું અનુકરણ કરવાની બુદ્ધિવાળો હોય.

૧૧ ગમ્ભીર —ગભીરતાવાળો હોય ગભીરતા એ તો બધા ગુણોનો શિરતાજ ગુણ છે અને તેવો ગૃહસ્થ પણ તુચ્છ સ્વભાવનો—ન્હાના પેટનો હોય છે, તો તે દરેક સ્થળે અપમાનિત અને દુખી થાય છે, તો પછી સાધુને-ગુરૂને માટે તો કહેવુ જ શુ ? 'ગુરૂ' બનનારમાં જો ગભીરતા નથી-તુચ્છતા છે-ઉછાછળાપણુ છે, તો તે વિવાહની વરસી કરતા કે લાખના બાર હજાર કરતા વાર નહિ લગાડે, અને તેથી શાસનને પણ ધક્કો પહોચશે અતએવ 'ગુરૂ' બનનારમા ગભીરતાનો ગુણ પણ અત્યાવશ્યક છે

૧૨ અવિષાદી —ઉપસર્ગ પરિસહના પ્રસગોમા કાયર બની ખેદ કરનારો ન હોય, પણ અત્યારે તો નજીવી નજીવી બાબતોમાં પણ મર્યાદાઓ મૂકી મહાન્ ઉત્પાત કરી બેસનાર 'ગુરૂદેવો' પોતાને 'મહાન્ ગુરૂ' કહેવરાવવાનો દાવો કરે છે પરન્તુ શાસ્ત્રકારો તો એમજ કહે છે કે જે 'ગુરૂ બનવા ચાહે છે તે અવિષાદી હોય'

૧૩ ઉપશમલબ્ધ્યાદિયુત —ઉપશમલબ્ધિ, ઉપકરણ લબ્ધિ, અને સ્થિરહસ્તલબ્ધિ, એ લબ્ધિયોથી યુક્ત હોય

૧૪ સૂત્રાર્થભાષક —સૂત્ર અને તના અર્થોનો ભાષક હોય ભાષક એટલે માત્ર અર્થ કહેનારજ નહિ, પરન્તુ રહસ્ય યુક્ત અર્થોને સમજાવનાર હોય, પરન્તુ અત્યારે આપણે શુ જોઇએ છીએ માત્ર ભાષાના પુસ્તકો અને તે પણ કિસ્સા કહાનીયો જેવાં પુસ્તકો સભળાવનારા પણ 'ગુરૂ' ઓ છે એટલુ એ

જવા દો, જેઓને પાંચ પ્રતિક્રમણ માત્ર પણ મુશ્કેલીથી આવડતાં હશે, એવાઓ પણ બીજાઓના તારણહાર બને છે, 'ગુરૂદેવ' બને છે, અને એવા 'ગુરૂ' અને ગુરૂના ઉપાસક શિષ્ય-આનંદથી વિચરે છે. આપણે સહજ સમજી શકીએ તેમ છીએ કે આવા ગુરૂઓ અને આવા શિષ્યો કોઇ સારા ગુરૂકુળવાસમાં રહી કંઇ વિદ્યાધ્યયન કરવા સાથે સાચું ગુરૂત્વ પ્રાપ્ત કરે તો જગતનું કેટલું કલ્યાણ કરે.

૧૯ સ્વગુર્વનુજ્ઞાતગુરુપદ.—અર્થાત્ પોતાના ગુરૂની અનુજ્ઞાથી જેણે 'ગુરૂ' પદ મેળવ્યું છે. મતલબ કે જેનામાં પોતાના ગુરૂએ-ગચ્છનાયકે ગુરૂપદની યોગ્યતા અર્પી છે.

ઉપરના ગુણોનું સ્થૂલ બુદ્ધિથી અવલોકન કરનાર પણ જોઇ શકશે કે 'ગુરૂ' બનવાનું 'મહત્ત્વ' શાસ્ત્રકારોએ એક ઓરજ પ્રકારે વર્ણવ્યું છે. અર્થાત 'ગુરૂ' બનવું એ જેમ આજકાલના સમયમાં બાળકોનો ખેલ થઇ પડયો છે, તેવું નથી. ગુરૂ બનવા માટે અતિ યોગ્યતાઓ પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે.

કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે આટલા બધા ગુણો અત્યારના સમયમા કેમ હોઇ શકે? તો પણ એ તો દરેકે કબૂલ કરવુંજ જોઇએ કે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે આ બધા નહિં તો આમાંના ઘણાખરા ગુણો તો 'ગુરૂ' બનનારમાં જોઇએ જ, અને જ્યાં સુધી 'ગુરૂત્વ' ગુણોથી નથી મેળવ્યું ત્યાં સુધી માત્ર 'શિષ્ય' કરીને 'ગુરૂત્વ'—નામ માત્રનું

ગુરૂત્વ–મેળળવુ, એનો અર્થ કઈજ નથી જેઓ ગુણોથી ગુરૂત્વ મેળવીને પછી ‘ શિષ્ય’ના ગુરૂ બને છે, તેઓ જ એક સાચા ગુરૂ તરીકે પોતાની ફરજો સમજી શકે છે અને એ ફરજોને બજાવવા રાત દિવસ સચેષ્ટ રહે છે પોતાનામા ગુણ ન હોય, અને પછી ચેલાચાપટ કરવાથી લોકોને પણ નાના પ્રકારની વાતો કરવાના પ્રસ ગ મળે છે, અને તેથી શાસનની પણ અપભ્રાજના સિવાય બીજુ શું હોઇ શકે ? અતએવ શાસન પ્રેમી મુનિરાજોએ શિષ્યો કરવા અગાઉ પોતાનામા ‘ ગુરૂ ’ ના કેટલા ગુણો છે, એનો વિચાર કરી, એ ગુણો જો પોતામા ન હોય તો તે ગુણો પ્રાપ્ત કરીનેજ શિષ્યો બનાવવા તરફ પ્રવૃત્તિ કરવી ઘટે છે પોતાની અયોગ્યતામા બીજાઓને મૂકી પોતાનુ અને પરંતુ જીવન પાયમાલ કરવુ, એતો કોઇ પણ રીતે યોગ્ય ન કહેવાય હા, જેઓ ગુરૂના ગુણો ધરાવે છે, તેઓ યોગ્ય પુરૂષે ને યોગ્ય સમયમા અને યોગ્ય સ યોગોમા દીક્ષાઓ આપે, એ ખરેખર પ્રશ સાને પાત્ર છે

ઉપર પ્રમાણે આપણે ‘ દીક્ષા કોણે આપવી ? ’ એ જોયુ, હવે આપણે પોતાની અયોગ્યતામા દીક્ષા આપવાનુ પરિણામ તપાસીએ

(૨૭)

ગયા અંકમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે- ' દીક્ષા ' આપનાર ગુરૂમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઇએ. કારણ કે યોગ્યતા વિનાના ' ગુરૂ ' ગુરૂ બનીને શિષ્યનું શું કલ્યાણ કરી શકવાના હતા ? અત્યારે આપણે અનેક સ્થળે જોઈ રહ્યા છીએ કે કેટલાક ગુરૂઓ કહેવાય તો જરૂર છે કે તેઓ આટલા શિષ્યના ગુરૂ છે, પરંતુ તેઓના અમાનુષી અત્યાચારથી-જુલ્મથી શિષ્યો અંદરના અંદર શેકાયા કરે છે. અને લજ્જા કે ભયના કારણે છૂટી પણ શકતા નથી. કેટલાક ગુરૂઓ પોતાનું કર્ત્તવ્ય નહિ સમજવાના કારણે પોતાના શિષ્યોના હૃદયોમાં યથાયોગ્ય વૈરાગ્યની પુષ્ટી પણ કરી શકતા નથી. બલ્કે સ્વયં નિરક્ષર ભટ્ટાચાર્ય હોવાથી શિષ્યોની જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો પણ પ્રબંધ કરી શકતા નથી. કેટલાક ગુરૂઓ સાધારણ રીતે પંડિત હોવા છતાં અને સ્વંય શિષ્યોને ભણાવી શકે તેવી સ્થિતિમાં હોવા છતાં વાણિયાઓની પંચાયતમાંથી પુરસદ મેળવી શકતા નથી, અને તેથી પોતાના શિષ્યોને બ્રાહ્મણ પંડિતોના હાથમા સોંપે છે, ન્યાય, વ્યાકરણ પણ બ્રાહ્મણ પંડિત ભણાવે, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન પણ બ્રાહ્મણ પંડિત ભણાવે, અને આગમનો અભ્યાસ પણ બ્રાહ્મણ પંડિતજ કરાવે. આનું પરિણામ શું આવે ? એ કોઇ પણ બુદ્ધિમાન સ્વયં સમજી શકે તેમ છે. આગમના ગુઢ રહસ્યો, કે જેને સમજ-

વામા સારા સારા વિદ્વાન્ સાધુઓ પણ–ગુરૂગમતા પૂર્વક નહિ ભણવાથી–નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા, તે રહસ્યો આપણે એક અજાણ પંડિત પાસેથી શિષ્યોને આપવાની આશા રાખીએ એનો અર્થ શો ? અગર ગુરૂ વિદ્વાન્ છે તો તેમનુ શું એ કર્તવ્ય નથી કે તેમણે પોતાના શિષ્યોને સૂત્રોનો ગંભીર અર્થ સમજાવવો ! પરન્તુ છીંકણીના સડાકામાથી અને વાણીયાઓની પંચાયતમાથી પુરસદ મળે ત્યારે શિષ્યોને ભણાવેને !

આમ જુદી જુદી દૃષ્ટિએ તપાસતા ગુરૂઓ પોતાનુ કર્તવ્ય નહિ બજાવવાનુ જ મોટે ભાગે પરિણામ છે કે આજ કાલ ન્હાન ન્હાના સાધુઓમા સ્વચ્છંદતાનો ઝેરી પવન ફુંકાએલો છે

ગુરૂઓની અયોગ્યતાનુ એક એ પણ પરિણામ છે કે, તેઓ પોતાના સ્વાર્થની આગળ સામુદાયિક નુકસાનને જોઇ શકતા નથી ચાહે દુનિયાનો ઉતારજ કેમ ન હોય, પરન્તુ ‘ ઠોઇનો પણ ચેલો હાથ આવે છે, ’ એવા વિચારમા તેઓ ફક્તાજ રહે છે એનુજ એ કારણ છે કે–એક સમુદાયથી બહિષ્કૃત થયેલ, ચારિત્રનો પતિત, નિરક્ષર, રોટલીવિજય, કે ભાતવિજય સાધુજ કેમ ન હોય, બીજા સમુદાયમા જશે કે તેને ઝટ સંઘરી લેશે અને પોતાની સાથે ફેરવશે આવી રીતે “ कहींकी ईंट, कहींका रोडा, भानुमतिने कुणबा जोडा ’ વાળી કહેવતને ચરિતાર્થ કરનારા પણ આપણા

મહાન્ ગુરૂઓ કયાં નથી જોવાતા ? આમ કરવામાં માત્ર તેઓનું એકજ લક્ષ્ય હોય છે, અને તે એ કે ગમે તેવો કાણો કૂબડો, ગમે તેવો રોટલાખાઉ, ગમે તેવો અક્કલનો ઓથમીર, ગમે તેવો અડબંગ સાધુ હશે, પરન્તુ એમ તો કહેવાશે કે ફલાણા મહારાજ પાસે આટલા સાધુઓ છે ? ફલાણા મહારાજ–ફલાણા આચાર્ય આટલા સાધુઓ સાથે પધાર્યા છે ! બસ, આજ દૃષ્ટિ. પરન્તુ તેઓની આ લોભવૃત્તિ સામુદાયિક સંગઠનને કેટલી કુઠારાઘાત સમાન નીવડે છે, એનો તેઓ વિચાર કરતા નથી. એક ગુરૂના શિષ્યને બીજા ગુરૂઓ સંગ્રહવા લાગ્યા છે, એનુંજ એ પરિણામ છે કે શિષ્યોમાં ગુરૂઓ પ્રત્યે જે બહુમાન–વિનય–વિવેકાદિ હોવાં જોઇએ, તે રહેતાં નથી. કારણ કે શિષ્યો એમ સમજે છે કે–ગુરૂજી જરા ટડપડ કરશે, તો લેઇ દંડ-કમંડલને ચાલતા થઇશું. અને બીજે કયાંય જઇ બેસીશું. જેમ નાતરાની છૂટ જે કોમમાં હોય, તે કોમની સ્રીયો સ્વતંત્રપણે રહે છે, અને પતિ પ્રત્યે જે ભક્તિ હોવી જોઇએ, તે નથી રાખતી, કારણ કે તે એમ સમજે છે કે ધણી બહુ લપ્પડ સપ્પડ કરશે તો દુનિયામાં બીજા ઘણાએ તૈયાર છે. એવી દશા આપણા સાધુ વર્ગનો છે. છેવટે કોઇ સાધુ પાસે ન દાળ ગળે તો સ્વતંત્રરામ થઇને ફરે છે. કારણ કે જૈનસમાજ પીળાંની પાછળ મુગ્ધ છે. પીતવસ્રધારી અને ઓઘો મુહપત્તી રાખનાર દેખ્યા, એટલે આદરભાવ તૈયાર જ છે. એવું પૂછવાની કે જાણવાની જૈનસમાજ ઓછીજ દરકાર

કરે છે કે-તમે કોણ ? કોના શિષ્ય છો ? કેમ એકલા રખડો છો ? સમુદાયથી કેમ છુટા પડયા છો ? વિગેરે

પર તુ આ બધાનુ મૂળ કારણ તપાસીએ તો આપણા કેટલાક ગુરૂઓમા જે ગુરૂતા હોવી જોઇએ, એની ન્યૂનતાનુ જ આ પરિણામ છે જો ગુરૂઓ પોતાની ફરજ સમજતા હોય, સામુદાયિક સગઠન કરીને તે પ્રમાણે ચાલતા હોય, શિષ્ય લોભી ન હોય, સ્વય ગુણને પ્રાપ્ત કરીને દીક્ષા આપવાની પદ્ધતિ રાખતા હોય તો આવા પ્રસગો ન જ બને અને બને તો પણ કવચિતજ અસ્તુ

કહેવાની મતલબ કે-' ગુરૂ બનવું ' એ પણ એક મોટી જવાબદારી ઉઠાવવા બરાબર છે, અને તેટલા માટે એવા ગુરૂ બનવા માટે પહેલા યોગ્યતા મેળવવી જોઇએ છે

આવીજ રીત ' શિષ્ય કોને કરવો, ' આ પ્રશ્ન પણ વિચારણીય છે શિષ્યને માટે ઘણી ઘણી યોગ્યતાઓ જોવાની છે અને તે યોગ્યતાઓ હવે પછી આપણે જોઇશુ

'દીક્ષાના ઉમેદવારમાં કયા કયા ગુણો હોવા જોઇએ,' એનું વર્ણન પ્રવચન સારોદ્ધાર, ઠાણાંગસૂત્ર તથા ધર્મસંગ્રહ આદિમાં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. એ વર્ણન ઉપર આપણે દૃષ્ટિપાત કરીએ, તે પહેલાં આપણી સ્થૂલ બુદ્ધિથી નિહાળતાં દીક્ષાના ઉમેદવારમાં મુખ્ય કયા ગુણો અનિવાર્ય દેખાય છે, તેજ જોઇ લઇએ.

સૌથી પહેલાં 'દીક્ષા'ના ઉમેદવારમાં એ જોવું જરૂરનું છે કે તે પાંચ મહાવ્રતોને પાલન કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે કે કેમ? સાંસારિક વાસનાઓ ઉપરથી તેનું મન હઠ્યું છે કે કેમ? સાંસારિક પ્રલોભનો તેને ડગમગાવી શકે તેમ છે કે કેમ? અર્થાત્ તેના હૃદયમાં વૈરાગ્યનો અંકુર કયાં સુધી ફૂટયો છે? અને તેની સાથે સાથે એ પરીક્ષા કરવી પણ આવશ્યક છે કે એનો વૈરાગ્ય ચિરસ્થાયી રહી શકે તેમ છે કે કેમ? શું ચોક્કસ કારણોથી–માતાપિતાના કે કોઇના ઠપકા વિગેરેથી ગુસ્સાવાળો થવાથી તો તેને સંસાર ખારો નથી લાગ્યો?

ઘણી વખત એવું બને છે કે પોતાના સંબંધિયો તરફનું જરા કંઇ નિમિત્ત મળવાથી માણસને એકદમ વૈરાગ્યનો ઉભરો આવી જાય છે, પરન્તુ એ ક્રોધ શાન્ત થયા પછી એને તેજ સંબંધિયો યાદ આવે છે, અને પછી તેને વિચારો થાય છે કે "દીક્ષા લેવાની ઉતાવળ ન કરી હત, તો સારૂં હતું," આ વિચારના પરિણામે કાંતો તે વેષ છોડીને ઘરે જઇ બેસે

છે, અને કદાચિત્ લજ્જાના કારણે દીક્ષા નથી છોડતો તોપણ તેને ચારિત્રનો જે આસ્વાદ લેવો જોઇએ અથવા મળવો જોઇએ, તે લેતો પણ નથી અને મળતો પણ નથી અને તેથી દીક્ષિત અવસ્થામા રહેવા છતા પણ તે શુષ્ક જીવન–નીરસ જીવન વ્યતીત કરે છે

એટલા માટે વૈરાગ્યની પરીક્ષા દીક્ષા આપનાર ગુરૂએ સૌથી પહેલા કરવી જોઇએ છે બેશક, એ હુ માનુ છુ કે દુખગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ કોઇ વખતે આત્મકલ્યાણનો સાધક બને છે કેઇ બધાઓને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય થતોનથી પરન્તુ તેની સાથે સાથે એતો ખરૂ જ છે કે દુખગર્ભિત વૈરાગ્ય પણ ક્ષણિક તો નજ જોઇએ પ્રારભનો એ દુખગર્ભિત વૈરાગ્ય ચોક્કસ સમય પછી જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય રૂપે પરિણમવો જ જોઈએ કારણ કે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય, એજ સ્થાયી ભાવે રહી શકે છે અને એ વાત તો દેખીતી છે કે જ્યા સુધી પૌદ્ગલિક ભાવોની અસારતાનુ જ્ઞાન થયુ નથી, જ્યા સુધી સસારની અનિત્યતાનુ ભાન થયુ નથી, જ્યા સુધી 'આત્માકલ્યાણ' એજ જીવનનુ ધ્યેય સમજાયુ નથી, ત્યા સુધી સાધુતા જ કેમ પ્રાપ્ત થઇ શકે? અને જ્યા સુધી સાધુતા નથી પ્રાપ્ત થઈ, ત્યા સુધી માત્ર મુડન કે લુચન, સફેદ કે પીળા–તેજ માત્ર આપણુ શુ કલ્યાણ કરી શકે ?

માટે, 'દીક્ષા' ના ઉમેદવારમા ગુરૂએ સૌથી પહેલા

વૈરાગ્ય વાસનાનું જરૂર નિરીક્ષણ કરવું જોઇએ. એટલુંજ નહિં પરંતુ, એ વૈરાગ્યની પરીક્ષા પણ કરવી જોઇએ. આ પરીક્ષા અત્યારે કેટલી કરવામાં આવે છે? એ કોઈ કહી શકે તેમ છે? અત્યારની દીક્ષાઓમાં મ્હોટે ભાગે એવીજ દીક્ષાઓ જોઇએ છીએ કે ગમે તેવો માણુસ 'દીક્ષા' નું નામ લેતો આવ્યો, કે ઝટ ગુરૂ મહારાજ તૈયાર છે. નથી પૂછાતું કારણ કે નથી જોવાતો વૈરાગ્ય. "જે આગળ બેઠે ઉલાર નહિં ને પાછળ બેઠે ધરાળ નહિં" એવો કોઇ આવ્યો, તો તે ઝટ મુંડે ભદ્દિત્તા થઇજ જશે. અને જો એમ લાગ્યું કે પાછળ રોનાર–પીટનાર છે, તો તેને માટે રફુચક્કરનો ઉપાય તૈયારજ છે. પેલા દીક્ષા લેવા આવનાર વૈરાગીજી (!) પણુ સમજે છે કે ચાલો, મફતની રેલવે મુસાફરી મળે છે, ગામ ગામ ફરીશું, જોઇશું અને માલ પાણી ઝાપટીશું. ખોટું શું છે?

પરન્તુ બુદ્ધિમાનો વિચાર કરી શકે તેમ છે કે જેના અંતઃકરણમાં સાચો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે, એને નાસવા ભાગવાની જરૂર ખરી કે? વૈરાગ્ય કે જે દુનિયાને એક જુદીજ દિશામાં બતાવે છે, એ વૈરાગ્યને ધારણ કરનાર માણુસ શું નાસી–ભાગી શકે? અને એ ગુરૂજીને પણ નસાડવા–ભગાડવાની ઝંઝટમાં પડવું પડે ખરૂં કે? જેના અંતઃકરણમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે તે ગમે તે ઉપાયે સંબંધિયોને સમજાવી શકે છે. જબરદસ્તીથી અગર ઘરમાં લઇ જાય

તો પણ આખરે તો એના વૈરાગ્યને આધીન સબધિયોને થવુ જ પડે છે તો પછી નાસવા-ભાગવાનુ શુ કારણ હશે, એ સમજી શકાતુ નથી

આ તો આપણે યોગ્ય ઉમરના વેરાગિયોની-દીક્ષાના ઉમેદવારોની વાત લેઇ, પરન્તુ ન્હાની ઉમરના બાળકોને નસાડવા-ભગાડવા કે ઞતાડવા સિવાય બીજો શો ઉપાય છે? એમ જરૂર પ્રશ્ન ઉદ્ભવી શકે છે

પરન્તુ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તો ત્યાજ મળી જાય છે કે-બાલ્યાવસ્થા અને વૈરાગ્ય એ બેનો સયોગજ અકલ્પનીય છે જો કે એ વાત ખરી છે કે-મ્હોટાઓ કરતા બાળકોમા વૈરાગ્યના અકુરો-સદ્ભાવનાઓ વધારે હોય છે, તેમનુ હૃદય પણ કોમળ હોય છે, પરન્તુ બાળકોનો વૈરાગ્ય એટલે શુ ? બાળકોનો વૈરાગ્ય એ સાચો વૈરાગ્ય નહિ, પરતુ એક પ્રકારનો એ પણ મોહ છે-કૌતુક છે બેશક પૂર્વ જન્મના સસ્કારોથી ઘણા બાળકોને સાધુના ઉપકરણો કે સાધુને જોઇ તે તરફ તેનુ ચિત્ત આકર્ષાય છે, પરન્તુ ખરી રીતે એ વૈરાગ્યનુ પરિણામ નથી હોતુ

આ પ્રસગે ઘણા ખરા શિષ્યલોભી મહાત્માઓ ચરિતાનુવાદમાથી એવા દૃષ્ટાન્તો આપે છે કે જે બાળવયમા દીક્ષા લીધા સબધી હોય છે ચરિતાનુવાદમાથી પાચપચીસ નહિ, બલ્કે સેકડો ઉદાહરણો એવા મળી શકે તેમ છે, પરન્તુ ચરિતાનુવાદ એટલે શુ ? ભૂલવુ જોઇતુ નથી કે ચરિતાનુવાદ

એ વિધિવાદ નથી. ચરિતાનુવાદ અને વિધિવાદમાં આકાશ પાતાળનું અંતર છે. અમુક માણસે અમુક કામ કર્યું, એટલે આપણે તે કરવું જ જોઇએ, અથવા આપણે તેમ કરી શકીએ, એમ માનનારા કે કહેનારાઓ ખરેખર સૈદ્ધાન્તિક આજ્ઞાઓનું મહાન્ અપમાન કરે છે. એટલુંજ નહિં પરન્તુ તે પૂર્વ પુરૂષોએ ગમે તે શક્તિથી, ગમે તે કારણે કરેલાં કાર્યોને પણ પોતાની કોટીમાં મૂકી તેમનું અપમાન કરવા બરાબર કરે છે. કોણ જાણે પૂર્વ પુરૂષોએ કેવા કારણે કેવા સંયોગોમાં તે પ્રમાણે કર્યું હશે! ઘણે ભાગે ચરિતાનુવાદમાંનાં એવાં ઉદાહરણોમાં–ન્હાની ઉમરમાં દીક્ષા આપ્યાનાં ઉદાહરણોમાં મુખ્યત્વે એજ જોવાય છે કે–" બાળકમાં ગુરૂ કંઇપણ પ્રકારના ખાસ લક્ષણદ્વારા અપૂર્વ શક્તિ જૂએ છે. અને એ શક્તિ બતાવીને તેના માતપિતા પાસે માગણી કરે છે. પછી ગમે તે રીતે તે બાળકને દીક્ષા આપે છે. આવાજ બનાવો મોટે ભાગે જોવાય છે. નસાડી-ભગાડીને દીક્ષા આપ્યાના જે પ્રસંગો કોઈ કોઇ મળે છે, તેમાં પણ ખાસ કરીને એવી શક્તિવિશેષ જોવાથી અને ભવિષ્યમાં એ બાળક શાસનનો ધોરી થશે, એવું જોવાથી તેને ગમે તે રીતે દીક્ષા આપવાનો પ્રયત્ન થયેલો છે, અને એ પણ સાચુ છે કે ગુરૂએ તેની પ્રારંભમાં જે પરીક્ષા કરી હોય છે, તેજ પ્રમાણે તે ભવિષ્યમાં નીવડે છે. પરંતુ અત્યારે ? અત્યારે જેઓ શાસનમાં ભયંકર તોફાનો મચાવીને, સેંકડો લોકોને અધર્મ પમાડીને, અજૈન વર્ગમાં પણ ખરાબ અસર ઉત્પન્ન કરીને એકાદ છોકરાને મૂંડે

છે, તેઓ શુ તેનામા એવુ કોઇ અપૂર્વ લક્ષણ જૂએ છે ? એવુ ખરેખર લક્ષણ જોવાની કોઇ સત્તા ધરાવે છે ?

ખરી વાત તો એ છે–સ્વાર્થની આગળ પરમાર્થ જોવાતો નથી શિષ્યો વધારવાની લોભવૃત્તિ શાસનમા કુઠારાઘાતનુ કામ કરી રહી હોય છે, એ પણ જોઇ શકાતુ નથી જે આવ્યો તેને મૂડયો, એના પરિણામે શાસનમા કેટલા અનર્થો થઇ રહ્યા છે અને આવી શિષ્યલોભવૃત્તિ કેટલાક ધૂર્તોને પણ એક પ્રકારનુ ઠગાઇનુ સાધન બની ગયુ છે ખરૂ છે કે "લોભિયા હોય ત્યા ધૂતારા ભૂખે મરતા નથી" શિષ્યલોભથી એવા ઘણા ધૂતારાઓ ઠગાઇના ધધા કરી અનીતિમય જીવન ગુજારી રહ્યા છે અને અમારા મહાત્માઓ એવુ જીવન ગુજારવામા તેમને સહાયક થઇ રહ્યા છે, આ શુ ઓછુ પુણ્ય (!) ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે ? આવા મહાત્માઓ ઘણી વખત પોતેજ ઠગાય છે, પોતાનાજ કપડા કાબળીયો અને વખતે પ્રાઇવેટમા રખાવેલી માલ મતાઓ પણ ગુમાવી બેઠેલા સભળાય છે, છતા એ લોભવૃત્તિને કયા છોડાય છે ? અસ્તુ

હવે આપણે એ જોઇએ કે શાસ્ત્રકારો દીક્ષાના ઉમેદવારમા કયા કયા ગુણો જોવાનુ ફરમાવે છે

---

(૨૯)

'દીક્ષા' ના સંબંધમાં હું કહીજ ચુકયો છું કે ઠાણુાંગ **સુત્ર, પ્રવચન સારોદ્ધાર, અને ધર્મસંગ્રહ** વિગેરેમાં વિસ્તારથી વર્ણુન છે. આ બધું વર્ણુન આપવા જતાં 'દીક્ષા' ના લેખોમાંજ કદાચ 'ધર્મધ્વજ' નું આ ચોથું વર્ષ પૂરૂં થઇ જાય અને તેમ થતાં કેટલાક અતિ અગત્યના સામાજિક લેખો લખવાના રહી જાય તેમ છે, અને તેથી આ લેખનો વધારે વિસ્તાર ન કરતાં માત્ર '**ધર્મસંગ્રહ**' માં બતાવેલ '**દીક્ષા લેનાર**' ની યોગ્યતાનોજ ઉલ્લેખ કરી આ લેખને સમાપ્ત કરીશ.

'ધર્મસંગ્રહ'ના બીજા ભાગના ત્રીજા અધિકારમાં દીક્ષાની યોગ્યતા માટે નીચેના ગુણો આવશ્યક બતાવ્યા છે.

आर्यदेशसमुत्पन्नः शुद्धजातिकुलान्वितः ।
क्षीणप्रायाशुभकर्मा तत एव विशुद्धधीः ॥ ७३ ॥
"दुर्लभं मानुषं जन्म निमित्तं मरणस्य च ।
सम्पदश्चपला दुःखहेतवो विषयास्तथा ॥ ७४ ॥
संयोगे विप्रयोगश्च मरणं च प्रतिक्षणम् ।
दारुणश्च विपाकोऽस्य सर्वचेष्टानिवर्त्तनात्" ॥ ७५ ॥
इति विज्ञातसंसारनैर्गुण्यः स्वत एव हि ।
तद्विरक्तस्तत एव तथा मन्दकषायभाक् ॥ ७६ ॥
अल्पहास्यादिविकृतिः कृतज्ञो विनयान्वितः ।
सम्मतश्च नृपादीनामद्रोही सुंदराङ्गभत् ॥ ७७ ॥

आद्र स्थिरश्च समुपसपन्नश्चेति सद्गुण ।
भवेद् योग्य प्रव्रज्याया भव्यसत्त्वोऽत्र शासने ॥ ७८ ॥

અર્થાત્—૧ આર્યદેશમા ઉત્પન્ન થયેલ, ૨ શુદ્ધ જાતિ અને કુલથી યુક્ત, ૩ જેના અશુભ કર્મો ક્ષીણ પ્રાય થયા હોય, ૪ વિશુદ્ધ બુદ્ધિ હોય, ૫ "મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ છે તે મરણનુ નિમિત્ત છે સમ્પદાઓ ચપલ છે, વિષયો દુ ખના હેતુ છે, સ યોગમા વિયોગ રહેલો છે, પ્રતિક્ષણ મરણ ઉભુ જ છે, અને તે મરણનો વિપાક છે, કારણ કે સર્વ ચેષ્ટાનુ તે સમયે નિવર્ત્ત થાય છે" એ પ્રમાણે સ સારની અસારતા સ્વય જાણતો હોય, ૬ સ સારથી વિરક્ત હોય, ૬ મ દકષાયવાળો હોય, ૮ અલ્પહાસ્યાદિ-વિકૃતિવાળો હોય, ૯ કૃતજ્ઞ હોય, ૧૦ વિનયયુક્ત હોય, ૧૧ રાજાદિની સમ્મતિ લીધેલ હોય, ૧૨ કોઇનો પણ દ્રોહી ન હોય, ૧૩ સુ દર આકૃતિવાળો હોય, ૧૪ શ્રદ્ધાળુ હોય ૧૫ સ્થિર બુદ્ધિનો હોય ૧૬ સમુપ સમ્પન્ન અર્થાત્ આત્મસમર્પણરૂપ બુદ્ધિવાળો હોય એ પ્રમાણેના સદ્‌ગુણવાળો ભવ્ય મનુષ્ય આ જિનશાસનમા દીક્ષાને યોગ્ય ગણાય છે

હુ આ લેખમાળામા અનેક વખત લખી ચૂકયો છુ કે દીક્ષા-ભાગવતી દીક્ષા, એ છોકરાઓના ખેલ જેવી વસ્તુ નથી દીક્ષાની ચાદર જેના તેના ઉપર ઓઢાડી દેવી, અથવા દીક્ષાનુ પ્રધાન ઉપકરણ-ઓઘો-જ તુરક્ષક-રજોહરણ જેના તેના બગલમા સોપી દેવામા કઇ દીક્ષાની સાર્થકતા નથી 'દીક્ષા'

નો સંબંધ આત્મગુણોના વિકાશની સાથે રહેલો છે, અને જ્યાં સુધી યોગ્ય પુરૂષોનેજ દીક્ષા ન આપવામાં આવે ત્યાં સુધી માત્ર જમાતજ વધારે જવી, એનો અર્થ કંઈજ નથી.

ઉપરના ગુણોનું નિરીક્ષણ કરીને જો દીક્ષાઓ અપાતી હોય, તો આજ વીરશાસનમાં જે વૈરશાસનનું કામ થઇ રહ્યું છે, તે થવાજ ન પામતે. કદાચ માની લઇએ કે એ બધાએ ગુણો એક વ્યકિતમાં ન સંભવી શકે, તો પણ ઘણા ખરા ગુણો તો તેમાં જોવાજ જોઇએ. પરન્તુ ગુણો જોવાની તો વાત દૂર રહી. કેટલીક દીક્ષાઓ તો, એ દીક્ષાના ઉમેદવારની સૂરત-શકલ જોયા વિના પણ થઇ જાય છે, ત્યાં પછી ગુણોની ક્યાં વાત કરવી.

ઉપરના ગુણોનું બારીકાઇથી અવલોકન કરવામાં આવે, તો દરેક વાચકને સ્પષ્ટ જણાશે કે અત્યારે દીક્ષાને નામે જે અંધાધુંધી ચાલી રહી છે, કલકત્તાના અજાયબ ઘરમાં મૂકવા જેવા પૂતળાંઓને પણ જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, એકથી બીજાને ને બીજાથી ત્રીજાને ઠગીને માલ ખાટી જનારાઓને જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, મનુંષ્યાકૃતિમાં હોવા છતાં બહુચરા-જીના....ની માફક ચેષ્ટા કરનારાઓને પણ જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, બાર વાગે આહાર કરવા બેસે અને ૩ા–૪ વાગે ઉઠે, એવા ભોજનાનંદિયોને જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, ન્હાની ઉમ્મરના બાલકોને નસાડી ભગાડી, અને તેનાં માતપિતા-ઓને રોકકળાટ કરાવી જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, એક

ઘરથી બીજુ ઘર અને બીજા ઘરથી ત્રીજુ ઘર માડનારાઓને જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે, તેમ જૈન અને અજૈન વર્ગમા પણ જૈન ધર્મની અસાધારણ નિંદા થાય, એવા સયોગોવાળી પણ જે દીક્ષાઓ અપાઇ રહી છે એ બધી કયા સુધી યોગ્ય છે?

ઉપરના ગુણોમા ખાસ ધ્યાન ખેચનારા ગુણો આ છે –

૧ સસારની નિ સારતાને જાણનારા હોય, સસારથી ઉદ્વિગ્ન ચિત્તવાળો હોય હવે વિચારવાનુ એ છે કે જેનુ મન સસારથી બિલકુલ વૈરાગી બની ગયુ છે, એને નાસવા-ભાગવાની જરૂર ખરી કે? અને ગુરૂજીને પણ એના માટે નાના પ્રકારના કપટ પ્રપચો કરવાની જરૂર ખરી કે? બીજા મહાવ્રતને અભરાઇએ મૂકવાની જરૂર ખરી કે?

૨ રાજાદિને સમ્મત હોય અર્થાત્ એની દીક્ષામા કોઇ મ્હોટાઓનો વિરોધ ન હોય આ ગુણથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સઘનો વિરોધ હોય, એની દીક્ષા પણ સાધુથી કેમ આપી શકાય? વળી નસાડવા ભગાડવા એ પણ એક પ્રકારનો રાજ્યદ્રોહ નહિ તો બીજુ શુ છે?

૩ દીક્ષા લેનાર અદ્રોહી હોય એક સ્થાનથી નાસી છૂટેલો બીજે સ્થળે દીક્ષા લેવા જાય, એક સ્થળેથી કપડા કામળીઓની ધાપ મારીને બીજે સ્થળે લેવા જાય, એવા માણસો અદ્રોહી-અવચક કહેવાય કે નહિ? એનો વિચાર ભાગવતી દીક્ષા (?) ના ઉપાસકોએ જરૂર કરવો ઘટે છે

૪ સુંદર શરીરવાળો. આ ગુણ ઉપર ધર્મસંગ્રહની ટીકામાં અને પ્રવચન સારોદ્ધારમાં પણ સારી રીતે વિસ્તારથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એવી આકૃતિવાળા,–એવા અંગોપાંગવાળા, કે જેમને જોતાંજ સુગ ચઢે, સાથે વાત કરતાંજ હોઠોનેજ ધૃણા થાય, એવાઓને પરમાત્માના પ્રતિનિધિ બનાવવા. એ શું પરમાત્માની પરમ પવિત્ર દીક્ષાને લજાવવા બરાબર નથી શું? કમમાં કમ દીક્ષિતનું એટલું રૂપ તો હોવુંજ જોઈએ કે જેના ઉપર દીક્ષાનું તેજ–ચારિત્રનું તેજ શોભી ઉઠે. હાથીની અંબાડી રાસભના ઉપર ચઢાવવી, એ, અંબાડીને અપમાનિત કરવા જેવું નથી શું? હા, એ હું માનું છું કે, ચારિત્રનો સબંધ આત્માની સાથે છે, આત્મગુણોની સાથે છે, એમાં શરીરની સુંદરતા કે શરીરનું વિકલપણું કંઈ લાભ–નુકશાન કરતા નથી, નો પણ બાહ્યદૃષ્ટિથી જ્યારે આપણે ચારિત્ર આપીએ છીએ, તો પછી બાહ્યદૃષ્ટિએ સમુચિત યોગ્યતા પણ જોવી. એ સૌ કોઈ કબલ કરશે. ચારિત્રના ગુણો આત્માની સાથે સંબંધ રાખે છે. તેમ જાણવા છતાં પણ આપણે વેષને નમન કરીએ છીએ, વંદન કરીએ છીએ. થોડી વાર પહેલાં એક માણસ બધા ગૃહસ્થોની સાથે હરે છે ફરે છે, કોઈ હાથે જોડતું નથી, પરન્તું થોડીજ વારમાં માથું મૂંડાવી, સાધુના વસ્ત્રો પહેરી; તેમ ગુરૂ પાસે બે ચાર વાળનો લોચ કરાવી જ્યાં સભામાં આવે છે, કે આખી સભા જયજયકાર કરે છે. તેને વંદન કરે છે. શું દસ–પાંચ મિનિટમાં, એનામાં સાધુનાં મહાવ્રતો આવી ગયાં? શું દસ પાંચ

મિનીટમા તે ગુરૂ બની ગયા? ચારિત્રના ગુણો એના આત્માની સાથે સ્પર્શ્યાં હશે કે નહિ, તે તો જ્ઞાની જાણે છે પરન્તુ મનુષ્ય તેના વેષને જોઇને નમન વદન કરે છે એ બધુ બાહ્ય દૃષ્ટિનુ છે, તો પછી દીક્ષાને માટે શરીરની સુંદરતા કે અવિકલ-પણુ અવશ્ય જોવુ જ જોઇએ

કેટલા—समुपसम्पन्न નામના ગુણમા ધર્મસગ્રહકારે ઘણી બાબતોનો સમાવેશ કર્યો છે તેમા ઉમ્મર સબધી પણ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે આમ તોરથી આપણે મો જાણીએ છીએ તેમ આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરનાને અને વધારેમા વધારે સાઠ કે સીત્તેર વર્ષથી ઉચી ઉમ્મરનાને દીક્ષા નહિ આપવાનુ જણાવ્યુ છે પણ આ બાબત ખાસ વિચારવા જેવી છે અને તે કર્ત્તાના શબ્દોથીજ કર્ત્તાએ બતાવેલા હેતુને નહિ સમજનારા અથવા તેને છુપાવી રાખનારા શિષ્યલોભીઓ માત્ર આઠ વર્ષની બાબત રજૂ કરી પોતાનો બચાવ કરે છે

આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરનાને દીક્ષા નહિ આપવાનુ પ્રધાન કારણ તો, તેટલી ઉમરે દેશથી કે સર્વથી વિરતિની પ્રતિપત્તિનો અભાવ બતાવવામા આવેલ છે પરન્તુ આ અભ્યન્તર કારણ છે પરન્તુ એ કારણને જાણવાનુ સામર્થ્ય આપણામા નથી, અને તેટલા માટે ગ્રથકારે બાહ્ય કારણ જે બતાવ્યુ છે, તે પણ આપણે જોવુ જોઇએ ટીકાકારે લખ્યુ છે–

"अन्यच्च—बालदीक्षणे सयमविराधनादयो दोषा, सद्ययोगोलकसमानो, यतो यत स्पन्दते ततस्ततोऽ

ज्ञानित्वात् षट्कायवधो भवति। तथा निरनुकम्पाः श्रमणाः यदेवं बालानपि वलाद्दीक्षाकारागारे प्रक्षिप्य स्वच्छन्द-तामुच्छिदन्तीति जननिंदा।"

ઉપરના કથનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે બાલ્યવયમાં દીક્ષા આપવાથી, એ દીક્ષિતદ્વારા ષટકાયની વિરાધનાનો ભય છે, અને બીજુ કારણ એવી દીક્ષાથી જૈન ધર્મની–જૈન સાધુઓની નિંદા થવાનો ભય છે.

આ બન્ને કારણો વિચારવા જેવાં છે. ષટ્કાયની વિરાધના અને જનનિંદાનો ભય, જો આઠ વર્ષથી ઉપરની ઉમ્મરમાં પણ હોય, તો શું દીક્ષા આપવી ? જે કારણોથી બાલ્યવયમાં–આઠ વર્ષથી નીચી ઉમરમાં દીક્ષા આપવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, એજ કારણ જો બીજી કોઇ અવસ્થામાં પણ હોય, તો એ સૌ કોઇ સમજી શકશે–સ્વીકારી શકશે કે એવી અવસ્થામાં દીક્ષા નજ આપી શકાય.

'દીક્ષા' એ તો જગતને અનુમોદનાનું કારણ હોય, 'દીક્ષા' એ તો બીજાઓને ધર્મના માર્ગ તરફ પ્રેરણાનું કારણ હોય, 'દીક્ષા' એ તો બીજાઓને પ્રશંસવાનું કારણ હોય, એ 'દીક્ષા' એવી અવસ્થામાં કેમ આપી શકાય, કે જેથી હજારો માણસો અધર્મ પામે, હજારો માણસો જૈન ધર્મની અને જૈન સાધુઓની નિંદા કરે !

આ પ્રસંગે પણ હું સ્મરણ કરાવીશ કે જેઓ ન્હાની

ઉમ્મરની દીક્ષાના ઉદાહરણો બનાવીને પોતાના મનની પુષ્ટિ કરે છે, તેઓ ખરેખર જાણી જોઇને બીજાઓને ભ્રમમા નાખે છે આપવાદિક ઉ૦ાહરણો વિધિ માર્ગ તરીકે પ્રમાણભૂત ન હોઇ શકે

વૃદ્ધાવસ્થાના સબધમા કર્ત્તાએ કહ્યું છે કે-સિત્તેર વર્ષથી ઉપરની ઉમર વૃદ્ધાવસ્થામા ગણાય છે, વળી કેટલાક સાઠ વર્ષથી ઉપરની ઉમ્મરને પણ ગણે છે છેવટે એમ પણ કહ્યુ કે-જે કાળમા જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય, તેના દસ ભાગ કરવા, તેમા આઠમા, નવમા અને દશમા ભાગમા જે વર્ત્તમાન હોય, તે વૃદ્ધ કહી શકાય

આતો એક ગણતરી માત્ર છે પરન્તુ ખરી રીતે શાસ્ત્ર કારોએ આટલી અવસ્થા બનાવેલી હોવા છતાં પણ ધારો કે કોઇ માણસ એથી ઓછી ઉમ્મરમા પણ શક્તિથી હીન થઇ ગયો હોય અને વૃદ્ધાવસ્થાના તમામ લક્ષણો તેનામા આવ્યા હોય, તો તેને શુ આપણે વૃદ્ધ નહિ ગણીએ ? શુ એવા-ઉમ્મરના ન્હાના, પરન્તુ શક્તિથી હીન થયેલા-ડોકરાને દીક્ષા આપીશુ ? તેવીજ રીતે બાલ્યાવસ્થા માટે પણ સમજવુ જોઇએ બાલ્યાવસ્થા વ્યતીત થઇને યુવાવસ્થામા કોઇ માણસ પ્રવેશ કરતો હોય, પરન્તુ તેનામા જો એક બાળકના જેવા લક્ષણો છે અથવા એક બાળકના જેવાજ સયોગો છે, તો તેવી અવસ્થામા દીક્ષા કેમ આપી શકાય !

ઉપસંહાર.

હવે ઉપસંહારમાં માત્ર એટલુંજ કહીશ કે–દીક્ષા આપનારાઓએ ' દીક્ષા ' લેવા આવનારના તમામ પ્રકારના સંયોગો જોવાની જરૂર છે. માત્ર પોતાનો ચેલો થશે–હું વધારે શિષ્યોનો ગુરૂ કહેવાઇશ, એટલુંજ લક્ષ્ય રાખીને બીજાનું ગમે તે થાય, દુનિયાં નિંદે કે સ્તવે, ધર્મની હીલણા થાય કે ગમે તે થાય, ઇત્યાદિ બાબતોનો જરા પણ વિચાર કર્યા વિના ધમેડે રાખવું, એ એક પ્રકારે શાસનનું દ્રોહીપણુંજ કહી શકાય. જે પરમાત્માના શાસનમાં આપણે પૂજાઇએ છીએ–જે પરમાત્માના વેષ ઉપર આપણે તાગડધિન્ના કરીએ છીએ અને જે પરમાત્માના શાસનનું ધૂંસરૂં આપણે લઇને ફરીએ છીએ, એ પરમાત્માની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવું, એ પરમાત્માના શાસનની આપણા સ્વાર્થની ખાતર નિંદા કરાવીએ, એના જેવું દ્રોહીપણું બીજું શું હોઇ શકે ?

ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ છે કે બુદ્ધિવાદના આ જમાનામાં અંધાધુંધી ચાલી શકે તેમ નથી. ગૃહસ્થ કે સાધુ, ન્હાના કે મોટા, ગરીબ કે તવંગર, દરેકે સંયોગોનો વિચાર કરીને, પરિસ્થિતિયો જોઇને કાર્ય કરવાની જરૂર છે, પરિસ્થિતિયોને જોયા વિના સત્તાના મદમાં કે हमको कौन पूछनेवाला है ? એવા અભિમાનથી સ્વચ્છંદતા ભર્યું કાર્ય કરવું છે. એ પોતાની ઇજ્જતના હાથે કરીને કાંકરા કરવા બરાબર છે.

જૈન સાધુઓની–ખાસ કરીને ' ભાગવતી દીક્ષા ' ના નામે ધમાલ કરી મૂકનારાઓની અત્યારે જે દશા થઇ રહી છે, તે દશા કદિ ન આવત, જો સમાજની નાડ તપાસીને પોતાના બાહ્યસ્વાર્થની ખાતર ધર્મને નામે ઢંઢેરો ન ચલાવ્યો હોત

હજુ પણ અમારા મુનિવરોએ ચેતવાની જરૂર છે મુનિવરોને તો દેખીનેજ, જોનારના અ ત કરણમા પ્રભાવ પડવો જોઇએ મુનિરાજ તો જ્યા જાય ત્યા શાન્તિનુ જ વાતાવરણ ફેલાય, મુનિરાજ જ્યા જાય ત્યા મ પનેજ વધારે, મુનિરાજને દેખતાની સાથેજ લોકોનુ હૃદય નમી પડે ભાગવતી ' દીક્ષા ' નો તો આવો પ્રભાવ હોય, ભાગવતી દીક્ષાનો તો આટલો પ્રતાપ હોય અહા કેટલી ઉત્તમ ભાગવતી દીક્ષા, કોણ હીન-ભાગી આ દીક્ષાની ચાહના ન કરે !

વાચકો ! 'દીક્ષા' ના મ બ ધમા છેલ્લા પાચ અ કોમાં મે મારા વિચારો જણાવ્યા છે એ વિચારો કોઇને ગમ્યા હશે કોઇને નહિ પણ ગમ્યા હોય, પરન્તુ જૈન સમાજની પરિસ્થિતિએ મને આ વિચારો લખવાને પ્રેર્યો છે અને પરિસ્થિતિનુ નિરીક્ષણ કરી, શાસ્ત્રને બાધ ન આવે એવી રીતે મારા વિચારો પ્રકટ કરવામા હુ મારૂ કર્ત્તવ્ય સમજ્યો છુ મારૂ તો દઢ મન્તવ્ય છે કે પોતાની મતલબ સાવધાની ખાતર શાસ્ત્રોના વાકયો ઉપર બધી બાબતોની તપાસ કર્યા વિના, માત્ર તેને પોતાના પક્ષમાં ખેચી લેવા, એ શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રકારોનો દ્રોહ કરવા બરાબર છે વળી

કેવળ શાસ્ત્રોના આધાર ઉપરજ કોઇપણ બાબતનો ઇમારત ચણવી, એ પણ પ્રભુ આજ્ઞાની વિરાધના કરવા બરાબર છે. શાસ્ત્રોની સાથે સંયોગો પણ જોવાની જરૂર છે. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઇને દરેક કાર્ય કરવાની પ્રભુઆજ્ઞા દરેકે માન્ય રાખવી જોઇએ. અને જો તેમ થાય તોજ અત્યારે જે કલેશો, જે વૈમનસ્યો, જે છિન્નભિન્નતાઓ આપણે જોઇએ છીએ, તે ઘણે અંશે ઓછા થઇ શકે. લોકોને અધર્મ પામવાનું પણ કારણ નહિં રહે. પરન્તુ હા, તેમાં પોતાના સ્વાર્થને કેટલેક અંશે જતો કરવો પડશે. હૃદયમાં ભરાઇ રહેલા આકંઠ લોભને ઓછો કરવો પડશે. કંઇક ઉદાર પણ થવું પડશે. પરન્તુ શાસનને ઘણો લાભ થશે.

લોભવૃત્તિના કારણે માણસો મર્યાદા મૂકે છે. વખતે મનુષ્યત્વથી પણ બહાર નિકળી જાય છે. સત્યસ્વરૂપનો પ્રકાશ પણ મનુષ્યને ઘોર અંધકાર સ્વરૂપ દેખાય છે. વખતે મર્યાદા ત્યાં સુધી મૂકાય છે કે હડકવા હાલ્યા જેવું થાય છે. પરન્તુ સમજવું જોઇએ કે તેમાં પોતાનાજ ભાગ્યનો દોષ છે. જગત્ તો પોતાને જે ઠીક લાગે-જે સમુચિત જણાય, તેનો પ્રકાશ કરે છે. એ પ્રકાશથી આપણા સ્વાર્થને ધક્કો પહોંચે અને તેથી આપણે અકળાઇએ કે બીજાને ભાંડવા તૈયાર થઇએ, એ આપણી કમજોરી અને અયોગ્યતાજ છે.

'દીક્ષા'ના સંબંધમાં જેટલું લખીએ તેટલું લખી શકાય તેમ છે. સમાજની પરિસ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરનારને

માટે આ વિષય અતિ મહત્ત્વનો લાગશે સૌ કોઇ જાણે છે તેમ હુ પણ એક દીક્ષિત છુ, લગભગ વીસ વર્ષનો દીક્ષિત છુ 'દીક્ષા' એ પરમ આત્મકલ્યાણનુ સાધન છે, એ વાતનો મને પૂર્ણ અનુભવ અને વિશ્વાસ થયેલો છે હુ પોતે દીક્ષામા ગુરૂદેવની કૃપાથી અપૂર્વ આનદ લઇ રહ્યો છુ, અને બીજાઓ લેવા ચાહતા હોય, એમને એમના એ કાર્યની અનુમોદનાજ કરૂ છુ પરન્તુ તેની સાથેજ સાથે અયોગ્ય પુરૂષોને દીક્ષા આપવાની અને અયોગ્ય પુરૂષો પાસે દીક્ષા લેવાની હુ તો નાજ પાડુ દીક્ષા લ્યો, જરૂર લ્યો, અને આપો, જરૂર આપો, પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઇનેજ મે "સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્" મા લખ્યુ છે તેમ, હજુ પણ હુ માનુ છુ કે— "દીક્ષાનુ માહાત્મ્ય ન કેવળ જૈનશાસ્ત્રમા, પરન્તુ હિદુ શાસ્ત્રમા પણ વર્ણવ્યુ છે" અને એ દીક્ષા માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી વિલબ કરવો, એ જાણી જોઇને ખાડામા પડવા જેવુ છે અને તેટલાજ માટે 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્' મા પ્રકટ કરેલા તે વિચારોની અતે મે જણાવ્યુ છે કે— "દીક્ષા દેનારે યોગ્યતાનો વિચાર અવશ્ય કરવો જોઇએ છે."

બસ, મારા 'દીક્ષા' સબધીના છેલ્લા પાચ લેખોનો સાર પણ હોય, તો તે આજ છે 'યોગ્યતા' વિનાનુ બધુએ કાર્ય ધૂળ ઉપર લીંપણ કરવા જેવુ છે

અમારો મુનિવર્ગ યોગ્યતાઓ અને બધા સયોગો

જોઈનેજ દીક્ષાઓ આપવાનું પસંદ કરે, અને દીક્ષા લેનારાઓ પણ માત્ર આંધળીયાં નાખીને જ્યાં ત્યાં ન પડતાં યોગ્યતા જોઈનેજ-ગુરૂના ગુણો નિહાળીને જ દીક્ષા લે. પોતાની જીવન દોરી ગુરૂદેવના કરકમલમાં સોંપે, અને પછી યાવજ્જીવન પર્યન્ત તેનો નિર્વાહ કરે અને આવી રીતની યોગ્ય દીક્ષાઓ દિનપ્રતિદિન હજારોની સંખ્યામાં થાય, અને જૈનશાસનમાં સાધુ સમુદાય ખૂબ વધી જૈનધર્મની વિજય પતાકા સર્વત્ર ફરકાવે, એજ અંતઃકરણથી ઇચ્છી વિરમું છું. ૐ શાન્તિઃ

(૩૦)

માગણવૃત્તિ

'માગણવૃત્તિ' એ કેટલો બધો ઘૃણિત શબ્દ છે? કેટલો તિરસ્કરણીય છે? 'માગણવૃત્તિ' ઉપર જીવન ગુજારનારને પણ જો આપણે એમ કહીએ કે 'એ ભીખમંગા' તો તેના હૃદયમાં જરૂર આઘાત પહોંચશે. સંસારની બધી વૃત્તિયો કરતા આ વૃત્તિ—માગણવૃત્તિ અત્યન્ત નિકૃષ્ટ છે પોતાની ઇચ્છાને પૂરી કરવા માટે બીજાને આજીજી કરવી, દીનતા પૂર્વક હાથ લાંબો કરવો એ શું? આત્મગૌરવને ગુમાવી બેસવાનું છેલ્લુ પગથીયું અથવા સ્વત્વાભિમાનને ખોઇ

બેસવાની કઠોરતા છે. જ્યાં જ્યાં 'માગણવૃત્તિ' પ્રવેશી છે, ત્યાં ત્યાં ગૌરવનો ઘટાડો અવશ્ય થયો છે. 'માંગણવૃત્તિ' વાળાઓમાં શરમ કે દાક્ષિણ્યતા, લજ્જા કે ભય ભાગ્યેજ હોય છે. પરિણામે માંગણવૃત્તિવાળાઓને પોતાના કર્તવ્યનું— મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતાનું પણ ભાન ભાગ્યેજ રહે છે. માંગણવૃત્તિવાળાઓને દુનિયાના દાસ થઇને રહેવું પડે છે. એમના આત્માઓ મુડદાલ બની જાય છે. આત્મશક્તિયોનો વિકાશ એમનાથી હજારો કોસ દૂર થાય છે. એ વૃત્તિવાળા-ઓને પછી બીજું કંઇ પણ પુરૂષાર્થ ભર્યું કાર્ય કરવાની સૂઝ પડતીજ નથી.

હિંદુસ્થાનના છપ્પન લાખ કે બહોત્તેર લાખ ભિક્ષુકો—માંગણવૃત્તિથી જીવન ગુજારનારાઓ ઉપર મોટે ભાગે આખા દેશની જે કરડી નજર થઇ રહી છે, એમાં વજૂદ અવશ્ય છે. દેશના ભિક્ષુકોની માંગણ વૃત્તિએ તેમને કેટલી હદે નીચે ઉતારી મૂક્યા છે, એ હવે છાનું રહ્યું નથી. ગૃહસ્થોના ગુરૂ તરીકેનો દાવો કરવા છતાં શું પૈસા કે શું સ્ત્રી પરિચય, શું ભાગ કે શું ચરસ- એકેથી પણ દૂર નહિં રહેનારનારા ગુરૂઓ, ભિક્ષુકો, માંગનારાઓ જનતા પર શું ઉપકાર કરી શકે ? અને જો દેશનો જરા પણ ઉપકાર ન કરતા હોય તો પછી રાષ્ટ્રને માટે તેઓ ભારભૂત ગણાય, એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

જૈનસાધુઓની સ્થિતિ આથી જુદી છે. બીજા ભિક્ષુકો કોઇ પણ વસ્તુ માટે "બાપજી આપો" કહે છે. ત્યારે મુરકે-

લીથી મળે છે, જ્યારે જૈનસાધુઓને 'બાપજી લ્યો-સ્વીકારો' કહેવા છતા પણ મુશ્કેલીથી સ્વીકારે છે કારણ કે—બન્નેની વૃત્તિઓમા ફેર છે એકમા લોભવૃત્તિ-સ્વાર્થવૃત્તિ છે, જ્યારે બીજામા ત્યાગવૃત્તિ, નિસ્પૃહતા છે લોભવૃત્તિવાળા મનુષ્યો જગતના દાસ થઈને રહે છે, જ્યારે નિ સ્પૃહ મનુષ્ય જગતને પોતાના દાસ બનાવે છે જગત એનુ દાસ થઈને રહે છે જૈનસાધુઓની ત્યાગ વૃત્તિ-નિ સ્પૃહતા આથી પણ આગળ વધેલી છે તેઓ પોતાના શરીરથી પણ બેદરકાર રહે છે ભોજન જેવી વસ્તુઓ માટે પણ યદ્યપિ તેઓ ભિક્ષા માંગે છે પર તુ તે નિ સ્પૃહતા પૂર્વક, ઘરેઘરે ભિક્ષા માગવા છતા ઉદરનિર્વાહ જેટલુજ તેઓ સ્વીકારે છે તે પણ ન મળે તો " अच्छा तो आज अपनी ही पूजी खायेंगे " કરીને આનદમા રહે છે સાધુઓએ પોતાની પૂજી માની છે પોતાના આત્મગુણો વ્રત-નિયમ-પ્રત્યાખ્યાન-એ આત્મ લક્ષ્મી છે. ગૃહસ્થોના ઘરેથી ભિક્ષા ન મળે તો પોતાની લક્ષ્મી-ઉપવાસ- ઉપર આનદ મનાવે છે

આવીજ રીતે કપડા અને બીજા ઉપકરણો માટે પણ જૈનસાધુઓ નિ સ્પૃહજ રહે છે

સાધુઓ પોતાની આ નિ સ્પૃહતામા જેટલા અશે ન્યૂનતા કરે, તેટલાજ અશે તેઓ માગણવૃત્તિવાળા બનતા જાય છે, અને અતએવ તેઓ ધીરે ધીરે ગૃહસ્થોનાદાસબનતા જાય છે અમારા સાધુઓની વર્ત્તમાન પરિસ્થિતિ માટે અદર

પ્રવેશ કરીને જોઇએ તો એ સ્પષ્ટ જણાશે કે તેઓમાં ધીરે ધીરે પેલી તિરસ્કરણીય માંગણવૃત્તિનું તત્ત્વ પ્રવેશતું જાય છે, અને તેનુંજ એ પરિણામ છે કે, ગૃહસ્થોનો સદ્ભાવ પહેલા કરતાં ઓછો થતો જાય છે. સુંદર ખાનપાન માટે, સુંદર કપડાંલત્તાં, માટે સુંદર કાંબળીયો માટે, જેમ જેમ સાધુઓની ખાસ હતઓ વધતી જાય છે, અને જેમ જેમ એશઆરામના દાસ બનતા જાય છે, તેમ તેમ ને તે વસ્તુઓ માગવા માટે ગૃહસ્થોની આજીજી, ખુલ્લા શબ્દોમાં ગૃહસ્થોના જેવી નહિં, તો કમમાં કમ હૃદયના ભાવથી તો ખરીજ–એવી આજીજીઓ કરવી પડે છે. આ આજીજી એ માંગણવૃત્તિ નહિં તો બીજું શું છે ? ક્યાં, ગૃહસ્થો એક ઉપર એક એક આવીને પ્રાર્થનાઓ કરે કે "સાહેબ સ્વીકારો." એ સ્થિતિ, અને ક્યાં "શેઠજી, જૂઓને આ નવા સાધુ છે, જરા એને માટે સારી મુલાયમ, કોમળ પશમીનાની ચાદર કે પેલી રેશમ જેવી હલકી કાંબળ આવે છે, તે જરા મુંબઇ જઇને મોકલજો હોકે, કંઇ વધારે કિંમતની ન મોકલજો. લગભગ ૭૫ થી ૧૦૦ સુધીનીજ હોય, આ સ્થિતિ !

આટલેથીજ નથી અટક્યું ! આથી પણ આગળ વધીને સાધુઓ ખુશામતો કરતા થયા છે. ઇચ્છાઓની તૃપ્તિને માટે સુંદર સુંદર—કપડાં અને ખાનપાન મળે, એટલા માટે મ્હોટા મ્હોટા ગૃહસ્થોના ઘરમાં આવ–જા શરૂ કરવી, વાતો ચીતોથી અને એમનાં બાળકોને પ્યારથી બોલાવી–રમાડી

ગૃહસ્થોને આકર્ષવા, આ બધુ શુ છે ? હાસવૃત્તિ કે બીજુ કઈ ? ગૃહસ્થોના બાલ બચ્ચા હજુ આંખો ચોળતા ઉઠયા ચે ન હોય, ગૃહસ્થોના ઘરોમાંથી હજુ ઝાડુ-કાજો ન નીકળ્યો હોય, અને ચા-દૂધની તરપણીઓ ભરવા 'ધર્મલાભ' દેતા ઉભા રહેવુ, એનો અર્થ શો છે ? માંગણવૃત્તિ કે બીજુ કઇ ?

પરન્તુ વિચાર કરવાની વાત છે કે આ બધુ શાથી બને છે ? લોભ વૃત્તિથી-લાલચવૃત્તિથી-ઇન્દ્રિયોના હ્રાસ બનવાથી અને ઇંદ્રિયોના હ્રાસ થવુ, એ પોતાના કર્ત્તવ્યથી-ધર્મથી નીચે ઉતરી જવા બરાબર છે જો આવીજ સ્થિતિ વધારે સમય ચાલુ રહી, અને નાયકોએ કઇપણ સુધારો કરવાનુ લક્ષ્યમા નહિ લીધુ, તો આજે જે આક્ષેપ અજૈન સાધુઓ ઉપર થાય છે, તેજ આક્ષેપ જૈન સાધુઓ ઉપર પણ થવાનો સમય આવે, તો એમા નવાઇ પામવા જેવુ શુ છે ?

આ માગણવૃત્તિ, જેમ, 'જે માગણવૃત્તિ કરનાર છે,' એને માટે દુ ખકર્ત્તા છે, તેમ જેની આગળ 'માગણવૃત્તિ' કર વામા આવે છે, એને પણ દુ ખકર્ત્તા થાય છે એક માગવાવાળો માણસ જ્યારે બીજાની આગળ જઇને ઉભો રહે છે અને કઇ પણ ચીજની માગણી કરે છે, ત્યારે તેને એક સમયે તો જરૂર કાળ સમાન લાગે છે આના ઉદાહરણોની જરૂર નથી પાલીતાણામા જનારા યાત્રાળુઓની આગળ જ્યારે જ્યારે પાલીતાણાની મ સ્થાઓના ફેરીઆઓ હાથમા નોટીસો અને બગલમા ટીપનો ચોપડો કે રસીદ બુક લઇને જાય, ત્યારે

ત્યારે એ યાત્રાળુઓ કેવી નજરથી એ માંગણીયાઓની ન્હામે જૂએ છે-જોતા, એનું દશ્ય જેમણે જોયું હશે, તેમને સમજાયું હશે કે માંગણવૃત્તિ કેટલી અધમ વૃત્તિ છે.

આવીજ રીતે કોઇ કોઇ સંસ્થાઓ તરફથી ફરતા ફેરિયાઓ ન્હાનાં મ્હોટા ગામોમાં ઉઘરાણું કરવા ફરે છે, તેઓને એક ગામમાંથી સો પચાસ રૂપિયા મેળવતાં કેટલો પસીનો ઉતારવો પડે છે, એ એજ બિચારા જાણતા હશે. આતો એક સાધારણ સ્થિતિના વીસ વીસ કે પચીસ પચીસના નોકરો કે જેઓનો ધંધોજ ભાટ ચારણોની માફક ગૃહસ્થોની વાહ વાહ ગાઇને પૈસા કઢાવવાનો હોય છે, તેમની વાત થઈ, પરન્તુ મુંબઇ અને કલકત્તા જેવા શહેરોમાં, કોઇ ન્હાના મ્હોટા ગામોના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોને દેરાસર કે ઉપાશ્રયને માટે ટીપ કરવા જવું પડે છે અને ત્યાંના, લક્ષ્મીના મદમાં મસ્ત બનેલા, ગૃહસ્થોના માળાઓમાં કે દુકાનો ઉપર જે ટલ્લા ખાવા પડે છે, તેમજ એ કહેવાતા શેઠિયાઓના જે તિરસ્કાર-અપમાન સહન કરવાં પડે છે, એ જોતાં કોઇ પણ વિચારક એમ બોલી ઉઠયા વિના નહિં રહે કે-" આના કરતાં દેરૂં કે ઉપાશ્રય ન બનાવવું, એ શું ખોટું ? " પરન્તુ શું કરે ? ધર્મનો કેફ પણ કંઇ ઓરજ શક્તિ આપે છે. ધાર્મિક ભાવનાઓથી એ બધું સહન તેઓ કરે છે.

પરન્તુ કહેવાનું માત્ર એટલુંજ છે કે આ માંગણવૃત્તિ એ એક એવી વૃત્તિ છે કે-જે આપણા આત્માઓને શક્તિ-

હીન, મુડદાલ, નિરૂત્સાહ અને સ્વાત્માભિમાનથી રહિત બનાવે છે

આ પ્રસગે આપણી સસ્થાઓની માગણવૃત્તિ સબધી કઇક વિચાર કરવો આવશ્યક સમજુ છું

જૈનસમાજમા કેળવણીના પ્રચાર નિમિત્તની અનેક સસ્થાઓ હયાતી ભોગવે છે આમાની કઇ સંસ્થા પાસે કેટલુ ધન છે, અને કેવી રીતે ચાલે છે, એ બતાવવા હુ નથી, ઇચ્છતો, માત્ર આપણી કેટલીક સસ્થાઓની માંગણવૃત્તિના સબધમાજ મારે કઇક કહેવાનુ છે

સસ્થાઓ, એટલે જ્યા સુધી તેની પાસે ખર્ચના જેટલી નિશ્ચિત આવક ન થાય ત્યા સુધી સમાજ પાસે માગણી કરવાનુ તો તેનુ કર્ત્તવ્ય રહ્યુંજ પરન્તુ માગણી માંગણીમા પણ ફેર છે

એવા ઉઠાઉગીર ઉપદેશકો (!) કે જેઓ ભાટ-ચારણોની માફક ભાઇ બાપ કરતા, અને પરજિયા કે રાસડા સભળાવતા ગામ ગામ ફરે, આચારવિચારનુ નામ ન હોય, સો ખાડી બોલીને છ ટાક ભાર પણ પાલન ન કરે, એવા ઉપદેશકોને ગામ ગામ મોકલવા,સસ્થાના ઉદ્દેશો સમજાવવા, દેશોદ્ધારની, સમાજોદ્ધારની, અને સ્વર્ગના દરવાજા બતાવનારી વાતો કર્યા પછી આખરે " આપજો અન્નદાતા, તમારાં બાળકોનુ રક્ષણ કરો,અનાથને આશ્રય આપો, આટલા બાળકોનો ઉદ્ધાર કરો, " ઇત્યાદિ ઘરે ઘરે ધર્મસાદો પડાવવા

આવી માંગણવૃત્તિ મારા નમ્ર મત પ્રમાણે બિલકુલ નહિં ઇચ્છવા યોગ્યજ છે. આવા ટેલીયાભટ્ટોને ફેરવવામાં સંસ્થાના સંચાલકો ભલે ફાયદો સમજતા હોય, પરન્તુ તત્ત્વદૃષ્ટિએ એની સમાજ ઉપર તો બુરી અસર થાય છેજ, પરન્તુ એથી સંસ્થાના હિતને પણ સાધારણ ધક્કો પહોંચે છે. સૌથી મ્હોટો ધક્કો તો એજ છે કે જેઓની શિક્ષાને માટે એ નાણાં એકઠાં કરવામાં આવે છે, એઓના આત્માઓ સાવ મુડદાલ બની જાય છે, એઓની ઉચ્ચ કોટીનું ભાવનાવૃક્ષ મૂળમાંથી સળી જાય છે તેઓ પોતાને સમાજની દૃષ્ટિએ–ધનાઢ્યોની દૃષ્ટિએ અતિહીન–નીચ–હલકા–નકામા–ગરીબ–કંગાલ સમજે છે તેઓ પોતાને ધર્માદિયા સમજે છે અને તેથી તેઓમાં જે કંઇ ચૈતન્ય પ્રકટાવવાની લાંબી લાંબી આશાઓ રાખીએ છીએ; એમાની કંઇ પણ સફળ થતી નથી. તે બાળકો સમજે છે.—" અરેરે, અમારા માટે અમારા સંચાલકોને આવી રીતે ભિક્ષા માગવી પડે છે ? આવા ગરીબ શબ્દોમાં અમારે માટે જૂઓને બીજાઓની આગળ કેવા કાલાવાલા કરે છે. "

શું સંસ્થાઓ, સમાજના એ ભાવિ હીરાઓમાં આવી ભાવનાઓ ઉત્પન્ન કરાવવા માટેનાં સ્થાન હોવાં જોઇએ ? સંસ્થાઓ શા માટે છે ? સમાજના એ ભાવિ ઉદ્ધારકોનાં ચૈતન્યોને વિકાસવા માટે ! એમની શક્તિઓને ખીલવવા માટે ! એમને આત્મગૌરવ સમજાવવા માટે ! એમને એમના

ભવિષ્યના કર્તવ્ય પાઠોને ભણાવવા માટે કે "તમારો આત્મા પણ અનતશક્તિઓ ધરાવે છે તમે ભવિષ્યમા કોઈના દાસ ન બનજો ઇન્દ્રિયોને આધીન ન થશો કોઇના ભરોસા ઉપર ન રહેશો તમારા પગ ઉપર ઉભા રહેવાની શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરજો"

પરન્તુ જ્યા પ્રારભમાંજ તેમનામા કગાલિયતના, ગરીબઇના - સ ા પાડવામા આવે ત્યાં શક્તિઓનો તો વિકાસ કેમ ઇ શકે ?

ન કેવળ પર કહ્યા તેવા ઉપદેશકો દ્વારજ, પરન્તુ એવી આજીજીવાળી જાહેરખબરો દ્વારા તેમ કોઇ ગૃહસ્થ આવવાનો હોય ત્યારે કોઇએ તેથી વધારે સ્વાગત અને ખુશામદો કરી કરાવન પણ આપણે એ સસ્થાના ભવિષ્યના સમુચિત ફળને હાનિ પહોચ્ચડવાના કારણ ભૂત થઇએ છીએ

ત્યારે શું કરવુ ? એ વિચાર આપણને જરૂર ઉઠે છે કરવુ માત્ર એજ કે જેમા 'અતિ' ન હોય સમુચિત પ્રયત્નો દ્વારા સસ્થાઓ ચલાવવી, એજ એ સસ્થાઓ અને સમાજના કલ્યાણનો માર્ગ છે સારા ગૃહસ્થો ડેપ્યુટેશન દ્વારા સમાજને અપીલ કરી શકાય છે સસ્થાના કાર્યના સાચા રિપોર્ટો-સાચી હકીકતો વર્તમાનપત્રો દ્વારા પ્રકટ કરીને સમાજનુ ધ્યાન આકર્ષી શકાય છે, પરન્તુ એવો તો એક પણ પ્રયત્ન ન થવો જોઇએ કે જેની અસર સમાજ ઉપર

ખરાબ થાય અને તેની સાથે એ બાળકો ઉપર પણ જુદીજ અસર થાય.

અંબલમાં તો માંગણવૃત્તિનું સાધનજ નહિં ઇચ્છવા યોગ્ય છે. તેમ છતાં કાળના પ્રભાવે જ્યારે સમાજના લક્ષ્મીપુત્રો કેળવણીનું મહત્ત્વ નથી સમજી શકયા, અને ઉદાર પુરૂષોની ઉદારતામાં વિવેકનો અભાવજ દેખાય છે, તેવી સ્થિતિમાં માગ્યા સિવાય કોઇ આપતું નથી, એ વાત ખરી છે. પરન્તુ માંગવું એ એવી રીતે માંગવું જોઇએ કે જેમાં મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન થાય, અને જેને માટે માંગવામાં આવતું હોય, એમના આત્માને દુર્ભાવ ઉત્પન્ન કરનારૂં ન નીવડે.

ખરી રીતે જોઇએ તો આજે સમાજની કમનસીબીના દિવસો છે, નહિં તો જે સમાજનાં હજારો બાળકો અશિક્ષિત હોય, જે સમાજમાં હજારો યુવકો સાધનોના અભાવે શિક્ષાથી વિમુખ થતા હોય, જે સમાજથી પ્રતિવર્ષ સેંકડો માણુસો કેવળ શિક્ષા કે પેટપોષણની લાલચથી પરધર્મમાં જતા હોય, જે સમાજનાં સેંકડો ઐતિહાસિક સ્થાનો નષ્ટ ભ્રષ્ટ થતાં હોય, અને જે સમાજની અનેક સંસ્થાઓ કેવળ પૈસાના અભાવે આગળ ન વધી શકતી હોય, એ સમાજના ધનાઢયોને—લક્ષ્મીપુત્રોને લાખોના ખરચે ઉત્સવ કરવા અને સંઘો કાઢવાનું સૂઝે ખરૂં ? એ સમાજના ધનાઢયોને ઉજમણાં ને ઉપધાનોમાં પાણીની માફક પૈસો ખરચવો સૂઝે ખરો ? એ સમાજના

નાયકો-ધર્મનાયકોને પોતાની વાહવાહ માટે પોતાના અધરાગી શ્રાવકો પાસે ઉંચી જાતના એંઠો મગાવી વગડા વવાતુ ગમે ખરૂ ? અને એ સમાજના ધર્મઘેલાઓને, પોતાના માનેલા (પછી ગમે તેવા પતિતજ કેમ ન હોય) સાધુઓના દુર્ગુણો ઢાકવા માટે-બચાવ કરવા માટે હજારો રૂપિયા ખરચવાનુ મન થાય ખરૂ ? પરન્તુ કહેવાની કંઇજ આવશ્ય કતા નથી કે સમાજના કમભાગ્યનીજ એ નીશાની છે કે આજે સમાજ નાયકોની બુદ્ધિઓ એક જુદીજ દિશામા કામ કરી રહી છે આવી સ્થિતિમા " અમારા સાધુઓ અને આગેવાન ગૃહસ્થો-ધનાઢય ગૃહસ્થોને સદ્‌બુદ્ધિ આપો કે જેથી સમાજ ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યોમા સમુચિત ઉન્નતિ કરી શકે " એવી શાસન દેવને પ્રાર્થના કરવા સિવાય આપણી પાસે બીજો શો ઉપાય છે ?

(૩૧)

ધર્મ અને રૂઢી.

'ધર્મ' અને 'રૂઢી' આ બન્નેનો સંબંધ એટલો બધો ઘનિષ્ઠ છે અથવા વ્યવહારમાં થઈ ગયો છે, કે—આ બન્નેનો ભેદ સામાન્ય વર્ગને સમજાવવો, એ કઠિનતા ભરેલું થઈ ગયું છે. કેવળ જૈન સમાજમાંજ નહિં, લગભગ બધાયે સમાજોમાં સમયના પ્રભાવે આ બન્નેની ઘનિષ્ઠતાનો દુરૂપયોગ થઇ રહ્યો છે. અર્થાત્ 'ધર્મ' અને 'રૂઢી' એ બન્ને જુદી-અતિ ભિન્ન વસ્તુઓ હોવા છતાં અત્યારે મ્હોટા ભાગે 'રૂઢી' નેજ 'ધર્મ' નો ઝભ્ભો પહેરાવવામાં આવ્યો છે; અર્થાત્ જે ભય અને પાપ ધર્મથી ઉલટા ચાલવાથી માનવામાં આવે છે

તેજ ભય અને પાપ ' રૂઢી 'ના ફેરફારમાં માનવામાં આવે છે બલ્કે ઘણે ભાગે તો એમજ જોવાઇ રહ્યુ છે કે ' ધર્મ ' જેવી વસ્તુ તરફ તો ઘણા ઓછાજ ધ્યાન આપે છે અને ' રૂઢી ' એજ પરમારાધ્ય દેવી થઇ પડી છે, આ ' રૂઢીયો 'ના જન્માન્તરે પ્રતિદિન થઇ રહ્યા છે, છતા ' રૂઢી ' એજ ' ધર્મ ' છે" 'રૂઢીમાં ફેરફાર થઇજ શકે નહિ" એમ માનવામા આવે છે આનુ ખરૂ કારણ તો મને એજ લાગે છે કે આપણે ' ધર્મ ' એ શી વસ્તુ છે, એને બરાબર સમજ્યાજ નથી અને બીજુ કારણ એ પણ છે કે આપણે કેવળ શાસ્ત્રની પ્રક્રિયા ઉપરજ દારમદાર કરી બેઠા છીએ

બારીક દષ્ટિથી વિચારીએ તો ' ધર્મ ' એ આત્માની સાથે સબધ ધરાવનાર વસ્તુ છે અને તેટલાજ માટે ' ધર્મ ' નુ લક્ષણ ' वत्थुसहावो धम्मो ' વસ્તુનો સ્વભાવ એજ ' ધર્મ ' એમ બતાવવામા આવેલ છે તેમ છતા આપણે બીજી રીતે ધર્મ 'ની વ્યાખ્યા જોઇએ તો મહર્ષિઓએ એજ કરી છે કે, " अन्तःकरणशुद्धित्वं धर्मत्वम् " અથવા " कषायनिवृत्तित्वम् धर्मत्वम् " અન્તઃકરણનુ શુદ્ધ થવુ —, એનુ નામ ' ધર્મ ' છે, અથવા કષાયથી નિવૃત્ત થવુ — કષાયોથી દૂર થવુ, એનુ નામ ધર્મ છે આ બન્નેમાં આત્મીય લાભજ સ્પષ્ટ જોવાય છે એટલે કે આત્માનો વિકાસ—આત્માની શુદ્ધિ—એજ ' ધર્મ ' છે આ ધર્મના ભેદો કદિ હોઇ શકે ખરા ? આ 'ધર્મ' ને નહિ માનવાળો

યામાં હશે ખરો ? આ 'ધર્મ' ને માનવામાં લડાઈ કે ઝઘડા, ટંટા કે ફિસાદ થાય ખરા ? છતાં 'ધર્મ'ને નામે લડાઈઓ થઇ અને થાય છે. 'ધર્મ' ના નામે લોહીની નદીયો વહી છે, એને શું કારણ ? કેવળ એકજ કારણ, અને તે એ કે જુદા જુદા મજહબના અને સમ્પ્રદાયના લોકોએ રૂઢિઓને-રિવાજોને 'ધર્મ' નું સ્વાંગ આપ્યું છે. એ રૂઢિયોમાંથી જરાયે કોઈ ચસક્યો—એ રૂઢિને નહિં સ્વીકારવાનો જરાયે કોઈએ ડોળ કર્યો, કે તત્કાળ એ રૂઢિપૂજકોએ એના ઉપર હુમલો કર્યોજ છે. ગચ્છ-ગચ્છની લડાઈઓ, એ કોને આભારી છે ? શ્વેતામ્બર દિગમ્બરની લડાઇઓ, એ કોને આભારી છે ? શૈવ અને શાક્તની, રામાનુજ અને રાધાસ્વામિયોની, એ બધી લડાઇયો કોને આભારી છે ? કેવળ રૂઢિયોમાં માનેલી 'ધર્મભાવના' ને !

કપાળમાં એક લીટીનું તિલક કાઢનાર, બે લીટીના તિલકવાળાની નિંદા કરે, અને બે લીટીવાળો ત્રણ લીટીવાળાની નિંદા કરે, જયારે ત્રણ લીટીવાળો ગોળ તિલકવાળાને નિંદે ! પરન્તુ તેઓ માત્ર એટલુંજ સમજે કે—કોઇ થર્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં બેઠો તોયે શું, અને કોઈ સેકન્ડ ક્લાસમાં કે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં બેઠો તોયે શું ? અને કદાચ ગોળ તિલકધારીને રિઝર્વડ ડબ્બામાં બેઠેલ માની લઇએ, તોયે શું ખોટું ? એમાં લડાઈ કરવાની કે નિંદાની શી જરૂર ? પ્રભુના નામે કોઇને કોઈ ડબ્બામાં બેઠો તો છે ને ? અને કદાચ, ડબ્બામાં

ન બેસતાં પગે ચાલે અર્થાત્ તિલક કર્યા વિનાજ રહે, તોયે શું ? એવી નજીવી બાબતોમાં લડાઈયો કરવી, એ પોતાના માનેલા ઇષ્ટ દેવની ભક્તિ છે કે કુભક્તિ ? એનો વિચાર એ રૂઢીપૂજકોને ભાગ્યેજ થાય છે

ત્યારે ' રૂઢિયો ' એ શી વસ્તુ છે ? એ સબંધી આપણે કંઇક વિચાર કરીશું

' રૂઢિ ' એટલે રિવાજ અથવા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો' કોઇ પણ સામાજિક યા ધાર્મિક કાર્યો વ્યવસ્થિત રૂપે ચલાવવા માટે બાધવામાં આવેલા નિયમો આ સિવાય ' રૂઢિ ' એ બીજુ કઇજ નથી આવી રૂઢિયોમાં કેટલીક સમૂલ હોય છે, તો કેટલીક નિર્મૂલ પણ હોય છે સમૂલ રૂઢિયો એ છે કે જે રૂઢિનુ સમાજે-સઘે-સમુદાયે એકત્રિત થઈને નિર્માણ કર્યું હોય છે અને નિર્મૂલ રૂઢિ એ છે કે કંઇ પણ જાતના બંધારણ વિનાજ જેની ઉત્પત્તિ થાય છે આવી નિર્મૂલ રૂઢિ તરફ તો કોઇનો કંઇ પણ ખ્યાલ હોતો જ નથી દેખાદેખી કે ગમે તે કારણે આવી રૂઢિયો ચાલી નીકળે છે, પરન્તુ જે રૂઢિ સમૂલ છે એટલે કે સમાજે સમયનુ નિરીક્ષણ કરીને આવશ્યકતા પ્રમાણે જે રૂઢિ કાયમ કરી હોય છે, એવી રૂઢિયો સમાજની પ્રત્યેક વ્યકિતને માટે માન્ય જરૂર હોય છે, અને હોવી જોઇએ અને આવી રૂઢિયોનો શાસ્ત્રોમા પણ ઉલ્લેખ થયેલો હોય છે પરન્તુ શાસ્ત્રોમા ઉલ્લેખ થવાથી તે ' રૂઢિ ' મટીને ' ધર્મ ' નથી થઇ જતો આવી શાસ્ત્રોમા ઉલ્લેખાઇ ગયેલી રૂઢિયોમા પણ ફેર

ફાર અવશ્ય કરી શકાય છે, કારણુ કે આ રૂઢિયો જે જે સમયમાં જેવી જેવી ચાલતી હોય છે, તે તે સમયના ગ્રંથોમાં તે તે પ્રમાણે આલેખાયલી હોય છે. પરન્તુ જો તેજ રૂઢિ બીજા સમયને માટે ઉપયોગી ન હોય— અથવા એનાથી સમાજને કે ધર્મને કંઇ હાનિ પહોંચતી હોય તો એવી રૂઢિયોને બંધ કરવી, કે એનું રૂપાન્તર કરવું; એમાં જરા પણુ અયોગ્ય નથી. કારણુ કે—એ રૂઢિયો તે તે સમયની આવશ્યકતાની પૂર્તિ માટે સમાજે નિર્માણુ કરેલી હોય છે, અને અત્યારના સમયને અનુસરીને અત્યારનો સમાજ તેને બદલી પણુ શકે છે. જે વસ્તુનું નિર્માણુ સમાજે કર્યું છે, એ વસ્તુનો ફેરફાર સમાજ કરવાને અધિકારી હોય એમાં આશ્ચર્ય જેવું કંઇ જ નથી.

આ વિચાર બુદ્ધિમાનોએ જરૂર કરવો ઘટે. કેવળ કોઇ વાત શાસ્ત્રમાં લખી, એટલે તેજ પ્રમાણે જે ન કરે અથવા ન બોલે, એને ધર્મથી વિમુખ કહેવો, અથવા નાસ્તિક કહેવો, એ ડાહ્યા પુરૂષોને તો ન શોભે, અને એટલા માટેજ તો નીતિકારો વારંવાર કથે છે કે—

केवलं शास्त्रमाश्रित्य न कर्त्तव्यो विनिर्णयः
युक्तिहीनविचारे तु धर्महानिः प्रजायते ॥

કેવળ શાસ્ત્રનો આશ્રય લઇને કોઇ પણુ વિષયનો નિર્ણય નહિં કરવો જોઇએ. કેમકે યુકિત વિનાના વિચારથી ધર્મની હાનિ થાય છે.

કોઇપણુ શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ અવશ્ય કરવો જોઇએ, આ વસ્તુ શા માટે કહેવામાં આવી છે ? કયા

સમયને માટે કહી છે ? ગ્રંથ કયા સમયનો બનેલો છે ? તે વખતના રિવાજને અનુસરીને આ કહેવામાં આવ્યુ છે કે-અનાદિ અનંતકાળને માટે એ કહ્યું છે ? એના કથન કરનાર એકપ્રમાણિક ગ્રંથકાર હતા કે કેમ? ઇત્યાદિ અનેક બાબતોનો વિચાર કરવો જોઇએ નહિ કે માત્ર એક ગ્રંથમાં લખેલુ દેખ્યુ, એટલે ઝટ એને આગમ વાક્ય કે વેદવાક્ય માની લીધુ કોઇ પણ બાબત ઉપર આવી શોધખોળો કે વિચારો નહિ કરવાનું જ એ પરિણામ છે કે એ વસ્તુ ઉપર જરા પણ શંકા કરનારને આપણે યુક્તિપૂર્વક સમજાવવાના બદલામાં એકદમ તેને 'નાસ્તિક' ના ટાઇટલથી વિભૂષિત કરીએ છીએ ખરી રીતે આવા સંબંધમાં 'નાસ્તિક' આપણે છીએ કારણ કે ઊંડા ઉતરીને વિચાર કરવામાં આવે, તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે આપણો 'તિજોરી તળીયા ઝાટક' છે આપણે દલીલોમાં દેવાળુ ફૂંકી બેઠા છીએ અતએવ કેવળ થામાં લખ્યુ છે, માટે તેજ લકીર ઉપર ચાલવુ જ જોઇએ, એવુ નથી હોતુ અટકે ખરી રીતે તપાસીએ તો ઉપરના શ્લોકમાં કહ્યુ છે તેમ, એકલા શાસ્ત્રના ઓઠા નીચે ધપાવે રાખવામાં ધર્મના બદલે 'અધર્મ' પણ થવાનો પ્રસંગ આવે છે 'ધર્મ' કરતા ધાડ પણ પડે છે માટે દરેક કાર્યમાં દીર્ઘસૂત્રી થઇ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવનો વિચાર કરી કાર્ય કરવુ જોઇએ બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો શ્રુતિ (શાસ્ત્ર), યુક્તિ અને અનુભૂતિ-આ ત્રણની કસોટી ઉપર ચઢાવીને જ કોઇ પણ વિષયનો નિર્ણય કરવે

'રૂઢિયો' ને 'ધર્મ'નું સ્વાંગ આપવા જેટલી જે અજ્ઞાનતા અત્યારે પ્રબળતાથી જોવાઇ રહી છે, એનું પણ ખાસ કારણ 'વિચાર શકિતનો અભાવ' એટલે કે માત્ર 'લખ્યું તે વાંચ્યું,' એજ જણાય છે. એક રૂઢી કયા સમયમાં શા કારણથી ઉત્પન્ન થઇ, અને એ રૂઢી ચલાવે રાખવામાં લાભ છે કે નુકસાન, એનો વિચાર કર્યા વિના માત્ર પીછેસે ચલી આતી હૈ, એમ માનીને ધપાવે રાખવી, એ એક અજ્ઞાનતા નહિં તો બીજું શું કહી શકાય ? દાદાના વખતમાં ઘરમાં પાળેલી બીલાડી શ્રાદ્ધ વખતે રસોઇ અભડાવી નાખતી, તેથી તેને બાંધવી પડતી, પણ પિતાના શ્રાદ્ધ વખતે ઘરમાં બીલાડી નહિં હતી, એટલે બાંધવી કોને ? એમ ધારી પિતાના શ્રાદ્ધ વખતે કોથળો લઇને ઘરે ઘરે બિલાડી માટે ફરનાર બ્રાહ્મણપુત્રની મૂર્ખતા ઉપર આપણે હસ્યા વિના રહીશું કે ? અને કદાચ એ છોકરો એમ કહે કે—"વાહ, મારા બાપા, મારા દાદાના શ્રાદ્ધ વખતે શું મૂર્ખ હતા, તે બીલાડી બાંધતા હતા, ?" તે વખતે આપણે દાંત પીસીને એને 'મૂર્ખાનંદ શિરોમણિ' કહ્યા વિના રહીએ ખરા કે ?

ઘણી રૂઢિયો આમ પ્રચલિત થાયછે. મૂળ તપાસ્યા વિના, ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ જોયા વિના એ રૂઢિયોને આપણે નભાવે જઇએ છીએ. પછી તે રૂઢિયોથી સમાજને ભયંકર નુકસાનજ કેમ ન થતું હોય ! આવી રૂઢિયોમાં ફેરફાર કરવામાં આપણે અચકાઇએ છીએ, એનું પ્રધાન કારણ તો મેં પહેલાં કહ્યું

તેજ-રુઢીને 'ધર્મ'નુ રૂપ આપ્યુ છે તેજ છે આપણે ભડકીયે છીએ કે " આ 'રૂઢિ' નહિ પણ 'ધર્મ' છે, એમાં કેમ ફેરફાર થઇ શકે? પરન્તુ જરા ઇતિહાસને તો તપાસો એવી તો કેટલીયે રૂઢિયો કાળના વિશાળ ઉદરમા સમાઇ ગઇ ! એવી તો હજારો રૂઢિઓએ હજારો જન્માન્તરો કરી લીધા ? અને વર્ત્તમાનમા ! વર્ત્તમાનમા પણ કયા ઓછી રૂઢિયો બદલાઇ રહી છે ? આપણા નેત્રો આગળથી પણ કયા ઓછી રૂઢિયો અદશ્ય થઇ છે ? અરે આપણા હાથે પણ નિત્ય ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યની ક્રિયાઓ થઇ રહી છે તેમ છતા " રૂઢિમા ફેરફાર થઇ ન શકે, " એમ બોલવુ અને માનવુ, એ અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજુ શુ છે ?

હવે આપણે એ જોઇશુ કે કઇ કઇ રૂઢિયોમા કેવી કેવી રીતે ફેરફારો થયા છે અથવા કઇ રૂઢિયોને આપણે ધર્મનુ રૂપ આપી જેમની તેમ ચલાવી રહ્યા છીએ તેમ એવી રૂઢિયોમાં ફેરફાર કરનારાઓને આપણે ' અધર્મી ' 'નાસ્તિક' ' ધર્મ નાશક ' કહીએ છીએ, તે કયા સુધી ઠીક છે

(૩૨)

'ધર્મ' અને 'રૂઢી' આ બંનેનો ભેદ આપણે ગતાંકમાં જોઇ ગયા, અને એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જોવાયું છે કે 'ધર્મ' એ આત્માની સાથે સંબંધ રાખનારી વસ્તુ છે, જ્યારે 'રૂઢી' એ રિવાજ છે. આ રિવાજોમાં તો કેટલાક સમૂલ હોય છે તો કેટલાક નિર્મૂલ હોય છે. પરંતુ આ રિવાજોનો સંબંધ સમાજની સાથે રહેલો હોવાથી અર્થાત સમાજદ્વારા એની ઉત્પત્તિ થએલ હોવાથી એમાં ફેરફાર કે સર્વથા બહિષ્કાર એનો થઇ શકે છે. અનાદિકાલના ચક્રમાં આવી કરોડો રૂઢિયો ઉત્પન્ન થઇ અને અદૃશ્ય થઇ. જો રિવાજો-રૂઢિયો પણ જેમની તેમ-જરા પણ ફેરફાર થયા સિવાય ચાલી આવતી હત, તો આજે એક પણ સમાજને ઉભા રહેવાનું કે વિચારવા માત્રનું પણ સ્થાન ન રહ્યું હત; પરન્તુ એ રૂઢિયો કાયમને માટે રહીજ કેમ શકે? કુદરતથીજ એ એ ખિલાફ વાત છે. રૂઢીની વાત તો દૂર રહી. ભગવાનના બતાવેલ આપ્તમાર્ગમાં પણ આવશ્યકતાનુસાર ધુરંધર આચાર્યોએ અને સંઘોએ ફેરફારો કર્યા છે, તો પછી રૂઢિયોની તો વાતજ શી કહેવી? સાધુને કપડાં "ન ધોવાં, ન રંગવાં" એવી ખુલ્લી પ્રભુ આજ્ઞા હોવા છતાં આવશ્યક્તા જણાતાં રંગવા માટે બાધ્ય થવું પડયું કે નહિં? પંચમીની સંવત્સરી હમેશાંથી ચાલી આવતી હોવા છતાં ચોથની પ્રચલિત

થઇ કે નહિ ? આવી આગમોક્ત-પ્રભુ આજ્ઞાની બાબતોમા પણ ફેરફારો થયા અને થાય છે, તો પછી આપણીજ ચલાવેલી રૂઢિયોમા ફેરફાર કરીએ-તેને દૂર કરીએ તો તેમા ખોટુ શુ ? હા, ત્રિકાલાવચ્છેદેન અચળ અવિચ્છિન્ન કોઇ વસ્તુ રહી છે અને રહેશે, તો તે ' ધર્મ ' છે 'ધર્મ' અને ' રૂઢિ'મા એજ મોટુ અ તર છે એક અમર છે, તો બીજી મૃતધર્મી છે એક અવિનાશી છે, તો બીજી વિનાશી છે એક આત્મા સાથે સ બ ધ રાખે છે, તો બીજી વ્યવહાર સાથે રાખે છે મિયા મહાદેવનુ જોડુ કેમ એક કરી શકાય ? આકાશ અને પાતા ળનુ અ તર કેમ હઠાવી શકાય ? દિવસ અને રાતનો ભેદ કેમ ભાગી શકાય ?

આ પ્રસ ગે આપણે જૈન સમાજમા ચાલતી કેટલીક આધુનિક રૂઢિયો ઉપર દૃષ્ટિપાત કરીએ

એતો મો કોઇ કબુલ કરશે કે-મ દિરો, દેરાસરો એ શાન્તિના ધામો છે દ્રવ્યપૂજા કે ભાવપૂજામા કેવળ આત્મશુ-દ્ધિના ચિ તવન સિવાય બીજુ શુ હોવુ જોઇએ ! અને જ્યા આત્મશુદ્ધિનુ ચિ તવન-વિચાર હોય, ત્યા બાહ્યાડબરની પ્રધાનતા નજ શોભે, પરન્તુ એજ મંદિરોમા થતી આત્મશુ દ્ધિની ક્રીયાઓ પ્રસ ગે બોલીયો વિગેરેના જે રિવાજો પડયા છે, એને કોઇ આત્મશુદ્ધિમા સાધનભૂત કહી શકે તેમ છે ખરૂ ? અને એમ પણ કોઇ કહી શકે તેમ છે કે-એ બોલિ યોના રિવાજો અનાદિ કાળથી ચાલ્યા આવતા હતા ? દાખલા

તરીકે આરતી-પૂજા પ્રસંગે ઘી બોલવું; વરઘોડા પ્રસંગે ભગવાનને લઇને બેસવાનું, છડી, ચામરનું, છત્રનું વિગેરે વિગેરે. આ રૂઢિયો આપણી કાલ્પનિક રૂઢિયો છે. કેવળ ઉપજ ઉત્પન્ન કરવાના અને લોકોમાં એક ક્રિયા કરવા માટે હુંસા તુંસી ન થાય, એટલા માટે ઉત્પન્ન કરેલી રૂઢિયો છે, એ કોણ નહિં માને ? ઘણાં સ્થાનો એવાં છે કે જ્યાં આ રૂઢિયો નથી પણ, તેમ છતાં પૂજા-આરતી વિગેરે વિધિયો-ક્રિયાઓ બરાબર થાય છે. ત્યારે શું એમ કહી શકાય કે બોલી બોલ્યા વિનાની એ ક્રિયાઓ નિરર્થક છે ?

આવી રીતે સેંકડો રૂઢિયો હજુ પણ જૈનસમાજમાં હયાતી ભોગવે છે. અને ધીરે ધીરે એક બીજાના દેખાદેખી પ્રવિષ્ઠ થએલી છે. દાખલા તરીકે—

સુપન ઉતારવાં અને ઘોડિયાપારણું ઝુલાવવું. કોણ કહી શકે કે, આ રિવાજ-રૂઢી નથી ? રિવાજ કે રૂઢી એ ઉપરથીજ સ્પષ્ટ થાય છે કે જ્યારે કલ્પસૂત્ર શ્રીસંઘ સમક્ષ નહિં વંચાતું હતું, ત્યારે શું સાધુઓ સ્વપ્ન ઉતારતા હતા ? ત્યારે કબૂલ કરવુંજ જોઇએ કે આ રિવાજ ચોક્કસ વર્ષો પહેલાંથીજ પડેલો છે, ધીરે ધીરે આ રિવાજમાં કેટલું બધું પરિવર્ત્તન થયું ? સુપન તો ઉતરે તે ઉતરે, પરન્તુ તેના ઉપર માળાઓનું યે ઘી બોલાય. માળાનો પણ ચોક્કસ નિયમ તો નહિંજ, કોઇ વખત અને કોઇ સ્થળે એક બે પાંચ પણ ચઢાવાય, અને દરેક વાર ઘી બોલાય. ભગવાનના ઘોડિયાં-

પારણા માટે પણ કેટલીક વાર ઘી ? જે જે ગામના સંઘની મરજીમા જેટલી વાર આવે એટલી વાર, એનો કંઇ નિયમજ નહિ

કહેવાની મતલબ એટલીજ છે કે આ રિવાજો, આપણી આવશ્યકતાની પૂર્ત્તિ માટેનાં અથવા તો કહો કે,એક પ્રકારના લોભના સાધનો છે એને 'ધર્મ' કોણ કહી શકે ?

આવા રિવાજો એક બે નહિ, અનેક છે, અને તે દરેકનો, ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરીએ તો, એનો સંબંધ ધર્મથી હજારો કોશ દૂર છે

કલ્પસૂત્ર મુનિરાજનું, એમનીજ પાસેથી લીધું, અને સભામા તેજ કલ્પસૂત્ર મુનિરાજને વ્હોરાવવા ઘી બોલાય, પ્રતિક્રમણના સૂત્રો કોઇને અશુદ્ધજ કેમ ન આવડતા હોય, પરન્તુ જે વધારે ઘી બોલ્યો એજ ગડબડ અધ્યાય ચલાવે રાખે, સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરવા ઉપાશ્રયે જાય, એટલે એની પાસેથી–ઉપાશ્રયના ભાડા તરીકે કંઇ લેવુંજ, ઉપધાન વહન કરે–માળ પહેરે, એની પાસે નકરો લેવોજ જોઇએ થોડો કે ઘણો જો નકરો ન આપી શકે તો, તો તે ઉપધાન જેવી ક્રિયા ન કરી શકે, વ્રત ગ્રહણ કરવું હોય અને નાદ મંડાવે એટલે નાદનો નકરો એના કપાળે ચોંટયોજ પૂજા કે સ્નાત્રપૂજા ભણાવે, એનો પણ અમુક નકરો અપવોજ રહ્યો કોઇ બાઇ જીંદગીમાં પહેલીજ વાર પોસહ કરે, અથવા કંઇ વ્રત લે, તો અમુક નકરો અથવા અમુક ખરચ કરવુંજ જો

ઇએ, નહિં તો એ બધું કર્યું કરાવ્યું ધૂળધાણી. વ્યાખ્યાન વાંચવાને સ્થાને ચંદરવા પૂંઠિયા બાંધવાંજ જોઇએ. હાથમા પાનાં લઇનેજ સાધુએ વ્યાખ્યાન કરવું જોઇએ. સ્થાપનાજીને પધરાવવા ત્રણ પાટલા ગોઠવવાજ જોઇએ, તેના ઉપર રૂમાલ નાખવાજ જોઇએ; વ્યાખ્યાનમાં પહેલાં સૂત્ર વાંચવું. અને પાછળ કંઇ કથા વિગેરે વાંચવી. અને વચમાં સ્ત્રિયોએ ગહુંળી ગાવી; સ્થાપનામાં રેશમી અથવા રેશમથી ભરેલી મુહપત્તિ તથા રૂમાલો રાખવા, ઠવણીને પણ રેશમનાં ફુમતાં વિગેરેથી ખૂબ શણગારવી, ખાસ ખાસ તહેવારના દિવસોએ ચાદીની ઠવણી મૂકવી, દેરાસરમાં ચામર, નગારાં, રેશમી વસ્ત્રો વિગેરે વાપરવામાં વાંધો નહિં માનવો, અને એક માણસના હાથે ઘડીઆળનો પટ્ટો હોય તો તે બહાર કાઢવોજ જોઇએ, સાધુઓએ ડાંડો મોઘરાવાળો જ રાખવો જોઇએ; કાંબળ, સંથારિયાં, ઓધારિયામા ગોસૂત્રકા કાઢવાં ઓઘામાં અમુક જાતનું રેશમથી ભરત ભરાવવું; આચાર્યાદિ પદવીઓ વખતે કપડા—કાંબળીઓનો વરસાદ વરસાવવો; સાધુઓને ખાસ વંદન કરવા જાય, તો પ્રભાવના વિગેરે કંઇ કરવુંજ જોઇએ; મંદિરમાં કેશર વાપરવુંજ જોઇએ; મંદિરમાં પાટલા પેલા ઉજમણાંમાં મુકાય છે તેવા રંગેલા-ચિત્રવાળા રાખવા જોઇએ.

આવી સેંકડો રૂઢિયો પ્રચલિત છે. હું એ જરૂર માનું છું અને દરેક એ પ્રમાણે માનશે કે—એક અથવા બીજી

રીતની રૂઢિયો દરેક સમાજમા, દરેક દેશમા અવશ્ય ચાલે છે, અને ચાલ્યા કરવાની પરન્તુ સવાલ માત્ર 'રૂઢી' અને 'ધર્મ'ના ભેદને સમજવાનો છે ઉપર બતાવી તે બધી રૂઢીઓ છે નહિ કે 'ધર્મ' એ રૂઢિને 'ધર્મ' માનવાનુ જ એ પરિણામ છે કે એ રૂઢી પ્રમાણે નહિ ચાલનારને આપણે 'ધર્મ નાશક' સમજીએ છીએ એક ગામમા ઘોડિયા પારણા ઉપર ઢાંકવાના ૧૦ રૂમાલનુ ઘી બોલતુ હોય, પરન્તુ કોઇ સાધુ કહે કે ૧૦ નુ શુ કામ છે? ૮ રૂમાલનુ ઘી બોલ્યા એ શુ ઓછુ છે? તો ઝટ જવાબ મળશે "વાહ, અમારે ત્યા અનાદિ કાળથી ૧૦ રૂમાલનુ બોલાય છે શુ અમારા વડવાઓ મૂર્ખ હતા, કે ૧૦ રૂમાલનુ બોલતા હશે?" કેટલી સુદર દલીલ? જાણે કે દસ રૂમાલનુ ઘી બોલવું એજ ધર્મ છે અને એ ધર્મમા આઘુ પાછુ કેમ થઈ શકે? કોઇ ગામમા મુનિરાજ વ્યાખ્યાન વાચવા બેસી જાય, અને ગૃહસ્થને ચદરવો પૂઠિયા બાધતા કે પાટલા ગોઠવતા વાર લાગી જાય, તો તે ગૃહસ્થો ઝટ મહારાજને કહેશે-"જરા થોભો સાહેબ, હજુ ચદરવા પૂઠિયા બધાયા નથી" કદાચ મહારાજ એમ કહે કે-"કઈ નહિ, ચદરવા પૂઠિયાનુ શુ કામ છે, તમે તમારે ઉપદેશ સાભળોને!,' તો ઝટ જવાબ મળશે-' નહિ એમ ન થાય, ચદરવા પૂઠિયા બાધ્યાવિના વ્યાખ્યાન વચાતુ હશે?" જાણે કે એમના ચદરવા પૂઠિયા પોતેજ વ્યાખ્યાન વાચવાના ન હોય! પાના હાથમા રાખીને વ્યાખ્યાન વાચવાનો રિવાજ હોય, ત્યા જો કોઇ સાધુ પાના રાખ્યા વિના વ્યાખ્યાન

વાંચવા બેશે; તો તેની ઝટ નિંદા કરશે. "મહારાજે શાસ્ત્ર તો હાથમાં રાખ્યું ન્હોતું. કોણ જાણે શું'યે ઉત્સૂત્ર કહી ગયા હશે, તે ઉત્સૂત્ર ભાષવાથી અનંતા ભવ કરવા પડશે, એ શું મહારાજ નહિં જાણતા હોય." આમ શંકા કરવી, એ કેવળ રૂઢીને ધર્મ માનવાનો પ્રતાપ છે. આવા રૂઢીપૂજકોની વચમાં કોઇ સાધુ ભલે અભણ હોય, પણ સુંદર રેશમથી ભરેલા પૂંઠા ઉપર હાથની લખેલી પ્રાચીન પ્રતિ રાખીને,પછી તે પ્રતિ વાંચી શકતા હોય કે ન હોય, વ્યાખ્યાન વાંચે, તો રૂઢીપૂજકો કહેશે કે-"અહાહા! મહારાજે કેવું સરસ વ્યાખ્યાન કર્યું ? જૂનામાં જૂના શાસ્ત્ર લઇને આજ તો મહારાજે વ્યાખ્યાન કર્યું."

અત્યારે સાધુઓ મોઘરાદાર ડાંડા રાખે છે, એ રૂઢી પડી ગઇ છે. પરન્તુ કોઇ સાધુ શાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે વાંસનો ડાંડો રાખે, તો લોકો ઝટ ટીકા કરે, અને કહે કે—"જોયું ? ડાંડા આંડા મૂકી દીધા, અને હવે તો લાકડીયો રાખવા લાગ્યા."

કેટલીક રૂઢિયો ખાસ સમ્પ્રદાયોની નિશાની તરીકે પણ પડી ગયેલી હોય છે. દાખલા તરીકે તપગચ્છના સાધુઓ તરપણી અને પાતરાં લાલ રાખશે, પરન્તુ કાંઠા કાળા રાખશે. જ્યારે ખરતરગચ્છીય સાધુઓ કાંઠા લાલ રાખશે. અને બીજો બધો ભાગ કાળો રંગશે. આવીજ રીતે એકજ ગચ્છની અંદર પણ કેટલીક પદ્ધતિયો જુદી જુદી રીતે પડી ગયેલી હોય છે. જેમકે વિહાર કરતી વખતે કમર બાંધતાં કેટલાક સાધુઓ ઉપધી બાંધીને પછી ઉપર કપડો ઓઢે

છે, જ્યારે કેટલાક પહેલા કપડો ઓઢીને પછી ઉપર ઉપધિ બાંધે છે

શુ મહત્વ છે ? પરન્તુ આવી નજીવી નજીવી બાબતોમા પણ ઘણી વખત રાગ-દ્વેષનુ ઉદ્ભાવન થાય છે એ બધી અજ્ઞાનતા નહિ તો બીજુ શુ છે ? ખરી વાત તો એ છે કે કોઇ પણ રીત-રીવાજ-રૂઢી ગમે તે હોય, પરન્તુ તેનો હેતુ શોધવાની જરૂર છે આ રૂઢી શા માટે પ્રચલિત થઇ ? કયારે થઇ ? હવે આવશ્યકતા છે કે કેમ ? એમા પરિવર્તનમા થયુ છે કે કેમ ? એમા પરિવર્તન કરવાની જરૂર છે કે કેમ ? ઈત્યાદિ બાબતોનો વિચાર બુદ્ધિમાનોએ અવશ્ય કરવો ઘટે બોલિયોના રિવાજો, કે જે રિવાજો ધાર્મિક ક્રિયાઓની અંદર પણ પેસી ગયા છે, એની અંદર પણ આપણે કેટલો બધો ફર્ક જોઇએ છીએ ? કોઇ સ્થળે બોલિયોના કઇ ભાવ છે તો કોઇ સ્થળે કઇ છે, કોઇ સ્થળે ઉપજ કયા લઇ જવામા આવે છે, તો કોઇ સ્થળે કયાય લઇ જવાય છે એજ બોલીયોમા એક વખત તેલ બોલાતુ હતુ, તો અત્યારે ઘી બોલાય છે એજ બોલીયો એક સ્થળે એક સમયે નહિ હતી, તો તેજ સ્થળે બીજા સમયે પ્રચલિત થઇ ધર્મમા આવુ બની શકે ખરૂ ? બલ્કે દીર્ઘ દષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો ધર્મની ક્રિયાઓમા પણ સમયે પોતાનો પ્રભાવ નાખી તેમા કેટલુયે પરિવર્ત્તન કરી નાખ્યુ છે પ્રતિક્રમણાદિની ક્રિયાઓ જે જે

સમયે કરવાનું કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે—એજ સમયે આજે કેટલા કરે છે ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પોરસી સમયે પાતરાંની પ્રતિલેખના કરીને ગુરૂવંદન કરવાનું અને પછી વૈયાવચ્ચ કે સ્વાધ્યાય બેમાં શું કરવું, તે સંબંધી આજ્ઞા માગવાનું કહ્યું છે. અત્યારે એ વિધિ કેટલા સાધુઓમા દેખાય છે ? નવ વાગ્યા પછી કરવાનું ગુરૂવંદન શું પ્રાતઃકાળમાં નથી પ્રવેશ્યાં ? પ્રતિક્રમણમાં કેટલાંયે સૂત્રો શું પાછળથી નથી થતું ? ભગવાનની થતી અંગરચનાઓમાં થયેલું પરિવર્ત્તન કોઇ નિહાળે છે કે ? અત્યારે ભગવાનની અંગરચનામાં કોટ, પાટલુન, જાકીટ વિગેરે બનવા લાગ્યાં. ઘડીયાળો મૂકાવા લાગી (હા, અંગ્રેજી ટોપી-હેટની ખામી રહી ગઇ છે.) તે પહેલાં બનતું હતું કે ? આ બધી રૂઢિયો—આ બધા રિવાજો ઉપર શું વિચાર કરવો નથી ઘટતો ?

આ પ્રસંગે હું એ કહેવા નથીજ ઇચ્છતો કે કયો રિવાજ સારો કે નરસો ? કઇ રૂઢી ગ્રાહ્ય છે કે અગ્રાહ્ય ? આ લેખનો ઉદ્દેશ માત્ર એકજ છે. અને તે એકે ‘ ધર્મ ’ ને ધર્મ સમજવો, અને ‘ રૂઢી ’ ને ‘ રૂઢી. ’ રૂઢીને ‘ ધર્મ ’ સમજવાનુંજ પરિણામ છે કે ઘણી વખત નજીવી બાબતોમાં રાગ દ્વેષો ઉભા થાય છે, અને તેને પરિણામે સમાજ—શાસનને ઘણું નુકસાન પહોંચે છે. જ્યારે આપણે ‘ રૂઢી ’ ને ‘ રૂઢી ’ અને ‘ધર્મ’ ને ‘ધર્મ’ સમજતા થઇશું, ‘ત્યારે એ આગ્રહ આપણાથી સર્વથા દૂર થવાનો કે “ આ રૂઢીમાં ફેરફાર નજ થાય. આ

રૂઢીની ઉપજ અમુક કાર્યમાજ જવી જોઈએ," એ વખતે તો આપણને સ્પષ્ટ સમજાશે કે રૂઢી, એ તો આપણો ઉત્પન્ન કરેલો ચીલો છે–માર્ગ છે એને ભૂસી નાખી–મિટાવી દઈ–આપણે ગમે તે સરળ માર્ગ લઈ શકીએ છીએ

હુ પહેલાજ કહી ગયો છુ કે 'રૂઢી' એ સમાજના વ્યવહારની વસ્તુ છે એમા કેટલાક રિવાજો ખાસ મુકરર કરેલા હોય છે જ્યારે કેટલાક પોતાની મેળે પણ પડી જાય છે આવા કેટલાક વધુ રિવાજો પણ જોઈએ ન કેવળ ભારત માજ, પરન્તુ યૂરોપમા પણ આવા રિવાજો પડી ગયેલા હોય છે કારણ કે રિવાજો, એ તો જ્યા મનુષ્ય સ્વભાવની સાથે સબધ ધરાવનારી વસ્તુ છે આવતા અકમા આપણે કેટલાક યૂરોપીય રિવાજો પણ જોઈશુ

---

(૩૩)

'ધર્મ' અને 'રૂઢિ' ની ભિન્નતા ગયા બે અકોમા આપણે જોઈ છે, એમા અનેક ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ જોવાયુ છે કે 'ધર્મ' જુદી વસ્તુ છે અને 'રૂઢિ' જુદી, ધાર્મિક રીત રિવાજોમા 'રૂઢિ' એ કેવુ સ્વરૂપ લીધુ છે એ પણ જોવાઈ ગયુ 'રૂઢિ' ની અસર ન કેવળ અમુક દેશ કે અમુક જાતિમા જ પ્રવેશ કરી ગઈ છે, બલ્કે–દુનિયાનો કોઈપણ દેશ એવો નહિ હોય કે જ્યા એક અથવા બીજા આકારમા

'રૂઢીઓ' ન ચાલતી હોય, એ બધીએ રૂઢીઓ બધા દેશને માટે માન્ય હોય એમ નથી હોતું; દાખલા તરીકે—

પૂર્વ દેશમાં (ખાસ કરીને બનારસમાં) ધોબીને અસ્પૃશ્ય તરીકે માનવામાં આવે છે. ધોયેલાં કપડાં ઉપર પણ છાંટ નાખીને ધોબી પાસેથી લેવામાં આવે છે. ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં ધોબીને અડવામાં કંઇપણ આભડછેટ સમજાતી-મનાતી નથી. બનારસમાં ગધેડાને ન અડકી શકાય, જ્યારે ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં તેમ નથી. આને કોઇ ધર્મ કહેશે કે? એ તો રૂઢિ જ, એક દેશમાં કંઇ રિવાજ, બીજા દેશમાં કંઇ.

આ ઉપરાંત રૂઢિની અસર ખાનપાનના વ્યવહારમા પણ કેવી વિચિત્ર થએલી છે, એ પણ જાણવું જોઇએ.

મારવાડ, મેવાડ અને પૂર્વ—બધે બે પ્રકારની રસોઈ થાય છે, એક કાચી અને એક પાકી. કાચીની મતલબ કોઇએ 'રાધ્યા વિનાની' ન સમજવી. કાચી રસોઇ એટલે દાળ—ભાત શાક—રોટલી—કઢી વિગેરે. પાકી એટલે પરોઠાં (ટીકડા) ઢેબરાં, પૂરી અને શાક વિગેરે. પાકી રસોઇમાં ભાતદાળની ગણુતરી નહિં. મતલબ કે—તળેલી અથવા ચૂલા ઉપર તવામાં ઘીથી પકવેલી રોટલી—ટીકડા, એ પાકી રસોઇ છે. કહેવાની કંઇ જરૂર નથી કે—પાકી રસોઇ પણુ બને છે તો લોટ અને પાણીથીજ, પરન્તુ જેઓ પાકી અને કાચીનો ભેદ સમજે છે, તેઓની માન્યતા છે કે પાકી રસોઇ નોકર—ચાકરના હાથની બનાવેલી હોય તો પણુ ખાઇ શકાય, અને ગમે

તેની સાથે બેસીને ખાઇ શકાય જ્યારે કાચી અર્થાત્ દાળ-ભાત-રોટલી-શાક વિગેરે ખાસ બ્રાહ્મણ કે પોતાની જ્ઞાતિના મનુષ્યે બનાવેલી હોય તોજ ખપી શકે પૂર્વદેશના ઓસ વાલોમા પાકી રસોઇ (ટીકડા-પૂરી-શાક-વિગેરે) ઘણે ભાગે સાજે થાય છે અને તે રસોઇ ઘરનો કહાર-નોકર બનાવે છે કહાર એટલે ગુજરાતનો ભોઇ, ભોઈ એટલે મચ્છીમાર આ કહારની જ્ઞાતિમા માસાહાર અને દારૂનો રિવાજ અવશ્ય છે ગુજરાતના લોકો આવા કહારોને હલકા સમજે છે, જ્યારે પૂર્વદેશના લોકો પોતાની માનેલી પાકી રસોઇ, આ કહારોના હાથથી બનાવરાવીને ખાય છે ! આ દૈશિક રૂઢિ નહિ તો બીજુ શુ છે ? આવા રિવાજોમાં શું સમયે સમયે પરિવર્ત્તન નથી થતુ ? કોઇ પૂર્વદેશીય મનુષ્ય કાચી-પાકીના ભેદને ન ગણી એવા કહારોના હાથે રસોઇ ન બનાવરાવે, તો શુ તે જ્ઞાતિબહાર થાય ?

એકલા ગુજરાતમા પણ કયા આવી રૂઢિયોમા ભેદભાવ નથી ? કેટલાક ગામોમા ભોજનાદિ પ્રસગે કણબીને અલગ બેસાડવામા આવે છે, જ્યારે કેટલાક ગામોમા કણબી ખાસ રસોયા તરીકે કામ કરે છે, એટલુ જ નહિ પરન્તુ કણબીને અલગ બેસાડવાવાળા જ્યારે તે ગામોમા જાય છે, ત્યારે તે જ કણબીયોના હાથની રસોઇ ખાઇ આવે છે કણબીની વાત તો દૂર રાખીએ, ગુજરાતમા વાર તહેવારના દિવસે હજામને દૂરથી ખાવાનુ આપવાનો રિવાજ છે જ્યારે મારવાડ (ગોલ

વાડ) માં કેટલેક સ્થળે જમણોમાં ખાસ કરીને હજામો જ રસોઇ કરે છે.

એક ઋતુવતી સ્ત્રીનો એક જરાક કોઇ સ્પર્શ કરે–તેનું કપડું પણ જરા અડી જાય, તો સ્નાન કરવામાં આવે છે, જ્યારે કેટલાક પ્રાન્તોમાં અને કદાચિત્ ગુજરાતના પણ કેટલાક લોકોમાં ઋતુવતી સ્ત્રી અનાજ સાફ કરવું, વાસણ માંજવાં, કપડાં સીવવા વિગેરે કામકાજ કરે છે અને તેમ કરવામાં જરા પણ બાધ મનાતો નથી. પારસીઓમાં ઋતુધર્મમાં આવનારી સ્ત્રીઓ માટે બહુ સખ્ત નિયમો છે, જ્યારે કેટલાક સુધરેલા પારસી કુટુંબો કહેવાય છે કે–યૂરોપીયન લોકોની માફક ઋતુધર્મ માનતા જ નથી.

આ બધી દૈશિક કે સામાજિક રૂઢિયોનું કોઇ કારણ પૂછે તો શું કોઇ બતાવી શકે ખરા ? કદિ નહિં. એ તો જે સમયે જેમ ચાલી નીકળ્યું, તેમ ચાલ્યું.

આવીજ રીતે બીજા પણ કેટલાક રીવાજો જૂઓ—

જે દેશ કે જે જ્ઞાતિમાં સ્ત્રિયોને માટે પડદાનો રિવાજ છે, એ પડદાનું જરા બારીકાઇથી અવલોકન કરીશું, તો આપણને જરૂર અજાયબી ઉત્પન્ન થશે.

એક મ્હોટા કે સામાન્ય ઘરની સ્ત્રીને બહાર નીકળવું હોય તો રસ્તામાં કોઇ ઓસવાળ, શ્રીમાળ કે એવી ઉચ્ચ જ્ઞાતિનો મનુષ્ય નહિં હોવો જોઇએ, પરન્તુ એ બાઈને રાત્રે–અંધારી રાતે એક મહોલ્લામાંથી બીજા મહોલ્લામાં અથવા

મેળા જેવો કોઇ પ્રસંગ જોવાને જવું હોય તો તેની સાથે—તે એકલી સ્ત્રીની સાથે એક યુવાન મુસલમાન કે કહાર નોકર જરૂર જઇ શકે તે ગુંડા નોકરની સાથે તે સ્ત્રીને રાત્રે પણ બહાર જવામાં જરાયે બાધ નહિ, પરન્તુ એક ઓસવાળ શ્રીમાલ કે ઉચ્ચજ્ઞાતિનો મનુષ્ય રસ્તામાં સ્હામો પણ અકસ્માત્ મળી જાય, તો ગજબ થઇ જાય કોઇ શેઠના ઘરની સ્ત્રી અંધારામાં ચાર વાગે ઉઠીને એક નોકરની સાથે મંદિરમાં જઇ શકે મંદિરમાં એકલા યુવાન પૂજારીની સાથે હસી હસીને વાતો કરી શકે, પરન્તુ દિવસના આઠ વાગે તે મંદિરમાં દર્શન કરવા ન જઇ શકે એટલા માટે કે આઠવાગે કોઇ શ્રાવક પૂજા કરતો હોય તો કેવો વિચિત્ર પડદો ? કેવો વિચિત્ર રિવાજ ! તાજ્જુબી તો એ છે કે—આવા કઢંગા રિવાજને ફેરફાર કરવાનું કહેવામાં આવે, તો પણ તે એ રૂઢિ-પૂજકોને ગળે ન ઉતરે ! વાહ, બાપદાદાથી અમારી જે મર્યાદા ચાલી આવે છે, એને કેમ છોડી શકાય ?

સાધુઓ સંબંધી સ્પર્શાસ્પર્શના સંબંધમાં પણ કેટલીક રૂઢિયો બહુ વિચારવા જેવી છે

એકજ લાંબા પત્થરમાં દૂર દૂર સાધુ અને સ્ત્રી બેઠા હોય તો તેને માટે સંગટ્ટો નથી ગણવામાં આવતો, પરન્તુ જો એજ પત્થરના સ્થાનમાં લાકડાનું પાટીયું હોય તો તેને સંઘટ્ટારૂપે ગણવામાં આવે છે શું કારણ ?

આવીજ રીતે યુરોપમાં પણ કેટલીયે જાતની રૂઢિયો છે

એ રૂઢિયો આપણા દેશની રૂઢિયો સાથે સરખાવીએ તો આકાશ-પાતાળનુંજ અંતર જણાય.

ગયા અંકના અંતમાં કહેવા પ્રમાણે આ પ્રસંગે કેટલીક યુરોપીય રૂઢિયોનો પણ ઉલ્લેખ કરીશ.

યુરોપના લોકો કોઇને ત્યાં જાય, તો ટોપી ઉતારે, પણ બૂટ ન ઉતારે, એવો રિવાજ છે. જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં પાઘડી ટોપી મસ્તક પર જરૂર ગણે અને બુટ ન પહેરાય. યુરોપમાં પતિ-પત્ની એક બીજાનું નામ લેવામા સંકોચ નથી કરતાં, જ્યારે હિંદુસ્થાનના જૂના રિવાજ પ્રમાણે ચાલનારા પતિ-પત્નીઓ એક બીજાનું નામ નથી લેતા. આપણે જોઇએ છીએ કે શહેરોના લોકોમાં આ રિવાજ શિથિલ થતો જાય છે. મારવાડી અને એવા કેટલાક લોકોમાં તો વહુ પોતાની સાસુનું નામ પણ લઇ શકતી નથી. બલ્કે સાસુ પાસે હોય તો ઘુમટો કાઢે જ, અને ચું માત્ર પણ ન કરી શકે. આટલી સખ્તાઇ ગુજરાતમાં નથી.

યૂરોપમાં ગર્ભ સંબંધી, ઋતુધર્મ સંબંધી, ત્યાં સુધી કે ટટ્ટી અને પેશાબ સંબંધી કોઇ સ્ત્રી કોઇને પણ કંઇ ન કહી શકે જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં તો સ્ત્રીયો સાથે બેસીને જંગલ પણ જઇ શકે.

યૂરોપમાં પસીનો, લોહી, પાચ, એવા પદાર્થોનું નામ લેવું પણ અવિવેક ગણાય છે. ત્યાં સુધી કે સ્ત્રીયો પોતાના શર્ટની અંદર જે કપડું પહેરે છે, એનું નામ લેવું પણ

અવિવેક ગણાય છે, જ્યારે હિંદુસ્થાનમા એ સબધી લગાર માત્ર પણ સકોચ નથી હોતો

યૂરોપમા કોઇ મરી જાય તો આખમા આસુ લાવીને રોવુ, એ અસભ્યતા ગણાય છે, જ્યારે હિંદુસ્થાનમા સ્ત્રી જાતિ ભરબજારમા કે ચોકમા ઉભી રહી–છાતી પીટીને રોવામા–કૂદી કૂદીને રોવામા પણ સકોચ નથી કરતી પહેલાના કરતા આ રિવાજમા ઘણો ફેરફાર થયેલો જોવાય છે

યૂરોપની સ્ત્રિઓ કોઇપણ પુરૂષના દેખના મોજા પહેરવા કે કાઢવામા પણ અવિવેક સમજે છે, જ્યારે તે જ સ્ત્રિયો માત્ર એકજ કપડુ પહેરીને પુરૂષોની સાથે હોજમા સ્નાન કરવુ અને રમ્મત–ગમ્મત કરવી, એમા અવિવેક નથી માનતી

આવીજ રીતે પુરૂષની સ્હામે ડકાર ખાવો, છીક ખાવી બગાસુ ખાવુ, એ બધુ અવિવેક મનાય છે

કોઇની ઉમર પૂછવી કે લગ્ન સબધી પૂછવુ, એ પણ હળાહળ અસભ્યતા !

રૂઢિયોનુ તે કઇ ઠેકાણુ છે ? ભોજન કરતા કાટો ડાબા હાથમા અને ચાકુ તથા ચમચો જમણા હાથમા રખાય છે આ વિધિમા જો જરાયે વ્યત્યય થઇ ગયો તો જાણો કે ભયકર અવિવેક થયો

કહેવાય છે કે જર્મનીમા પુરૂષ અને સ્ત્રી સ્હામે મળે તો, પુરૂષે પહેલા સલામ કરવી જોઇએ, જ્યારે ઇગ્લાંડમા સ્ત્રી પહેલા સલામ કરે છે !

યૂરોપમાં એક સાકડા રસ્તામાં સ્ત્રી-પુરૂષ આવી જાય, તો સ્ત્રી આગળ જાય; પરન્તુ નીસરણી ચઢતી વખતે પુરૂષ ઉપર પહેલાં જાય, અને સ્ત્રી પાછળ જાય. જ્યારે ઉતરતાં સ્ત્રી પહેલાં ઉતરે, અને પુરૂષ પછી ઉતરે.

યૂરોપમાં કોઇ સ્ત્રીની પાસે કોઇ પુરૂષ બેઠો હોય, અને સ્ત્રીના હાથથી કંઇ વસ્તુ પડી જાય, તો તે પુરૂષે તે ચીજ ઉપાડીને સ્ત્રીને આપવી જોઇએ. પુરૂષ વૃદ્ધ હોય તો પણ. અને પુરૂષના હાથથી કંઇ પડી જાય તો સ્ત્રી ઉપાડીને ન જ આપી શકે.

યૂરોપમાં કોઇને ત્યાં કોઇ મેમાન આવે તો, એક મ્હોટી પ્લેટમાં ઘણાં ફ્રૂટ (નારંગી વિગેરે જે હોય તે) આખાં ને આખા ધરવામાં આવે છે. બધાયે મેમાનો આગળ તે પ્રમાણે ધરાય છે, તેમાંથી દરેક મેમાન પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે એક એક લઇ લે છે, અને પછી બનાવીને-ફોલીને-ખાય છે. જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં ફ્રૂટ ઘણું હોય કે થોડું-ફોલીને બનાવીને એક એક રકેબીમાં જરા જરા મૂકીને સૌની આગળ મૂકવામાં આવી છે.

કેટલી રૂઢિયો લખવી ? કેટલા રિવાજો આલેખવા ? મનુષ્યજાતિ રૂઢિયોથી ઘેરાયેલી છે. કોઇ પણ દેશ, કોઇ પણ જાતિ, કોઇ પણ સમાજનાં બંધારણો ઉપર દૃષ્ટિપાત કરો, જુદી જુદી જાતની રૂઢિયો દૃષ્ટિગોચર થશે. ગામ ગામની રૂઢિયોમા ફેરફાર, એકજ ગામની જુદી જુદી કોમોની રૂઢિયોમાં

ફેરફાર એકજ કુટુબના જુદા જુદા ઘરોના રિવાજોમા ફેરફાર ! અરે ! એકજ ઘરના દસ પાચ માણસોમા પણ પ્રકૃતિ-ભિન્નતા પ્રમાણે જુદા જુદા રિવાજો

આ રિવાજો–આ રૂઢિયોનુ ઐકય મનુષ્યજાતિ તો દૂર રહી, ઈશ્વર પણ કરી શકે તેમ છે ? કદાપિ નહિ જ્યા મનુષ્ય પ્રકૃતિમા ભિન્નતા છે, ત્યાં રિવાજોનુ–રૂઢિયોનુ ઐકય સભવીજ કેમ શકે ? આવી રૂઢિયો તે રૂઢિયો જ છે મનુષ્ય સમાજ પોત પોતાની આવશ્યકતા અને અભિરૂચિ પ્રમાણે રિવાજો પાડી લે છે પાડી શુ લે છે, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે એવા રિવાજો પડી જ જાય છે વળી પાછા સમયે તેજ રિવાજો દૂર થાય છે, અને તેની એક નવીજ સૃષ્ટિ સરજાય છે આમ અનાદિ કાળથી થતુ જ આવ્યુ છે એટલે એમ કહેવાને કોઈ પણ માણસ દાવો કરી શકે તેમ નથી કે–રૂઢિમાં ફેરફાર ન જ થઈ શકે આપણી આખો આગળ હજારો રૂઢિયો દેખાય છે, પણ તેમા સમયે સમયે જુદા જુદા રૂપો–પરિવર્ત્તનો થતાજ રહે છે બલ્કે ઘણી તો સર્વથા અદશ્ય થઈ જાય છે કુદરતનો આ કાયદો ન કેવળ સામાજિક, દૈશિક, કૌટુમ્બિક રૂઢિયો ઉપર જ લાગુ પડે છે, બલ્કે ધાર્મિક રૂઢિયો પણ હમેશાં કુદ રતના એ નિયમને આધીન જ રહે છે કારણ એટલુ જ છે કે–રૂઢિ એ ધર્મ નથી રૂઢિ એ તો સમાજ,દેશ, કુટુબ કે અમે તેણે પણ બાધેલો એક નિયમ છે બાધેલો જ નહિ, માનેલો કે ચાલુ થયેલો પણ તે નિયમ હોય છે

હા, પહેલાં અનેકવાર કહેવાયું છે તેમ 'ધર્મ' એમાં લગારે કોઇથી ફેરફાર થઇ શકતો નથી. 'ધર્મ' એ તો અવિચલ, અટલ, અબાધ્ય એક જુદીજ વસ્તુ છે. એટલે એમાં ફેરફાર નથી જ થતો.

'ધર્મ' અને 'રૂઢિ' ના આ નિયમને સમજનાર કોઇ પણ વ્યક્તિ એમ કહેવાને સમર્થ ન થઇ શકે કે 'રૂઢિ' માં -જૂની ચાલી આવતી 'રૂઢિ' માં ફેરફાર ન થઇ શકે. રૂઢિ તો જૂની હોય કે નવી હોય, ઘરની હોય કે બહારની હોય, મંદિરની હોય કે ઉપાશ્રયની હોય, સંઘની હોય કે સમાજની હોય, ગમે તેની હોય-તે રૂઢિ જ છે, અને તે સમયાનુકૂળ-આવશ્યકતાનુસાર અવશ્ય ફરતી રહી છે અને ફરતી રહેવાની જ.

અતએવ દરેક સમજુ વ્યક્તિએ સમાજનું હિત સમજનાર નેતાઓએ, સંઘનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર આગેવાનોએ, અને શાસનનું ભલું ચાહનાર આચાર્યાદિ મુનિવરોએ રૂઢિના પૂજારી ન રહેતાં, આવશ્યકતાના પૂજારી, લાભાલાભના વિચારક થવું જોઇએ છે, અને તેમ થઇને જેનાથી વધારે લાભ થતો સંભવે, એવી રૂઢિયો રાખવા તરફ અને એવી રીતે ફેર ફારો કરવા તરફ ધ્યાન આપવું જોઇએ છે. બસ, એટલુંજ કહી આ લેખને સમાપ્ત કરૂ છું.

(૩૪)

વિવેક વિનાની ક્રિયાઓ

ખરી રીતે જોવા જઇએ તો વિવેક એ કોઇ પણ ક્રિયામા ગુપ્ત રહેલો આત્મા છે આત્મા વિનાનુ-ચૈતન્ય વિનાનુ પુદ્ગલ પુદ્ગલમાત્ર છે—નકામુ છે, તેવીજ રીતે ધાર્મિક કે સામાજિક કોઇ પણ ક્રિયા જો વિવેક પુરસ્સર નથી કરાતી, વિચારયુક્ત નથી કરાતી, તો તે ક્રિયા નિરર્થક પ્રાય દેખાય છે બાહ્ય દેખાવમા જરૂર આપણને એમ લાગે છે કે-' મે આ ક્રિયા કરી, ' પરન્તુ વસ્તુત એ ક્રિયાના આનદનો જે સ્પર્શ આપણા હૃદય સાથે થવો જોઇએ, તે થતો નથી અને તેથી તે ક્રિયા શુષ્ક સરખી દેખાતા દેખાતા લાબા કાળે તે

ક્રિયા ઉપર અરૂચિ પણ કદાચ ઉત્પન્ન થાય છે. અને આપણી એ અરૂચિ તેથી વધારે લાંબો કાળ જતાં એક પ્રકારની નાસ્તિકતાનું સ્વરૂપ પકડે છે. બીજા શબ્દોમાં કહિએ તો આપણી વિવેક વિનાની ક્રિયાનું ખોખું ખોખું માત્રજ આપણે નિહાળીએ છીએ; ત્યારે આપણને એ ખોખા ઉપર પ્રેમ નથી રહેતો.

આ સ્થિતિ ન કેવળ ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે છે. સામાજિક, વ્યાવહારિક ક્રિયાઓમાં પણ એ જ દશા છે. એવી ક્રિયાઓમાં એક મ્હોટો ફટકો એ પણ લાગે છે કે સામાજિક વ્યાવહારિક તે ક્રિયા કરવા છતાં વિવેકની ખામીને લીધે જગત્માં આપણે બેવકૂફ કહેવાઇએ છીએ.

ઉન્હાળાની ઋતુમાં ગામડાનો એક ગૃહસ્થ કોઇ શહેરમાં મ્હોટા ગૃહસ્થને ત્યાં મેમાન થઇને જાય. એ શહેરી ગૃહસ્થ ખૂબ ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરાવે, અને શીખંડ પુરીનું ભોજન કરાવે. ખસની ટટ્ટીઓ બાંધે, પાણીના છંટકાવ કરે, અને વીજળીના પંખા ચલાવી તેની ભક્તિ કરે. એ જ ગામડાના ગૃહસ્થને ત્યાં પેલા શહેરના શેઠ મેમાન થઇને જાય. શિયાળાની ઋતુ હોય, તે વખતે આ ગામડીઓ શેઠ શહેરવાળા પેઠે કરેલી ભક્તિનું સ્મરણ કરી શીખંડ પૂરી બનાવે, ઠંડા પાણીએ સ્નાન કરાવે; અને પછી જમવાના સ્થાને પાણીનો છંટકાવ કરી જમવા બેસાડી ઉપરથી શેઠના શરીર ઉપર પાણીથી ભીંજાવીને એક મ્હોટો ટૂવાલ ઓઢાડે અને પછી

છોકરાના હાથમા એક પખો, કદાચ પખો ન મળે તો સૂપડુ આપી છોકરાને કહે કે શેઠ સાહેબ શહેરના રહેવાવાળા છે, વીજળીના પખાથી પવન ખાવાવાળા છે, તુ શેઠ જમે ત્યા સુધી જરા હવા નાખ છોકરો હવા નાખે અને એ ગામડીયો શેઠ, પોતાને ત્યાના સાધનોના અભાવનો પશ્ચાત્તાપ કરતો કહે કે–" શેઠ સાહેબ, હુ તો ગામડાનો રહેવાસી છુ અમારે ત્યા શહેરના કઇ પણ સાધન નથી, હુ આપણી શી ભકિત કરૂ ? " તે વખતે પેલો શહેરવાળો શેઠ ભોજન કરતો અને ટાઢથી દાત કળકળાવતો શુ જવાબ આપે ? એ કલ્પવુ કઠિન છે કે ? મને લાગે છે કે એમ જ જવાબ આપે કે–" શેઠજી તમારી ભક્તિ તો ઘણીયે છે, પરતુ મારો જીવ કઠોર છે કે આ શરીરમાથી હજુ સુધી નીકળતો નથી "

સામાજીક, વ્યાવહારિક કે ધાર્મિક કોઇ પણ ક્રિયા જો વિવેક વિના–નયને ઓળખ્યા વિના કરવામા આવે તો તેનુ પરિણામ આ સિવાય બીજુ શુ હોઇ શકે ? વિવેક વિનાની ભકિત કરનારો ગામડીયો વાણીયો ભલે પોતાના મનમા ફૂલાય, હર્ષ ઘેલો થાય, પરન્તુ તેની ભકિતનુ પરિણામ શુ ? જેની ભકિત તે કરી રહ્યો છે, તેને તો એ ભકિતથી શુ દુખ થઇ રહ્યુ છે, એનુ તો એ બિચારાને ભાને ય નથી આવીજ રીતે એક પતિભકતા બે પત્નિઓ પતિની ભકિત સારી રીતે કરવા માટે પતિનો એક એક પગ વ્હેચી લે,

અને વખતે એકનો પગ બીજીના માંગી લીધેલા પગ ઉપર મૂકાઇ જાય, તો તે એક દંડો લઇ તે પગની પૂજા (!) કરે, ત્યારે શું આ ભકિત વ્યાજબી ગણાય કે ? કોઇ કહી શકશે કે આ ભકિતમાં વિનય છે ! આત્મા છે ?

આવીજ સ્થિતિ આપણી તીર્થભક્તિમાં નથી શું ? શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર–બન્ને ભાઇઓ તીર્થંકરની ભકિતના બહાને આપસમાં લઢીએ તીર્થંકરોની કેટલી કેટલી આશાતનાઓ–અપમાન કરી રહ્યા છે, એ કોઇથી અજાણ્યું છે કે ? ત્યારે શું આ ભકિત છે ? આત્માવાળી ભકિત છે કે ?

આવીજ રીતે આપણી પ્રત્યેક ધાર્મિક ક્રિયાઓનું બારીકાઇથી અવલોકન કરવામાં આવે તો આપણને જણાશે કે આપણી તે તે ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં આપણે કેટલો વિવેક ખોઇ બેસીએ છીએ.

દાખલા તરીકે–ભગવાન્‌ની પૂજા આરતી વિગેરે ક્રિયાઓ.

પૂજા આરતી એ આત્મશુદ્ધિને માટે છે. પૂજા–આરતી વખતે ઉચ્ચકોટીની ભાવનાઓથી આપણા હૃદયને શુદ્ધ કરવાનું છે. જ્યારે તે જ પૂજા કે આરતી વખતે પહેલી પૂજા કે પહેલી આરતી માટે હૂંસાતુંસી થાય, અને આપસમાં લડાઇઓ થાય, મંદિરોમાંજ દંડા ઉડે, એના જેવો અવિવેક બીજો કયો હોઇ શકે ? આ હુંસાતુંસીઓને–તકરારોને–મૂર્ખતાઓને અટકાવવા માટેજ તે તે પ્રસંગોએ બોલી બોલાવવાનો રસ્તો નથી કાઢવામાં આવ્યો શું ? અને આવી રીતે જે ક્રિયા

પ્રેમયુક્ત થવી જોઇએ, તે ક્રિયા કલેશયુક્ત થાય-કષાય યુક્ત થાય, તો પછી કેમ કહી શકીએ કે તે ક્રિયામા આત્મા છે

કહેવાની કઇ જ આવશ્યકતા નથી કે પ્રભુપૂજા-પ્રભુ દર્શન-પ્રભુનુ સ્મરણ, એ તો અહોભાગ્યની નિશાની હોવી જોઇએ બાર બાર વર્ષનો વિરહી પુત્ર પિતાને દેખે, અને પછી પિતાના ચરણમા ભેટે તે વખતે તે પુત્રને અને પિતાને જે આનદ થાય, જે હર્ષના આસુ વહે, એટલો આનદ-એટલો હર્ષ-પ્રભુનુ મુખકમળ દેખનારને અને પ્રભુના ચરણને ભેટનારને થવો જોઇએ જ્યારે આજે વર્ષોના વર્ષો સુધી પ્રભુના દરબારમા જવા છતા-પૂજા કરવા છતા હૃદયમા એની એ શુષ્કતા, એની એ નિરસતા લોકોને રહે છે, એનુ કારણ શુ છે ? એનુ કારણ એ જ છે કે-જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે હેતુ સમજીને-પ્રેમપૂર્વક-વિવેકપૂર્વક કરવામા નથી આવતી

આવી રીતે મદિર સબધી જેટલી જેટલી ક્રિયાઓ આપણે કરીએ, તે બધીમા વિવેકને પ્રથમ સ્થાન આપવાની જરૂર છે અગ-રચના કરવામાં આવે કે રોશની કરવામા આવે, પૂજા ભણાવવામા આવે કે ભાવના કરવામાં આવે, દરેકમાં વિવેક જોઇએ

એક મદિરમા ૧૦, ૨૦ માણસો પૂજા કરી રહ્યા હોય, અને ૧૦, ૫ માણસો એકાન્તમા બેસી ધ્યાન કરી રહ્યા હોય

–નોકારવાળી ફેરવી રહ્યા હોય, તે વખતે એક બે માણસો ચૈત્યવંદન કરતાં બરાડા પાડી પાડીને સ્તવન ગાય, એ શું વ્યાજબી કહેવાય ? શું આમ સ્તવન ગાવામાં તે વિવેકને ભૂલી જાય છે, એમ કોઇ પણ માણુસ સ્વીકાર્યા વિના રહેશે વારૂ ? વિના તાલ, વિના મધુરતા અને વિના રાગના એ બરાઠા પેલા ધ્યાનિયોને અને પૂજા કરનારાઓને કેટલા વિઘ્નભૂત થતા હશે !

આવી જ રીતે ગુરૂભક્તિ. ગુરૂભક્તિમાં પણ શ્રાવકો ઘણી વખત વિવેકને વિસરી જતા જોવાય છે. દાખલા તરીકે, સાધુ ખરા તડકામાં અગિયાર બાર વાગે આવ્યા હોય, સખ્ત ગરમીનો પરિષહ થઇ રહ્યો હોય, તે વખતે ઉપાશ્રયથી લગભગ માઇલ જેટલે દૂર રહેનાર ગૃહસ્થ ગોચરીને માટે વિનતિ, અને વિનતિની સ્થાનમાં આગ્રહ અને આગ્રહથી વધીને હઠ પકડે, તો તે ભક્તિમાં વિવેકની માત્રાની ખામી છે, એમ શું ન કહી શકાય ?

ઘણી વખત શ્રાવકોને ચોક્કસ સ્થાનનો પણ મોહ એવો હોય છે કે જે મોહના કારણે ભક્તિમાં વિવેકને ભૂલી જાય છે.

એક ઉપાશ્રય ગમે તેટલો પ્રતિકૂળ હોય, ગંદો હોય, અનુપયોગી હોય, અશાન્તિના સ્થાનયુક્ત હોય, છતાં શ્રાવકો એવા મોહથી સાધુને ત્યાં જ ઉતારશે કે–અમારા ઉપાશ્રયમાં ઉતાર્યા. એ ઉપાશ્રયમાં ગમે તેટલી અગવડો

ઉઠાવવી પડે બલ્કે ચારિત્રની આરાધનામા પણ વિઘ્ન ઉપસ્થિત થતું હોય, એની દરકાર એ મહાનુભાવો ન જ કરે એમને તો માત્ર એકજ વાત, અને તે એ કે-" વાહ, ઉપાશ્રયને છોડીને બીજા મુકામમા કેમ ઉતારી શકાય " આ પણ અજ્ઞાનતા-અવિવેક નહિ તો બીજુ શુ ?,

ઘણા ગામોમા એવો રિવાજ હોય છે કે-ગૃહસ્થો રાતના ૯-૧૦ વાગે દુકાનો ઉપરથી નવરા થઈને સાધુ પાસે આવે અને બાર બાર એક એક વાગ્યા સુધી ગપ્પા-સપ્પા સાધુઓ સાથે મારે આનુ પરિણામ એ આવે કે સાધુ સ્હવારમા, દિવસ ઉગ્યા સુધી ઉંઘ્યા કરે કેવળ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર-અર્થાત્ પોતાને બપોરે સમય ન મળે, એટલાજ ખાતર સાધુઓને પોરસી ભણાવી આરામ લેવાના સમયે ગપ્પા સપ્પામા જોડવા, ગામગપાટા ઉડાવવા અને ઉજાગરા કરાવવા, એ પણ અવિવેક નહિ તો બીજુ શુ છે ? સમયને નહિ જોવાનુ પરિણામ નહિ તો બીજુ શુ છે ?

ઘણા શ્રાવકો ઉજમણા કરે છે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના ઉપકરણો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેમા મૂકે છે આ ઉપકરણો એટલા માટે મૂકવામા આવે છે કે-તે ઉપયોગી સ્થાનોમા મોકલવામા આવે અને કામમાં લાગે પરતુ ઉજમણાં કરાવનારા એવા ઓછાજ ભાગ્યશાળી પુરૂષો જોવાય છે કે-જેઓ વિવેક પૂર્વક તે તે વસ્તુઓ સમુચિત સ્થાનોમા-જ્યા આવશ્યકતા હોય ત્યા પહોચાડે છે કેટલાક તો પોતાના

ઘરમાંજ પટારામાં ભરી રાખે છે. જયારે કેટલાક પોતાના રાગી–જેની અધ્યક્ષતામાં એ ઉત્સવ થયો હોય છે,–તેને સ્વાધીન કરે છે. જ્યારે કેટલાક બહાર મોકલે પણ છે, તે એવે સ્થળે કે જયાં ખબ સામાન હોય છે. જે જે મંદિરોમાં કે ઉપાશ્રયોમાં આવશ્યકતા હોય છે, અને જે જે ગામોના લોકો સામાન વસાવવાને અશક્ત હોય છે, એવાં સ્થાનોમાં તપાસ કરીને બહુ ઓછાજ મોકલે છે, જયારે ચોક્કસ વસ્તુઓ ધર્મ કાર્ય માટે કાઢી છે, અલગ કરી છે, તો પછી તેના ઉપર મમત્વ રાખવો, અથવા એને કયાંય આપવામાં છાતીએ કચૂરો લાવવો, એ અજ્ઞાનતા નહિં તો બીજું શું છે ?

આ પ્રસંગે એ કહેવું પણ ભૂલવું જોઈતું નથી કે–કેટલીક વખત ભકિતનો આવેશ પણ વિવેકને ભૂલાવી નાખે છે.

ગુરૂ મહારાજના વાળ વધ્યા હોય. લોચનો સમય આવ્યો હોય. તે વખતે અંધભક્ત ગુરૂને પ્રાર્થના કરે કે—" સાહેબ, આપને બહુ પરિશ્રમ કરવો પડે છે. આપનું માથું કમજોર થઈ જશે. આપ લોચ આ વખતે ન કરો. હું હજામને લઈ આવું છું. જરા ઉપયોગ થઈ જશે." ગુરૂ જરા બતાવવાની ખાતર 'હા' 'ના' કાની કરે, તો શ્રાવક કહેશે કે–" સાહેબ ! આપ જાણોજ છો કે સૂત્રમાં ત્રણ આજ્ઞા છે. બસ, ગુરૂદેવનું મન ઢીલું થયું, શ્રાવકે अनिषिद्धमनुतम् ના ન્યાયનું અવલંબન કર્યુંજ છે. હજામ આવ્યો જ છે. ગુરૂજીનું માથું મૂંડાયું જ છે અને

શ્રાવકોને બતાવવા ઉપરથી કપડુ બ ધાયુ છે કહો, શ્રાવકની ભક્તિમા વિવેકની ખામી ખરી કે નહિ ? શુ આનુ નામ ભક્તિ છે ? આવીજ રીતે ઘણાક લોકો ભક્તિના આવેશમા વિના કારણે સાધુઓને મોજા અને ગ જીફરાક સુદ્ધા પણ લેવાની પ્રાથના કરે છે, પરન્તુ તેઓ ભક્તિના આવેશમા એ વિચાર નથી કરતા કે-આનુ પરિણામ ગુરૂજીને માટે શુ આવશે ? વિના કારણે અપવાદોને સેવન કરાવવા, એ શુ વિવેક છે ? એ શુ ભક્તિ છે ?

આપણે ત્યાની વ્યાવહારિક પદ્ધતિ પણ એવી ઘડાઇ ગઇ છે કે-જેમાથી વિવેકનુ તત્ત્વ ઓછુ થવા પામ્યુ છે ગૃહસ્થને ત્યા કોઇ મેમાન આવે, એટલે આખો દિવસ એનો જીવ ખાવાનો મેમાન પણ એવો નવરોજ આવે કે આખો દિવસ ગપ્પાસપ્પા મારવા સિવાય બીજુ કઇ કામ ને કાજ ! કદાચ કોઇ વિદ્વાન્ કે નવીનતા યુક્ત મેમાન આવ્યો હોય, તેની પાછળ આખો દિવસ ટોળેટોળા મળેલા રહેશે અને એ આગન્તુકને જરા પણ આરામ લેવા નહિ દે

કહેવાય છે કે યૂરોપમા આથી ઉલટુ છે વિલાયતમા કોઇને ત્યા કોઇ મેમાન જાય તો તેને એક શાન્ત ઓરડો આપવામા આવે તે ત્યા ઉતરે એક નોકર આપે, તે તેનુ કામકાજ કરે પછી તેને મળવા અને વાતચીત માટે ચોક્કસ સમય નક્કી કરવામા આવે તે સમયે તેની સાથે વાતોચીતો

થાય બાકી બધો સમય તે મેમાન પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વતંત્રતાથી કાર્ય કરી શકે.

ટુંકમાં કહીએ તો સામાજિક, ધાર્મિક, કે વ્યાવહારિક દરેક ક્રિયાઓમાં વિવેકની જરૂર છે. વિવેક વિનાની ક્રિયા, એ આત્મા વિનાના શરીર જેવી છે. આપણી બધી ક્રિયાઓ-માંથી લગભગ આ વિવેકનું તત્ત્વ ઓછું થતું રહ્યું છે અને તેનુંજ એ પરિણામ છે કે આપણી ઉત્તમોત્તમ ક્રિયાઓનું કંઇ પણ વાસ્તવિક ફળ દેખાતું નથી. લાખો કે કરોડોની સખાવતો થવા છતાં પરિણામ શું આવે છે ? જો એજ સખાવતો વિવેકપૂર્વક થતી હોય, આવશ્યકતાનો વિચાર કરીને થતી હોય, તો કેટલું સુંદર પરિણામ આવી શકે ? સમાજનો કેટલો ઉદ્ધાર થઇ શકે ? કેળવણીનો કેટલો પ્રચાર થઇ શકે ? શું જૈન આગેવાનો, જૈનધર્મ નાયકો, જૈન દાનવીરો, જૈનભક્તો પોત પોતાનાં કાર્યોમાં આ વિવેકનું તત્ત્વ અધિક પ્રમાણમાં દાખલ કરશે કે ? શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપો, અને બધી ક્રિયાઓ વિવેકપૂર્વક કરાવો એ જ અંતઃ-કરણથી ઇચ્છી વિરમું છું.

(૩૫)

वर्द्धता जैनशासनम्।

ચઢતી અને પડતી સૌની થયા કરે છે સસારની એવી એક પણ વસ્તુ નથી, જેમા પરિવર્તન ન થતુ હોય જૈનશાસન પણ એ અટલ નિયમને ભોગ થાય, તો તેમા નવાઇ જેવુ શું છે ? પરતુ જોવાનુ માત્ર એટલુ જ છે કે–જે જે વસ્તુનો જ્યારે જ્યારે હ્રાસ થાય છે, ત્યારે ત્યારે તેના ઉત્થાના–વૃદ્ધિના કારણો આવી લાગે છે, અને જો સમુચિત કારણો મળી આવ્યાં હોય છે, તો પાછો તેજ વસ્તુનો ઉદય થાય છે જૈનશાસન પણ ચઢતી–પડતીના આ ખરાબામાં અનેકવાર અથડાયુ એનો ભોગ થયુ, અને પાછા તેના

ઉપદેશોના પરિણામે વધ્યું. આ સંબંધી જૈન ઇતિહાસમાં ઉલ્લેખો મળે છે. અનેક પ્રસંગો પ્રમાણ છે. સેંકડો ગ્રંથોનું નિર્માણ કરીને હેમચંદ્રાચાર્યે જૈનશાસનને વધાર્યું. મુનિઓના શિષ્યોની ટોળીઓ અહીંમાં ઘણાઓ ગયા એક દિન ... અને શુદ્ધ ક્રિયાકાંડોમાં ... જૈનશાસનને વધાર્યું. હજારો મુનિઓનો ... ... વસ્તુપાલ તેજપાળે જૈનશાસનને વધાર્યું. કુમારપાળે ને વિકટ પ્રદેશોમાં મોકલી મોકલીને પણ, અહિંસક જૈન-શાસનને વધાર્યું.

એમ સમયે સમયે જુદાં જુદાં કાર્યોદ્વારા શાસનપ્રેમી-ઓએ જૈનશાસનને વધાર્યું છે. જુદા જુદા સમયનો ઇતિહાસ તપાસો. જે જે સમયે જે જે વસ્તુની આવશ્યકતા જણાઈ-ને તે તે સાધનો સમુચિત જણાયાં, તે તે સાધનો દ્વારા જૈનશાસન વધાર્યું છે. એટલે કે—એક સમયને માટે જે જે સાધન ઉપયોગી હતાં, તે બીજા સમયને માટે તે સાધન તેટલું ઉપ-યોગી નહિં હોવાનું. આપણા પૂર્વીય મહાપુરુષોના આ વાતને લક્ષમાં ન લીધી હોત, તો સંભવ છે કે—જૈનશાસનની જે વસ્તી આજે આપણે નિહાળી રહ્યા, તેટલી પણ કદાચ જોવા ભાગ્યશાળી ન થયા હોત.

પરન્તુ છેલ્લો લગભગ સાડાત્રણસો વર્ષોનો જૈનસમાજ નો ઇતિહાસ આપણને સ્પષ્ટ સૂચવે છે કે, દિવસે દિવસે જૈનશાસનનો વધારો નહિ, પરંતુ ઘટાડો જ થઇ રહ્યો છે.

અર્થાત જૈનધર્મને માન વાવાળાઓની સખ્યા દિવસે દિવસે ઘટતીજ રહી છે તેમ છતા પણ આજ અમારો સાધુ વર્ગ એ અભિમાનમા ચૂર થઇ રહ્યો છે કે, " અમે જૈનશાસનની રક્ષા કરી રહ્યા છીએ અમે જૈનધર્મને-જૈનશાસનને વધારી રહ્યા છીએ અમારા લીધેજ જૈનશાસન શોભી રહ્યુ છે અમે ઉજમણા અને ઉપધાન નહિ કરાવીએ તો જૈનશાસનની શોભા કેમ વધશે ? અમે સઘો નહિ કઢાવીએ તો જૈન શાસનની કીર્ત્તિલતા કેમ ફેલાશે ? અમે પદવીઓ નહિ લઇએ-દઇએ તો પછી શાસનની રક્ષા કોણ કરશે ? અમે નસાડી ભગાડીને કે ગમે તેવા ઉપદ્રવો મચાવીને દીક્ષાઓ નહિ આપીએ, તો અમારી પાછળ જૈનશાસનને વધારશે કોણ ? " વિગેરે વિગેરે

પરન્તુ અમારા મુનિરાજોનુ આ અભિમાન કયા સુધી બધ બેસતુ છે, એનો વિચાર તત્ત્વદૃષ્ટિએ કોઇ વખત કરવામા આવ્યો છે કે ?

હુ ઉપરના કાર્યોનો વિરોધી નથી સમય ઉપર તે કાર્યો પણ જરૂરનાં છે, પરન્તુ જે વખતે સમાજ ત્રિવિધતા પથી સતપ્ત થઈ રહ્યો છે, જે વખત વીજળીના વેગે ઇતર સમાજો આગળ વધી રહી છે, તે વખતે ઉપરના કાર્યોમા આનદ મનાવવો, અને ઘરના ભૂવાને ઘરના ઝાઘરિયા પાસે પોતાની વાહવાહ ગવરાવવી, એ કોઇ પણ રીતે સમયાકૂલ કહી શકાય નહિ જરા ધ્યાન આપવામા આવે કે-આર્ય

સમાજ, બ્રહ્મસમાજ, દેવસમાજ આદિ આજકાલની નવીન સમાજો ક્યાં ઉજમણાંને ઉપધાનો, કયા સંઘો ને ઉત્સવોદ્વારા આગળ વધી રહી છે, અને જેઓ ઉત્સવોને ઉજમણાં સંઘોને પદવીયોમાં માનનારા છે, એઓ બતાવશે ખરા કે-એમની દ્વારા જૈનશાસન કેટલું વધ્યું છે ? હા, થોડા વખતને માટે એમની વાહવાહો વધી હશે ! ભક્તભક્તાણીયો વધી હશે, કપડાં-કાંબળીયો અને પાતરાં આદિ ઉપકરણોના પટારા વધ્યા હશે, કદાચ ખાનગી ગૃહસ્થો પાસે પુસ્તકાદિના નિમિત્તે રખાએલી મૂંડી વધી હશે; પરન્તુ જૈનશાસન કેટલું વધ્યું, એ કોઇ બતાવી શકે તેમ છે ? આપણે પૂછી શકીએ કે-ઉપરનાં કાર્યો થવાથી ગુજરાતમાં કેટલા નવા જૈન થયા ? સંઘો કે ઉજમણાં અને ઉપધાનો કે પદવીયો થવાથી કેટલા જૈન યુવકો શિક્ષામા આગળ વધ્યા ? કેટલાં ગરીબ જૈન કુટુંબો ધંધાદારી થઇ સુખી થયાં ? કેટલી વિધવાઓ સચ્ચારિત્રતા પૂર્વક સુખમય જીવન વ્યતીત કરનારી થઇ ? જો એમાંનું કંઇ નથી થયું તો પછી અમારી પદવીયો-અમારા સંઘો-અમારા ઉજમણાં-અમારાં ઉપધાનો-અમારી દીક્ષાઓ માટેની ધમાલો-જૈનશાસનને વધારનારી છે, એ શા ઉપરથી કહી શકાય ?

હા, વધ્યું જરૂર છે. નહિં કલેશો હતા ત્યાં કલેશો, નહિં શિથિલતાઓ હતી ત્યાં શિથિલતાઓ, નહિં વિચાર પરતંત્રતાઓ હતી ત્યાં વિચાર પરતંત્રતાઓ, નહિં ગુલામી હતી ત્યાં ગુલામીઓ, નહિં કોર્ટોમાં કેશો હતા ત્યાં કેશો, નહિ સાધુને માર હતા ત્યાં માર, નહિં અત્યાચારો હતા

ત્યા અત્યાચાર, નહિ પદવીનો નિશો હતો ત્યાં નિશો, નહિં ગોટાળા હતા ત્યા ગોટાળા–એ બધુ જરૂર વધ્યુ છે, અને એ વધવા છતા પણ પોતાને " શાસનના રક્ષકો " અને બીજાને " શાસનના ભક્ષકો " ગણુવામા આવે છે, એ એક વિશેષતા છે

જૈનસમાજની કમનસીબીનુ જ એ કારણુ છે કે–અત્યારે ધર્મને અધર્મ અને અધર્મને ધર્મ સમજવામા આવી રહ્યો છે ટૂકમા કહીએ તો અત્યારે બધી રીતે ઉલટુ ચક્ર ચાલી રહ્યુ છે જે યુવકો પોતાને સુધારકો તરીકે ઓળખાવે છે અને સમયને ઓળખીને કાર્યો કરવાની હિમાયત કરે છે, તેજ યુવકો સમય આવે દષ્ટિરાગમા પડી પોતાના ઉદ્દેશ ઉપર છીણી મૂકતા વાર લગાડતા નથી જે ડાહ્યાઓ પોતાને ડહાપણુના ખા સમજે છે, તેઓ સમય આવે પોતાના ડહાપણુ ઉપર પાણી ફેરવ્યા વિના રહેતા નથી જે મહાત્માઓ પોતાને સ્વતત્ર વિચારક, નિડર અને બાહ્ય ઉપાધિઓથી નિરાળા રહેવામાજ પોતાનુ ગૌરવ સમજનારા છે, તેઓ સમય આવે વાણિયાઓની ખુશામતથી લોભાઇ ઉપાધિયોને વ્હોરી શબુ મેળામા બળવાની ભૂલ કર્યા વિના રહેતા નથી આવીજ રીતે જ્યા લોભવૃત્તિઓ છે, જ્યા ચાખવાના અને બતાવવાના જુદા જુદા છે, ખુશામદ પ્રિયતા છે, જ્યાં દષ્ટિરાગ છે, ત્યા સાચી શાસનસેવા કેમ થઇ શકે ? ખરી વાત તો એ છે કે જે જે રૂઢીઓ આ સમયને માટે અનુકૂળ નથી, જે જે રીતરિવા-

'જેથી આજે સમાજનાં-શાસનનાં જુદાં જુદાં અંગો સળી રહ્યાં છે, એ રૂઢિયોને-એ રીતરિવાજોને ખરા દિલથી નાબૂદ કરનારી અને કરાવનારી એક સાચી શાસન શુભેચ્છક ટોળીએ બહાર આવવાની જરૂર છે. પદવીયો કે પોતાની વાહ વાહની લાલચોમાં ન ફસાતાં, દાક્ષિણ્ય કે ભય ન રાખતાં, જાતિ કે સમાજની પરવા ન કરતાં, શાસ્ત્ર અને સમય બન્નેના નિરીક્ષણથી જે કંઇ સત્ય તત્ત્વ લાગે; તે અનુસાર કાર્ય કરનાર અને ઉપદેશ કરનાર ઉપદેશકોએ બહાર આવવાની જરૂર છે. વર્દ્ધતાં જૈનશાસનમ્ એ વાક્ય ત્યારેજ સફળ થશે કે-જ્યારે શાસનમાં ઉપર કહ્યા તેવા સુભટો બહાર આવશે.

જ્યાં કંઇ અંધાધુંધી હોય, જ્યાં ક્યાંય પોલ હોય, જ્યાં ક્યાંય દાંભિકતા હોય, જ્યાં ક્યાંય સેતાનીયત હોય, એ બધું પ્રકટમાં લાવી જગત્‌ની સમક્ષ સાચો આદર્શ ખડો કરવાની જરૂર છે. આજે વેષ કે નામની પાછળ હજારો ભોળાઓ પોતાના જીવનનોને પાયમાલ કરી રહ્યા છે, આજે હજારો ગૃહસ્થો, માત્ર વાચાલતાને ભોગ થઇ ધર્મના નામે ધમાલો કરી રહ્યા છે છે કોઇ સાવધાન કરનાર ! છે કોઇ જગાડનાર! છે કોઇ સત્ય તત્ત્વનું ભાન કરાવનાર !

નીકળશે, જરૂર નીકળશે, સમય પોતાની મેળે શીખવશે ! પચીસ વર્ષ પહેલાંની અંધશ્રદ્ધા આજ નથી રહી. હજુ વ્હાણું વાયું છે. પ્રભાતનો સમય છે. જરા સત્ય સૂર્યનાં કિરણો બહાર ફૂટવા દો, વખત સૌને જણાવશે કે

અમારૂ કર્ત્તવ્ય શુ છે ! જે હજારો રૂપિયા અમે માત્ર વાહ-વાહના કાર્યમા ખરચીએ છીએ, તેજ હજારોના વ્યયથી તો સેકડો કુટુબો બચી શકે તેમ છે જે દુશાલા અને ચાદરોના બાહુલ્યથી અમે અમારા ગુરૂઓને પરિગ્રહધારી બનાવીએ છીએ, એજ દુશાલા અને ઉત્તમ વસ્ત્રોની ઉપયોગિતાથી જે વધારો રહે, તેથી અમારા ગરીબ ભાઈઓના અગ ઢાકી શકાય છે જે સ્વામિવાત્સલ્યોમા–એક દિવસના જમ-ણથી હજારો તિલકધારીઓ જમીને ધર્મધ્યાનનુ નામે લીધા વિના અનેક પ્રકારના અનર્થો સેવે છે, તેજ સ્વામિવાત્સલ્યનુ ખરૂ પુણ્ય તો આદર્શ સસ્થાઓમા રહેલા બાલ બ્રહ્મચારિયોને ઘણા દિવસો સુધી પોષવ માજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

સમય પોતાની મેળે ઉપરની વસ્તુસ્થિતિનુ ભાન કરાવશે. અને તેની સાથે એ પણ સમજાવશે કે-જૈનશાસનની વૃદ્ધિ ઉત્સવો માત્રથી નહિ પણ ઉપદેશકોથી થાય છે, જૈનશાસનની વૃદ્ધિ સઘો કાઢવા માત્રથી નહિ, પરન્તુ સાહિત્યના પ્રચારથી થાય છે, જૈનશાસનની વૃદ્ધિ જાતિ જાતિયોની અદર વિખવાદ ઉભા કરી એક બીજાથી અલગ થવામા નહિ, પરન્તુ કોઈ પણ દેશ, કોઈ પણ જાતિ કે કોઈ પણ સમાજનો માણસ કેમ ન હોય, પરન્તુ તેને અપનાવવામા–તેની શુદ્ધિ કરી સાથે લેવામા–તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર છૂટો કરવામા રહેલી છે, જૈનશાસનની વૃદ્ધિ માત્ર પદવીયો લઈને પત્રોની અદર લખી બતાવવામા નહિ, પરન્તુ વગર પદવીએ પણ

સારાં સારાં કાર્યો કરવામાં રહેલી છે. પોતાની જવાબદારીને સમજવામાં રહેલી છે. જૈનશાસનની વૃદ્ધિ કૂપમંડુકની માફક ચોક્કસ વિચારોની હદમાં પડી રહેવામાં નહિં, પરન્તુ જગતના તમામ ધર્મોનો અભ્યાસ કરી-દુનિયામાં વિદ્વાનોની સાથે વિચારોની આપ લે કરી ઉદારતાની સપાટી ઉપર આવવામાં રહેલી છે. જૈનશાસનની વૃદ્ધિ પોતાનાં ચોક્કસ ક્ષેત્રોમાં રહીને માની લીધેલાં ભકત-ભકતાણીઓને રાજી કરવામાં નહિં, પરન્તુ તમામ દેશોને પોતાનું ક્ષેત્ર માની જેટલા બને તેટલા વધારે દેશોના લોકોને પરમાત્માની વાણી કર્ણગોચર કરાવવામાં રહેલી છે; જૈનશાસનની વૃદ્ધિ આદર્શ ગુરૂકુળો સ્થાપવામાં રહેલી છે, જૈનશાસનની વૃદ્ધિ ઇસાઇઓની માફક ઠેકાણે ઠેકાણે નિરાધાર બાળકોના આધારભૂત આશ્રમો, આંધળાઓ માટેની અંધશાળાઓ, રકતપીતીયાઓ માટેની ઇસ્પીતાલો, વિધવાઓ માટેના આદર્શ વિધવાશ્રમો સ્થાપવામાં રહેલી છે. આવી સંસ્થાઓના અભાવે કેટલા જૈન ક્રિશ્ચીયન, મુસલમાન અને બીજા ધર્મોમાં પ્રતિદિન ભળી જાય છે, એની કોઇને ખબર છે કે ? જરા અન્ય ધર્મીઓનાં એવાં આશ્રમોનું નિરીક્ષણ તો કરો. જણાશે કે કેટલા જૈનો કેવળ પાપી પેટને માટે ત્યાં પોષાઇ રહ્યા છે. પણ એ બધું જોવાની અમને કયાં દરકાર છે ? અમને તો અમારી પડી છે. અમારી વાહવાહની પડી છે. અમારી વાહવાહ માટે ગમે તેવો પતિત માણસજ કેમ ન હોય, અમે

તેને ઉંચા શિખરે ચઢાવવાને તૈયાર છીએ અમારી વાહવાહ માટે સમાજમા ગમે તેવી અ ધાધુ ધી ચલાવવા અમે તૈયાર છીએ અમારી વાહવાહ આગળ જૈનશાસનની વાહવાહના અમને પરવા નથી જ્યા આવી સ્થિતિ છે, ત્યાં જૈનશાસનની વૃદ્ધિ કેમ થાય ? પરંતુ ફિકર નહિ, સમય સમયનુ કામ કર્યાજ કરશે જેમ જેમ ઠોકરો વાગતી જશે, તેમ તેમ સૌની આખો ઉઘડશે તત્ત્વ દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો છેલ્લા પચીસ વર્ષમા દ્રવ્ય,ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને જોયા સિવાય કાર્યો કરવામા જૈનસમાજે લાખના બાર હજાર કરવા સિવાય બીજો કાઇ પણ ફાયદો ઉઠાવ્યો હોય, એ જોવાતુ નથી લાખો સ્વધર્મીઓને વિધર્મી બનાવ્યા, આપસના વૈમનસ્યના કારણે અનેક તીર્થો ઉપર આફતો વહોરી, અને મુનિરાજોએ ? મુનિરાજોએ પણ ખોયુ નથી તો શુ કર્યું છે ? સો ટચનુ સોનુ આજે પોણોસો ટચમાંએ ખપતુ નથી ગૃહસ્થોની મુનિરાજો ઉપર જે શ્રદ્ધાઓ હતી એ અત્યારે રહી છે કે ? જે ગૃહસ્થો ગુરૂભક્તિ માટે પોતાના પ્રાણ પાથરવા તૈયાર થતા, તેજ ગૃહસ્થો આજે મુનિયોની સ્હામે થવામા, અરે, કોર્ટોમા ઘસડવામા પણ સ કોચ કરતા નથી, એનો અર્થ શો છે ?

આ બધુ જોતા સૌ કોઇ કબૂલ કરશે કે—જૈનશાસનની વૃદ્ધિ થતી નથી, પરંતુ ઘટાડો થઇ રહ્યો છે અને તેટલા માટે જમાનાના આ શિક્ષાને કે—

जमाना नाम है मेरा
  सभीको मैं दिखा दूंगा,
न माने बात जो मेरी
  उसीको मैं चखा दूंगा ॥

ધ્યાનમાં લઈને સમાજના નેતાઓ, અને મુનિરાજો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને જોઈને કાર્યો કરાવે, અને જૈનવૃદ્ધિના ઉચિત ઉપાયો હાથ ધરે, એજ ઇચ્છી વિરમું છું.

કરે છે, ત્યારેજ એક બીજા ગચ્છો અને સંપ્રદાયોમા વૈમનસ્ય અને છેવટે તોફાનો જાગે છે. પિતા–પુત્રમાં કે ગુરૂ શિષ્યમાં પણ મતભિન્નતા હોય, તેજ ભિન્નતા વિરૂદ્ધતાના રૂપમાં પરિણમે છે. કે તત્કાળ ત્યાં પણ કલેશ જાગે છે. અસ્તુ.

આવીજ એક ભિન્નતા આ વીસમી સદીમાં ' જૂના ' અને ' નવા 'માં પણ જોવાય છે. ખરી વાત તો એ છે કે—આ ' જૂના અને નવા ' ની ભિન્નતા આખા દેશમાં છે, અને તેવીજ રીતે જૈન સમાજમાં પણ છે. પણ દિગમ્બર સંપ્રદાયમાં ' જૂના અને નવા ' ની જે બે પાર્ટિઓ પડી છે, તે પંડિત પાર્ટી ' અને ' બાબૂપાર્ટી ' ના નામે ઓળખાય છે. પંડિત પાર્ટી જૂની આંખે નવું જૂએ છે, જ્યારે બાબૂપાર્ટી નવી આંખે જૂનુ નિહાળે છે. આ બન્ને પાર્ટીઓમાં પહેલાં ' ભિન્નતા ' હતી, પરંતુ મેં ઉપર કહ્યું તેમ હવે તે 'ભિન્નતા'એ ' વિરૂદ્ધતા 'નું રૂપ ધારણ કર્યું છે, અને તેનુંજ એ પરિણામ છે કે જયાં આ બન્ને પાર્ટિયોને ભેગા બેસીને વિચાર કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, ત્યાં જૂતા બાજી પણ રમાય છે.

આવીજ બે પાર્ટી શ્વેતાંબર સમાજમાં પણ છે. આ બે પાર્ટીઓ જો કે હજુ ખાસ નામોથી નથી ઓળખાતી, તો પણ જૂના અને નવા વિચારો ધરાવતી બે પ્રબળ પાર્ટીઓ અવશ્ય હયાતિ ધરાવે છે, એ ચોકસ વાત છે. આ બન્ને પાર્ટીઓમાં એક પાર્ટી ' રૂઢી પૂજક ' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તો બીજી

પાર્ટી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઇને કાર્ય કરવાની હિમાયત કરે છે એક પાર્ટી 'પીછેસે ચલી આતી હૈ' નુ અનુકરણ કરવામા ધર્મોન્નતિ સમજે છે, તો બીજી પાર્ટી જમાનાની તાસીર સમજીને કાર્ય કરવાની ભલામણ કરે છે એક પાર્ટી જૂના રિવાજો પ્રમાણે ઉપધાન-ઉજમણા ઉત્સવો સ ઘો અને ધૂમધામોમા માનનારી છે, તો બીજી પાર્ટી ગરીબોદ્ધાર, કેળવણી, વિધવાશ્રમો, બાળાશ્રમો, ગુરૂકુળો અને અનાથા શ્રમો આદિ ખોલવામા સમાજોન્નતિ જોઇ રહી છે એક પાર્ટી કેશર, રેશમ વિગેરે ગમે તેવા અપવિત્રજ કેમ ન હોય, પર તુ તે ઘણા વર્ષોથી વપરાતા આવ્યા છે, માટે તેને વાપરવાજ જોઇએ, એમ માને છે જ્યારે બીજી પાર્ટી, ચાહે ગમે તે વસ્તુ ગમે તેટલા સમયથી વપરાતી હોય, પરન્તુ જો તે અપ વિત્ર છે, તો તેને દૂર કરવાની ભલામણ કરે છે એક પાર્ટી, સાત ક્ષેત્રો પૈકી ચોક્કસ ક્ષેત્રોનેજ પુષ્ટ કરવામા-અરે તેમા ગમે તેટલો કિચ્ચડ થઇને તેમાં દુરૂપયોગ થતો હોય, તો પણ તેમાજ ભરવામા વધારે પુણ્ય સમજે છે જ્યારે બીજી પાર્ટી સાત ક્ષેત્રો પૈકી, જે ક્ષેત્રોમા આવશ્યકતા જણાય, એ ક્ષેત્રને પોષવામા પુણ્ય સમજે છે

આમ જુદી જુદી દિશામાજ નહિ પરન્તુ વિરૂદ્ધ દિશામા બન્ને પાર્ટીઓ કામ કરી રહી છે આવી બન્ને પાર્ટીઓ શાન્ત વૃત્તિથી પોત પોતાની અભિરૂચી પ્રમાણે કામ કરતી હોય તો તે સમાજને નુકશાનકર્તા નજ થાય, પરન્તુ દુ ખને

વિષય તો એ છે કે આ બન્ને પાર્ટીયો એક બીજાની વિરૂદ્ધમાં ધમાલો મચાવે છે, અને તેના લીધે એવી તો અથડામણુ ઉભી થાય છે કે જેના પરિણામે આખી સમાજનેતેનું ભયંકર પ્રાયશ્ચિત્ત ભોગવવું પડે છે, પરંતુ એક બીજાના વિચારો ઉપર મક્કમ રહીને એક બીજાની સ્હામે પત્થરો ફેંકતી વખતે એ ખ્યાલ ઓછોજ કરવામાં આવે છે કે આનું પરિણામ સમાજને કેટલું ભોગવવું પડશે ? અસ્તુ.

ખરી વાત તો એ છે કે સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ કોઇ પણ પક્ષ જાહેર કરવા કરતાં સામાજિક લાભાલાભનો વિચાર પહેલો કરવો ઘટે છે. બેશક આપણે માનીએ છીએ કે જૂનાઓ તરફથી જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, અથવા જે જે ક્રિયાઓમાં તેઓ માનનારા છે, તે તે ક્રિયાઓ ઘણાં વર્ષોથી થતી આવી છે, પરન્તુ સમજવું જોઇએ છે કે જે ક્રિયાઓ એક સમયને માટે આવશ્યક હોય છે, તેજ ક્રિયા બીજા સમયને માટે અનાવશ્યક હોય છે, બલ્કે નુકશાનકર્તા પણ કદાચ થાય છે. ઉપધાન કે ઉજમણાં સંઘ કે જમણવારો—આ બધાં કાર્યોમાં જે દ્રવ્ય ખરચાય છે, તે દ્રવ્યનો ઉપયોગ શિક્ષાનો પ્રચાર, ગરીબ સ્વામિ ભાઇઓને ધંધે વળગાવવા, અને એવાંજ બીજાં કાર્યોમાં થતો હોય તો કેટલો લાભ થઇ શકે ? કેટલા જૈનો વિધર્મી થતા બચી શકે ! કેટલા નવા જૈનો થાય ! પરન્તુ જ્યાં પોતાનીજ વાહવાહ ગવરાવવી હોય, ત્યાં એવાં વાસ્તવિક કાર્યો કેમ સૂઝે ? બસ, જુનાઓમાં જો કંઇ

વસ્તુની ખામી છે, તો તે આજ છે દાનમા કે ક્રિયામા આવશ્યકતાને જોવી–વિવેક પૂર્વક કામ કરવુ, આટલુજ જો તેઓ સમજતા થાય, તો તેમનુ વાવેલુ જરૂર ઉગી નીકળે. તેમની દાનવીરતાથી અતુલિત લાભ થાય જૈનશાસનની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થાય અને એ તો હરકોઇ કબૂલ કરી શકે તેમ છે કે આજે જૈનસમાજથી જો બીજાઓ ડરતા હોય, જૈનસમાજને બીજાઓ ઉપર પ્રભાવ હોય, અને ન્હાની પણ જૈન સમાજનુ મુખ આજે ઉજ્જવલ દેખાતુ હોય, તો જેને અમે જૂનાઓ કહીએ છીએ, તેમના લીધેજ છે પ્રત્યેક કાર્યમા પૈસાની જરૂર પડે છે અને એ પૈસા અમારા જૂનાઓ–જૂના વિચારનાઓ પાસેથીજ નીકળે છે સમય આવે તેઓજ પોતાની કોથલીયોના મ્હો ખુલ્લા મૂકે છે માત્ર ખામી છે તો તેજ કે તેઓ પોતાની ઉદારતાનો પ્રવાહ કઇ તરફ વ્હેતો મૂકવો જોઇએ, એને બહુ ઓછાજ મહાનુભાવો જૂએ છે. પોતાના રાગી મુનિરાજે જ્યાં ફરમાવ્યુ કે 'સઘ કાઢો,' તો તૈયાર 'ઉપધાન કરાવો' તયાર ! ઉજમણુ કરાવો, તો તૈયાર ! પરન્તુ તેઓ સ્વત વિચાર નથી કરી શકતા કે–મહારાજ કહે છે તે તો સાચુ છે, પરન્તુ જરા વિચારવુ તો જોઇએ કે આની આવશ્યકતા, આ ક્ષેત્રમા આ સમયમાં આવી પરિસ્થિતિમાં છે ખરી કે ? મતલબ કે આવા જૂનાઓ મ્હોટે ભાગે બીજાની આખે જૂએ છે, બીજાની બુદ્ધિપર નીચે છે એક માણસ કોઇ સાધુના ઉપદેશથી પાચસો રૂપિયા કોઈ

સારા કાર્યમાં વાપરવાની કબૂલત આપે. પરન્તુ પછીથી બીજો કોઇ સાધુ તે માણસને જઇને કહે કે–" વાહ, તેમાં અપાય કે ? તે તો બિલકુલ નકામુ કાર્ય છે. આમ છે તેમ છે. વિગેરે...." એટલે ઝટ ચક્કર કર્યું. રૂપિયા લેવા જાઓ, એટલે ઝટ નાજ પાડી દે. આનું નામ બીજાની આંખે જોનાર નહિં તો બીજું શું ? જો પોતાને આંખ હોય, અથવા પોતામાં બુદ્ધિ હોય તો ખાતરી કરી જુએ કે વસ્તુસ્થિતિ કેવી છે ? ખરું શું છે ? પરન્તુ જયાં બીજાની આંખે જોવાતું હોય કે બીજાની બુદ્ધિથી કામ લેવાતું હોય,ત્યાં પછી કહેવુંજ શું ? બસ, જૂનાઓમાં બહુધા જે કંઇ ખામી જોવાતી હોય તે આજ છે. જો આ ખામી દૂર થાય, અને જેને લોકો જૂના વિચારના કહે છે તેઓ સમયને ઓળખીને કામ કરે, તો ખરેખર જૈન ધર્મ અને સમાજ હમણાંજ દીપી નીકળે, અને તેનો એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી આશાતીત પ્રચાર થાય.

હવે ' નવા ' વિચારનાઓમાં મ્હોટે ભાગે ટર શાસ્ત્રીયોનો સમાવેશ થાય છે. જેવાકે—કલેક્ટર, બેરીસ્ટર માસ્ટર, સોલીસીટર, ડાક્ટર, એડીટર, અને છેવટે મિસ્ટર તો બધાજ.

આ ' નવા ' ઓની રગેરગમાં નવીનતાઓ વ્યાપ્ત થયેલી જોવાય છે. એમનાં ભાષણો સાંભળો કે લેખો વાંચો, શાસનના ઉદ્ધારની, સમાજ ઉન્નતિની અને મહાવીરની વીરતાની વાતો સિવાય બીજું કંઇજ નહિં જોવાય.

" સમયને ઓળખીને કામ કરવું જોઇએ." " દ્રવ્યક્ષેત્ર-

કાળ ભાવને ઓળખવો જોઇએ " "આપણા જૂનાઓ અઢળક દ્રવ્ય ખરચે છે, પરન્તુ નિરર્થક જાય છે, પરિણામમા શૂન્ય આવે છે " "સાધુઓમા કેળવાયલો વર્ગ છે નહિ" " આપણા સાધુઓ કઇ કામ કરતા નથી " " મુનિરાજો લકીરના ફકીર થઇને કરે છે " "ગૃહસ્થોની દાક્ષિણ્યતામાં રહે છે " ' આપણી સસ્થાઓમા કાર્ય કરનારા કોઇ છે નહિ " "ફલાણી સસ્થા આટલા વર્ષોથી ચાલે છે, પરન્તુ શુ ફળ મળ્યુ," "શેઠીયાઓ વ્યાખ્યાનોમા આવે છે તે બીજાઓને ગુદી ગુદીને આગળ આવીને બેસે છે, એ કેટલો અન્યાય કરે છે " " શુ ઉપાશ્રય મા જઇએ, કોઇ આજ કાલની રોશનીને–વીસમી સદીને સમજનારા સાધુઓ તો આવતા નથી " 'હવે તો જૈન ધર્મને સકુચિતતામાથી બહાર કાઢવો જોઇએ " " કોઇપણ દેશ કે સમાજનો માણસ જૈન ધમ પાળી શકે અને જેઓ જૈનધર્મ પાળતા હોય તેને સમાજે અપનાવવાની જરૂર છે તેની સાથે તમામ પ્રકારનો વ્યવહાર છો઼ કરવો જોઇએ "

વિગેરે વિગેરે વિચારો અમારા નવાઓના સસ્કારી –સુધરેલા ભેજામાથી નીકળે છે હુ આ વિચારોની સાથે બિલકુલ સહમત છુ, આવાજ વિચારોની આ સમયમા આવશ્યકતા સમજુ છુ પરન્તુ તેની સાથેજ સાથે એ નવા ઓમા પણ જે કઇ ખામી છે, તે તેમણે ધ્યાનમા લેવી ઘટે છે

ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ કે વિચારો માત્રથી કઇ કાર્ય

સિદ્ધિ થતી નથી. સુધરેલા વિચારો ધારણ કરવા, જૂનાઓને ઉતારી પાડવા, સાધુઓ ઉપર આક્ષેપો કરવા, એટલા માત્રથી સમાજ ઉન્નતિ કે શાસનની પ્રભાવના થાય, એ માનવું ભૂલ ભરેલું છે. હું પૂછું કે સમય ઓળખીને કામ કરવાની ઉદ્‌ઘોષણા કરનારા નવાઓએ ચોકકસ આપવાદિક વ્યકિત સિવાય કેટલાઓએ કાર્ય કરી બતાવ્યું, એ કોઈ બતાવશે કે? જૂનાઓનું ખરચાતું અઢળક દ્રવ્ય નિરર્થક જાય છે, પરન્તુ નવાઓમાં કેટલાઓએ, અમુક વ્યકિતઓને છોડી, સમયાનુસાર મ્હોટી સખાવતો કરી, એ કોઇ બતાવશે કે? સાધુઓ કેળવાયલા નથી, પરન્તુ એ કહેવાતા કેળવાયલાઓ શાસન સેવા માટે ધર્મની લાગણી હોય તો-કોઇએ સાધુ થવાનો વિચાર કર્યો કે? સાધુઓ કામ નથી કરતા, તેઓ લકીરના ફકીર થઈ રહે છે, ગૃહસ્થોની દાક્ષિણ્યતામાં રહે છે, એ બધી વાત કદાચ ખરી હોય, પરન્તુ આ વીસમી સદીમાં પણ "આવું ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળી શકાય છે." એવું બતાવનારા આદર્શ સાધુ થઇને કોઇ બહાર પડયા કે? ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની વાત તો દૂર રહી; કેટલાક તો ગૃહસ્થ ધર્મની ક્રિયાઓ, જેવી કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, પૂજા, વિગેરેથી પણ હાથ ધોઇને બેઠા હોય છે. કેટલાક નવાઓ સુધારક સાધુઓની બહુ ચાહના કરે છે. પરન્તુ તેઓએ કેટલા સાધુઓની પાસે જઇને સુધારકતાની કે અસુધારકતાની પરીક્ષા કરી એ કોઇ કહેશે કે? આવીજ રીતે

જૂનાઓ ઉપર થતા આક્ષેપો અથવા જૈનધર્મની ઉદારતા સબધી થતા વિચારો એ બધીયે બાબતોમા પોતે અમલમાં કેટલુ મૂકે છે, એને જો અમારા સુધારકો–નવાઓ–વિચાર કરતા હોય તો તેઓને સહજ જણાઇ આવશે કે–અમારા બકવાદોની સાર્થકતા નથી થતી, એનુ એકજ કારણ છે કે અમે બોલીએ છીએ-લખીએ છીએ ઘણુ, પરન્તુ વર્ત્તનમા છટાકે મૂકતા નથી, ખરી વાત એ છે કે જમાનો બોલવા કે લખવાનો નથી, પરન્તુ કાર્ય કરી બતાવવાનો છે સવા ખાંડી બોલવા કરતા છટાક પણ કાર્ય કરી બતાવવુ, એ વધારે સારૂ છે પોતપોતાના ધધાઓમા એકત્રિત કરેલી લક્ષ્મી એશઆરામોમા ખરચી શકાય, નાટક સીનેમાએ ગા ખરચી શકાય, પરન્તુ જ્યારે સામાજિક કે ધાર્મિક કાર્ય આવી પડે ત્યારે તેજ ' જૂનાઓ ' પાસે દોડી જવાય, કે જેઓને હમેશા ઉતારી પાડવામા આવતા હોય, જેઓના દાનની નિદા કરાતી હોય, જેઓને જૂના ડફા કહેવાતા હોય એ પણ એક સમયનીજ બલિહારીજ કહેવાયને ! જેવી રીતે વ્યાપારી લોકો વ્યાપાર રોજગારોમા દ્રવ્ય પેદા કરે છે, તેવી રીતે આપણા ટરશાસ્ત્રીયો પણ પોત પોતાના ધધાઓમાં દ્રવ્ય મેળવે છે, પર તુ આપણે જોઇએ છીએ કે જેટલા વ્યાપારી ગૃહસ્થો-જેઓને સુધારકો ' જૂના ' કહે છે, તેઓ તરફથી સામાજિક કે ધાર્મિક કાર્યોમા સખાવતો થાય છે, તેવી એ ટરશાસ્ત્રીયો તરફથી થતી જોવામાં આવે છે કે ? મને લાગે છે કે આનુ કારણ નવાજમાનાની નવી ખૂબીજ

છે. ત્યાગની વાતો કરવી, પણ ત્યાગ છાંટોયે કરવો નહિં, દાનની ફિલોસોફી સમજાવવી, પણ દાનથી દસકોશ દૂર રહેવું, ચારિત્રની ઉત્કૃષ્ટતાઓ બતાવવી અને ચારિત્ર લેવાની ભાવના સરખીયે કરવી નહિં. દેશોદ્ધારની વાતો કરવી, પણ દેશોદ્ધારમાં શક્તિ અનુસારે ફાળો ન આપવો, આ બધી આ જમાનાની ખૂબીઓ છે ? નહિં, મને તો લાગે છે કે જૈન સમાજના કહેવાતા નવાઓની નવાઈઓ છે.

ટૂંકમાં કહું તો-જૂનાઓ જૂની દષ્ટિએ પણ કંઇક કરે છે, જ્યારે નવાઓ નવી દષ્ટિએ વાતો કરે છે, ભાષણો કરે છે. લેખો લખે છે.

પરન્તુ તેટલું માત્ર કર્યાથી કંઇ કાર્યસિદ્ધિ થાય ખરી કે ? ભાઇઓ, જરા જૂઓ તો ખરા કે આર્ય સમાજમાં કેટલા આત્મભોગી નીકળ્યા ? પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપી તે પોતાના સમાજને માટે કેટલાઓએ ફકીરી લીધી છે ? જો એવા આત્મભોગી પુરૂષો નીકળ્યા ન હોત, અને આપણી માફક માત્ર વાતો કરવામાં અને બીજાઓ ઉપર આક્ષેપો કરવામાં આનંદ માની રહ્યા હોત અથવા પોતાની સ્વાર્થપરાયણતામાંજ મશગુલ રહ્યા હોત; તો કાલ અત્યારે સ્થાપન થએલી સમાજ આજે લાખોની સંખ્યામાં હયાતિ ભોગવત ખરી કે ? જો આપણી માફક એ સમાજના કેળવાયલાઓએ સ્વાર્થ-ત્યાગ કરીને પોતાની સંસ્થાઓની લગામ હાથમાં ન લીધી હોત તો આજે સંખ્યાબંધ ગુરૂકુળો, કેટલીયે કોલેજો, હાઇ-

સ્કુલો અને બીજી સ્કુલો જોવા પામત ખરા કે ? યાદ રાખજો, સ્વાર્થ ત્યાગ કર્યો વિના સિદ્ધ થતી નથી પગ પર કુહાડો લીધા વિના બીજાઓ ઉપર અસર થતી નથી સ્વયં આચરણ કર્યા વિના આપણી શીખામણ કોઈ માનતુ નથી માટે નીકળો, બહાર આવો, સમાજને કેળવાયલાઓની ઘણી જરૂર છે સાધુ-સમુદાયમા કેળવાયલાઓની જરૂર છે સંસ્થાઓમા કેળવાયલાઓની જરૂર છે તીર્થોની રક્ષાઓમા કેળવાયલાઓની જરૂર છે સમાજના સુધારાઓમા કેળવાયલાઓ જોઈએ પેઢીઓમા જોઈએ, સભાઓમા જોઈએ અને સોસાઇટીયોમા જોઈએ નીકળો, બહાર આવો, સ્વાર્થનો ત્યાગ કરો શાસનની સાચી દાઝ હોય તો ભય કે લજ્જા, દાક્ષિણ્ય કે શરમ રાખ્યા સિવાય બહાર આવો અને તમારી કેળવણીનો-સાચી કેળવણીનો-સાચી સુધારકતાનો લાભ આપો

આવીજ રીતે જેઓને જૂના વિચારના કહેવામા આવે છે, તેમણે પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખવાની જરૂર છે જો તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ઓળખતા થાય, અને નવાઓ માત્ર બોલવા કે લખવા પૂરતાજ ન રહેતા સ્વાર્થ-ત્યાગી થઈ બહાર આવે, તો નવા-જૂનાનો સહકાર, જરૂર જૈનસમાજને માટે એક સુંદર સહકારફલ-આમ્રફળ આપી શકે શાસનદેવ સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપે, એટલુજ ઈચ્છી વિરમુ છુ

